

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Ako pa te tri zherke c, s, z, kljuzhizo od sgorej imajo, ta pomeni nafh h zherkam z, f, s perftavljen, tadaj:

č sgovarjaj kakor nafh zh.

š sgovarjaj kakor nafh fh.

ž sgovarjaj kakor nafh zh.

24. 2018 - 1

S snamnjem v se prihrani h, kar je po vsaki zeni predstvo tega pravopisa in dobizhek ne le pri pifanju, ampak tudi pri natifu bukev; nar vezhi korift pa je ta, de tako v kolo edinosti s drugimi Slavjani stopimo.

Nafhim pribrifanim Slovenzam je pazh mala rezh, to majhinoft nauzhiti fe; ako bodo en par softavkov pozhafi brali, bo jim tretji gotovo she gladko in tozhno od rok fhel. Tako se bodo bres truda vse flavjanske, v tem pravopisu pifane bukve brati nauzhili in bodo nam hvaleshni, de smo jim perloshnoft dali, sopet kaj noviga nauzhiti fe. S tem je pa tudi perva ftena, ki naf od drugih Slavjanov lozhi, odmaknjena.

Vunder moramo, kakor je rezheno, v Novizah v ti rezhi le pozhafi naprej stopati. Sato smo do sedaj v ilirskim pravopisu le po malo v pokufhno dajali in tako bomo tudi vprihodnizh delali, dokler zhaf ne nastopi, ob katerim bomo bres fhkode zhigar bodi, vse enako pifati samogli. Gotovo pa je, de ta doba, ako bi ravno sheleti bilo, na Krajnskim, Gorishkim, Tershafhkim, Koroshkim, Shtajerskim she dosorela ni. Smemo li dober softavik sato odvrezhi, ker je po starim pifan? Nikdar! Ali pa sproti kakiga drusiga sato ne vseti, ker je v ilirskim pravopisu isdelan? Tudi ne! Tudi tega pravila fe bomo dershali, dokler zhaf ne nastopi, ob katerim bomo bres fhkode nafhizh bravzov od njega odstropiti samogli.

Jezikoslovni zapiski 24 • 2018 • 1

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor	Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele Peter Weiss
Urednik	Alenka Jelovšek
Tehnična urednica	Donald Reindl, DEKS, d. o. o.
Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino	
Naslov uredništva	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 160 peter.weiss@zrc-sazu.si, isj@zrc-sazu.si http://ojs.zrc-sazu.si/jz http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html
Izdal	ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Založila	Založba ZRC
Zanju	Oto Luthar, Marko Snoj
Glavni urednik	Aleš Pogačnik
Prelom	Peter Weiss, Simon Atelšek
Oblikovanje	Evita Lukež
Tisk	Birografika BORI, d. o. o.
Naklada	250 izvodov
Letna naročnina	10 €
Letna naročnina za študente	8 €
Cena posamezne številke	7 €
Cena dvojne številke	12 €
Naročila sprejema	Založba ZRC, p. p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 464 zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Ako pa te tri zherke c, s, z, kljuzhizo od sgorej imajo, ta pomeni nash h zherkam z, f, s perftavljen, tadaj:

č sgovarjaj kakor nash zh.

š sgovarjaj kakor nash fh.

ž sgovarjaj kakor nash sh.

24. 2018 • 1

S snamnjem v se prihrani h, kar je po vsaki zeni predstvo tega pravopisa in dobizhek ne le pri pifanju, ampak tudi pri natifu bukev; nar vezhi korift pa je ta, de tako v kolo edinosti s drugimi Slavjani stopimo.

Nashim pribrifanim Slovenzam je pazh mala rezh, to majhinoft nauzhiti se; ako bodo en par softavkov pozhasi brali, bo jim tretji gotovo she gladko in tozhno od rok fhel. Tako se bodo bres truda vse slavjanske, v tem pravopisu pifane bukve brati nauzhili in bodo nam hvaleshni, de smo jim perloshnoft dali, sopet kaj noviga nauzhiti se. S tem je pa tudi perva ftena, ki naf od drugih Slavjanov lozhi, odmaknjena.

Vunder moramo, kakor je rezheno, v Novizah v ti rezhi le pozhasi naprej stopati. Sato smo do sedaj v ilirskim pravopisu le po malo v pokushnjo dajali in tako bomo tudi vprihodnizh delali, dokler zhasf ne nastopi, ob katerim bomo bres fhkode zhigar bodi, vse enako pifati samogli. Gotovo pa je, de ta doba, ako bi ravno sheleti bilo, na Krajnskim, Gorishkim, Tershasfhkim, Koroshkim, Shtajerskim she dosorela ni. Smemo li dober softavik sato odvrezhi, ker je po starim pifan? Nikdar! Ali pa sproti kakiga drusiga sato ne vseti, ker je v ilirskim pravopisu isdelan? Tudi ne! Tudi tega pravila se bomo dersjali, dokler zhasf ne nastopi, ob katerim bomo bres fhkode nashih bravzov od njega odstopiti samogli.

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Domen Krvina – Andreja Žele**
Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih
- 27 Irena Stramljič Breznik**
Ženske ne povedo nič pametnega: jezikovnokorpusna analiza stereotipa
- 45 Marjan Kulčar**
Povezanost vida in vezljivosti pri netvorjenih in predponskoobrazilno tvorjenih glagolih
- 63 Marko Hladnik**
Povzemalni zaimki v oziralnih odvisnikih
- 79 Mija Michelizza – Mojca Žagar Karer**
Internetna leksika v slovenščini: analiza novejših slovarskih virov
- 93 Urška Vranjek Ošlak**
Besedotvorna hibridnost kolesarskega izrazja
- 103 Urša Kac**
Leksem *kruh* in njegove tvorjenke v specializiranih in splošnih slovarskih ter korpusnih virih
- 117 Tjaša Benedičič**
Lastna imena v turističnih brošurah o Ljubljani in njihovi prevodi v angleščino
- 131 Metka Furlan**
O govejem lastnem imenu *Hrdagata* in kletvici (*h*)*ardigata*
- 143 Suzana Todorović**
Koprski istrskobeneški izrazi za nekatere poklice
- 159 Ines Virč**
Uvid u hilonimiju gornjega Međimurja
- 179 Radmila V. Žugić**
Sinonimija i fonemski dubleti u kategoriji deminutiva u prizrensko-timočkim dijalektima
- 193 Jadwiga Waniakowa**
Polskie nazwy gryki na tle słowiańskim i europejskim

207 **Татьяна В. Леонтьева**

Воспитание в русской языковой традиции: мотивационный анализ лексики

OCENE IN POROČILA

223 **Tjaša Jakop**

Večavtorski Slovar zvonjenja in pritrkavanja

227 **Tjaša Jakop**

Šesti mednarodni znanstveni sestanek Slovenski dialekti v stiku (2017)

231 **Janez Orešnik**

Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1958–1965

Recenzentke in recenzenti **Hubert Bergmann**
Tanja Fajfar
Goran Filipi
Metka Furlan
Mojca Horvat
Tjaša Jakop
Mateja Jemec Tomazin
Vladan Jovanović
Karmen Kenda-Jež
Irina Aleksejevna Kjuršunova
Domen Krvina
Matej Meterc
Mija Michelizza
Janez Orešnik
Irena Stramljič Breznik
Tatjana Vladimirovna Šalajeva
Silvo Torkar
Andreja Žele

Prevod izvlečkov, ključnih besed in povzetkov iz slovanskih jezikov v slovenščino **Vlado Nartnik**

RAZPRAVE IN ČLANKI

DOMEN KRIVINA – ANDREJA ŽELE

VEZNIKI: POSKUS OPREDELITVE NJIHOVE VLOGE V SLOVENSКИH ZLOŽENIH POVEDIH

COBISS: 1.01

Članek skuša predstaviti vezniške pomene prek njihovih vlog v različnih vsebinskih razmerjih. Prikazuje različne soodvisnosti veznikov in povedkov v priredjih in podredjih, opozorjeno je tako na razmerja med istovrstnimi vezniki kot na razmerja med vezniki znotraj istega vsebinskega razmerja.

Ključne besede: vezniki, skladijnskopomenska razmerja, soodvisnost veznika in povedka, prirednost, podrednost

Conjunctions: Identifying Their Role in Slovenian Complex Sentences

This article presents the meanings of conjunctions through their functions in various content relationships. It demonstrates the varying interdependence of conjunctions and predicators in coordination and subordination, drawing special attention to the relationships between conjunctions of the same class and conjunctions within the same content relationship.

Keywords: conjunctions, syntactic-semantic relationships, conjunction and predicator interdependence, coordination, subordination

1 VEZNIKI KOT UBESEDENA LOGIČNO-SKLADENJSKA RAZMERJA

Pomen veznika je vsebina določenega razmerja; vezniki odražajo vsebinska razmerja in razumevanje teh razmerij (ta so večinoma bolj abstraktna kot npr. (izhodiščno) prostorska razmerja, ki jih izražajo predlogi). Eksplicitna vezniška ubeseditev medstavčnih razmerij v zloženih povedih dela sporočilo bolj enoumno in zato bolj jasno in konkretno. S pomensko-slovničnega vidika so vezniki načeloma pomensko odvisne in nesamostojne slovnične oz. skladijnske besede,¹ vendar pa je njihova pomensko-slovnična nesamostojnost zelo različna – vezniki v prirednem razmerju so skladijnskopomensko večinoma veliko bolj samostojni in zato tudi bolj odločilni za izražanje in opredeljevanje vrste konkretnega razmerja kot vezniki v podredju (ki pogosto zgolj uvajajo odvisnik; posebej to velja pri osebkovem, predmetnem in prilastkovem odvisniku). Da je eksplicitna vezniška ubeseditev razmerij nujna, dokazuje tudi dejstvo, da poleg prvotnih veznikov poznamo tudi veliko vezniških besed, tj. besed izhodiščno druge besedne vrste v vezniških vlogah. Ti konverzni vezniki vnašajo v prvotni vezniški pomen dodatno

1 O tem na enak način razmišlja češko jezikoslovje (Petr idr. 1986: 214sl.).

prislovnost ali naklonskost (zlasti pri členkih v vlogi veznika), in oboje vezniško besedo pomensko-slovnično specializira.

Za določena skladijskopomenska razmerja izbiramo veznike že glede na njihove vnaprej predvidene pomensko-slovnične zmožnosti, saj načeloma velja, da vezniki v podredju zlasti enostransko uvajajo odvisnike in so razmeroma pogosto njihov inherentni del, nasprotno pa prirednost zahteva obojestransko skladijskopomensko vlogo veznika za oba stavka zložene povedi. Vendar pa, kot bo v nadaljevanju predstavljeno, je vsakokratna skladijskopomenska vloga veznika soodvisna od uporabljenih povedkov,² ki kot pomenski organizatorji in usmerjevalniki sporočil vključujejo oz. vsaj predvidevajo tudi okoliščinske in naklonske, pa tudi posebne kategorialne (npr. vid) lastnosti. Ta logična in skladijskopomenska soodvisnost med povedki in vezniki odpira precej temeljno vprašanje, katera razmerja najpogosteje povezujejo zavestna delovanja z nezavednimi delovanji in stanji in katera so najpogostejša razmerja, ki povezujejo med seboj zavestna delovanja.

Vezniki so med skladijskopomensko enakovrednimi stavki v priredno zloženi povedi zlasti pomensko-slovnični koordinatorji med dvema povedkoma, medtem ko so vezniki med skladijskopomensko neenakovrednimi stavki v podredno zloženi povedi soodvisno povezani zlasti s povedkom v odvisnem stavku, s povedkom v nadrejenem stavku pa lahko enkrat bolj drugič manj – odvisno od pomena povedka in veznika.

Sicer pa je bilo na vlogo pomensko družljivih vsebin pri vzpostavljanju skladijskih razmerij v jeziku v slovenskem jezikoslovju že opozorjeno v smislu, da je razmerje med vsebinama lahko razumljeno tudi brez veznika (Toporišič 1970: 83).

- 1.1 Poleg pravih veznikov s prvotno vezniško vlogo spadajo med vezniške besede še konvertirani oziralni in vprašalni zaimki (samostalniški, pridevniški in prislovni) in členki tipa *saj*, tudi kot del sklopljenega veznika, npr. *čeprav*, *četudi*, *červno*. Znotraj vezniških besed lahko govorimo tudi o enodelnih večbesednih veznikih (nastopajo v enoviti besedni zvezi), npr. *sicer pa*, *samo da*, *le da*, *to je*, *potem ko*, *medtem ko*, *češ da*, in o dvodelnih veznikih (ki nastopajo vedno v parih, a je vsak vezan na svoj povedek), npr. *ne samo – ampak tudi*, *kakor – tako* ipd. Dinamičnost govora spreminja tudi sistem razmerij v smer naraščanja vezniških besed ter tudi v smer vedno več večbesednih in dvodelnih veznikov (Petr idr. 1986: 216). Obstoj t. i. hibridnih veznikov – hibridnih tako po sestavi kot po vlogi (priredno

2 Zaradi večje poenotenosti pri primerjalni obravnavi slovanskih skladij je nastala tudi poenotena in poenostavljena delitev glagolov na pomenskovezljivostne skupine: (1) statični glagoli (*biti*, *prebivati*, *ležati*, *stati*; *dotikati se* ipd.), (1.1) statičnorazmerni glagoli z nadpomenko *imeti* (*vsebovati*, *obsegati*, *želeti*, *hoteti* ipd.), (2) procesni glagoli (*postajati*, *veneti*, *starati se*, *celiti se* ipd.), (3) dogajalni glagoli (*dogajati se*, *preživljati*, *rasti* ipd.), (3.1) operativni glagoli (*ravnati*, *upravljati*, *usmerjati*, *gojiti* ipd.), (3.2) kreativni glagoli (*ustvarjati*, *oblikovati* ipd.), (3.3) destruktivni glagoli (*razbijati*, *ruvati*, *trgati* ipd.), (3.4) glagoli premikanja (*premikati (se)*, *gibati (se)*, *hoditi*, *iti* ipd.). (prim. Karolak 2001).

ali podredno razmerje) – hkrati potrjuje tudi pomensko samostojnost določenih veznikov, večinoma prirednih. V slovenščini so tovrstni konverzni vezniki denimo *naj*, *saj*, *zakaj*, *zato*, npr.³ *Naj bo dobro ali slabo, vse stoično prenaša*;⁴ *Poslali so ga, naj jih opraviči; Vprašaj, saj zato so tukaj; Vprašal ga je, zakaj dela te neumnosti*; (ozkoknjižno) *Smejal se je, zakaj vedel je za njegove neumnosti; Ne razumeš, zato delaš takšne neumnosti* ipd.

Tudi z naraščanjem možnosti uporabe vezniških besed⁵ se na neki način večja možnost prehodnosti med hierarhično odvisnostjo, tipično za jezikovni sistem, in vsebinsko enakovredno vzporednostjo. Ta naj bi v obliki priredij prevladovala v govoru – to v jeziku lahko vzpostavlja enakopravnost med večinskimi podredji v pisanem jeziku in priredji v govorjenem. Možnost prehoda med obema pa uravnava logična pomenskost (prim. Chloupek 1961; Sloboda 1961).

2 VPRAŠANJE FUNKCIJSKE DOLOČENOSTI OZ. VRSTNOSTI VEZNIKOV

Za priredne veznike je vrstnost oz. določenost predvsem za eno skladenjsko vlogo pričakovano bolj tipična kot za podredne veznike. Podredni vezniki so namreč vključeni v vsebino odvisnika in so tako skladenjskopomenski del odvisniške celote, s povedkom v nadrejenem stavku pa so lahko, kot je bilo že rečeno, bolj ali manj tesno povezani. Tako tudi ni naključje, da se večina podrednih veznikov, ki so prvenstveno sestavni del odvisnega stavka, omejuje zgolj na podredne medstavčne vloge. Seveda pa je tudi v podredju (zlasti pri bolj soodvisnih, npr. vzročnostnih razmerjih, ki praviloma niso tako enostransko odvisna) razmerje vsebin lahko odvisno od veznika, npr. *Vse bi zastavil, če bi se pogovorili* [pogojnost] – *Vse bi zastavil, da bi se pogovorili* [namernost] – *Vse bi zastavil, ker bi se pogovorili* [vzročnost]; *Povej svojim, da prideš* [uvajanje predmetnega odvisnika] – *Povej svojim, če prideš* [pogojnost] – *Povej svojim, ker prideš* [vzročnost] ipd.

Z zamenjavami veznikov pri istih vsebinskih razmerjih oz. pri istem zaporedju istih vsebin izrazimo različno razumevanje teh razmerij, in prav od razu-

3 V nekaterih primerih do konverznosti prihaja šele v povezavi s pomensko najširšimi vezniki, zlasti *da*, npr. pri izpredložnem *namesto da*. Prim. najnovejšo obravnavo *da* v eSSKJ (11. pomen) (<http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=da>).

4 Večina zgledov, razen nekaterih v slovarskih sestavkih, je omejena na bistvene sestavine; vedno se opirajo na to, kar jezikovna raba tako v slovarjih, zlasti SSKJ2 in eSSKJ, kot v besedilnih korpusih in besedilih nasploh izkazuje kot možno, sprejemljivo.

5 Mešanje veznikov z drugimi besednimi vrstami v zelo različne kombinacije vezniških besed vpliva tudi na njihovo uporabo v tem smislu, da se zabrisuje njihova funkcijska delitev na podredne in priredne veznike. Zelo zanimivo bo ugotavljati, ali se ti hibridni vezniki po sestavi in vlogi bolj nagibajo v podredje ali priredje. Če se sestavljene vezniške besede tudi pomensko bolj osamosvajajo, potem je pričakovati, da se bolj nagibajo k prirednosti. Ob eksplicitnem slovarskem opozarjanju in ločenem prikazovanju prirednosti (npr. z I.) in podrednosti (npr. z II.) je sicer v takih in tem podobnih konverznih primerih (ko veznik prehaja, a še ne preide polno npr. v členek) morda sicer najbolje uporabiti posebno oznako oz. številko (npr. III.).

mevanja razmerij je odvisna tudi izbira tipa priredja ali podredja. Z zamenjavami veznikov znotraj istega vsebinskega razmerja torej izrazimo različno razumevanje tega razmerja – spremeni se sporočilna perspektiva (glavni ubesedeni usmerniki sporočilne perspektive so ravno vezniki). Izbor veznikov vpliva tudi na razvrstitev stavkov, kar velja zlasti za priredna razmerja in posledično priredne veznike. Pogostejši in s tem navadnejši prehodi med podrednostjo in prirednostjo so ravno znotraj vzročnostnih razmerij,⁶ kar ne velja samo za slovenščino.

Vezniki so tudi pokazatelji in izrazitelji možnih asimetrij med pomensko-slovnično koordinacijo, ki pa je lahko izražena s podrednimi vezniki, in pomensko-slovnično subordinacijo oz. determinacijo, ki je lahko izražena tudi s prirednimi vezniki. Ta neizrazit prehod med podrednostjo in prirednostjo se še najbolj kaže pri izražanju vzročnostnih razmerij, npr. ob bolj ali manj enaki izhodiščni vsebini *Če so odšli vsi, grem še jaz* [podredje] (tudi: *Vsi so odšli, zato grem še jaz* [priredje]); *Naj dežuje ali sneži, gremo ven* (tudi: *Čeprav dežuje ali sneži, gremo ven*); *Deževalo je in kljub temu je prišel k nam* (tudi: *Prišel je k nam, čeprav je deževalo*) ipd. Bi pa pri teh primerih težko govorili o popolnih asimetrijah, če je uporaba prirednega ali podrednega razmerja namenska oz. utemeljena. Mogoče tudi smer razvijanja in uporabe veznikov oz. vezniških besed bolj pritrjujeta tezi, da bi bilo znotraj različnih razmerij, npr. vzročnostnih, časovnih, načinovnih ipd., ustrežneje govoriti o različni stopnji odvisnosti med stavki kot pa o izrazitem ločevanju med podrednostjo in prirednostjo (Vinogradov 1947: 708).⁷ Prav z vidika izrazitejših skladijskopomenskih vlog se vezniki namreč omenjajo tudi kot posebne vrste prislovi (Barić idr. 2003: 281, 458). Neke vrste vezniški prislovi so *medtem, namesto, preden, potem*.

Poleg bolj ali manj konkretnega skladijskega pomena je nezanemarljiv tudi naklonski pomen veznikov, ki kaže na povezavo veznikov s členki (Vinogradov 1947: 723); v slovenščini sta tovrstna členka in hkrati veznika *saj* in *sicer*, oba izražata vzročnostna razmerja, npr. *Skušal ga bom prepričati, saj me nič ne stane*; *Skušal ga bom pregovoriti, sicer pa nimam ravno veliko možnosti*; z izražanjem namere je vzročnostni tudi podredni *naj*, npr. *Nagovarjajo me, naj se umaknem*. Sinteza razmerijskega pomena z naklonom je še posebej poudarjena pri določenih tipih zloženih povedi. Npr. pri vsebinskih odvisnikih⁸ je v nasprotju z drugimi odvisniki tudi zaradi pretvorbe premege govora poudarjena komunikacijska vloga. V zloženih povedih z vsebinskim odvisnikom je izbor vezniške besede odvisen od konkretnega povedka in tako se v ustrezni navezi povedek – veznik izraža

6 To se potrjuje oz. odraža mdr. tudi v najnovejših šolskih slovnica K. Ahačiča, kjer je vzročno priredje v smislu strogega razlikovanja med *kajti* (priredno) in *ker* (podredno) ukinjeno.

7 A. Vidovič Muha (1984: 146): »Tudi s stališča stilistike je zanimiva možnost povezave med prirednim in podrednim razmerjem, pa tudi med različnimi pomenskimi skupinami priredij. Seveda, če hočemo te povezave imenovati pretvorbene, bi bili nujni še opisi (slovnično)pomenskih sprememb (vezniški pomeni), ki bi omogočili predvidljivost takšnih postopkov.«

8 Vsebinski odvisniki po stavčnočlenki tipologiji odvisnikov (prim. Toporišič 2000) spadajo med predmetne odvisnike.

tudi tvorčevo stališče oz. odnos do vsebine, ki združuje sporazumevalno težnjo z naklonskostjo ali čustvenim vrednotenjem: *Bojim se, da se Petru ne bi kaj zgodilo* – *Bojim se, da bi se Petru kaj zgodilo*; *Sovražim, da se Peter tako slabo uči* – *Sovražim, ko se Peter tako slabo uči*; *Čudi me, da je toliko stalo* – *Čudi me, koliko je to stalo*; *Zdi se, da nekdo gre* – *Zdi se, kot da nekdo gre* ipd.

3 KAKO JE S FUNKCIJSKO DOLOČENOSTJO TIPIČNIH PRIREDNIH IN PODREDNIH VEZNIKOV V SLOVENŠČINI?

V nadaljevanju bodo predstavljene nekatere teze iz prvega in drugega poglavja razprave. Tu se omejujemo na pogostejše rabljene veznike za določene tipe razmerij v slovenščini, ki so vključeni tudi v sezname aktualne Slovenske slovnice J. Toporišiča (2000: 431–444).⁹ Sicer pa so različne (možne) rabe veznikov še vedno najizčrpnije predstavljene v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) z dovolj pomenljivimi funkcijskimi razlagami.

3.1 Za priredne veznike je vrstnost oz. določenost za eno skladijsko vlogo bolj predvidljiva kot za podredne veznike

Pri prirednih veznikih o konkretnem razmerju bistveno soodloča vsakokratna družljiva sopojavnost povedkov – to je glagolska kookurenca v konkretnih povedkih, ki se širi na pomensko družljive vsebine (tj. propozicije) z možnostjo vzpostavljanja skladijskih razmerij, npr. *Vesel je in to tudi pokaže*; *Ne samo da je vesel, ampak to tudi pokaže*; *Vesel je, zato to tudi pokaže*; *Vesel je, to je veselje tudi pokaže*; *Vesel je, vendar to težko pokaže* ipd. **Vsakokratna glagolska sopojavnost se dokončno sporočilno izoblikuje z ubesedenim vezniškim razmerjem.** Priredni vezniki so tako pomensko-slovnični koordinatorji med dvema povedkoma, lahko tudi več povedki. Za primere vezniške »izključevalnosti«, npr. pri podvojenem vezniku *ali – ali*, pa je obvezna tudi medsebojna izključevalnost povedkov, npr. *Ali bodi vesel ali pa odkrito potoži*.

Skladijskopomenska koordinatorska vloga prirednih veznikov zahteva tudi določeno stopnjo pomensko-slovnične osamosvojenosti – to je hkrati prvotni in izhodiščni razmerijski oz. vezniški pomen konkretnega veznika. Vso izpeljavno zaznamovanost različnih drugotnih rab merimo po tej izhodiščni vrstni določnosti:¹⁰ *in* (sočasnost, zaporednost), *pa* (nasprotnost), *ali* (izbirnost, izključevalnost).

9 Poglavlje v Slovenski slovnici zlasti z vidika različne funkcijskosti veznikov informativno dopolnjuje poglavje Stilna vrednost slovenskih knjižnih veznikov v Novi slovenski skladnji (Toporišič 1982: 199–224). Škoda, da je omenjena publikacija pri obravnavi posameznih pojavov v slovenščini tudi sicer premalo upoštevana.

10 O tem J. Toporišič (1968: 190) dovolj eksplicitno: »Vendar tudi v polifunkcionalnih veznikih ne gre za funkcionalno polisemantičnost – v knjižnem jeziku je *in* npr. vezalni, *pa* pa je prvenstveno protivni, v vseh drugih funkcijah pa samo zamenjujeta specializirane veznike.« Sicer vezalni veznik »*in* je tako lahko vezalno sredstvo priredja par excellence« in podredni veznik »*da* lahko uvaja odvisnike skoraj vseh vrst«.

Potencialno najuniverzalnejši priredni vezniki. Vsak posebej in vsi trije temeljni vezniki skupaj pričakovano označujejo vsa osnovna razpoznavna vsebinska razmerja: od sočasnosti in nesočasnosti, protivnosti in vzročnosti do posledičnosti in izbirnosti. Koordinacijsko vlogo prirednih veznikov poudarja slovarska funkcijska razlaga »uvaja (razmerje)«, »poudarja«: **in** ('soobstajanje', 'časovna ali posledična zaporednost', z več ekspresije izraža tudi 'stopnjevalno poudarjanje', 'intenzivnost dejanja', vzročno-posledično razmerje, vzročno-sklepalno razmerje, pogojno-posledično razmerje, 'protivnost'), **pa** ('protivnost', 'pojasnjevalno dopolnjevanje', vzročno-posledično razmerje, vzročno-sklepalno razmerje, pogojno-posledično razmerje, lahko tudi več ekspresije in pogovarjalnosti s 'poudarjanjem nasprotja', 'omejevanje', 'stopnjevalnost', 'sočasnost' ali 'zaporednost'), **ali** ('izbirnost', 'izključevalnost', 'dopolnjevanje prej povedanega', 'domneva', 'nasprotje').

3.1.1 Istovrstni priredni vezniki glede na posamezna vsebinska oz. logično-skladenjska razmerja

Znotraj posameznih vsebinskih razmerij (zlasti) v dvostavčni povedi bi pričakovali dopolnjevalne različice in stilne različice. Kar nekaj veznikov je konvertitov s prvotno prislovno vrednostjo (npr. *medtem ko*), kar krepi njihov razmerijski pomen, ki se do neke mere lahko tudi osamosvoji. Pri primerjanju vezniških vlog med različnimi vsebinskimi razmerji se lepo pokažejo različne stopnje soodvisnosti propozicij, še zlasti to, kako vzporednost propozicij pri npr. vezalnih veznikih prehaja v soodvisnost propozicij že pri stopnjevalnih veznikih, in celo v odvisnost propozicij pri drugih veznikih; odvisnost propozicij je zlasti očitna pri vzročnih veznikih. To gre v smer teze o samo različnih stopnjah odvisnosti med propozicijami (gl. razdelek 2), ki bi posledično na skladenjsko-izrazni ravni lahko nadgradila sedanje ločevanje na podrednost in prirednost.

- a **Vežalni vezniki** kot potencialni usklajevalniki sopojavitve vsaj dveh povedkov prvenstveno izražajo 'sočasnost' in 'nesočasnost': **in/ter** ('vezanje', 'sočasnost', 'zaporednost' in vzročno-posledično razmerje); pri izmenjevanju z *in*, pa tudi sicer, je *ter* primerjalno ožje rabljena in bolj zaznamovana različica, ki napoveduje sklepnost nekega razvrščanja. Veznik **potem** je časovni prislov v vezniški vlogi; v primerjavi z *in* je poudarjena 'zaporednost' oz. 'časovno sosledje', 'dodajanje', izraža lahko tudi vzročno-posledično razmerje, vzročno-sklepalno razmerje, pogojno-posledično razmerje; zaznamovano (ekspresivno) je izražanje 'nasprotja'. Osnovno naklonsko vezalno vlogo ima dvodelni veznik **ne – ne**, ki izraža 'vezanje z zanikanjem', npr. *Ne posluša, ne kaže zanimanja*.

Sočasnost in nesočasnost, ki jo izražajo vežalni vezniki, je tesno povezana z vidom dejanj v povedkih. Kadar si sledijo dejanja v nedovršniku, veznika *in* in *ter*, v brezvezju pa vejica, izražata sočasnost. Nasprotno velja, kadar si sledijo dejanja v dovršniku – tedaj ista veznika izražata nesočasnost, saj dve dovršni dejanji ne moreta potekati istočasno (razen če je eno le parafraza za drugo); vedno je eno

nekoliko za drugim (Krvina 2015: 151–168). Pri tem je pomembno, katerega vida je prvo dejanje v nizu – če je dovršno, z veliko verjetnostjo (slabih 80 %) sledi najmanj še eno dovršno dejanje, vezalni vezniki pa izražajo nesočasnost (zaporednost) dejanj. Naj navedemo nekaj primerov (vsi so iz korpusa Kres):

- (1) *Elegantno se **zlekne** v naslanjač, **iztegne** noge in gosposko **srkne** suhi martini.*
- (2) *»Tole bo najbrž okusno,« je **rekel**, **ugriznil** in se **obliznil**.*
- (3) *V raztopljeno maslo **vmešamo** moko, **prepražimo** in **dolijemo** hladno mleko.*

Nedovršno dejanje najpogosteje nastopa na koncu niza dovršnih dejanj, le izjemoma na sredini (tudi tu vezalni veznik med dovršnim in nedovršnim dejanjem izraža nesočasnost dejanj):

- (4) ***Sklonil** se je naprej, **nagnil** glavo in **opazoval** fotografijo na zaslonu.*
- (5) *Vojaki so se **utaborili** in **pripravljali** jedi, poveljniki so **sedli** v vojni svet.*

V kombinaciji s prvim dovršnim in dvema nedovršnima dejanjema vezalni veznik med dovršnim in nedovršnima dejanjema izraža nesočasnost, med nedovršnima dejanjema pa sočasnost dejanj:

- (6) *Včasih sva za kosilo kaj malega **pojedla**, **počivala** in **opazovala** rjave sršene, ki so množično letali k reki.*

Obratno velja, kadar je prvo dejanje v nizu nedovršno – takrat z razmeroma veliko verjetnostjo (od dobrih 60 % do dobrih 70 % v sedanjiku) sledi vsaj še eno nedovršno dejanje, in tedaj vezalni vezniki izražajo sočasnost dejanj (Krvina 2015: 164–168):

- (7) *Z gorivom so **polivali** in **zažigali** zastave.*
- (8) ***Pulil** si je lase, **zardeval**, **stokal** in **krilil** z rokami.*

Če sledi dovršno dejanje, je izražena neistočasnost (zaporednost) dejanj:

- (9) *Zadovoljno je **opazoval** prizor in **namignil** sosedu, kako naj ravna.*

- b Ločni vezniki** prvenstveno izražajo 'izbirmost' in posledično 'izključevalnost', s tem pa tudi omejene možnosti znotraj obravnavane vsebine, npr. **ali – ali, bodisi – ali, bodisi – bodisi** ('izključevanje', 'možnost izbire', 'popravek ali dopolnitev', 'domneva' oz. 'negotovost', npr. ***Bodisi** so premladi **ali pa** prestari; *V razpravi mora to **bodisi** potrditi **ali** ovreči; Lahko vzame znižano garnituro, **ali pa** izbere samo posamezne dele; **Ali** res ne more **ali** enostavno noče).* Raba **bodisi – bodisi** je zaznamovana v smislu knjižnosti, saj je živa zlasti v zapisanih besedilih. Pri dvodelnih veznikih **ali – ali** in **bodisi – bodisi** se je med govorjeno in zapisano rabo ohranila bipolarnost (prim. iztočnico **bodisi** glede na **ali** na portalu Fran (zlasti v SSKJ2): <http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=bodisi>, <http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=ali>).*

ali¹ vez.

1. I. v priredno zloženi povedi ali zvezi

1. v ločnih priredjih **uvaja** razmerje izključevanja, izbire ali medsebojne dopolnitve povedanega

- Možen odgovor je samo da **ali** ne.
- **Ali** ti **ali** jaz, treba se bo odločiti!
- **Ali** jih sprejmejo **ali** pa odslovijo, druge možnosti ni!

1.1 navadno v zvezi s **pa uvaja** razmerje izbire povedanega

- Dano jim je na izbiro, **ali** vzamejo vse **ali** pa samo leposlovne knjige.
- Lahko naredijo vse danes **ali** pa pridejo še enkrat.
- Kot izredni študent lahko izpit opravi v rednem roku **ali** po dogovoru.

1.2 navadno v zvezi z **vsaj uvaja** razmerje dopustne dopolnitve, razširitve, nadomestka povedanega

- Prej **ali** slej se bo treba odločiti.
- Mora se vrniti čez eno uro **ali** pa vsaj čez uro in pol.
- Prostore lahko preuredijo po načrtih **ali** vsaj deloma tudi po svojih željah.

2. v protivnih priredjih, starinsko **uvaja razmerje** nasprotja ali posledice med povedanim

- Otok je sicer majhen, **ali** izredno žilav za svoja leta.

2.1 v protivnih priredjih, starinsko **uvaja razmerja** nepričakovane posledice med povedanim

- Bil je vajen podlih podtikanj, **ali** takšnega dejanja od starega prijatelja res ni pričakoval.

2. II. v podredno zloženi povedi

v odvisnikih **uvaja** vprašanje, domnevo, negotovost

- Vprašam še enkrat, **ali** res mislite kar odti.
- Ne vem, **ali** je še pripravljen sodelovati.

ali² člen.

1. **uvaja** vprašanje z možnim dvojnimi odgovorom

- **Ali** ga poznaš?

1.1 navadno zanikano **uvaja** vprašanje, navadno ob začudenju, presenečenju

- **Ali** res ne veš?
- **Ali** ga ne poznaš?

1.2 **uvaja** navidezno vprašanje, ki je nasprotna trditev

- **Ali** sem vas že kdaj osleparil?!
- **Ali** to resno mislite?!

2. **uvaja** nasprotje prej povedanemu, ki izraža nejevoljo, presenečenje

- Ravno smo se dogovorili, kako in kaj, **ali** se ti ne prikaže on z novimi idejami!
- Sprijaznili so se že, da ga ne bo, **ali** se jim ne javi tik pred začetkom!

3. ekspresivno **izraža** veliko mero povedanega

- **Ali** smo se zabavali na njegov račun!
- **Ali** smo tekli, kot še nikoli!

3.1 ironično **izraža** jezo, nejevoljo ob dejanju drugega, navadno z izpostavljanjem nasprotja povedanega

- **Ali** si pameten!
- **Ali** si upaš!

Primer 1: Veznik in členek *ali*¹¹

Najprej je *ali* obravnavan v svoji najpogostejši vlogi, tj. kot priredni veznik, ki spaja bodisi stavke bodisi dele stavka; zaradi potencialne prisotnosti elipse (npr.

11 Slovarski sestavki, uporabljeni kot ponazorilo, prikazujejo stanje v slovarski bazi eSSKJ sredi leta 2017 in niso dokončni.

Ali vzamejo vse ali pa [vzamejo] *samo leposlovne knjige*) ni vedno mogoče jasno ločiti, ali eno ali drugo, zato se pojasnilo nanaša na oboje (tj. v *priredno zloženi povedi ali zvezi*). Prirednost je ubesedena z razlago »**uvaja razmerje česa**«, pri čemer se *česa* skuša opredeliti kolikor je mogoče natančno. Prvi pomen kot krovni, najsplošnejši ('izključevanje', 'izbira', 'dopolnjevanje') je razdelan s podpomeni (1.1. 'izbira', *ali* pogosto v zvezi s *pa*; 1.2. 'dopustna dopolnitev, razširitev', *ali* pogosto v zvezi z *vsaj*). Pomen 2 je časovno zaznamovan (starinsko), nezaznamovano se izraža s protivnim veznikom *toda*.

Druga vloga *ali* je uvajanje vsebine, ki izraža vprašanje, lahko tudi posredno kot domnevo, negotovost – tu nastopa kot podredni veznik med glavnim stavkom in odvisnikom (pojasnilo v *podredno zloženi povedi* in razlaga »**uvaja kaj**«).

Členek *ali* se obravnava homonimno in je obdelan takoj za veznikom, a posebej. Ta *ali* večinoma ne nastopa v vlogi, ko bi vezal stavka v eno poved (izjema je pomen 2), izrazita naklonskost pa opravičuje samostojno členkovno obrnavo.

- c **Protivni vezniki** prvenstveno izražajo 'nasprotovanje' in 'nasprotnost': **pa**, **a** ('nasprotje s prej povedanim', 'nepričakovana posledica'), **vendar** ('nasprotje s prej povedanim', 'omejevanje prej povedanega'), **toda** ('nasprotje s prej povedanim', 'omejevanje prej povedanega', 'nepričakovana posledica'),¹² npr. *Malo mu je nerodno, a/vendar bi še enkrat/toda še enkrat bi isto naredil*; tako veznik *a* kot *toda* sta tipična zlasti za zapisana besedila.

pa¹ vez.

v priredju

1. v protivnih priredjih **uvaja razmerje** nasprotovanja glede na prej povedano

- Veliko obljublja, **pa** malo naredi.
- Zelo ga je prepričeval, **pa** ni nič pomagalo.
- Šele začetnik je, **pa** tako pokvarjen.
- Njemu je mogoče vseeno, meni **pa** ni!

2. v vezalnih priredjih **uvaja razmerje** dodajanja in dopolnjevanja, pojasnjevanja prej povedanega

- Naj se že enkrat odpravi **pa** gre!
- Zdaj bo prišel **pa** mu sam povej!
- Ob prihodu se vzame listek **pa** počaka v vrsti na sprejem.
- Tam se je zmeraj veliko pilo, **pa** veliko, preveč govorilo.
- To vse skupaj ni bilo dovolj, **pa** brez zamere!

2.1 **uvaja razmerje** stopnjevanega dodajanja povedanemu

- Ravno sem se odpravljal domov, **pa** me pokličejo nazaj, da je nujno.
- Na svoje vsakoletne obletnice je vabila svoje otroke, sorodnike **pa** prijateljice **pa** celo sosede.
- Pri pospravljanju je skupaj navlekla veliko starih nenošenih oblek, celo še skoraj nove čevlje, **pa** ne vem še kaj vse.

2.2 med istima povedkoma **poudarja** trajanje in intenzivnost dejanja

- Skoraj vsi so že odšli, on **pa** je kar govoril pa govoril.
- On bi pel **pa** pel, čeprav je že pozno.

12 Pri *vendar*, v primerjavi npr. s *toda*, tudi v sinhroni rabi ostaja bolj očitien njegov prvotno členkovni pomen (Snoj 2015; Žele 2014).

2.3 navadno med podvojenimi **ta, tak, tako uvaja, poudarja** naštevanje namerno neimenovanega

- Že vnaprej je vedno določeno, da na ta pa ta dan pride ta **pa** ta.
- Zanj so govorili, da je tak **pa** tak in da je zato težko shajati z njim.
- To se najhitreje naredi tako **pa** tako.

3. v posledičnih ali sklepalnih priredjih **uvaja razmerje** vzroka in posledice med že povedanim in dodanim

- Preveč so pritiskali nanj, **pa** se jim je uprl.
- Ni plačeval davkov, **pa** so ga pregnjali.
- Preveč očitno se je izogibal delu, **pa** je ostal na cesti.

3.1 dodaja sklepanje glede na povedano

- Firmi je bil dolgo zvest, zdaj **pa** bi se mu to že moralo kje poznati.
- Hoče, da bi jo imel rad, **pa** naj manj sili vanj.

4. v pojasnjevalnih priredjih **uvaja** pojasnilo k povedanemu

- Tam rabijo strokovnjake, **pa** ne kar katere koli.
- Že nekajkrat je izgubil delo, **pa** ne brez razloga.

pa² člen.

1. izraža nasprotovanje pravkar povedanemu

- Tega verjetno ne boš sam opravil. **Pa** bom, z veseljem.

1.1 kot del vezniške besede **poudarja** nasprotovanje glede na prej povedano

- Ne dovolim tega, **pa** če me nikoli več ne obišče.
- Kaj mu pomaga govoriti, če **pa** stalno beži od ljudi, ki mu hočejo dobro.
- Nič ne pomaga, če veliko dela, ko **pa** je vedno brez denarja.

1.2 kot del vezniške besede **dodaja** nasprotno ugotovitev

- Nič mu preveč ne brani, **pa** saj bo od drugih dobil potrebna dovoljenja.

2. poudarja navezovanje na pravkar povedano

- **Pa** je to sploh mogoče?!
- **Pa** smo spet na začetku!
- **Pa** delal, kdo bo?!
- **Pa** še kaj pridi.

3. navadno v vprašanjih **poudarja** nelagodje, vznemirjenost ob negotovosti, ugibanju

- Kaj **pa**, če ga ne bo?
- Kaj **pa** kričiš?!
- Kam **pa** misliš s tem?

Primer 2: Veznik in členek *pa*

Pa je izhodiščno sicer protivni veznik ('nasprotovanje'), vendar *pa* je protivnost lahko razširjena/omiljena v zaporednost, ki je blizu vezalnemu ((stopnjevano) 'dodajanje', 'dopolnjevanje', npr. *Ravno sem se odpravil domov, pa me pokličejo nazaj, da je nujno; Naj se že enkrat odpravi pa gre!*) ali posledično-sklepalnemu priredju ('vzročnost', npr. *Preveč so pritiskali nanj, pa se jim je uprl*).

Členek *pa* je obravnavan homonimno. V prvem pomenu (s podpomeni, npr. 'nasprotovanje') sicer ima izrazito konektorsko vlogo, ki se navezuje na vezniško, čeprav je prisotnost naklonskosti mnogo očitnejša (npr. *Tega verjetno ne boš sam opravil. Pa* [izjavljam: ni dvoma, negotovosti] *bom, z veseljem; Nič ne pomaga, če veliko dela, ko pa* [poudarjam, izpostavljam] *je vedno brez denarja*). V drugem pomenu je členek povezovalni, zato je konektorska vloga še vedno izrazita (npr.

Pa še kaj pridi). Naklonskost najizraziteje izstopa v tretjem pomenu ('nelagodje', 'vznemirjenost' ob negotovosti, ugibanju).

vendar¹ vez.

v priredno zloženi povedi ali zvezi

1. v protivnih priredjih **uvaja razmerje** nasprotja s pravkar povedanim

- Niso mu dali prav nič upanja, **vendar** je počasi okreval in celo ozdravel.
- Nimajo veliko znanja, **vendar** so zelo vztrajni in željni uspehov.

1.1 v protivnih priredjih **uvaja** razmerje nasprotja z izpostavitvijo zadržka, omejitve pri povedanem

- Saj se trudi dokončati šolo, **vendar** z izpiti mu gre zelo počasi.
- Na tej relaciji vozijo vlaki, **vendar** imajo večurne zamude.

vendar² člen.

1. poudarja povedano

- Šolo naj konča, to je **vendar** predpogoj, da se pogovarjamo o zaposlitvi.

1.1 poudarja samoumevnost povedanega

- Zdaj je **vendar** zadosti stara, da gre na svoje.
- Saj ga **vendar** pozna že od malega!
- Po končani devetletki pa ga **vendar** ne bo učil poštevanka!

2. izraža nestrpnost, nejevoljo

- Kaj **vendar** dela cele dneve zaprt v stanovanju?!
- Naj samo ne obljublja, naj **vendar** naredi že enkrat!

3. izraža veselje, navadno ob presenečenju, da je kaj mogoče

- Glej ga, **vendar** si se spomnil tudi na nas!
 - O, **vendar** se nam je spet uspelo zbrati!
 - No, po dolgem času **vendar** tudi ena spodbudna novica.
-

Primer 3: Veznik in členek vendar

Vendar je tipični priredni (v nasprotju z *ali* v podrednih povedih ne nastopa) veznik, ki izraža le protivnost ('nasprotje', lahko z 'zadržkom', 'omejitvijo'). Prevladujoča, celo izhodiščna (prim. Snoj 2015) besednovrstna opredelitev je pri *vendar* sicer členek, kar je po obsegu razvidno tudi iz zgornjega sestavka (splošno poudarjanje, poudarjanje 'samoumevnosti'; 'nestrpnost, nejevolja', 'veselje' ob pozitivnem presenečenju). To dejstvo vsekakor opravičuje homonimno obravnavo.

- č **Vzročni vezniki** prvenstveno izražajo 'vzročnost' s 'pojasnjevanjem' ter 'sklepanjem' in 'posledičnostjo'. Ti vezniki izražajo jasna logično dorečena razmerja, kar kaže na njihovo pomensko bolj specificirano uporabo: **saj** ('vzročnost s pojasnjevanjem', npr. *Bo zmogla, saj ima dovolj energije*), **sicer** /**pa**/ ('vzročnost s pojasnjevanjem', npr. *Očitno se dobro počuti, sicer bi že odšel*; *Niso izgledali nezadovoljno, sicer pa se bodo prav hitro oglasili*), **namreč** (členek v vezniški rabi, ki pojasnjuje, npr. *Udeležba ni bila prav velika, veliko ljudi je bilo namreč še na dopustu*), **kajti** ('pojasnjevanje z utemeljevanjem', *Dobro bi jih bilo prepričevati, kajti drugačni pritiski niso dobri*).

saj¹ vez.

v priredno zloženi povedi

1. uvaja razmerje utemeljevanja, pojasnjevanja prej povedanega

- Takoj bom vse uredil, **saj** je to moja dolžnost.
- Ne bom je predstavljaj, **saj** jo tako in tako poznate.
- Bil je utrujen, **saj** je imel za seboj naporen dan.

1.1 uvaja razmerje vzroka in posledice

- Nič ne poslušaj, **saj** ne moreš o tem nič vedeti.
- Preveč hiti, **saj** bo polovico stvari pozabil.

2. uvaja razmerje nasprotja s prej povedanim

- Kaj tako silijo vame, **saj** ni kaj povedati.
- Kako naj odgovarja, **saj** se sploh ne spozna na to področje.

saj² člen.**1. izraža** soglasje, pritrjevanje

- **Saj saj**, nikoli ne izpolnijo obljub!
- Niso več daleč. **Saj** ravno zato, vsak trenutek lahko pridejo.
- **Saj** sem rekel, da ne bo šlo.

1.1 navadno v zvezi z **res izraža** pritrjevanje in hkrati **opozarja**

- Kaj pa ona? **Saj** res, nje ne smemo pozabiti.
- **Saj** res, z menoj gre.

2. izraža zanikanje ali zadržano sprejemanje česa

- **Saj** to je (tisto), nikakor se ga ne more odkrižati!
- **Saj** nič ne rečem, odgovoril pa bi lahko!

3. izraža, poudarja samoumevnost povedanega

- **Saj** veš, kakšne so stvari v resnici.
- **Saj** sem rekel, da tako ne bo šlo.
- Pa **saj** bo vse zvedel od drugih!

4. izraža podkrepitev trditve, namere

- **Saj** kdo bi bolj zaslužil srečo kot ona!
- **Saj** tudi polovica narejenega bo dovolj.
- **Saj** ne ve, česa se je lotil!

Primer 4: Veznik in členek saj

Tako kot *vendar* veznik *saj* vzpostavlja le priredna razmerja (izhodiščno ‘utemeljevanje’, ‘pojasnjevanje’, dodatno pa še ‘vzročnost’). 2. pomen z izrazitejšo naklonskostjo (‘nasprotje’) že nakazuje prehod proti členku; vezniško uvrstitev utemeljuje zlasti povezovalna vloga med stavki. Sledi homonimna obravnava členka *saj*. V teh pomenih (‘soglasje’, ‘pritrjevanje’, ‘zanikanje’, ‘zadržano sprejemanje’, ‘samoumevnost’) je naklonskost izrazito prisotna, poleg nje pa je zaznavna tudi besedilna konektorska vloga (npr. *Kaj pa ona? Saj res, nje ne smemo pozabiti*).

- d **Sklepalni vezniki** prvenstveno izražajo ‘sklepanje’ in ‘utemeljitev’: **zato** /**pa**/ (‘sklepanje’, ‘nepričakovana dopolnitev kot nadomestek’, npr. *Ni zadovoljna, zato pa jo vse takoj razburi*), **torej** (za vzročno-sklepalno razmerje z dopolnilnim pojasnilom, npr. *Ni denarja, torej se bomo morali drugače zoorganizirati*), **tako**

(prislov v vzročno-posledičnem razmerju, pogosto v zvezi z *da* npr. *Prišel je dobesedno na njihov prag, tako da so ga sčasoma sprejeli in vključili v delo*), **tedaj** (za pogojno-posledično razmerje), **pa** (za vzročno-posledično in pogojno-posledično razmerje, npr. *Ni je upošteval, pa je odšla*).

torej¹ vez.

v priredno zloženi povedi ali zvezi

1. v sklepalnih priredjih **uvaja** sklep glede na izrečene vzroke
 - Razmere se poslabšujejo, **torej** je zadnji čas, da se kaj ukrene.
 - Šolo je končal, **torej** si mora iskati delo.
2. v sklepalnih priredjih **uvaja** pojasnilo k izrečenemu
 - Otvoritev razstave bo prvega maja, **torej** na praznik dela.
 - Zadnje čase je pogosto na bolniški, **torej** očitno ima probleme z zdravjem.

torej² člen.

1. **izraža** nejevoljo, začudenje, nestrpnost
 - **Torej** glede škode ne misliš nič ukreniti?
 - A tako **torej**, že vse da je naprej odločeno.
 2. **izraža** navezovanje na povedano
 - Ti si **torej** proti ukrepanju na tak način.
 - **Torej** so se vendarle uvrstili naprej.
 - Vsega smo si **torej** sami krivi?
 - Kaj **torej** storiti ... prav dobro ne kaže.
 3. **izraža** poziv, spodbudo k ukrepanju
 - **Torej**, kako si se odločil?
 - **Torej** gremo v akcijo ali ne!
-

Primer 5: Veznik in členek *torej*

Pomen veznika *torej* je razmeroma specializiran, saj izraža le 'sklepanje', 'pojasnjevanje'. Homonimno obravnavani členek *torej* je pomensko širši, saj izraža tako 'nejevoljo', 'začudenje', 'nestrpnost' kot tudi 'poziv', 'spodbudo', hkrati pa nastopa tudi v povezovalni vlogi ('navezovanje'). Kljub temu, da je ponekod fonetično delno osamosvojen (npr. *Torej, kako si se odločil*), njegova izrazita vezanost na posamezne enote členku *torej* onemogoča medmetno rabo.

3.2 Za podredne veznike, ki so prvenstveno sestavni del odvisnega stavka, velja, da jih združuje potencialni istovrstni odvisnik

Zato je tudi njihova vrstnost oz. vrstna določnost načeloma opredeljena širše kot pri prirednih veznikih. Pomenska usmeritev celotne podredno zložene povedi pa je odvisna zlasti od pomenske (in tudi naklonske) usmeritve povedka v nadrednem stavku.¹³ To najlažje dokažemo z uporabo **najuniverzalnjšega in tudi najbolj**

13 Pri odvisnosti propozicij, ki se skladenjsko-izrazno odraža v različnih podrednih razmerjih, je družljiva soopajvnost povedkov oz. glagolska kookurenca nadrednega in odvisnega povedka bistvena. In znotraj t. i. pomenske družljivosti povedkov se je izkazalo smiselno opozarjati,

razširjenega podrednega veznika *da*: *Povedal je, da pride* [predmetni odvisnik, zadobnost], *Sram ga je, da ni izpolnil obljube* [predmetni odvisnik, preddobnost], *Vse bi bilo drugače, da ni tega storil* [pogojni odvisnik, preddobnost; stilna zaznamovanost (starinsko)],¹⁴ *Udaril ga je, da se je opotekel* [posledični, isto- do zadobnost], *Najel je delavce, da bi delo lahko končali* [namernost, zadobnost], *Prišel je, da se potoži* [namernost, zadobnost] ipd.

Potencialno najuniverzalnejši podredni vezniki. Zanje je tipično, da so soodvisno povezani zlasti s povedkom v odvisnem stavku, s povedkom v nadrejenem stavku pa lahko enkrat bolj, drugič manj, odvisno od pomena povedka in veznika. To izraža tudi slovarska funkcijska razlaga »**uvaja kaj**« : »**izraža (vzrok, namen, način itd.)**«.

Da (prvenstveno uvaja predmetne vsebinske odvisnike z različno vsebino, po SSKJ so opredeljeni kot »pripovedni odvisni stavek«), **ko** (izraža časovni odvisnik; izražanja drugih odvisnikov, npr. vzročnega, so zaznamovana), **če** (‘pogojevanje’, ‘pogojnost’), **ki** (‘oziralnost’, ‘dopolnjevanje’, ‘opredeljevanje’).

Veznik **da** zaradi svoje pomenske splošnosti oz. nespecializiranosti uvaja vsebino, ki se v celoti odvisno povezuje s pomenom matičnega povedka v nadrejenem stavku. In od matičnega povedka je odvisno, ali vsebino *da*-odvisnika pomensko zoži ali razširi ali pa načeloma omogoča odvisnik s kar najširšo vsebino; s popozicijskim (vsebinskim) udeležencem uvaja vezljivost ali družljivost.¹⁵

da¹ vez.

1. I. v podredno zloženi povedi

1. v predmetnih odvisnikih **uvaja** vsebino, ki dopolnjuje nadrejeni stavek kot predmet

- Bojim se, **da** je prepozno.
- Že vidim, **da** nimam sreče.
- Omogočila mu je, **da** je končal študij.

1.1 v predmetnih odvisnikih **uvaja** želelno vsebino, ki dopolnjuje nadrejeni stavek kot predmet

- Saj sem ti rekel, **da** rajši počakaj.
- Prosi, **da** naj mu dajo mir.

2. v osebkovih odvisnikih **uvaja** vsebino, ki dopolnjuje nadrejeni stavek kot osebek

- Prav je, **da** si prišel.
- Škoda, **da** zapraviš toliko časa.

3. v prilastkovih odvisnikih **uvaja** vsebino, ki dopolnjuje nadrejeni stavek kot prilastek

► kje je sopojavnost povedkov zavestnega in nezavednega delovanja možna in kje ni logična. Tako npr. glagoli odločitve, privolitve in obljube (*odločiti se za, dogovoriti se, sporazumeti se, obljubiti* ...) načeloma niso pomensko družljivi z glagoli stanja, neodvisnega od volje vršilca/nosilca, npr. bolezn, pohabljenosti, sramu, zmedenosti, inteligentnosti, podobnosti, npr. **Peter je obljubil Ani, da bo zbolel, *Peter se je dogovoril, da zasovraži Anino prijateljico* itd.

14 eSSKJ pri vezniku *da* tega pomena ne beleži več. Prim. <http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=da>.

15 Tovrstni povedki po S. Karolaku (2001: 24–25) spadajo med pomensko sestavljene glagole, ki jih deli v skupine glagolov (1) predvidevanja, pričakovanja, slutnje, (2) nadejanja, upanja, želje, (3) strahu, slutnje, (4) nanašanja, (5) obljube, veljave, (6) govorjenja, (7) zmote, (8) pomoči, (9) laži, (10) namere, (11) zanimanja, (12) maščevanja, (13) oštevanja, zmerjanja, (14) raziskovanja, preiskovanja.

- Nima navade, **da** bi se pritoževal.
- Ni dvoma, **da** imaš prav.
- 4.** v poročanem govoru **uvaja** vsebino, ki dopolnjuje nadrejeni stavek s poročanjem o povedanem
 - Odsvetoval je pot skozi gozd, češ **da** je nevarno.
 - Pravi, da posojilo lahko vrne v kratkem, zdaj pa **da** še ne more.
- 5.** v zvezi s **samo, le uvaja** omejevanje prej povedanega
 - Takoj bo nastopil, samo **da** si oddahne.
 - Vse je vedel, le **da** ni smel vsega takoj povedati.
- 6.** v vzročnih odvisnikih **izraža** vzrok za dogajanje v nadrednem stavku
 - Kesa se, **da** je tako ravnal.
 - Žal mu je, **da** se je spozabil.
- 7.** v namernih odvisnikih **izraža** namen dejanja v nadrednem stavku
 - Sedel je, **da** bi se odpočil.
 - Prišel je, **da** se malo potoži.
 - Najel je delavce, **da** mu kopljejo temelje.
 - Najel je domačine, **da** so mu sproti svetovali kako in kaj.
- 8.** v načinovnih odvisnikih, v zvezi z **ne izraža** način, kako poteka dejanje v nadrednem stavku
 - Vedno plane v sobo, ne **da** bi potrkal.
 - Nihče ga ne omeni, **da** se ne bi zraven nasmehnil.
- 8.1** navadno v zvezi s **kot, kakor izraža** način poteka dejanja, procesa s primerjavo
 - Smeje se, kakor da se ni nič zgodilo.
 - Vedno prime za kljuko, kot da se mu zelo mudi oditi.
- 9.** v posledičnih odvisnikih **izraža** posledico, ki jo ima dejanje v nadrednem stavku
 - Tako ga je udaril, **da** se je kar opotekel.
 - Tako in toliko se je živcirjal, **da** je zbolel.
- 10.** ozkoknjižno, v pogojnih odvisnikih, navadno zanikano **izraža** pogoj za uresničitev dejanja, stanja v nadrednem stavku
 - Lahko bi bilo marsikaj drugače, **da** nisi tako trmast.
 - **Da** ga niso tolikokrat pregovorili, bi že zdavnaj odšel.
- 2. II.**
 - 1.** kot členek **izraža** ukaz, zahtevo, opozorilo
 - **Da** se mi pri priči umakneš!
 - **Da** nisi o tem niti črhnil!
 - 2.** kot členek **izraža** ugibanje, začudenje, ogorčenje
 - Pa ne, **da** tega še nisi delal?!
 - Menda **da** pride.
 - **Da** te ni sram!
 - 3.** kot členek **izraža** poudarjanje, pojasnjevanje
 - To je bilo zadnjič, **da** veš!
 - **Da** smo si na jasnem: tega ne bomo več podpirali!
- da²** člen.
 - 1.** ozkoknjižno **izraža** pritrjevanje
 - **Da**, vem.
 - **Da**, in od tega ne odstopam!
 - Pa sprejmete vabilo? Včasih **da** in včasih ne, odvisno kaj ponujajo.
 - 1.1** ozkoknjižno **poudarja, potrjuje** povedano
 - **Da**, zagotovo pridem!
 - **Da**, res je bilo tako.
 - **Da**, ne maram ga več videti!

Primer 6: Veznik in členek da

Podobno kot priredna veznika vezalni *in* ter ločni *ali* je *da* podredni veznik z najširšim in s tem tudi najsplošnejšim pomenom. Njegova najosnovnejša vloga je uvajanje odvisnika ob glavnem stavku.¹⁶ V tej vlogi *da* k pomenu odvisnikov z najsplošnejšo vsebino (tj. predmetnih, osebkovih, prilastkovih, ki bi jih lahko imenovali tudi »vsebinski odvisniki«) ne prispeva dosti, jih le začenja, vpeljuje, stavčnočlensko umešča, kar se odraža v razlagi »**uvaja vsebino**«. To v zgornjem sestavku velja za pomene od 1 do 5. Ob členkih, ki pridobivajo vezniško funkcijo, spremembi besednega reda in/ali brezvezniški rabi, ki nakazuje možni prehod podredja v smeri soledja, bi bilo v nekaterih od teh odvisnikov veznik *da* mogoče tudi izpustiti (npr. *Takoj bo nastopil, samo da si oddahne* > *Takoj bo nastopil, samo oddahne si*) ali ga zamenjati z dvopičjem (npr. *Že vidim, da nimam sreče* > *Nimam sreče, že vidim* > *Že vidim: nimam sreče*). Drugače je pri pomensko bolj specializiranih odvisnikih (tj. z jasno, natančno določeno vsebino), kot so vzročni, namerni, načinovni, posledični, pogojni. Pri teh veznik predstavlja bistven del njihovega pomena in ga zato ni mogoče izpustiti – zaradi njegove splošnosti lahko *da* (razen v namernem in načinovnem odvisniku)¹⁷ sicer zamenjamo s pomensko bolj specifičnim veznikom, ne moremo pa ga izpustiti (npr. *Sedel je, da bi se odpočil* > **Sedel je, bi se odpočil*; *Vedno plane v sobo, ne da bi potrkal* > **Vedno plane v sobo, ne bi potrkal*; *Kesa se, da je tako ravnal* > **ker** *je tako ravnal* > **tako je ravnal*; *Lahko bi bilo marsikaj drugače, da nisi tako trmast* : *Lahko bi bilo marsikaj drugače,* > **če** *ne bi bil tako trmast* / **nisi tako trmast*). Takšna vpetost veznika v pomen odvisnika želi odraziti tudi razlaga »**izraža namen/način/posledico**« itd.

3.2.1 Istovrstni podredni vezniki glede na posamezna vsebinska oz. logično-skladenjska razmerja

Kot že omenjeno v komentarju pri *da*, si podredni vezniki znotraj posameznih vsebinskih razmerij lahko dopolnilno in deloma tudi stilsko porazdelijo vloge.

- 16 V latinščini ima podobno vlogo veznik *cum*, ki ob izhodiščnem pomenu »ko« sicer uvaja časovni odvisnik, vendar je pomen celotne povedi zelo odvisen od izbire časa in naklona v odvisniku in glavnem stavku – konjunktiv v odvisniku kaže na tesnejšo vsebinsko povezanost (kot jo ocenjuje upovedovalec) in lahko izraža npr. vzročnost. V funkciji predmetnih odvisnikov se medtem v latinščini uporablja akuzativ z infinitivom: *ve* [kaj], *da nič ne ve ~ scit SE nihil SCIRE*. Za izražanje preddobnosti se rabi infinitiv perfekta (*da ni nič VEDEL ~ se nihil SCI(V)ISE*), zadobnosti pa infinitiv futura (*da ne BO nič vedel ~ se nihil SCITURUM ESSE*).
- 17 Podobno kot pri vezalnem *in/ter* ima tudi tu, zlasti pri namernem odvisniku pomembno vlogo vid dejanja v odvisniku: kadar je *da* razširjen še z *bi* ali *naj* (v drugem primeru je *da* lahko izpuščen in ostane le vezniški *naj*), je odvisnik gotovo namerni, dejanje pa je z znatno verjetnostjo (ok. 65 %) dovršno – če je nedovršno, je vezano zlasti na ponavljalnost. Še pomembnejši kazalec vrste odvisnika je vid njegovega povedka, kadar odvisnik uvaja samo *da*: tedaj z dobrimi 52 % zmerno prevladuje nedovršnik, *da* pa v tem primeru uvaja zlasti predmetni ali osebkov (npr. *Takoj je opazil, da se mu tresejo roke*; *Izkazalo se je, da njune trditve ne držijo*), mnogo redkeje namerni odvisnik (npr. *Kmalu jih pripravi, da se smejejo skupaj*). Če je dejanje v odvisniku dovršno, je odvisnik večinoma namerni (npr. *V kompostni kup vpihavajo zrak, da odpadki hitreje razpadejo*; *Tišina, ki zavlada v prostoru, ga pripravi, da se vidno nakremži*), le redko pa predmetni ali osebkov (npr. *Dejstvo je, da zrelost nastopi šele pri določeni starosti, po razvoju čutov*) (prim. Krvina 2015: 138–144).

Tako je npr. veznik *ko* tipičen veznik za uvajanje časovnega odvisnika, vendar ga lahko uvaja tudi veznik *če*, ko želimo poudariti 'že ustaljeno ponavljanje česa', in to vsaj deloma prehaja že v 'vzročnost'. Npr. *ko* : *če* (*Jezem sem, ko kdo tako ugovarja* : *Jezem sem, če kdo tako ugovarja*). Veznik *ker* je tipičen veznik za uvajanje vzročnega odvisnika, vendar ga lahko uvaja tudi veznik *da*, ko želimo poudariti zlasti 'vsebinsko določenega dejstva', in ne toliko 'načina ravnanja', npr. *ker* : *da* (*Žal mu je, ker je tako ravnal* : *Žal mu je, da je tako ravnal*). Različna stopnja naklonskosti in stilnosti je posebej poudarjena pri uvajanju vzročnega odvisnika s *ker* nasproti *ko* (*Ne bom tajil, ker je res!* : *Ne bom tajil, ko pa je res!*) ali npr. pri uvajanju pogojnega odvisnika s *če* nasproti z zaznamovanim *da* (*Če bi to vedel, bi bilo vse drugače* : *Da bi to vedel, bi bilo vse drugače*) ipd.

4 SKLADENJSKOPOMENSKA SOODVISNOST MED POUVEDKI IN VEZNIKI

Kot smo videli že pri vezanosti pomena (ne)istočasnosti na glagolski vid pri vezalnih veznikih, je vsakokratna skladenjskopomenska vloga veznika soodvisna od uporabljenih povedkov, ki kot pomenski organizatorji in usmerjevalniki sporočil vključujejo oz. vsaj predvidevajo tudi okoliščinske in naklonske lastnosti.

Soodvisnost med povedki in vezniki odpira precej temeljno vprašanje, katera razmerja najpogosteje povezujejo zavestna delovanja z nezavednimi delovanji in stanji, in katera so najpogostejša razmerja, ki povezujejo med seboj zavestna delovanja.¹⁸

18 Pri odvisnosti propozicij, ki se skladenjsko odraža v različnih podrednih razmerjih, je družljiva sopoljavnost povedkov oz. glagolska kookurenca nadrednega in odvisnega povedka bistvena (prim. Karolak 2001, Žele 2004): (1) **glagoli odločitve, privolitve in obljube** (*odločiti se za, dogovoriti se, sporazumeti se, obljubiti* ...) načeloma, nezaznamovano **niso** kookurenčni z **glagoli stanja, neodvisnega od volje vršilca/nosilca**, npr. boleznj, pohabljenosti, sramu, zmedenosti, inteligentnosti, podobnosti, tudi **ne** z **glagoli volje**, npr. hotenja, želje, poženja, tudi **ne** z **glagoli občutenja**, npr. milosti, ljubosumnosti, zavisti, sovraštva, npr. **Peter se je odločil zboleti*, **Peter je obljubil Ani, da bo zbolet*; **Peter se je dogovoril, da zasovraži Anino prijateljico*; **Peter je obljubil Ani, da bo zasovražil njeno prijateljico*; (2) **glagoli resignacije in tolerance** (*sprijazniti se z/s* ...) **so** kookurenčni z **glagoli stanja, neodvisnega od volje vršilca/nosilca**, npr. boleznj, pohabljenosti, sramu, zmedenosti, inteligentnosti, podobnosti, npr. *Janez se je sprijaznil s pohabljenostjo*; *Ana se je sprijaznila s svojo plahostjo*, **niso** pa kookurenčni z **glagoli volje**, tudi **ne** z **glagoli odločitve, pobude** in **ne** z drugimi **operativnimi glagoli**, pri katerih je relevantna tudi udeleženska koreferenčnost/nekoreferenčnost, npr. nesmiselni **Peter se je sprijaznil s tem, da sovraži Ano* (nasproti smiselnemu *Janez se je sprijaznil s tem, da ga Ana sovraži*), nesmiselni **Janez se je sprijaznil s svojo odločitvijo stopiti v zakon* (nasproti smiselnemu *Janez se je sprijaznil z odločitvijo staršev, da mora stopiti v zakon*) ipd.; (3) **glagoli odpuščanja, oprostite, dopustitve** **niso** kookurenčni z **glagoli stanja, neodvisnega od volje vršilca/nosilca**, npr. boleznj, pohabljenosti, sramu, zmedenosti, inteligentnosti, podobnosti, npr. **Janez je oprostil Tončki, da je inteligentna*, in **so** kookurenčni z **glagoli odločitve, pobude** in z drugimi **operativnimi glagoli**, npr. *Janez ji je oprostil, da je odšla od njega*; *Janez jim je prizanesel, tako da ni dajal nepotrebnih naukov* ipd.

Lahko izhajamo iz predpostavke, da medpropozicijska vzporednost načelno omogoča, da se v priredju lahko sopojavljajo povedki zavestnega in nezavednega delovanja, medtem ko propozicijska odvisnost v podredju to načelno omejuje, vsaj v nekaterih odvisnikih, npr. *Dobro so se dogovorili in zdaj bodo veseli* nasproti **Dobro so se dogovorili, da bodo veseli* [povezava s predmetnim odvisnikom ni mogoča], glede na smiselno možnost *Dobro so se dogovorili, da so veseli* [‘vzročnost’]. Ti zgledi potrjujejo, da ne odloča samo merilo zavestnega ali nezavednega delovanja/stanja, temveč tudi pomenje izbranega glagola.

Sklenemo lahko, da je poleg družljive sopojavačnosti povedkov pomembna tudi skladenjskopomenska vloga veznika, stopnja sovplivanja pa se meri glede na priredno ali podredno vezniško vlogo.

5 ZA SKLEP

Vezniki kot ubesedena logično-skladenjskopomenska razmerja so hkrati tudi glavni ubesedeni usmerniki sporočilne perspektive v zloženih povedih. V različni soodvisnosti s povedki med drugim soodločajo tudi o jasnosti in enoumnosti upovedenega. Vsaj posredno pa vezniki kljub svoji vrstni določljivosti potrjujejo, da se razmerja, ki jih izražajo, nagibajo bolj k različnim stopnjam odvisnosti in da je zato znotraj posameznih razmerij v zloženi povedi morda smotrnejše govoriti o različnih stopnjah odvisnosti kot pa o zgolj podrednosti in prirednosti. Oba izraza namreč označujeta samo večjo ali manjšo stopnjo odvisnosti, tako da ne zaobsežeta neodvisnih ali skoraj neodvisnih razmerij tipa *Zelo je svojeglav, [in/tj., se pravi, da ...] zelo trmari* ipd.

VIRI

Gigafida = Gigafida: elektronska zbirka slovenskih besedil (<http://www.gigafida.net>, dostop 14. 6. 2017).

SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika (www.fran.si, dostop 14. 6. 2017).

eSSKJ = eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika (www.fran.si, dostop 19. 3. 2018).

LITERATURA

Barić idr. 2003 = Eugenija Barić idr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, ³2003.

Chloupek 1961 = Jan Chloupek, K parataktickému spojování vět v nářečí, *Slovo a slovesnost 22* (1961), št. 4, 254–262.

Karolak 2001 = Stanisław Karolak, *Od semantyki do gramatyki: wybór rozpraw*, Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, 2001.

Krvina 2015 = Domen Krvina, *Glagolski vid v sodobni slovenščini: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2015. – Razmnoženo.

Petr idr. 1986 = Jan Petr idr., *Mluvnice češtiny 2: tvarosloví*, Praha: Academia, 1986.

Sloboda 1961 = Karel Sloboda, Parataxe a hypotaxe z hlediska modální výstavby souvětí, *Slovo a slovesnost 22* (1961), št. 4, 241–254.

Snoj 2015 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar* (www.fran.si, dostop 14. 6. 2017).

- Toporišič 1968** = Jože Toporišič, Priredni odnosi v slovenskem knjižnem jeziku, *Jezik in slovstvo* 13 (1968), št. 6, 184–192.
- Toporišič 1965–1970** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik I–IV*, Maribor: Obzorja, 1965–1970.
- Toporišič 1982** = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Vidovič Muha 1984** = Ada Vidovič Muha, Nova slovenska skladnja J. Toporišiča, *Slavistična revija* 32 (1984), št. 2, 142–155.
- Vinogradov 1947** = Viktor Vladimirovič Vinogradov, *Russkij jazyk: grammatičeskoe učenie o slove*, Moskva – Leningrad: Učpedgiz, 1947.
- Žele 2004** = Andreja Žele, Koreferenčna vezljivostna razmerja v slovenskih povedih, *Slavistična revija* 53 (2004), št. 1, 13–25.
- Žele 2014** = Andreja Žele, *Slovar slovenskih členkov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014 (Slovarji).

SUMMARY

Conjunctions: Identifying Their Role in Slovenian Complex Sentences

Conjunctions as lexicalized logical syntactic-semantic relations are at the same time also the chief lexicalized indicators of the communicational perspective in complex sentences. In various interdependence with predicates, among other things they help determine the clarity and unambiguity of what is verbalized. At least indirectly, even though their types can be defined, they confirm that the relations that they express incline more toward degrees of dependence and that therefore within individual relations in complex sentences it may make more sense to talk about various degrees of dependence than simply about subordination and coordination. Namely, the two expressions indicate only a greater or lesser degree of dependence, such that they do not include independent or nearly independent relations of the type *Zelo je svojeglav*, [in/tj.; se pravi, da ...] *zelo trmari* 'He is very obstinate [and/i.e.; that is to say that ...] he stubbornly persists a lot' and so on.

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK

ŽENSKÉ NE POVEDO NIČ PAMETNEGA: JEZIKOVNOKORPUSNA ANALIZA STEREOTIPA

COBISS: 1.01

Stereotipi so rezultat poenostavitve in ne ustrezajo stvarnosti, temveč poudarjajo tipične in za ljudi pomembne lastnosti objektov, dogodkov ali drugih ljudi. Največkrat se oblikujejo na osnovi nepreverjenih dejstev in govoric ter tako pomenijo neke vrste predstopnjo pred-sodkov. Namen prispevka je s korpusno analizo preveriti stereotip *ženske ne povedo nič pametnega*. To je metodološko izpeljano na podlagi ustreznega izbora slovenskih glagolov govorenja ter njihove realizacije z edninskim opisnim deležnikom na *-l* za moški in *-la* za ženski spol. Veljavnost stereotipa je preverjena na podlagi pogostnosti ene ali druge oblike v slovenskem referenčnem korpusu Gigafida.

Ključne besede: sociolingvistika; korpusna analiza; spol; stereotip; slovenski glagoli govorenja

Women Don't Say Anything Important: A Corpus Linguistics Analysis of a Stereotype

Stereotypes are the result of simplification and do not correspond to reality, but they emphasize qualities that people find important, and typical qualities of objects, events, and other people. They are usually formed based on unverified facts and rumors, and in this way they represent a preliminary phase in the formation of prejudices. This article uses corpus analysis to check whether the stereotype about women not saying anything smart is true. It is possible to carry this out methodologically on the basis of a suitable choice of verbs of speaking and their realization with the descriptive participle ending with *-l* for the male gender and the descriptive participle ending with *-la* for the female gender. The validity of the stereotype is tested based on the frequency of one or the other form in the corpus Gigafida.

Keywords: sociolinguistics, corpus analysis, gender, stereotype, Slovenian verbs of saying

1 SOCIOLINGVISTIČNE RAZISKAVE O JEZIKU IN SPOLU

- 1.1 Interes za raziskovanje jezika in spola se je pojavil že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in ga je spodbudil drugi val feminističnega gibanja. Pregled spoznanj o sociolingvističnih razlikah med spoloma, ki so jih opravili tuji raziskovalci na primerih angleških in ameriških govorcev, si je mogoče ustvariti na podlagi izčrpnega prispevka Petra Gaborja (Gabor 2007: 117–152). Podoben pregled zasledimo v prevodu poglavja Diskurz in spol Shari Kendall in Deborah Tannen iz zbornika *The Handbook of Discourse Analysis* iz leta 2001, ki so ga

Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

uredile Deborah Schiffrin, Deborah Tannen in Heidi E. Hamilton (Kendall – Tannen 2012: 185–198). V nadaljevanju zato podajamo bistvene in za prispevek relevantne poudarke iz teh dveh prispevkov.

- 1.2 Kot je znano (Kendall – Tannen 2012: 185), so začetek razmisleka o tem, kakšna je biološka določenost ženskega in moškega obnašanja in zakaj so moške norme prepoznane kot splošne, v letu 1975 odprle tri monografije, in sicer avtoric Robin Lakoff *Language and Woman's Place*, Mary Ritchie Key *Male/Female Language* ter urednic Barrie Thorne in Nancy Henley *Language and Sex: Difference and Dominance*.

Raziskovanje spola in diskurza je spodbudilo interdisciplinarni pristop lingvistov, antropologov, psihologov, pedagogov, literarnih zgodovinarjev in drugih, saj tak pristop po eni strani omogoča raziskovanje jezikovnih obrazcev, ki so povezani s spolom, in tudi pristop, ko skozi jezik izraženi spolni obrazci služijo za opazovanje družbenih vidikov odnosa med spoloma. Zgodnejše preučevanje jezika in spola je bilo usmerjeno na tri področja: (1) opazovanje razlik med moškim in ženskim govorom, (2) opisovanje ženskega govora in (3) vloga jezika pri ustvarjanju in vzdrževanju družbene neenakosti med spoloma (Kendall – Tannen 2012: 185–186). Slednji vidik posebej izpostavlja monografija Robin Lakoff, v kateri je izpostavila neenako vlogo moških in žensk, ki je določena z razlikami v socializaciji spolov. Družbena norma namreč predpostavlja manjšo samozavest žensk, odražajočo se tudi v t. i. v jezikovnem stilu.

Raziskave (Kendall – Tannen 2012: 188, 190–191) odkrivajo, da so spolne razlike povezane tudi z različnimi komunikacijskimi strategijami. Tako so pogovorni rituali žensk usmerjeni na pripadnost, ki se vzpostavlja prek intimnosti, medtem ko so moški pogovorni rituali povezani s statusom in usmerjeni na neodvisnost. Ritualizirano nasprotovanje in tekmovalnost v govoru sta tipična za moške, za ženske pa ne. Raziskovanje jezika moških je pokazalo, da moški radi prevzemajo vlogo strokovnjaka oz. avtoritete v pogovoru, medtem ko se ženske teh vlog izogibajo.

- 1.3 Spol določajo po eni strani biološke razlike, po drugi strani pa so razlike med spoloma socialno in kulturno kodirane in institucionalizirane. Pri tem je jezik ena izmed oblik, preko katere se uresničuje spolna tipizacija oz. prek jezika družba programira tako moške kot ženske (Gabor 2007: 131–132). Na to, kaj se pojmuje kot moško oz. žensko, kaže tipični besednjak, s katerim opisujemo bodisi moške bodisi ženske. To potrjuje tudi raziskava (Avsec 2002: 23–35), v kateri so bili raziskani slovenski stereotipi o moških in ženskih osebnostnih lastnostih, na podlagi prevoda in priredbe vprašalnika (BSRI – Bem Sex Role Inventory, Bem 1974) za merjenje maskulinnosti in femininnosti. Podobno kot v tujih raziskavah se je pokazalo, da stereotipi o ženskah temeljijo na lastnostih, povezanih z bivanjem v skupnostih (težnja posameznika po združevanju v večje socialne enote, značilna je kooperativnost, skrb za druge

in vzdrževanje medosebnih odnosov), stereotipi o moških pa na agentnih lastnostih (nagon po samopotrditvi, samozavest, individualizacija, samozaščita, samoafirmacija, ekspanzivnost). Za povprečnega moškega so bile v slovenski raziskavi najbolj značilne lastnosti *moškost, tekmovalnost, moč, bojevitost, oblastnost, pogum, odločnost in občutek večvrednosti*, za ženske pa *ženskost, nežnost, čustvenost, toplina, skrbnost, radovednost, sočustvovanje in ljubeznivost*. V slovenskem okolju se torej moškost še dodatno povezuje predvsem z močjo in pogumom, ženskost pa s komunikativnostjo in radovednostjo (Avsec 2002: 33).

To potrjuje, da si predstavniki istega kulturnega kroga delimo predstave o tem, kako naj bi se moški in ženske vedle in katere lastnosti so zanje tipične. Gre za del t. i. socialnega znanja, ki ga uporabljamo pri interpretaciji sveta, ki nas usmerja, kako delovati v okolju, in pomeni znanje o socialnih pravilih, ki so del določene kulture (Gabor 2007: 132).

Gabor (2007: 133–148) po sklopih predstavlja rezultate tujih raziskav o razlikah v ženskem in moškem diskurzu, ki se jih da v določeni meri prenesti tudi v naš kulturni prostor.

1.3.1 Študije o distribuciji in realizaciji fonoloških in slovničnih oblik med spoloma so pokazale, da pripadniki nižjega socialnega razreda v govoru uporabljajo več prestižnih lingvističnih form kot pripadniki socialnega razreda neposredno nad njimi. Pri tem je uporaba prestižnih oblik bolj tipična za ženske kot za moške, kar nekateri interpretirajo kot željo žensk po boljšem družbenem položaju. Tega jim lahko nudijo le moški s čim več socialnega prestiža, zato se ženske načeloma ne zanimajo za take, ki so nižjega socialnega razreda kot one same. Tudi sicer naj bi bil ženski govor bližji standardnemu kot govor moških, zato je verjetna posplošitev, da je tudi govor slovenskih žensk bolj fin kot govor moških. Gabor (2007: 136) to interpretira z več možnimi razlogi: da se ženske tako uklanjajo socialnim pravilom o ženskah kot milih, nežnih in neagresivnih bitjih, da tako govorijo tudi zaradi otrok oz. želje, da bi jim tako omogočile vzpon po družbeni lestvici. Tako namreč otroke v vseh kulturah inkulturirajo h kulturno prestižnejšim ciljem (Vuk Godina 1995: 52–70). Podobne ugotovitve o značilnostih sociolektov različnih družbenih skupin, zlasti srednjega sloja, ki se še posebej zavestno, tudi jezikovno distancira do obrobne sociolekte, potrjuje tudi Skubic (2005: 185–232) za slovensko okolje.

1.3.2 Razlike med spoloma v komunikacijski kompetenci niso povezane samo z obvladovanjem jezikovnih struktur in slovničnih pravil, ampak tudi z védenjem, kdaj je kaj primerno glede na okoliščine. Ena izmed raziskav (Coates 1993 po Gabor 2007: 136–137) se je usmerjala na mehanizem izmenjave govorcev z vidika prekrivanja (rahlo prehitevanje predvidevanja, da je govorec na vrsti za govorjenje) in prekinitve (kršitev pravil menjavanja govorcev v pogovoru). V pogovoru med dvema moškima in dvema ženskama se prekinitve skoraj niso pojavljale, v pogovoru

med moškimi in ženskimi pa so moški veliko prekinjali ženske. Ženske v pogovoru z moškimi niso uporabljale niti prekinanj, ki jih je bilo nekaj pri pogovorih z drugo žensko. Ženske so tudi pogosteje uporabljale t. i. diskurzivne označevalce, s katerimi so izkazovale pozitivno pozornost govornicu.

- 1.3.3 Pri raziskavah spola in govornega stila (Swacker 1975 po Gabor 2007: 139) se je pokazalo naslednje. Zgovornost je sicer v večini družb pripisana ženskam (ženske govorijo več kot moški), vendar omenjeni stereotip ne drži. Moški so pri eksperimentu, v katerem so morali opisati tri slike, v povprečju govorili namreč štirikrat toliko časa kot ženske. K vzpostavljanju mita o ženski zgovornosti prispeva tudi ženskam pogosto pripisovana beseda *klepet* 'živahen, sproščen pogovor o nepomembnih stvareh', ki po slovarskem pomenu vsebuje dve pomenski sestavini: zgovornost in trivialnost. To je napeljevalo k posplošitvi, da ženske razpravljajo o trivialnih, manj resnih in zato odvečnih temah. Raziskava je pokazala, da so teme, kot so šport, politika in avtomobili, videne kot resne, teme, kot so vzgoja otrok in odnos med ljudmi, pa trivialne. Taka hierarhizacija pa je jasen odsev socialnih vrednot.
- 1.3.4 Študije z angleškega govornega območja prav tako potrjujejo, da se ženske načeloma »previdno izražajo«, saj pogosteje uporabljajo izraze (*mislim, prepričana sem, recimo, mogoče*), ki izražajo gotovost ali negotovost trditve. Previdni govor se uporablja za ublažitev povedanega in preprečuje, da bi pogovor postal ogrožajoč za govornca. Sicer pa so raziskave potrdile, da se moški pogosteje pogovarjajo o neosebni stvareh, ženske pa pogosteje o zelo osebnih.
- 1.3.5 V preizkusu rabe povednih konstrukcij s sklepnimi vprašanji tipa npr. *Kriza z begunci je strašna, kajne?* in brez njih (*Kriza z begunci je strašna.*) so preizkušanji, ki so morali odločiti, komu bi pripisali izrečeno, v večjem deležu primere s sklepnimi vprašanji pripisali ženskam. Druga študija je tudi potrdila, da ženske pogosteje uporabljajo sklepna vprašanja, toda ne v smislu izražanja negotovosti, ampak v smislu spodbude k nadaljnjemu pogovoru, medtem ko moški sklepna vprašanja uporabljajo pogosteje v smislu potrditve za izraženo trditev v smislu *Kriza z begunci je strašna, mar ne?* Raziskava glede rabe odločevalnih vprašanj, tj. takih, ki zahtevajo le odgovor *da/ne*, je potrdila, da jih ženske uporabljajo trikrat pogosteje kot moški. Hkrati pa ženske tudi postavljajo več vprašanj kot moški (npr. ugotovljeno pri analizi pogovorov ob nakupu železniških vozniških kart). Razlage, zakaj je tako, so različne. Ena izmed njih je, da so lahko ženske bolj radovedne, čeprav druge raziskave kažejo, da vprašanja načeloma postavljajo tisti, na strani katerih je družbena moč.
- 1.3.6 Pri raziskovanju uporabe ukazov in direktiv v deški oz. dekliski skupini se je pokazalo, da so fantje uporabljali eksplicitne ukaze, dekleta pa blažje direktive. Po razlagi je to posledica hierarhične organiziranosti fantovskih in nehierarhične organiziranosti dekliskih skupin. Tudi očetje v pogovoru z otroki dajejo več direktiv

kot matere, kar vodi k sklepanju o različnem didaktičnem poslanstvu očetov in mater. Ta drugačnost pa je družbeno zapovedana.

- 1.3.7 Na podlagi posnetih pogovorov, v katerih je bilo preverjano preklinjanje in raba tabuiziranih besed, je bilo ugotovljeno, da moški preklinjajo pogosteje kot ženske, oboji pa preklinjajo pogosteje v prisotnosti lastnega spola. Kaže torej, da se moški v pogovoru prilagajajo nežnejšemu spolu. To je nekatere sociologe napeljalo na tezo, da je dejansko dominanten spol ženski, moški spol pa prestižnejši. Če moškim ne bi bila pripisana družbeno prestižnejša vloga, ne bi bili privlačni za dominantni spol. Po drugi strani pa je raziskava govora žensk, ki so pripadale delavskemu razredu iz revnih mestnih četrti (Coates 1993 po Gabor 2007: 144), pokazala, da je tudi pri njih spekter kletvic lahko zelo širok in raba tabuiziranih besed pogosta.
- 1.3.8 Pri opazovanju dajanja poklonov in pohval je potrjeno, da ženske dajejo in sprejemajo več komplimentov kot moški. V ženski družbi je dajanje in sprejemanje komplimentov vsakdanje in je povezano predvsem s pohvalo videza. Moški pa v primerjavi z ženskami neradi dajejo komplimente drugim moškim, če pa že, so namenjeni lastnini in spretnosti. Lingvistične raziskave torej potrjujejo splošno vedenje, da so ženske bolj vljudne od moških. To potrjuje raba členkov kot jačiteljev oz. šibiteljev izrečenega, ki je pri ženskah pogostejša kot pri moških. Govor moških pa je navadno manj vljuden in bolj stvaren ter neposreden.
- 1.3.9 K spolsko določenim razlikam v jeziku z vidika moči oz. nemoči se pristopa torej na dva načina: prvi vidi ženske kot zatirano skupino; razlike med moškim in ženskim govorom interpretira na podlagi moške dominancije in ženske podrejenosti. Raziskovalci te skupine želijo dokazati, da je moška nadvlada posredovana preko jezikovne prakse. Drugi pristop je pristop razlik, ki poudarja, da moški in ženske preprosto pripadajo različnim subkulturama. Slednje morda kaže na upor žensk, ki nočejo pristati na podrejenost in poudarjajo le svojo drugačnost v odnosu do moških.

2 SLOVENISTIČNE LINGVISTIČNE RAZISKAVE O JEZIKU IN SPOLU

Problematiki spola v jeziku je bil v slovenistiki posvečen 33. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (1997). Med zanimivejšimi je prispevek, ki prikazuje zastopanost ženskih oblik v uradovnih besedilih (Bešter 1997: 9–23). Avtorica ugotavlja, da je ženski spol v njih le deloma upoštevan, zlasti v obrazcih se pojavlja redkeje, kot bi bilo mogoče pričakovati, to pa priča o tem, da se večina institucij premalo zaveda rabe ženskih oblik.

Siceršnji napredek k temu po svoje prispeva standardna klasifikacija poklicev, ki prinaša poimenovanje poklicev v obojespolni obliki (Stabej 1997: 57–68).

O zakriti in izraženi družbeni hierarhizaciji lahko govorimo na primeru feminativov, tj. ženskih oblik, ki jih tvorimo kot vzporednice moških. Ada Vidovič Muha

(1997: 69–79) ugotavlja, da so poimenovanja za intelektualne poklice žensk dosledno izpeljana iz moških oblik, kar odraža družbeno resničnost. Pozno, tj. šele v začetku 20. stoletja, je bil namreč možen vstop žensk na univerzo. Hkrati pa avtorica zagovarja stališče jezikovne nezaznamovanosti, ki jo imajo tako imenske kot glagolske kategorije, npr. ednina v odnosu do dvojine in množine, sedanjik v odnosu do drugih časov. Enako velja tudi za nezaznamovanost po spolu, ki je v veliki večini primerov homonimna z obliko za moški spol, ker je ta oblika morfološko manj obremenjena. Po njeni oceni bi bila namreč kršena obvestilna učinkovitost v besedilih, ki bi dosledno navajala slovnične oblike tako za moške kot ženske. Takšna eksplisitivnost bi bila namreč zgolj »izraz odtujenosti [in] v bistvu verbalna kompenzacija nemoči spremeniti družbo oz. sistem njenih vrednot« (Vidovič Muha 1997: 78).

Za pričujoči prispevek je bila v zborniku posebej zanimiva razprava, ki je s frazeološke perspektive skušala raziskati, ali se govorjenje moških in žensk razlikuje, in to preko frazemov govorjenja iz SSKJ (Kržišnik 1997: 45–56). Avtorica je ugotovila, da v slovarju dve tretjini izpisanih frazemov ocenjuje lastnost ženskega govorca, in sicer glede na količino, kakovost in jakost govorjenja. Zato je po njeni presoji iz tega gradiva lažje oceniti, kdo govori koliko, in težje, kdo govori kako, saj so frazemi, ki tematizirajo medčloveško govorno obnašanje, redki.

3 SPOLNI STEREOTIPI V JEZIKU

- 3.1 Stereotipi so rezultat poenostavitve in ne ustrezajo stvarnosti, temveč poudarjajo tipične in za ljudi pomembne lastnosti objektov, dogodkov ali drugih ljudi. Največkrat se oblikujejo na osnovi nepreverjenih dejstev in govoric in tako pomenijo neke vrste predstopnjo predsodkov. Če so stereotipi sicer enostranske in posplošene, a vendar na neki način nujne kolektivne predstave o svetu, ki nas obkroža, pa veljajo predsodki za negativna in emocionalno nabita stališča do določenih družbenih skupin, ki temeljijo na napačnih in nefleksibilnih posplošitvah, tj. na negativnih socialnih stereotipih (Mikolič 2008: 67–77). Glede na področje stereotipizacije ločimo ekonomske, kulturne in etnične stereotipe; zlasti močni so slednji. Etnični stereotipi namreč nastanejo z generalizacijo nekaterih lastnosti na cel narod ali skupino in predstavljajo selektivne, samoizpolnjujoče in etnocentrične sodbe, ki oblikujejo zelo nepopolno in pristransko ter neustrezno reprezentacijo sveta z namenom, da se poenostavlja kompleksnost pojavov (Nastran Ule 2000: 156–162). Med zelo opaznimi pa so tudi spolni stereotipi, ki so odraz patriarhalnih odnosov v družbi in posledične delitve dela po spolu.
- 3.2 Stereotipi, predsodki in klišeji so pogosto predmet različnih humanističnih disciplin, zato ni naključje, da jim je bi posvečen 43. Seminar slovenskega jezika literature in kulture (2007). V njem so bili med drugim predstavljeni pogledi treh jezikoslovcev. Stabej (2007: 13–24) obravnava povezavo med identiteto in sporazumevanjem v slovenskem jeziku in problematizira stereotip o ogroženosti jezika.

Drugi prispevek izpostavlja, da so tudi slovarji (eno- ali dvojezični) lahko z izbiro iztočnic, označevalnikov in zgledov prostor pojavljanja stereotipov, zato se avtorici sprašujeta o avtoriteti slovarjev, pričakovanih uporabnikov in slovarskem odsliskavanju realnosti (Rozman – Holz 2007: 25–35).

Tretji prispevek (Jemec Tomazin 2007: 36–44) prikazuje razširjenost stereotipa, da je pravniški jezik zelo hermetičen. Ugotavlja, da pravniki med izobraževanjem srečujejo različne tipe pisanj, ki jih hitro ponotranjijo, nato pa za razmislek o jezikovni vrednosti zapisanega ne najdejo ne časa ne potrebe. Sicer potrebno in tudi uspešno sodelovanje med pravniki in jezikoslovci je slednjič spodbudilo tudi prevajanje temeljnih dokumentov EU.

- 3.3 Gorjanc (2007:185–192) ugotavlja, da je tudi v slovenskih slovarjih več negativnih kot pozitivnih izrazov za ženske v primerjavi z izrazi za moške, o ženskih identitetah se je v izdaji SSKJ iz leta 2000 govorilo preko moške oblike (npr. *docentka* = *ženska oblika od docent*).¹ Pa tudi v ponazarjalnem gradivu so ženskam pripisana stereotipna opravila kot npr. *gospodinja pere in lika; negovala ga je, ko je bil bolan* ipd.
- 3.4 S slovarsko stereotipizacijo se je ukvarjala tudi zanimiva primerjalna raziskava poljskega in slovenskega enojezičnega slovarja (SSKJ 2000) glede predstavljanja ženskih in moških vlog (Bednarska: 2013: 35–42). Iz analize 32 gesel iz obeh slovarjev, povezanih s čiščenjem, delom in razvedrilom, je bilo razvidno, da poljski in slovenski slovar prinašata številne asimetrije v dojemanju ženskih in moških vlog. Pri geslih *kuhati, peči, cvreti, čistiti, pospravljati, prati, sesati, pomesti, likati, brisati, nakupi, vzgajati, jokati, vekati, jamrati, tarnati, stokati, tožiti, klepetati* v obeh slovarjih prevladuje pripisovanje ženskam. Pri geslih *zaslužiti, vzdrževati, voziti, delo, delati, služiti, študij, študirati, pogum, šport, kaditi, cigareta, čik, piti, alkohol, pivo, vino, vodka* in *zasvojenost* pa prevladuje pripisovanje moškimi. To je po svoje zanimiv slovarski anahronizem, saj je prepričanje, da je ženski mesto doma, v kuhinji, in da so gospodinjska dela izključno ženska dolžnost ter da je skrb za otroka izključno ženska domena po anketnih odgovorih sodeč že preseženo (Furlan 2008: 61–76). Čeprav je po drugi strani res, da so stereotipi zelo trdovratni in odporni na spremembe (Nastran Ule 2000: 160).

4 JEZIKOVNOKORPUSNA ANALIZA SPOLNEGA STEREOTIPA

- 4.1 Peter Gabor (2007: 149) izpostavlja, da v vsaki družbi obstaja precej spolnih stereotipov, kot so npr.: *ženske govorijo več kot moški, moški se ne znajo pogovarjati* ali *ženske ne povedo nič pametnega ...*, za katere se večinoma izkaže, da

¹ V izdaji SSKJ2 so razlage dosledno spremenjene po vzorcu, npr. *docentka* 'univerzitetna predavateljica, za stopnjo nižja od izredne profesorice'.

so veljavni samo glede na uporabljeni zorni kot, tj. dokler so opazovalci žensk moški in obratno.

Namen prispevka je s korpusno analizo preveriti, ali stereotip *ženske ne povedo nič pametnega* drži. To je metodološko mogoče izpeljati na podlagi ustreznega izbora glagolov govorjenja in njihovega pojavljanja v korpusu Gigafida.

- 4.2 Za izbor ustreznih glagolov govorjenja smo uporabili Pomensko mrežo slovenskih glagolov Jureta Zupana (Zupan 2013: 358–359), in sicer glagole, združene v dveh pomenskih kategorijah, znotraj katerih je delitev na nedovršnike (1) *Govoriti neumno* in dovršnike *Povedati kaj neumno* ter (2) nedovršnike *Govoriti lahko* in dovršnike *Povedati lahko*, ki najbolj pokrivata pomensko polje nespametno in nepomembno govorjenje. Pri tem se lahko govorjenje razume kot govorjenje o sorazmerno manj pomembnih zadevah.

92 glagolov iz tega vira smo nato dopolnili še z 10 dodatnimi glagoli iz Sinonimnega slovarja slovenskega jezika (SSSJ 2016), združenih v skupinah (a) govoriti/povedati kaj neumno, nespametno, nepremišljeno in (b) govoriti/povedati veliko vsebinsko praznega, nepomembnega.²

- 4.2.1 Upoštewane glagole je mogoče na podlagi pomenskih definicij iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ2) znotraj pomenske kategorije *neumno* in vsebinsko prazno govorjenje združiti v naslednjih 15 specifičnejših skupin:

- (1) *neumno govoriti: bedačiti;*
- (2) *vsebinsko prazno, (dosti) govoriti/povedati: besedičiti, bluziti, čenčati, čenčariti, govoričiti, lapati, marnjati; izčenčati, nabesedičiti, nabluziti, načenčati počenčati, razčenčati, sčenčati, začenčati se;*
- (3) *veliko in nespametno govoriti/povedati: klobasariti, klobasati, klobuštrati; sklobasati, zaklobasati;*
- (4) *nespametno, nepremišljeno ali nepremišljeno na več krajih govoriti/povedati: blebetati, blekati, budaliti, čvekati, čveketati, plentati 2., šleviti 2. nar. vzhodno ‘čvekati’, trobezljati, trobuzljati; blekniti, čvekniti, izblebetati, izblekniti, izčvekati, izgobezdati, izragljati, iztrobezljati, nablebetati, načvekati, natrobezljati, počvekati, razblebetati, razčvekati, razkokodasati, razkokodakati, raztrobezljati, sčvekati, zablebetati, začvekati, zblebetati;*
- (5) *vsebinsko prazno, nespametno, dolgovžno govoriti/povedati: čeljustati, česnati, flancati, klafati, klamfati, kvasati, kvasiti; izčesnati, načesnati, nakvasiti;*
- (7) *veliko govoriti/povedati o nepomembnih stvareh, s številnimi podrobnostmi: brbrati, devetkati, dolgoveziti, regljati, pleteničiti; izbrbljati, izbrbrati, nabrbljati, nabrbrati, napleteničiti, naregljati se, razbrbrati, spleteničiti;*
- (8) *neumno, nespametno, omejeno ravnati, govoriti: prismođovati, topoglaviti, trapati;*
- (9) *govoriti/povedati mnogo in nepomembne stvari: gostobesediti, klepetati, žlobudrati; izklepetati, naklepetati se, poklepetati, preklepetati;*

2 Iz Sinonimnega slovarja slovenskega jezika (SSSJ 2016) spadajo v pomensko skupino ‘neumno, nespametno govoriti/povedati’ še *blekati, plentati, prismođovati, šleviti* in k pomenski skupini ‘vsebinsko prazno govoriti/povedati’ *besedovati, dolgoveziti, kvantati, lapati, žežnjati, žužljati, žužnjati*. Izločili smo glagole *besedovati, kvantati, žežnjati, žužljati, žužnjati* in njihove dovršniške pare, saj so po SSKJ v za temo prispevka ustreznem pomenu ‘govoričiti’ oz. ‘čenčati’ oz. ‘vsebinsko prazno govoriti’ vsi redko rabljeni.

- (10) govoriti veliko neresničnega, izmišljenega: *tvesti, tveziti; natrobiti*;
- (11) lepo, izbrano, a navidezno vsebinsko prazno govoriti: *krasnosloviti, leporečiti*;
- (12) pri govorjenju uporabljati fraze, puhlice: *frazariti*;
- (13) prijazno, lahko se pogovarjati: *kramljati, pomenkovati; nakramljati se, pokramljati, prekramljati*;
- (13) prizadevati si govoriti učeno: *dohtariti*;
- (14) brezuspešno si prizadevati govoriti duhovito: *duhovičiti*;
- (15) veliko in predrzno govoriti: *gobezdati, gofljati; izgobezdati, nagobezdati*.

Razločevalna pomenska sestavina *neumno* se v definicijah glagolov govorjenja uporabi zelo redko, le dvakrat. Več pa je takih pomenskih sestavin, ki implicitno izražajo to lastnost, in to prek besedne zveze *vsebinsko prazno* ali prislova *nespametno*, ki je v bistvu evfemizem za sopomenski prislov *neumno* (SSSJ 2016: 526), ali *nepremišljeno*, ki je v sinonimnem razmerju z *brez premisleka, strmoglavo* (SSSJ 2016: 520).

Izmed naštetih skupin so bili z delnim zadržkom sprejeti glagoli, razvrščeni v skupinah od 13 do 15, saj ne gre za glagole, ki bi neposredno opredeljevali *neumno* govorjenje, ampak je poudarek na prizadevanju govoriti na določen način (*dohtariti, duhovičiti*) oz. govoriti na predrzen način (*gobezdati*).

Iz seznama v Zupan 2013 smo izločili le glagole *blejati, klamafati in nakladati*, saj bi bilo treba zaradi sovpadajočih, a nerazdvoumljenih oblik v korpusu pregledati prav vsako konkordanco. Pri prvem glagolu – *blejati* – gre namreč za poseben tip živalskega oglašanja, ki korpusno ni razdvoumljen tako, da bi lahko neposredno dobili podatek, ali gre za živalsko oglašanje ali za govorjenje ljudi. Drugi glagol – *klamfati* – s kvalifikatorjem niž.(je) pog.(ovorno) ‘sestavljati, zabijati’ je v homonimnem (enakoizraznem) razmerju do glagola *klamfati* s kvalifikatorjema pog.(ovorno), slabš.(alno) ‘vsebinsko prazno, nespametno govoriti’. Pri glagolu *nakladati* pa bi bilo treba od primera do primera ločiti, ali gre za pomen 1. ‘nalagati na vozilo’ ali za pomen 3. ‘veliko, obširno, a vsebinsko prazno govoriti’.

- 4.3 Slovenščina je oblikoslovno bogat jezik, ki spolsko razlikovanje oblik ohranja tudi pri trospolskih oblikah deležnika, pregibnega še glede na tri števila, tj. ednina (*govoril_m, govorila_z, govorilo_s*), dvojina (*govorila_m, govorili_z, govorili_s*) in množina (*govorili_m, govorile_z, govorila_s*).

5 OMEJITVE RAZISKAVE

- 5.1 Relevantnost podatkov iz opravljene korpusne analize ima dvoje vrst objektivnih omejitev. Prva je vezana na status nacionalnega referenčnega korpusa Gigafida, ki je po naravi statičen korpus, saj so zadnja aktualna besedila iz leta 2011. S korpusom je neposredno povezan SLOLEKS: slovenski oblikoslovni leksikon (<http://www.slovenscina.eu/sloleks>), 17. 1. 2018), tj. leksikon besednih oblik za slovenski jezik.

Opazili smo, da marsikaterega glagola iz nabora relevantnih v korpusu ni in s tem tudi ni njegovih oblik v pregibalniku (kot npr. *nabesedičiti*), zato v preglednici podatka ni. Taki primeri kažejo na sorazmerno zanesljivost korpusa, saj je zanje mogoče najti spletne potrditve, npr. *Znanci so govorili o hordi brezdušnih svetovnih kriminalcev, v barih naše soseske so fantje posedali in ob steklenici piva napletali strašljive zgodbe, celega hudiča so znali nabesedičiti o Legiji*.³

Posebej nastopi težava pri homonimnih glagolih (npr. *kvasiti*¹ slabš. 'vsebinsko prazno, nespametno govoriti' ali *kvasiti*² 1. 'povzročati, da postaja kaj (zaradi vrenja) kisló; kisati'), kjer oblike niso razdvoumljene.

Tudi nekateri glagoli zaradi svoje specifične pomenskosti glede na rabo podspola živo ali neživo niso razdvoumljeni, npr. kot pri glagolu *regljati*: (a) živo človeško ([...] *tašča je regljala z zadnjega sedeža in tolkla šoferja s sončnikom*); (b) živo živalsko (*Žabica je regljala [...]*); (c) neživo (*V sprejemnici in istočasno dnevnem prostoru je regljal predpotopni črno-beli televizor [...]*). Izmed teh treh primerov je relevanten le prvi za pomen 3. slabš. 'govoriti, pripovedovati'.

- 5.2 Druga omejitev pa izhaja iz bogate oblikoslovne paradigme glagolov, ki v svojih vzorcih pregibanja vključuje enakoizraznost nekaterih oblik, kot je razvidno iz paradigme glagola *govoriti* (4.3). Glagoli vsebujejo 9 oblik: za tri spole v treh številih: pri tem so tri enakoizrazne na *-la*, tri enakoizrazne na *-li* in le tri različne. Zato smo pri iskanju pojavitev upoštevali le žensko- in moškospolske oblike samo ednine. Pri tem smo predpostavili, da je opisni deležnik ednine ženskega spola (*blebetala*) vselej razdvoumljen od dvojine moškega (*blebetala*) in množine srednjega spola (*blebetala*). Preverili smo namreč nekaj povezav deležniških oblik s korpusnimi konkordancami in pokazalo se je, da obstaja določen manjši odstotek primerov, ki po avtomatskem označevanju niso bili pravilno razdvoumljeni, npr. v paradigmi glagola *blebetati* je navedenih nič pojavitev pri obliki deležnika ženskega spola v dvojini (*blebetali*), v homonimni obliki deležnika moškega spola v množini (*blebetali*) pa 40. Natančno preverjanje konkordanc je pokazalo, da je 39 primerov resnično moškospolskih, eden pa za ženski spol (*Ženski sta še kar naprej blebetali o milijonski vrednosti kovanca, o neprecenljivi vrednosti za Egipt [...]*).

3 legijatujcev.blog.si/2008/03/23/govorice-so-in-bodo-o-legiji-tujcev/, 5. 8. 2017.

3a Glagol je dvakrat v nedoločniku, le ena konkordanca kaže, da gre za moškospolsko rabo: »Kaj budalim!« sem skočil.

3b Glagol je obkrajšan zabeležen v nedoločniku.

3c Glagola *gobezdariti* in *frazariti* sta nedovršna in ne dvovidska, kot sta označena v Zupan 2013.

3č Kadar je številski podatek za poševnico, pomeni, da glagol v Sloleksu ni zajet in je bila zato v korpusu Gigafida poiskana samo oblika za opisni deležnik ženskega oz. moškega spola v ednini.

3d Oblika glagola *tveziti* je v SSKJ2 nadrejena obliki *tvesti*. Sloleks daje ločene podatke tako za njuno pojavitev v nedoločniku kot njune oblike.

6 REZULTATI

Preglednica 1: Nedovršni glagoli

Glagol	Vse oblike pojavitev v korpusu Gigafida	Ženskospolske oblike ed. na -l	Moškospolske oblike ed. na -l
bedačiti	/	/	/
besedičiti	320	21	46
blebetati	1181	65	163
blekati	27	0	1
bluziti	2115	27	119
brbrati	27	2	9
bublјati	/	/	/
budaliti	3	/	13a
čeljustati	9	1	1
čenčariti	1	0	1
čenčati	228	9	13
česnati	122	4	3
čvekati	1244	82	122
čveketati	23b	/	/
devetkati	/	/	/
dohtariti	/	/	/
dolgoveziti	399	58	107
duhovičiti	307	19	51
flancati	/	/	/
frazariti	21	0	1
gobezdati ^{3c}	220	2	28
gofljati	37	2	4
gostobesediti	7	/	2
govoričiti	728	33	95
klafati	/	/	/
klepetati	6103	882	718
klobasati	678	6	53
klobasariti	/	/	/
klobuštrati	/	/	/
kramljati	2653	303	415
krasnosloviti	/	/	/
kvasati	/	/	/
kvasiti	874	11	79
lapati	139	3č/13	/24
leporečiti	229	8	46
marnјati	13	/	/2
plentati	/	/	/
pleteničiti	359	16	85
pomenkovati se	988	100	130
prismodovati	1	/	/
topoglaviti	/	/	/
regljati	185	13	13
šleviti	/	/	/
trapati	139	3	2
trobezljati	188	7	21
trobuzljati	/	/	/
tvesti	50	2	6
tveziti ^{3d}	369	21	81
žlobudrati	/	/	/
Skupaj	19.927	1710	2439

Preglednica 2: Dovršni glagoli

Glagol	Vse oblike pojavitev v korpusu Gigafida	Ženskospolske oblike ed. na -l	Moškospolske oblike ed. na -l
blekniti	914	161	405
čvekniti	31	4	13
izblebetati	186	35	78
izblekniti	5	1	2
izbrbljati	5	3	/
izbrbrati	/	/	/
izčenčati	/	/	/
izčesnati	/	/	/
izčvekati	97	33	36
izgobezdati	/	/	/
izklepetati	212	62	87
izkokodakati	1	1	/
izregljati	/	/	/
iztobezljati	1	0	1
nabesedičiti	/	/	/
nablebetati	4	2	0
nabluziti	2	0	2
nabrbljati	2	/	0
nabrbrati	/	/	/
načenčati	2	0	2
načvekati	15	5	3
načesnati	/	/	/
nagobezdati	1	/	1
nakvasiti	4	0	2
naklepetati	96	4	4
nakramljati se	1	/	0
napleteničiti	14	1	2
naregljati se	/	/	/
natrobezljati	5	3	1
natrobiti	14	2	5
počenčati	1	0	0
počvekati	105	8	6
poklepetati	4571	610	620
pokramljati	1695	219	253
preklepetati	23	4	1
preklamljati	6	0	3
razblebetati	1	0	1
razbrbrati	/	/	/
razčenčati	/	/	/
razčvekati	10	1	2
razkokodajsati	3	0	2
razkokodakati	15	3	3
raztrobezljati	/	/	/
sčenčati	/	/	/
sčvekati	91	20	39
sklobasati	3	0	2
sklobuštrati	/	/	/
spleteničiti	3	/	0
zablebetati	11	0	5
začenčati	2	0	1
začvekati	12	0	6
zaklobasati	/	/	/
zblebetati	33	5	16
Skupaj	8197	1190	1604

6.1 Interpretacija

6.1.1 Upošteva vse korpusne pojavitve izbranih dovršnih ali nedovršnih oblik glagolov, ki eksplicitno ali implicitno govore o neumnem, malovrednem in vsebinsko praznem govorjenju, kaže, da so glagoli v rabi zastopani z 10.991 primeri. Če upoštevamo edninsko moško obliko opisnega deležnika na *-l* (14,4 %) in jo primerjamo s številom pojavitev le edninske ženske oblike opisnega deležnika na *-la* (10,3 %), je razmerje v korist moškospolskim oblikam. Pojavnost v korist moškega spola je v tem primeru enainpolkrat več oblik za moški spol.

Seveda je zanimivo vprašanje, ali je moškim pogosteje pripisano samo ekspresivno govorjenje te skupine glagolov ali pa moški tudi sicer več govorijo. Podatek smo pridobili z upoštevanjem stilno nevtralne in pomensko splošne oblike nedovršnega glagola *govoriti* in njegove dovršniške vzporednice *povedati*. Korpus Gigafida prinaša za *govoriti* 490.189 in za *povedati* 909.693 pojavitve, skupno torej 1.399.882.⁴ Glede na vse oblike moškega oz. ženskega spola je mogoče ugotoviti podobno stanje kot pri skupini zaznamovanih glagolov, da je namreč skoraj štirikrat več deležniških oblik obeh glagolov pripisanih moškemu (42 %) kot ženskemu spolu (11,6 %).

6.1.2 Prevlada moškospolskih oblik ima svoj razlog tudi v dejstvu, da je od spolov nezaznamovan moški, od preostalih dveh pa ženski nasproti srednjemu (Toporišič 1992: 289). Moškospolska slovnična nezaznamovanost nasproti ženskemu spolu se v jeziku kaže pri primerih priredno zloženega osebka različnih spolov, ker je v takih primerih oblika povedka v moškem spolu. To se pokaže ne samo v zvezah z dvema različnima spoloma (*Jure in Ana sta šla na sprehod*), ampak celo s tremi različnimi (*Jure, Ana in dete so šli na sprehod*). Možna in dopustna pa je tudi t. i. atrakcija, tj. da se oblika povedka ravna po spolu najbližjega samostalnika (*Konji, krave in teleta so se pasla; Konji, teleta in krave so se pasle in Teleta, krave in konji so se pasli* – Toporišič 2000: 266, 610). S tem smo pojasnili dejstvo, da so moškospolske oblike deležnikov verjetno po frekvenci vselej višje kot ženskospolske.

V nadaljevanju smo se odločili za pogostnostno hierarhizacijo prvih deset najpogostejših glagolov in njihovih edninskih deležnikov moškega spola na *-l* in edninskih deležnikov ženskega spola na *-la*.

⁴ Vsi trije številski podatki ne upoštevajo pojavitve za srednji spol.

Preglednica 3: Deset najpogostejših nedovršnikov in dovršnikov glede na edninski moško- oz. ženskospolski deležnik na -l/-la s slovarskimi kvalifikatorji

Neumno, nespametno, vsebinsko prazno **govoriti** ali **govoriti** o sorazmerno manj pomembnih zadevah

Najpogostejši glagoli v korpusu Gigafida	Najpogostejši glagoli glede na edninski deležnik ženskega spola	Najpogostejši glagoli glede na edninski deležnik moškega spola
1. klepetati (6103)	1. klepetala (882)	1. klepetal (718)
2. kramljati (2653)	2. kramljala (303)	2. kramljal (415)
3. bluziti (2115) pog.	3. pomenkovala se (100)	3. blebetal (163) slabš.
4. čvekati (1244) slabš.	4. čvekala (82) slabš.	4. pomenkoval (130)
5. blebetati (1181) slabš.	5. blebetala (65) slabš.	5. čvekal (122) slabš.
6. pomenkovati se (988)	6. dolgovezila (58) slabš.	6. bluzil (119) pog.
7. kvasiti (874) slabš.	7. govoričila (33) ekspr.	7. dolgovezil (107) slabš.
8. govoričiti (728) ekspr.	8. bluzila (27) pog.	8. pleteničil (85) slabš.
9. klobasati (678) slabš./nizko	9. besedičila (21) redko	9. tvezil (81) slabš.
10. dolgoveziti (399) slabš.	9. tvezila (21) slabš.	10. kvasil (10) slabš.
Skupaj 16.963	Skupaj 1592	Skupaj 1950

Neumno, nespametno, vsebinsko prazno **povedati** ali **se pogovoriti** o sorazmerno manj pomembnih zadevah

Najpogostejši glagoli v korpusu Gigafida	Najpogostejši glagoli glede na edninski deležnik ženskega spola	Najpogostejši glagoli glede na edninski deležnik moškega spola
1. poklepetati (4571)	1. poklepetala (610)	1. poklepetal (620)
2. pokramljati (1695)	2. pokramljala (219)	2. bleknil (405) slabš.
3. blekniti (914) slabš.	3. bleknila (161) slabš.	3. pokramljal (253)
4. izklepetati (212) ekspr.	4. izklepetala (62) ekspr.	4. izklepetal (87) ekspr.
5. izblebetati (186) slabš.	5. izblebetala (35) slabš.	5. izblebetal (78) slabš.
6. počvekati (105) slabš.	6. izčvekala (33) slabš.	6. sčvekal (39) slabš.
7. izčvekati (97) slabš.	7. sčvekala (20) slabš.	7. izčvekal (36) slabš.
8. naklepetati (96) ekspr.	8. počvekala (8) slabš.	8. zblebetal (16) slabš.
9. sčvekati (91) slabš.	9. načvekala (5) slabš.	9. čveknil (13) slabš.
10. zblebetati (33) slabš.	9. zblebetala (5) slabš.	10. počvekal, začvekal (6) slabš.
Skupaj 8000	Skupaj 1158	Skupaj 1553

6.2 Interpretacija

6.2.1 V skupini nedovršnikov nastopa deset različnih glagolov, ki se pri opisnih deležnikih za ženski in moški spol prekrivajo precej, a ne popolnoma, vendar se deloma razlikujejo po pogostnosti.

V skupini opisnih deležnikov za ženski spol sta specifična samo glagola *govoričiti* in *besedičiti*, pri moškospolski skupini deležnikov pa sta specifična glagola *pletencičiti* in *kvasiti*. Vsi štirje se glede na frekvenco pojavljajo v drugi polovici preglednice z manjšim številom pojavitev.

Sicer tako pri žensko- kot moškospolskih deležnikih prevladujeta glagola *klepetati* in *kramljati*, sledi še glagol *pomenkovati se* (pri ženskospolskih deležniških oblikah se pojavi na tretjem, pri moškospolskih pa na četrtem mestu), vsi trije pa spadajo med stilno nezaznamovane glagole, ki jih družijo pomen 'prijazno, lahkotno se pogovarjati'. Po skupnem številu je njihova frekvenca pri obeh spolih celo nekoliko višja pri moškospolskih oblikah (2136) v primerjavi z ženskospolskimi (2114).

Primerjalno gledano se pri obeh spolih skupno pojavi osem glagolov, med katerimi so imenovani trije stilno nezaznamovani (*klepetati*, *kramljati*, *pomenkovati se*), preostali štirje so slabšalni (*čvekati*, *blebetati*, *dolgoveziti*, *tveziti*) in eden označen s kvalifikatorjem pogovorno (*bluziti*).

Glede na frekvenco opisnih deležnikov ženskega spola pa je zanimivo, da je višja frekvenca pri ženskem spolu le pri glagolu *klepetati*, pri preostalih skupnih glagolih (*kramljati*, *pomenkovati*, *čvekati*, *blebetati*, *dolgoveziti*, *bluziti*, *tveziti*) pa je frekvenca višja za opisne deležnike moškega spola.

6.2.2 Število različnih glagolov med prvimi desetimi je v skupini dovršnikov manjše, le 5, kar je razumljivo zaradi različnih predponskih obrazil ob istem glagolu. Tako nastopajo dovršniki (*po/iz/na*)*klepetati*, (*po/iz/s*)*čvekati*, (*iz/z*)*blebetati* ter *pokramljati* in *blekniti*.

Pri opisnih deležnik ženskega spola je med prvimi desetimi specifičen le glagol *načvekati*, pri moškospolskih deležnikih pa *čvekniti* in *začvekati*, ki si deli skupno število pojavitev z glagolom *počvekati*. Slednji je glede na frekvenco ženskospolskega opisnega deležnika ednine malenkostno pogostejši (*počvekala* – 8 pojavitev) od moškospolske oblike (*počvekaj* – 6 pojavitev). Pri vseh drugih dovršnikih pa je frekvenca za moškospolske deležnike višja, celo pri glagolu *poklepetati* (620 pojavitev za moško in 610 pojavitev za žensko obliko opisnega deležnika).

6.2.3 Pri nedovršnih in dovršnih glagolih s kvalifikatorjem slabšalno je pogostnost pojavitev v korist moškospolskih oblik (1167) z glagoli *blebetati*, *čvekati*, *dolgoveziti*, *pletencičiti*, *tveziti* in *blekniti*, medtem ko je ženskospolskih oblik več kot dvakrat manj (493) za glagole *čvekati*, *blebetati*, *dolgoveziti*, *tveziti*. Zanimivo je, da sta najpogostejša glagola ženskospolskih oblik *čvekati* (148) in *blebetati* (105), toda pri moškospolskih oblikah se njuno zaporedje obrne *blebetati* (257) in *čvekati* (222). Pri glagolih s kvalifikatorjem ekspresivno je pojavitev nekoliko višja v korist ženskospolskih oblik (95) kot moškospolskih oblik (87) pri glagolih *govoričiti* in *izklepetati*. Pri pogovorno zaznamovanem glagolu *bluziti* prevladujejo moškospolske oblike (119) pred ženskospolskimi oblikami (27). Pri glagolu s kvalifikatorjem redko (*benedičiti*) pa nastopajo samo ženskospolske oblike (21).

Skupna pojavitev (24.963) prvih desetih najpogostejših glagolov s pomeni 'neumno, nespametno, vsebinsko prazno govoriti/povedati ali govoriti/spregovoriti o sorazmerno manj pomembnih zadevah' na podlagi podatkov, da je le

11 % (2750) njihovih oblik pripisanih ženskam in 14 % (3505) moškim, ne potrjuje stereotipa, ampak dokazuje, da je nespametno govorjenje celo v večjem deležu pripisano moškim.

LITERATURA

- Avsec 2002** = Andreja Avsec, Stereotipi o moških in ženskih osebnostnih lastnostih, *Pedagoška obzorja* 11 (2002), št. 2, 23–35.
- Bednarska 2013** = Katarzyna Bednarska, Kdo naj dela, kdo pa skrbi za otroke?: spolni stereotipi v slovarjih, v: *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve*, ur. Andreja Žele, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013 (Obdobja 32), 35–42.
- Bešter 1997** = Marja Bešter, Raba poimenovanj za ženske osebe v uradovanih besedilih, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 33, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997, 9–23.
- Furlan 2008** = Nadja Furlan, Negativni spolni stereotipi in predsodki v slovenski družbeno-religijski sferi, *Monitor ISH* 10 (2008), št. 1, 61–76.
- Gabor 2007** = Peter Gabor, Sociolingvistične razlike med spoloma: ali stereotipi držijo?, *Anthropos* (2007), št. 3–4, 117–152.
- Gorjanc 2007** = Vojko Gorjanc, Identitet: kreiranje u diskursu i konstrukcija u rječniku, v: *Jezik i identitet: zbornik*, ur. Jagoda Granić, Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2007, 185–192.
- Jemec Tomazin 2007** = Mateja Jemec Tomazin, Stereotipi v slovenskem pravnem izrazju, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 43: *stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007, 36–44.
- Kendall – Tannen 2012** = Shari Kendall – Deborah Tannen, Diskurs i rod, prev. Marija Lovrić, *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis* 6 (2012), št. 6, 185–198. – Iz: Deborah Schiffrin – Deborah Tannen – Heidi E. Hamilton (ur.), *The Handbook of Discourse Analysis*, Massachusetts – Oxford: Blackwell Publishers, 2001, 548–568.
- Korpus Gigafida** (<http://www.gigafida.net/>), 17. 1. 2018.
- Kržišnik 1997** = Erika Kržišnik, Kdo govori kako, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 33, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997, 45–56.
- Mikolič 2008** = Vesna Mikolič, Diskurzivna narava stereotipov in predsodkov ter soočanje z njimi v sodobni demokratični družbi, *Jezik in slovstvo* 53 (2008), št. 1, 67–77.
- Nastran Ule 2000** = Mirjana Nastran Ule, *Temelji socialne psihologije*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000.
- Rozman – Holz 2007** = Tadeja Rozman – Nanika Holz, Slovar – sveta vladar?, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 43: *stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007, 25–35.
- Sloleks** = *Slovenski oblikoslovni leksikon* (<http://www.slovenscina.eu/sloleks>), 17. 1. 2018.
- Skubic 2005** = Andrej E. Skubic, *Obrazi jezika*, Ljubljana: Študentska založba, 2005.
- SSKJ 2000** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS, 2000.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014 (<http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>), 17. 1. 2018.
- SSSJ 2016** = *Sinonimni slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2016 (Slovarji).
- Stabej 1997** = Marko Stabej, Seksizem kot jezikovnopolični problem, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 33, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997, 57–68.

- Stabej 2007** = Marko Stabej, Jaz v nas: nekaj tez o jeziku, identiteti in jezikoslovju na Slovenskem, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj 43: stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007, 13–24.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, četrta, prenovljena in razširjena izdaja, Maribor: Obzorja, 2000.
- Vidovič Muha 1997** = Ada Vidovič Muha, Prvine družbene prepoznavnosti žensk prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj 33*, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, 1997, 69–79.
- Vuk Godina 1995** = Vesna Vuk Godina, Drugost ženskega pogleda ali zakaj nisem feministka, *Delta: revija za ženske študije in feministično teorijo* 1 (1995), št. 1–2, 52–70.
- Zupan 2013** = Jure Zupan, *Pomenska mreža slovenskih glagolov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.

SUMMARY

Women Don't Say Anything Important: A Corpus Linguistics Analysis of a Stereotype

This article starts with an overview of sociolinguistic research about language and gender mainly from the English-speaking environment, based on extensive studies. Relevant linguistic studies on the issue of gender in language are discussed, and the topic of linguistic stereotypes in Slovenian is introduced.

A linguistic corpus analysis is presented with the purpose of examining the stereotype *Women don't say anything important*. The methodology of the study was based on the analysis of a selection of 102 Slovenian verbs of saying from two dictionaries.

A search in the corpus Gigafida and in the lexicon of word forms (Sloleks) was carried out to yield all occurrences of selected verbs, and separately for their feminine participles in *-la* and masculine participles in *-l*.

The results of the analysis of the total number of occurrences (24,963) of the ten most frequent verbs with the meaning of 'foolish stupid, empty talk, less important speech' show that only 11% (2,750) of their forms are attributed to women, whereas 14% are attributed to men (3,505). These results do not confirm the stereotype, but instead show that foolish talk is mostly attributed to men.

MARJAN KULČAR

POVEZANOST VIDA IN VEZLJIVOSTI PRI NETVORJENIH IN PREDPONSKOOBRAZILNO TVORJENIH GLAGOLIH

COBISS: 1.01

Prispevek predstavlja povezanost vida in vezljivosti pri netvorjenih in predponskoobrazilno tvorjenih glagolih. Predstavljeno je, katera (neprevzeta) predponška obrazila vezljivost tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol spremenijo in kdaj vezljivost ostane nespremenjena. Nespremenjena ostane, ko predponško obrazilo izraža faznost, delimitativnost ali vidskost (dovršenost). Za pomensko in vezljivostno prekrivnost med netvorjenim in tvorjenim glagolom gre samo v primeru vidskega razmerja.

Ključne besede: netvorjeni glagol, predponskoobrazilno tvorjeni glagol, blizu zgoljvidska predponška obrazila, abstraktni pomen predponškega obrazila tvorjenega glagola

The Connection between Aspect and Valency in Simplex and Compound Verbs with Prefixes

This article presents the interrelations between verbal aspect and the verbal valency of simplex verbs and compound verbs with prefixes. It presents (non-loan) prefixes that change the valency of compound verbs compared to simplex verbs and presents examples of verbs with unchanged valency. The valency remains unchanged when the prefix expresses phasality, delimitation or aspectuality (perfectivity). Semantic and valency overlap between a simplex and compound verb can only exist when they are in clear aspectual correlation.

Keywords: simplex verb, compound verb with a prefix, almost purely aspectual prefix, abstract meaning of the prefix of a compound verb

1 UVOD

Prispevek se osredinja na raziskavo vezljivostnega razmerja med netvorjenimi¹ in tvorjenimi glagoli in predstavlja podrobno razčlenitev dela doktorske disertacije Vzajemna povezanost vida in vezljivosti pri glagolih v slovenščini (Kulčar 2017).² Disertacija se posveča vzajemni povezanosti glagolskega vida ter gla-

1 O netvorjenih glagolih lahko govorimo z vidika glagolskega sestavljanja, sicer pa so lahko tvorjeni, zlasti izimensko.

2 Teoretični del disertacije predstavlja glagolski vid in čas ter glagolsko vezljivost, tvorjenost glagolov s posebnim poudarkom na predponskih obrazilih v povezavi s pomensko-skladenjsko podstavo, prikazane so vidskost in vrstnost glagolskih dejanj z vidika prislovnosti in faznosti predponskoobrazilnih tvorjenk ter različne vloge predponskih obrazil v predponskoobrazilnih tvorjenkah. – Empirični del predstavlja raziskavo netvorjenih glagolov in izbranih glagolskih sestavljenk različnih pomenskih skupin glagolov ter vlogo predponskih obrazil pri spremembi glagolske vezljivosti; ta vezljivosti bodisi ne spreminjajo ali pa jo razširjajo. Ugotovljalo se je, kakšno je vezljivostno razmerje netvorjeni glagol : tvorjeni glagol : (skladenjsko)podstavni

golske vezljivosti in tvorjenosti glagolov s posebnim poudarkom na predponah oz. predpinskih obrazilih v povezavi s pomensko-skladenjsko podstavo.³

Pričujoči prispevek se omejuje na povezanost vida in vezljivosti netvorjenih in predponskoobrazilno tvorjenih glagolov s predstavitvijo prefiksacije netvorjenih glagolov s predpinskiimi obrazili *do-*, *iz-*, *na-*, *nad-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *pro-*, *raz-*, *se-*, *u-*, *v-*, *vz-*, *z-/s-* in *za-*. Zanimalo nas je, katera predpionska obrazila povzročijo spremembo glagolske vezljivosti tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol. Ker je doslej v slovenskem jezikoslovju prevladovalo prepričanje, da vidska parnost,⁴ katere pogoj je pomenska izenačenost dovršnega in nedovršnega člena vidskega nasprotja,⁵ obstaja samo med tvorjenimi dovršniki in drugotnimi nedovršniki, se v prispevku preverja, ali je pomenska prekrivnost⁶ možna tudi med nepredpinskiimi nedovršniki in predponskoobrazilno tvorjenimi dovršniki. Ugotavljamo, da dodajanje predpinskih obrazil netvorjenim glagolom vselej povzroči spremembo glagolskega vida, glagolska vezljivost tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol pa velikokrat ostane tudi nespremenjena, in sicer takrat, ko predpionsko obrazilo izraža bodisi faznost, delimitativnost ali vidskost (dovršnost). Za pomensko in vezljivostno prekrivnost med netvorjenim in tvorjenim glagolom gre samo v primeru vidskega razmerja.⁷

► glagol. Na podlagi primerov je celostno in vzajemno sopolstavljena oblikoslovna (glagolski vid) in skladenjska (glagolska vezljivost) kategorija. Glagolski vid sicer v znatni meri učinkuje kot hkratna morfološka, leksikalna in skladenjska kategorija. V disertacijski raziskavi so proučeni (navadni) netvorjeni glagoli, predponskoobrazilno tvorjeni glagoli tako s prostimi predložnimi in zaimkovnimi glagolskimi morfemi (ločeno leksikalizirane in neleksikalizirane glagolske zveze s predložnim ali z zaimkovnim prostim glagolskim morfemom) kot tudi brez njih ter skladenjskopodstavni glagoli (prim. Kulčar 2017).

3 Definicijo pomenske in skladenjske podstave povzemamo po A. Vidovič Muha, ki ugotavlja, da skladenjska podstava »izraža lahko le t. i. besedotvorni pomen, ki pa ni nujno vedno ‚pomenska vsebina‘ [...]. Besedotvorni pomen je vezan na pomen tvorjenkininih morfemov, izhajajoč vedno iz nasprotja besedotvorna podstava – obrazilo.« (Vidovič Muha 1988: 10) Pomenska podstava tvorjenke pa se uporablja zlasti, 1. »kadar je treba izpostaviti pomensko razločevalnost skladenjske podstave« ali pa 2. »kadar je treba izkazati tvorjenost njenih členov«. Bistveno je avtoričino spoznanje (Vidovič Muha 1988: 10), da »predstavlja pomenska podstava približevanje globinskemu pomenu, ki izraža najvišjo stopnjo pomenske razločevalnosti«.

4 Nekateri pomembnejši jezikoslovci, ki so pisali o vidski parnosti pri nas, so F. Jakopin (1966: 181–182), J. Toporišič (1967a: 122–123; 1967b: 114; 1976: 287–288, 303; 1992: 353), T. Korošec (1972: 204) in M. Merše (1995: 36–41), ki kot prva stopa iz tradicionalnega okvira in dopušča tudi možnost predpionske tvorbe vidskih parov.

5 Pojem vidsko nasprotje povzemamo po M. Merše (1995: 29), ki piše, da je vidsko nasprotje »širši pojem od vidske parnosti, saj ga določa le pogoj vidske različnosti tvorbeno povezanih glagolov, pomenska izenačenost členov pa ni obvezna«. M. Merše (1995: 46) vidska nasprotja deli na »vidskoparna« in na tista, »ki jim vidskoparnega značaja ni mogoče priznati«.

6 S pomensko prekrivnostjo razumemo ujemanje med ugotovljenimi slovarskimi pomeni netvorjenih (nepredpinskih nedovršnikov) in tvorjenih glagolov (predpinskih dovršnikov).

7 Za vidsko razmerje je po D. Krvini (2015: 118) značilna usklajenost slovarskih razlag obeh glagolov nasprotnega vida vsaj v enem pomenu in nespremenjena vezljivost v tem pomenu.

2 RAZISKAVE GLAGOLSKEGA VIDA, VEZLJIVOSTI IN TVORJENOSTI GLAGOLOV V SLOVENŠČINI

Predstavljen je oris temeljnih raziskav glagolskega vida, glagolske vezljivosti in tvorjenosti glagolov v slovenščini, in sicer kot izpostavitve problematike, obravnavane v empiričnem delu pričujočega prispevka.

2.1 Glagolski vid

Večina glagolskih pomenov nastopa v slovenščini v obeh vidskih vrednostih (*opozoriti* : *opozarjati*),⁸ nekaj pa je tudi takih, ki so bodisi samo nedovršni (*ležati*) ali samo dovršni (*jekniti*)⁹ – v naštetih primerih govorimo o enovidskih glagolih. J. Toporišič piše, da poznamo tudi dvovidske glagole, dovršne ali nedovršne, »kar nam je pač na misli: prim. *rodim, krstim, ubogam*« (Toporišič 197a: 285). A. Žele (2011: 29) pri tem opozarja, da je dvovidskost »samo slovnična opredelitev, ker se sicer vsak glagol v konkretnem skladijskem pomenu uporablja ali dovršno ali nedovršno«. ¹⁰

Pomemben za slovensko vidoslovje je prispevek J. Orešnika (1994: 16), ki, tako kot C. S. Smith (prim. Smith 1991 – po C. S. Smith J. Orešnik povzema »zahodno« gledanje na vid), razlikuje tri vrste vida: dovršni vid, ki usmerja naslovnikovo pozornost na celotni položaj, tudi na njegov začetek in konec, nedovršni vid, ki usmerja naslovnikovo pozornost samo na del položaja, nikoli pa ne na njegov začetek ali konec, in nepristranski vid, ki usmerja pozornost naslovnika na začetek položaja in še na eno notranjo razvojno stopnjo položaja, če to dopušča pomenkosostavinsko glagola.¹¹

T. Miklič (2007: 99) ugotavlja, da vid deluje »na principu, kam oz. na kateri bistveni del dejanja je prvenstveno usmerjen pogled (na trajajočo fazo vztrajanja v situaciji oz. na trenutno fazo prehoda v novo stanje). Dovršniki torej usmerjajo pozornost na fazo prehoda (začetka aktivnosti, nastopa dejanja, prenehanja stanja, dosege cilja – tudi pri posameznem dejanju znotraj ponavljanja navade), nedovršniki pa na trajajočo fazo (enkratnega dejanja ali ponavljanja navade). Kaj je v konkretnem primeru mišljeno, koliko dejanja je vsakokrat dejansko zajetega, pa je šele rezultat širšega konteksta.«

⁸ Glede na gradivo SSKJ po D. Krvini (2015: 119) je ta vrednost 65 %, tj. slabi dve tretjini.

⁹ *Jekniti* bi se v katerem od pomenov morda dalo povezati z *ječati* (sicer tu prej z *zaječati*).

¹⁰ Včasih to ne drži povsem, odvisno od jasnosti skladijskih okoliščin, ki kažejo na vidsko vrednost, npr. *V treh urah so kaznovali 100 voznikov* (dovršnik – DV) : *Že dolgo kaznujejo s to globo* (nedovršnik – NDV); *Včeraj so spet kaznovali* (nedoločljivo z gotovostjo).

¹¹ Tukaj gre najbrž za »obščefaktičesko značenje« oz. »zgolj poimenovanje dejanja« kot pri zgor-njem primeru *Včeraj so spet kaznovali*.

2.1.1 Glagolski vid in vrstnost

Vidskost je slovnična kategorija, ki zajema vse glagole, medtem ko je vrstnost pomenska kategorija, ki zajema le del glagolov.¹²

V tej nalogi se opiramo na pojmovanje vrst glagolskega dejanja v širšem smislu, kot ga najdemo npr. pri J. Toporišiču (1984: 288–290)¹³ in M. Merše (1995: 286–314). Glede prislovne, fazne ali vidske vrednosti predponskih obrazil se opiramo predvsem na A. Vidovič Muha (1993: 161–192) ter na izsledke A. Žele in E. Sicherl (Žele – Sicherl 2008a: 259–276; 2008b: 1–25).

J. Toporišič (1984: 288–290) razlikuje pri dovršnikih naslednje vrste glagolskega dejanja: začetek dejanja, kratkotrajnost, trenutnost,¹⁴ manjšalnost, konec dejanja, razmahnjenost, dodatnost, postajanje, izvršitev med gibanjem in izpolnjenost.

A. Vidovič Muha glede Toporišičevih vrst glagolskih dejanj (2009: 253) meni, da manjkajo merila, po katerih so bile izbrane (prim. Šekli 2016: 192), in da gre v nekaterih primerih samo za pomen predponskega obrazila v smislu delimitativnosti z majhno mero 'nekaj časa/malo', ne pa za vrsto glagolskega dejanja, npr. *poležati*, *posedeti* ipd.¹⁵ Ista avtorica (Vidovič Muha 2009: 251) dopolnjuje teorijo besedotvornega pomena tako, da kot merilo za določanje števila in vrst besedotvornih pomenov samostalnika priteguje propozicijo. Vzpostavlja trojno razmerje – med predponskim obrazilom glagola, prostim glagolskim morfemom in predlogom oz. predložnim samostalnikom. Ugotavlja tudi, da propozicijski pomen predponskih obrazil obravnavanih glagolov izhaja iz prostega glagolskega morfema, ki ima ob samostalniku skladdenjsko vlogo, ob glagolu pa prislovni pomen – glagolsko dejanje umešča v prostor, npr. v smislu zgoraj – spodaj, spredaj – zadaj itd. (Vidovič Muha 2009: 254).

M. Merše (1995: 286–314),¹⁶ ki, kot se zdi, kar precej sledi Isačenku, vrste glagolskega dejanja (Merše 1995: 286) opredeljuje veliko bolj »slovnično« kot

12 Glede razlikovanja glagolskega vida in vrst glagolskega dejanja obstaja veliko tuje in tudi domače literature. Od tujih jezikoslovcev je treba omeniti A. V. Isačenka (1960: 209), J. S. Maslova (1962: 10; 1978: 22–24) in N. S. Avilovo (1976: 259–270), od domačih pa so pomembni F. Jakopin (1966: 179–180), J. Toporišič (1967a: 117–127), ki uvaja termin »vrste glagolskega dejanja«, A. Schellander (1984: 224–226) in M. Šekli (2016: 191–193).

13 Prim. M. Šekli (2016: 192): »Tipologija vrst glagolskih dejanj v Toporišič 2000 se zdi zelo ‚slovarska‘ (pojavljajo se npr. pomeni kot ‚zaznati, pojasniti‘, ‚neprimerno, slabo opraviti dejanje‘, ‚uničiti, zrabiti, poškodovati (se)‘ ipd.) [...]«

14 Trenutnost je nekje na meji med vrstnostjo in vidskostjo, pravzaprav pa bolj spada k vidskosti. To lahko povežemo s 3. stopnjo vidskega razmerja pri D. Krvini (2015: 119), kjer »NDV izraža (potencialno) neskončno mnogo istovrstnih ponovitev, DV pa katero koli izmed teh ponovitev«. Tretji stopnji vidskega razmerja, za katero ni značilna notranja meja glagolskega dejanja, temveč ponavljalnostna struktura, kamor spadajo npr. *kričati* : *zakričati*, *bliskati se* : *zabliskati se*; *boleti* : *zaboleti*; *vzdihovati* : *vzdihniti*, *brcati* : *brcniti* (Krvina 2015: 118), D. Krvina (2015: 119) priznava mejnost med vidskim razmerjem in vrstami glagolskega dejanja.

15 N. Nübler (1992: 34) takšne glagole (ko navaja primere s *po-* iz češčine in ruščine) uvršča med vrste glagolskega dejanja.

16 M. Šekli (2016: 192) ugotavlja, da »je tipologija v Merše 1995, ki se teoretično naslanja na rusko vidoslovno literaturo, veliko bolj ‚slovnična‘«.

J. Toporišič, z vrstami glagolskega dejanja (sama uporablja termin glagolska vrstnost) razume »različne tipe pomenskih modifikacij, ki zadevajo potek ali izvršitev dejanja, izražena z izhodiščnim glagolom«.

M. Šekli (2016: 191–193) povzema različne teorije vrst glagolskega dejanja in predstavlja tipologijo vrst glagolskih dejanj v slovenščini, pri čemer želi, da bi bila njegova tipologija čim manj konkretna, »slovarska«, in čim bolj abstraktna, »slovnična«. Analizira sestavljene glagole, pri katerih ni prišlo do leksikalizacije (prenesenega) pomena glagola in ugotavlja tri tipe pomenov glagolskih predpon (krajevni pomen, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost), s čimer je dopolnil in sistematiziral tipologijo pomenov glagolskih predpon sestavljenih glagolov v slovenščini (Šekli 2016: 190).

2.1.2 Vidsko razmerje

Po mnenju D. Krvine (2015: 117–118) obstajajo blizu zgoljvidska predpanska obrazila, kjer vidotvornost potiska pomenotvornost v ozadje; razlika med nedovršnikom, iz katerega je nastala sestavljenka, in med sestavljenko je v teh primerih izrazito vidska.

D. Krvina (2015: 120) vidskorazmernost sestavljenk dokazuje z *vidskorazmernim potencialom* predpanskega obrazila, ki ga je mogoče na gradivu ustreznega obsega, npr. na vseh glagolskih iztočnicah v SSKJ, izračunati tako, da se število izpeljank z določenim predpanskim obrazilom deli s številom vidskorazmernih sestavljenk z istim predpanskim obrazilom, ki vstopajo v vidsko razmerje z nedovršnikom (NDV), iz katerih so nastale. Tako dobimo vidskorazmerni potencial, ki je odvisen od števila vidskorazmernih sestavljenk v imenovalcu ulomka. D. Krvina (2015: 120–121) ugotavlja, da kljub obstoju blizu zgoljvidskih predpanskih obrazil nobeno predpansko obrazilo ni pomensko prazno oz. zgoljvidsko, kar se kaže v vrednosti ulomka tistih z najvišjim vidskorazmernim potencialom – ne limitira proti 0.

Kot predpanska obrazila, ki se približujejo blizuzgoljvidskosti, D. Krvina (2015: 121) navaja naslednja blizu zgoljvidska predpanska obrazila, ki imajo visok vidskorazmerni potencial: *z-/s-(se-)*: 0,4; *za-*: 0,4; *po-*: 0,6; *na-*: 0,75; *o-*: 0,85. V naslednji skupini so predpanska obrazila, ki imajo srednji vidskorazmerni potencial. To so *vz-*: 1,4; *u-*: 2,5; *raz-*: 2,8; *pre-*: 3,1. *Iz-*: 7 (ko gre za dvojnično z *z-/s-*: 2,5, spada *iz-* v to skupino) je nekje med to in naslednjo skupino, ki ima majhen oz. minimalen vidskorazmerni potencial. V skupino z majhnim oz. minimalnim vidskorazmernim potencialom sodijo predpanska obrazila *do-*: 47; *pri-*: 79 in *v-*: 120; v skupino z ničtim vidskorazmernim potencialom spadajo *ob-*, *od-*, *nad-*, *pod-*, *pred-* in *pro-* (količnik ni definiran, ne obstaja niti ena vidskorazmerna sestavljenka).

Iz zapisanega sledi, da bi lahko šteli med blizu zgoljvidska obrazila (tradicionalno torej med vidskoparna obrazila oz. med tista obrazila, ki se približujejo

blizuzgoljvidskosti)¹⁷ tale obrazila: *z-/s-* (*se-*), *za-*, *po-*, *na-*, *o-*, delno pa tudi *u-*, *raz-* in *pre-*.¹⁸

2.2 Glagolska vezljivost

S teorijo vezljivosti so se pri nas ukvarjali predvsem J. Toporišič (1982; 2000), J. Dular (1982; 1983a; 1983b; 1983/84), M. Križaj - Ortar (1982; 1990) in A. Žele (2001; 2003; 2008).

J. Toporišič obravnava vezljivost v Novi slovenski skladnji (Toporišič 1982: 11–131) in v Slovenski slovnici 2000. Glede vezljivosti je pomembna avtorjeva ugotovitev (Toporišič 1982: 59), da obstajajo t. i. vezavni predlogi, leksikalizirani predložni prosti glagolski morfemi, ki prispevajo k temu, da neprehodni glagoli postanejo prehodni; povzročijo torej spremembo vezljivosti.¹⁹

J. Dular prinaša nekaj novosti v slovensko vezljivostno teorijo v svoji doktorski disertaciji Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku iz leta 1982 (Dular 1982). V svojem članku Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov (Dular 1983a: 281–287) avtor pojasnjuje vlogo prostih morfemov, predpon in pripon pri vezljivostnih lastnostih glagola. J. Dular (1983a: 282) ugotavlja, da predložni prosti morfemi odpirajo nova vezljivostna mesta, medtem ko jih zamenski prosti morfemi zapirajo. Predponsko obrazilo *do-* nepredponskemu nedovršniku podeljuje dovršnost in širi vezljivostno polje nekaterih glagolov, ki pa v določenih primerih vendarle ne širi vezljivosti tvorjenega glagola.

M. Križaj - Ortar (1990: 134–136) kot prva pri nas ločuje med izrazno ravnino ujemanja, vezave in primika in med slovnično ravnino vezljivosti. Avtorica tudi jasno opredeljuje razliko med določilom in dopolnilom (Križaj - Ortar 1990: 134): »Napovedljiva skladenjska mesta so zasedena z izrazi v določeni slovnični [...] obliki; te izraze imenujem določila (izraze na prostih skladenjskih mestih pa dopolnila).«

A. Žele (2001: 13) navaja, da smo definicijo vezljivosti »v osemdesetih letih povzeli po nemško-češki vezljivostni teoriji (nosilca: Gerhard Helbig in František Daneš). Vezljivost je lastnost oz. zmožnost določene besede, da veže nase določeno/napovedljivo število mest oz. vezljivostnih položajev, je torej napovedljivost/obveznost skladenjskih mest (nasproti družljivosti, ki označuje prosta skladenjska mesta). Obvezna skladenjska mesta, ki so napovedljiva iz pomenske usmerjenosti glagola oz. iz njegove pomenskoskladenjske vezljivosti (z udeleženskimi vlogami), so zasedena s t. i. določili v določeni slovnični obliki. Strukturnoskladenjsko obveznost določil pa dodatno določajo stavčni vzorci.«

17 Kot je znano, je tradicionalno jezikoslovje do vidkoparnih obrazil zelo zadržano.

18 V skupini predponskih obrazil s količnikom nad 1 že obstaja več vidskorazmernih izpeljank kot sestavljenk. Še najbližje blizuzgoljvidskosti so *z-/s-* in *za-*, vendar tudi tu količnik ne limitira proti 0.

19 Seveda povzročijo spremembo vezljivosti tudi predponska obrazila sama, npr. *kolesariti* PO Sloveniji (*Slovenijo) × *prekolesariti* Slovenijo (*po Sloveniji).

2.3 Tvorjenost glagolov

Ključna avtorja slovenske besedotvorne teorije sta J. Toporišič (1976; 1980a; 1980b; 1982; 1990; 1991; 2000) in A. Vidovič Muha (1985; 1988; 1993; 2009; 2011), vendar se s to problematiko ukvarjajo tudi drugi, npr. A. Žele in I. Stramljič Breznik.

Predpanska obrazila imajo v predpanskoobrazilnih tvorjenkah slovničnokategorialno, tj. vidsko vlogo, in besedotvorno vlogo – sem spadajo vrste glagolskega dejanja (Vidovič Muha 1993: 162). Pri sestavi je vloga predpanskih obrazil »vedno besedotvorna, vidska pa, kot je znano, samo v primerih razvrstitve na nedovršniško glagolsko podstavo« (Vidovič Muha 1993: 162).²⁰ »Do vezljivostnih posebnosti prihaja v primerih, ko sta podstava predpanskega obrazila in predložni glagolski morfem pomensko različna [...]«²¹ (Vidovič Muha 1988: 23). Tako so predpanski obrazilni morfemi pretvorljivi v sestavine skladijske podstave (razen v primerih, ko se je pomen tvorjenke popolnoma oddaljil od izhodiščnega netvorjenega glagola – v našem prispevku smo te glagole poimenovali glagoli z abstraktnimi pomeni predpanskih obrazil; sem spadajo tudi glagoli z različnimi pomenskimi premiki, ki so navadno ali metonimični (manjši, preurejanje zgradbe UPS-RPS – uvrščevalna pomenska sestavina, razločevalna pomenska sestavina) ali metaforični (večji, polna zamenjava UPS, navadno na osnovi podobnosti). Ti imajo večinoma pomen/vsebinsko vrednost trenutnosti (trenutnost ne spada k vrstnosti/vrstam glagolskega dejanja), vidska vrednost predpanskih obrazil pa se v skladijski podstavi izraža predvsem z dovršnostjo (ob vsaj enem nespremenjenem pomenu izhodiščnega netvorjenega glagola in ob enaki vezljivosti). Včasih pa gre samo za faznost (čeprav je tudi faznost časovnoprislovna (prim. Žele 2009: 24), zato na neki način tudi tukaj govorimo o prislovni vrednosti predpanskih obrazil (vezljivost netvorjenega in tvorjenega glagola tudi v nekaterih primerih ostaja nespremenjena).

I. Stramljič Breznik (2002: 400–408) piše, da je slovensko jezikoslovje prišlo do spoznanja, da obstaja povezanost med vezljivostjo in besedotvorjem predvsem na ta način, da se »tvorjenemu glagolu [...] v razmerju do netvorjenega spremenijo

20 A. Vidovič Muha (1993: 162) dodaja, da je pri modifikacijski izpeljavi situacija drugačna, saj je glagolska pripona »vedno vidski morfem – načeloma vezan na izražanje nedovršnosti«. Gre torej za pomembno razliko med predpanskimi obrazili in priponami (Vidovič Muha 1993: 163): vloga predpanskih obrazil je primarno besedotvorna, sekundarno pa slovnična (slovničnokategorialna), medtem ko je vloga glagolskih pripon primarno vidska, sekundarno pa besedotvorna.

21 A. Vidovič Muha (1988: 23): »Če se namreč pomen predpanskega obrazila ne ujema z nobenim od pomenov predložnega glagolskega morfema, je seveda tak pomen predpanskega obrazila vezljivostno mrtev oz. je enako vezljiv kot njegov morebitni sopomenski glagolski morfem; takšne so npr. tvorjenke s predpanskim obrazilom *ob-/o-* 'okrog': *obglodati* – *glodati* [ob_k R] – *ob-*, *-glodati* [...].« Pri *ob-* gre potencialno lahko tudi za 'stran', npr. *ob-glaviti* [dati] glav[_o] {ob} 'stran', kot navaja M. Šekli (2016: 191).

vezljivostne lastnosti, hkrati pa je glagol sposoben te prenašati tudi na iz njega nastale samostalniške in pridevniške tvorjenke.«²²

2.3.1 Netvorjeni glagoli

Z vidika glagolske sestave razlikujemo netvorjene in tvorjene glagole. Netvorjeni so nesestavljeni glagoli (Toporišič 1976: 286), ki »so načeloma nedovršni, dovršnih pa je tako malo, da se dajo skoraj vsi naštet: *plačam, končam, okrevam* [...]; večina dovršnikov je tvorjenih, in sicer iz nedovršnikov. J. Toporišič (1976: 286) piše: »Iz nedovršnikov dobimo dovršnike tako, da jim dodamo predpono: *nesem – prinesem, delam – dodelam* [...]. Pri tem se pomen navadno spremeni v smislu predpone [...].« Dovršni glagoli so po pomenu trenutni telični²³ (*oditi, spomniti se, zadeti tarčo*) in trenutni netelični (*zakašljati, potrkat*), nedovršni glagoli pa so trajni telični (*graditi hišo, zidati most*), trajni netelični (*spati, graditi hiše, zidati mostove – hiše in mostovi sta neštevna samostalnika*) in ponavljalni²⁴ (ti so vedno netelični).²⁵

2.3.2 Tvorjeni glagoli

Tvorjeni glagoli so večinoma dovršni glagoli, ki so tvorjeni iz nedovršnih glagolov. »Glagole tvorimo z izpeljavo [...], sestavljanjem in zlaganjem, ne pa tudi s sklapanjem« (Toporišič 2000: 210).

Predmet naše obravnave so bile glagolske sestavljenke, se pravi tvorjeni glagoli (predponskoobrazilni dovršniki),²⁶ in netvorjeni glagoli.

22 Pomemben prispevek I. Stramljič Breznik k slovenskemu besedotvorju je Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B (Stramljič Breznik 2004), ki v teoretičnem delu prinaša sintezo temeljnih spoznanj slovenskega besedotvorja, slovarski del pa prikazuje 666 besednih družin, v katerih je več kot enajst tisoč besed.

23 Po našem mnenju sem spadajo tudi trenutni telični dogodki, ki so po J. Orešniku (1994: 58) »trenutni in povzročijo neko spremembo stanja«. Telični dogodki imajo »naravni konec in so po trajanju končni« (Orešnik 1994: 21). A. Žele (2011: 23), ki piše, da so pomensko »glagoli trenutni (*skočiti*), trajni telični (*graditi*), ponavljalni (*skakati*) ali trajni netelični (*spati*)«, jih, kot vidimo, tukaj ne navaja. Kot piše (Žele 2011: 23), »[d]odatni pomeni kot ingresivnost, inhoativnost, končnost, prekinitvenost tradicionalno spadajo v akcionsart (tj. med vrste glagolskega dejanja)«. M. Šekli (2016: 192) telične glagole imenuje terminativni glagoli.

24 S ponavljalnimi glagoli mislimo na iterativne glagole z notranjo ponavljalno zgradbo iz potencialno neskončno istovrstnih ponovitev tipa *skakati, kašljati, brcati* itd.

25 Prim. Orešnik (1994: 51–60). S pojmom teličnost razumemo npr. doseženje notranje meje dejanja (tj. dejanje je tako, da so njegove faze različne in vsaka bližje rezultatu, ki ga dejanje predvideva). V tem smislu razume teličnost tudi J. Orešnik (1994: 20–21, 53, 68), ki govori o »teličnih in neteličnih dogajanjih« (Orešnik 1994: 51–56), npr. *graditi n hiš* (telično dogajanje); n = določljivo mnogo : *graditi hiše* (netelično dogajanje) – nedoločljivo mnogo, pogosto ponavljalno.

26 Pri tem je treba opozoriti na različne razlage glagolskih sestavljenk v slovenskem jezikoslovju. Za J. Toporišiča (2000: 214–223) so takšne tvorjenke glagolske izpeljanke iz glagolov s predlovi ali členki (zanj so namreč prave glagolske sestavljenke dvonaglasne), medtem ko A. Vidovič Muha (1993: 161–192) po svojem skladijskem besedotvorju (tvorbena-pretvorbeni metodi) tudi enonaglasne tvorjenke obravnava kot sestavljenke.

Pri tvorjenih glagolih, npr. glagolskih sestavljenkah, kot piše A. Vidovič Muha (1993: 161), se obrazilo razvršča levo od besedotvorne podstave, npr. *podpisati*, medtem ko se pri glagolskih izpeljankah lahko razvršča »levo od glagolske pripone, npr. *korakcati*,²⁷ ali pa prevzame obrazilno vlogo kar glagolska pripona sama, ki postane tako dvofunkcijska – vidska in besedotvorna, npr. *podpisovati*«. Avtorica nadaljuje (Vidovič Muha 1993: 161–162), da so tako predpanska kot tudi pripanska obrazila nastala s pretvorbo odvisnega dela skladenjske podstave, npr. *korakcati* pomeni *drobno korakati*,²⁸ medtem ko *podpisovati* pomeni *večkrat podpisati*.²⁹ Skladenjska podstava obeh vrst modifikacijskih tvorjenk je vezana na pomen prislova (Vidovič Muha 1993: 162), tako da imajo glagolske sestavljenke oz. predpanske tvorjenke predvsem krajevni (prostorski), drugotno tudi časovni ali količinski pomen, v skladenjski podstavi glagolskih izpeljank pa se pojavljajo predvsem prislovni pomeni, ki izražajo načinovnost in kratnost.

3 RAZISKAVA

Pri obravnavi vzajemne povezanosti vida in vezljivosti izhajamo iz dejstva, da v slovenščini ne obstajajo čistovidska predpanska obrazila (obstajajo pa predpanska obrazila, ki se približujejo blizuzgoljvidskosti),³⁰ tradicionalno pojmovano pa obstajajo vidski pari,³¹ ki so v slovenščini možni le med dovršnimi glagolskimi sestavljenkami in med izpeljankami iz teh – drugotnimi nedovršniki. Poimenovanje vidski pari v sodobnem jezikoslovju postaja nesprejemljivo, saj je nesmiselno govoriti o absolutni pomenski izenačenosti obeh členov vidskega nasprotja, zato sprejemamo teorijo D. Krvine, ki je uvedel poimenovanje »vidsko razmerje«. ³² V središču našega prispevka je razmerje med sinhrono netvorjenimi

27 Pri *korakcati* bi lahko šlo tudi za izsamostalniško izpeljavo: [delati] korakc[e] > korakc[ati].

28 Skoraj bolj verjetna se zdi izsamostalniška izpeljava po deminutivizaciji: {majhen, ljubek} korak[] > korak{ec}[], nato sledi izpeljava [delati] korakc[e] > korakc[ati].

29 *Podpisovati* sicer lahko pomeni tudi iztekanje teličnega dejanja: [delati, da] podpis[e] > podpis[ova-ti], če je seveda predmet števno določljiv – zlasti edninski.

30 O vidskoparnosti predpanskih obrazil so v slovenskem jezikoslovju pisali predvsem F. Ramovš (1952: 126), A. Bajec (1959: 21) in F. Jakopin (1966: 177, 179).

31 J. Toporišič (1967a: 122) je kot prvi v slovenskem jezikoslovju uporabil pojem »vidski par«. Iz njegovih primerov lahko sklepamo, da prava vidska parnost med nepredpanskim NDV in predpanskim DV ne obstaja. Isti avtor je tudi prvi pri nas uporabil termin »čisti vidski pari«. Ti so zanj le tisti, ki so tvorjeni z izpeljavo (NDV iz DV) (prim. Toporišič 1967a: 122, op. 17).

32 D. Krvina (2015: 113–126) razširja pojem vidske parnosti, saj vanj vključuje tudi odnos med sestavljenko in nedovršnikom, iz katerega je nastala, in uvaja poimenovanje *vidsko razmerje*, ki ga definira takole (Krvina 2015: 117): »Vidsko razmerje je odnos med glagolskima leksemoma nasprotnega vida (izjemoma tudi enim nasprotnega in drugim kategorialno obojega oz. dvovidskim), ki sta z vsaj enim od svojih pomenov zblížana tako, da se pomenska razlika bliža nič (→ 0), kategorialna vidska pa zato izstopa.«

glagoli (npr. *žaliti*)³³ in tvorjenimi glagoli,³⁴ tj. predponskoobrazilnimi dovršniki oz. dovršnimi sestavljenkami (npr. *razžaliti*). Poglavitna pozornost bo namenjena predponskim obrazilom. Predstavili bomo, kdaj predponsko obrazilo (lahko) povzroči spremembo vezljivosti³⁵ (glede na ustrezni netvorjeni glagol).

3.1 Namen raziskave in raziskovalne hipoteze

Namen naše raziskave je predvsem ugotoviti, katera so tista predponska obrazila, ki vplivajo na spremembo vezljivosti in/ali pomena netvorjenega glagola (oz. ki imajo na vezljivost in/ali pomen manjši vpliv ali morda celo nimajo nobenega vpliva).³⁶ Izpostavljamo tudi primere, kjer se je pomen tvorjenega glagola popolnoma oddaljil od pomena netvorjenega glagola. Gre za glagole z abstraktnim pomenom predponskega obrazila oz. za glagole, pri katerih je prišlo do leksikalizacije (prenesenega) pomena glagola.

Za doseganje namena raziskave smo postavili naslednje hipoteze:

- H 1:** Sprememba vida kot inherentne sestavine vsakega glagola vpliva tudi na njegovo skladijsko okolje oz. na glagolsko vezljivost.
- H 2:** Vezljivostnih razlik med netvorjenimi glagoli (Glag) in predponskoobrazilno tvorjenimi glagoli (GlagTv) ni, ko so že netvorjeni glagoli tožilniško prehodni; tožilniška prehodnost teh (pa čeprav v modificiranem pomenu) se ohrani tudi po prefiksaciji; za vidsko razmerje, ki se lahko vzpostavi med netvorjenimi nedovršniki in dovršnimi sestavljenkami, je poleg enake vezljivosti odločilna tudi velika pomenska zbližanost obeh členov vidskega nasprotja.
- H 3:** Vezljivost dovršnih sestavljenk z abstraktnim pomenom predponskega obrazila³⁷ se bistveno razlikuje od vezljivosti netvorjenih glagolov.

33 Vprašanje je, ali sinhrono to povsem drži, saj imamo npr. žal, žal-ost, žal-ost-en. Žal-i-ti bi tako lahko bila izsamostalniška tvorjenka (iz samostalnika, ki sicer nastopa kot povedkovnik, tako da je v tem primeru eventualno tudi »izpovedkovniška« tvorjenka).

34 Tukaj bi (namesto skupin netvorjenih in tvorjenih glagolov) prav gotovo lahko govorili tudi o medglagolski tvorjenosti, npr. nesestavljenka (nepredponski nedovršnik) : sestavljenka (predponski dovršnik), a bi se potem pojavila težava pri poimenovanju tretje skupine glagolov, tj. skladijskopodstavnih glagolov, s katero smo primerjali prvi dve, a jih na tem mestu ne obravnavamo.

35 S »spremembo vezljivosti« razumemo vsako spremembo v zvezi s številom, z obliko in lastnostmi (mislimo predvsem na slovničnokategorialne lastnosti udeleženskih vlog, tj. števno, človeško, živo, abstraktno, konkretno) udeleženskih vlog oz. določil/udeležencev. Slednje bomo zanemarili, če ne bodo doživele nobene spremembe pri primerjavi vezljivostnih vzorcev obeh vidov.

36 To zamisel deloma povzemamo po J. Dularju (1983: 286).

37 Za abstraktne pomene predponskih obrazil gre, ko predponski obrazilni morfemi niso pretvorljivi v sestavine skladijske podstave. Zaradi različnih pomenskih premikov, ki so navadno ali metonimični (manjši, preurejanje zgradbe UPS-RPS) ali metaforični (večji, polna zamenjava UPS, navadno na osnovi podobnosti), se je pomen tvorjenke popolnoma oddaljil od izhodiščnega netvorjenega glagola. Gre za glagole z abstraktnim pomenom predponskega obrazila oz. za glagole, pri katerih je prišlo do leksikalizacije (prenesenega) pomena glagola, in kjer je pomen predponskega obrazila abstrakten oz. nedoločljiv/nerazviden in zato nepretvorljiv v sestavine skladijske podstave.

3.2 Metodologija dela

Raziskavo smo opravljali v času med januarjem 2015 in decembrom 2016. Za obravnavo smo izbrali netvorjene nedovršne glagole (in netvorjeni dovršni glagol *kupiti*) iz šestih osnovnih pomenskih vezljivostnih skupin, ki jih je po zgledu F. Daneša uvedla A. Žele (2003) pri obravnavi glagolske vezljivosti. Ker so to pomenske skupine, jih je v nadaljevanju za svojo razvrstitev uporabil še J. Zupan (2013: 17). Iz vsake pomenske skupine smo v doktorski disertaciji obravnavali po dva glagola (iz 1. pomenske skupine (Biti/bivati) glagola *sijati* in *rasti*, iz 2. (Pripadati/vsebovati) *iskati* in *kupiti*, iz 3. (Premikati/gibati se) *rezati* in *leteti*, iz 4. (Narediti/delati) *lupiti* in *piliti*, iz 5. (Misliti/ustvarjati) glagola *misliti* in *učiti se*, iz 6. (Komunicirati) glagola *trpeti* in *žaliti*), ki smo jih vezljivostno razčlenili ter obdelali tudi njihove predponskoobrazilne tvorjenke, in sicer z domačimi oz. neprevzetimi predponskimi obrazili (vsakokrat le s tistimi, ki so ob določenem obravnavanem glagolu možna), ki jih navajamo po abecednem vrstnem redu: *do-*, *iz-*, *na-*, *nad-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *pro-*, *raz-*, *se-*, *u-*, *v-*, *vz-*, *z-/s-* in *za-* (prim. Vidovič Muha 1993: 164). Vseh naštetih predponskih obrazil ni mogoče dodati vsakemu od obravnavanih izhodiščnih netvorjenih glagolov. Obravnavali smo le tiste predponskoobrazilne tvorjenke oz. glagolske sestavljenke, ki se hkrati pojavljajo tako v SSKJ kot tudi v korpusu FidaPLUS.³⁸

Glagolskim sestavljenkam, ki so nam bile izhodišče vezljivosti, smo določili tudi skladenjsko podstavo in nato vezljivostno primerjali vse tri skupine glagolov, tj. netvorjene, predponskoobrazilno tvorjene in (pomensko)skladenjskopodstavne, vendar smo se v tem prispevku omejili samo na razmerje med netvorjenimi in predponskoobrazilno tvorjenimi glagoli, pri čemer nas je zanimal pomen (oz. vsebinska vrednost) predponskih obrazil. V nekaterih primerih predponska obrazila nimajo dodane prislovne vrednosti – izražajo samo faznost (prim. Žele 2009: 24–25), tj. začetnost, npr. *zasijati*, ali končnost, npr. *domisliti* (*tožbo*), delimitativnost, npr. *pomisliti*, ali vidskost (dovršnost), npr. *napiliti* (*formo*).

3.3 Rezultati raziskave

Prispevek prinaša zgoščen pregled rezultatov raziskave vloge predponskih obrazil, pri čemer je posebna pozornost namenjena predponskim obrazilom, ki vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol bodisi širijo ali ne, ter vezljivostnemu razmerju med tvorjenim in netvorjenim glago-

³⁸ Za analizo smo vzeli prosto dostopna orodja in vire, tj. spletno izdajo SSKJ in jezikovni korpus FidaPLUS, zato ker smo imeli že v magistrskem delu primere, ki ponekod sovpadajo s primeri iz pričujoče doktorske disertacije; zato je bil način iskanja vezan na uporabniški vmesnik, ki je bil med pridobivanjem gradiva še vedno v rabi. Kmalu zatem je bil, kot smo opazili, uveden uporabniku prijaznejši vmesnik. Naknadno smo opravili tudi neke vrste predhodne raziskave v korpusu Gigafida, a bistvenih razlik med rezultati obeh omenjenih korpusov ni bilo zaznati, zato smo raziskavo vseeno nadaljevali s prosto dostopnimi orodjem in viroma. Podrobne raziskave z jezikovnim korpusom Gigafida bi bile v prihodnosti vendarle dobrodošle.

lom nasploh, pri čemer opazujemo vezljivostno prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom in pomensko prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom.

3.3.1 Vloga predponskih obrazil pri spremembi glagolske vezljivosti tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol

Predponska obrazila glagolsko vezljivost tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol bodisi širijo ali ne, nikoli pa je ne (z)ožijo.

[a] Predponska obrazila, ki vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol širijo

Analiza predponskih obrazil je pokazala, da obstaja več predponskih obrazil, ki širijo vezljivost glagolske sestavljenke glede na netvorjeni glagol takrat, ko jih dodamo netvorjenim neprehodnim (torej samo levo vezljivim) glagolom: *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pri-*, *s-*, *raz-*, *u-*, *v-* in *za-*, npr. *misliti* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) nasproti *domisliti* (leva in desna vezljivost), *misliti* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) nasproti *namisliti* (leva in desna vezljivost), *sijati* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) proti *obsijati* (leva in desna vezljivost), *rasti* (leva vezljivost; v določenih pomenih tudi desna vezljivost) proti *obrasti* (leva in desna vezljivost), *misliti* (leva vezljivost; redko tudi desna vezljivost) nasproti *odmisliti* (leva in desna vezljivost), *rasti* (leva vezljivost) nasproti *porasti* (leva in desna vezljivost) itd.

Predponskih obrazil, ki bi zožila vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol, ni. Pri oženju vezljivosti tvorjenega glagola odločilno vlogo vselej (od)igra zaimkovni prosti glagolski morfem, ne pa predponsko obrazilo. V nasprotju z zaimkovnim prostim glagolskim morfemom, ki vezljivost lahko oži, pa predložni prosti glagolski morfem vezljivost lahko širi.

[b] Predponska obrazila, ki vezljivosti predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni glagol ne širijo

Pokazalo se je, da so predponska obrazila, ki vezljivosti predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni neprehodni glagol ne širijo, tista, ki kažejo pomen 'omejenega trajajočega dejanja' (delimitativnosti), npr. *pomisliti*, ali pomen faznosti, npr. *poleteti* (začetnost) ali *dotrpeti* v pomenu *končati*, *preživeti trpljenje* (končnost).³⁹ Vezljivosti netvorjenih neprehodnih glagolov ne širijo tudi predponska obrazila *do-* (v star. pomenu *prileteti*), *iz-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *vz-* in *z-*, dodana netvorjenemu glagolu premikanja *leteti*. Podobno velja tudi za ostale glagole premikanja, ki v raziskavi sicer niso bili zajeti.

³⁹ Razumljivo je, da vezljivosti tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol predponska obrazila ne širijo tudi takrat, ko izražajo vidskost (dovršnost), se pravi blizu zgoljvidska predponska obrazila.

3.3.2 Vezljivostno razmerje med tvorjenim (GlagTv) in netvorjenim oz. nesestavljenim glagolom (Glag)

Pri vezljivostnem razmerju med tvorjenim in netvorjenim glagolom smo opazovali vezljivostno in pomensko prekrivnost glagolov. V veliko primerih, kjer gre za vezljivostno prekrivnost glagolov v obeh skupinah, ne moremo govoriti tudi o pomenski prekrivnosti, saj predponsko obrazilo velikokrat lahko spremeni pomen dovršnika glede na netvorjeni glagol.

[a] Vezljivostna prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom

Analiza je pokazala, da pravzaprav v vseh primerih gre za vezljivostno prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom takrat, ko je netvorjeni glagol levo- in desnovezljiv, npr. *piliti palico* : *prepiliti palico* (pomen nedovršnega in dovršnega člena vidskega nasprotja je različen, saj dovršnik označuje krajevni pomen dejanja 'skozi') ali *piliti tekst* : *opiliti tekst* (pomen nedovršnega in dovršnega člena vidskega nasprotja je enak, zato govorimo o vidskem razmerju – gre za vezljivostno in obenem pomensko prekrivnost). Predponsko obrazilo *o-* je blizu zgojvidsko predponsko obrazilo.

Ko so netvorjeni glagoli neprehodni oz. samo levovezljivi (*sijati*, *rasti*, *leteti*, *misliti*, *trpeti*), je vezljivostna prekrivnost med tvorjenim (GlagTv) in netvorjenim glagolom (Glag) možna le sorazmerno redko, npr. *posijati* : *sijati*, *zrasti* : *rasti* (v obeh primerih gre za samo levovezljiva glagola), saj prefiksacija teh glagolov največkrat povzroči tožilniško vezavo, zato pride do vezljivostne neprekrivnosti med tvorjenim in netvorjenim glagolom, npr. *obsijati vinske gorice* : *sijati* (tvorjeni glagol je levo in desno vezljiv, netvorjeni pa je samo levo vezljiv). Dodatno desno (predložnosklonsko) vezljivost predponskoobrazilnih tvorjenk lahko uvaja tudi leksikalizirani predložni prosti morfem, npr. *dorasti za*, *dorasti v*, *prileteti na*, *razrasti se v* itd.

Popolna vezljivostna prekrivnost netvorjenih in tvorjenih glagolov je možna takrat, ko predponsko obrazilo tvorjenega glagola izraža samo faznost (začetnost ali končnost), npr. *sonce sijati* : *sonce zasijati* in *trpeti kazen* : *dotrpeti kazen*,⁴⁰ delimitativnost, npr. *nekdo trpeti* : *nekdo potrpeti*, *nekdo misliti na dom* : *nekdo pomisliti na dom*, ali samo vidskost (dovršnost), *(ne)kdo piliti žago* : *(ne)kdo spiliti žago*. Za te primere velja, da je možna vezljivostna prekrivnost vseh treh skupin glagolov, tj. netvorjenih, tvorjenih in skladijenskopodstavnih glagolov, saj pretvorbena vrednost predponskih obrazil, ki izražajo faznost, delimitativnost in vidskost, v skladijenski podstavi ne izkazuje dodatnih udeležencev.

Velikokrat je pomen tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol tako zelo spremenjen, da ne moremo govoriti niti o fazni, vrstni ali vidski vlogi predponskega obrazila. Gre za pomene sestavljenk, pri katerih je prišlo do leksikalizacije glagolskega pomena, npr. *Paloma vzleti* ← ∅ (v pomenu 'opomoči si'), *porezati T-*

⁴⁰ Glagol *dotrpeti* ima terminativni pomen (prim. Šekli 2016: 192).

shirtom rokave ← \emptyset (v pomenu 'vzeti') itd. V tem prispevku so ti glagoli (možna so pravzaprav vsa predpanska obrazila) poimenovani kot glagoli z abstraktnim pomenom predpanskega obrazila (le izjemoma bi lahko pri njih odkrili jasno razviden prislovni pomen predpanskega obrazila).

[b] Pomenska prekrivnost med tvorjenim in netvorjenim glagolom

Za pomensko prekrivnost netvorjenih in tvorjenih glagolov gre samo takrat, ko predpansko obrazilo tvorjenega glagola izraža samo vidskost (dovršnost). Takšna predpanska obrazila imenujemo blizu zgoljvidska predpanska obrazila.⁴¹

Blizu zgoljvidska predpanska obrazila,⁴² ki izhajajo iz naše obravnave vezljivosti in primerjave razlage pomenov netvorjenih (nedovršnih) in tvorjenih (dovršnih) glagolov, so: *iz-* (tudi kot dvojnica *z-/s-*), *na-*, *od-*, *o-*, *po-*, *u-* in *z-/s-*, medtem ko sestavljenke s predpanskimi obrazili *do-*, *ob-*, *nad-*, *pod-*, *pre-*, *pred-*, *pri-*, *raz-*, *spod-*, *v-*, *vz-* in *za-* nikoli ne vstopajo v vidsko razmerje z nedovršnikom, iz katerega so nastale.⁴³ Kot vemo, je *za-* blizu zgoljvidsko predpansko obrazilo z visokim vidskorazmernim potencialom (0,4), zlasti na račun tretje stopnje vidskega razmerja (*kričati* : *zakričati*), kateremu D. Krvina (2015: 119)⁴⁴ priznava »mejnost: vmesno področje med vidskim razmerjem in vrstami glagolskega dejanja«. Celó če pri *za-* odštejemo tretjo stopnjo vidskega razmerja, obstaja veliko drugih primerov, npr. *betonirati* : *zabetonirati*, *celiti (se)* : *zaceliti (se)* itd., ko je *za-* prav tako blizu zgoljvidsko predpansko obrazilo. Predpansko obrazilo *raz-* po D. Krvini (2015: 121) spada med obrazila s srednjim vidskorazmernim potencialom (2,8).

Pri naši obravnavi vidskega razmerja, upošteva je ugotovitve D. Krvine (2015: 118, 121), ugotavljamo, da je *odrasti* glede na pomensko členitev v SSKJ

41 To teorijo povzemamo po D. Krvini (2015: 118). Tvorjeni (dovršni) glagoli lahko vstopajo tudi v vidsko razmerje z netvorjenimi (nedovršnimi) glagoli. Pogoj za to je usklajenost razlag tvorjenega in netvorjenega glagola vsaj v enem pomenu ob nespremenjeni vezljivosti in neobstoj izpeljanke iz dovršne sestavljenke, če pa ta obstaja, se morajo porazdeliti pomeni med njo, torej izpeljanko iz sestavljenke, in nepredpanskim nedovršnikom. D. Krvina (2015: 118, 121) predpanska obrazila deli na tista, ki imajo visok vidskorazmerni potencial, kar pomeni, da vidskorazmerna sestavljenka pogosto vstopa v vidsko razmerje z nedovršnikom, iz katerega je nastala (*s-/z-*, *za-*, *po-*, *na-* in *o-*); sledijo predpanska obrazila s srednjim vidskorazmernim potencialom (*vz-*, *u-*, *raz-*, *pre-*, *iz-* kot dvojnično z *z-/s-*; predpansko obrazilo *iz-* spada med to in naslednjo skupino) in predpanska obrazila z izrazito majhnim oz. minimalnim vidskim potencialom (*do-*, *pri-* in *v-*), obstaja pa še skupina predpanskih obrazil z ničtim vidskorazmernim potencialom (ne obstaja pa nobena vidskorazmerna sestavljenka, ki bi vstopala v vidsko razmerje z nedovršnikom, iz katerega je nastala (*ob-*, *od-*, *nad-*, *pod-*, *pred-* in *pro-*)).

42 Poimenovanje je povzeto po D. Krvini (2015: 120), ki uporablja poimenovanje »blizu zgoljvidska predpanska obrazila« zato, ker »nobeno od njih ne nastopa zgolj v vidotvorni vlogi«.

43 Ta trditev je določena z izborom gradiva za ta prispevek, saj se predpanski obrazili *raz-* in *za-* nista pojavljali v zadostni meri, da bi v primeru našega gradiva nastopali v vlogi blizu zgoljvidskih predpanskih obrazil, torej v vidskorazmernih sestavljenkah.

44 D. Krvina (2015: 119) se opira na analizo vseh glagolskih iztočnic v drugi, dopolnjeni in deloma prenovljeni izdaji SSKJ in ugotavlja, da »vidsko razmerje zajema okoli 65 % (tj. slabi dve tretjini) vseh glagolskih iztočnic v SSKJ«.

v (pod)pomenu *preživljati čas rasti, zorenja* vidskorazmerna sestavljenka k nepredponskemu nedovršniku *rasti* (obstaja sicer tudi izpeljanka iz sestavljenke, tj. *odraščati*, ki se z *odrasti* v nasprotju z *rasti* ujema v večini pomenov) predponsko obrazilo *od-* pa zato lahko uvrščamo med predponska obrazila z izrazito majhnim oz. minimalnim vidskim potencialom,⁴⁵ kar predstavlja korekcijo ugotovitev D. Krvine in kaže, da zlasti meja med predponskimi obrazili z izrazito majhnim oz. minimalnim ter ničtim vidskim potencialom ni absolutna oz. neprehodna – in se torej lahko glede na rabo in pri pomenski členitvi ugotovljene pomene nekoliko spreminja.

4 ZAKLJUČEK

V doktorski disertaciji nas je zanimalo, katera predponska obrazila lahko povzročijo spremembo glagolske vezljivosti in pomena tvorjenega glagola glede na netvorjeni glagol in katera na to nimajo nobenega vpliva; posebej smo opazovali vezljivostno razmerje med netvorjenimi, predponskoobrazilno tvorjenimi in skladijskopodstavnimi glagoli (slednjih v tem prispevku nismo obravnavali), pri katerih smo opazovali vezljivostno in pomensko prekrivnost (v tem prispevku je omenjena le prekrivnost prvih dveh skupin glagolov). Ob tem pa so nas v doktorski disertaciji zanimali tudi vpliv predložnih in zaimkovnih prostih glagolskih morfemov na pomen in vezljivost glagola ter pretvorbena vrednost predponskega obrazila v pomensko-skladijski podstavi glagola, česar v tem prispevku nismo obravnavali.

Prvo raziskovalno hipotezo lahko deloma potrdimo (sprememba vida ne vpliva na glagolsko vezljivost v primeru, ko predponsko obrazilo izraža faznost, delimitativnost ali zgojvidskost), drugo hipotezo lahko potrdimo v celoti, saj tožilniška prehodnost netvorjenega glagola po prefiksaciji ostane nespremenjena, npr. *piliti palico* : *prepiliti palico*, tretje hipoteze pa ne moremo potrditi, saj v nekaterih primerih predponsko obrazilo pomen tvorjenega glagola spremeni, npr. *trpeti* (v pomenu *čutiti hude telesne ali duševne bolečine, neugodje*) : *dotrpeti* (z ekspresivnim kvalifikatorjem *vznes.* v pomenu *umreti*), vezljivost pa ostane nespremenjena (v obeh primerih gre za samo levovezljivi glagol). Vezljivost dovršnih sestavljenk z abstraktnim pomenom predponskega obrazila je bistveno spremenjena v primerih z leksikaliziranim zaimkovnim prostim morfemom *se/si*, ki ukinja desno vezljivost, npr. *rezati* (leva in desna vezljivost) : *odrezati se* (leva vezljivost).

45 Da *odrasti* v pomenu *preživeti čas rasti, zorenja* vstopa v vidsko razmerje z *rasti* v pomenu *preživljati čas rasti, zorenja*, potrjujejo razlage in zgledi, preneseni s spletne izdaje SSKJ: (*odrasti*) s prislovnim določilom *preživeti čas rasti, zorenja*: odrasti brez staršev, na kmetih, v mestu; (*rasti*) s prislovnim določilom *preživljati čas rasti, zorenja*: rastla je brez staršev, pri babici, v mestu; (*odraščati*) s prislovnim določilom *preživljati čas rasti, zorenja*: odraščati brez staršev, v mestu.

Predponška obrazila, ki širijo vezljivost glagolske sestavljenke glede na netvorjeni glagol takrat, ko jih dodamo netvorjenim neprehodnim (torej samo levovezljivim) glagolom, so: *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-* (star.), *pre-*, *pri-*, *s-*, *raz-*, *u-*, *v-* in *za-*.

Predponška obrazila, ki ne širijo vezljivosti oz. ohranjajo enako vezljivost predponskoobrazilne tvorjenke glede na netvorjeni neprehodni glagol, so tista v pomenu 'omejenega trajajočega dejanja' (delimitativnosti), npr. *pomisliti*, ali v pomenu faznosti, npr. *poleteti* (začetnost) ali *dotrpeti* v pomenu *končati*, *preživeti trpljenje* (terminativnost), in (zgolj)vidskosti, npr. *spiliti žago* : *piliti žago* (v zadnjem primeru gre tudi za pomensko prekrivnost). Vezljivosti netvorjenih neprehodnih glagolov ne širijo tudi predponška obrazila *do-* (v star. pomenu *prileteti*), *iz-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *vz-* in *z-*, dodana netvorjenemu glagolu premikanja *leteti*.

V prihodnosti bi v tovrstne raziskave bilo smiselno vključiti tudi frazeološki pogled na obravnavano problematiko.

VIRI IN LITERATURA

- Avilova 1976** = Natal'ja S. Avilova, *Vid glagola i semantika glagol'nogo slova*, Moskva: Nauka, 1976.
- Bajec 1959** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika IV: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959.
- Dular 1982** = Janez Dular, *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja): doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1982. – Tipkopis.
- Dular 1983a** = Janez Dular, Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagola, *Slavistična revija* 31 (1983), št. 4, 281–287.
- Dular 1983b** = Janez Dular, Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 19, Ljubljana, 1983, 187–207.
- Dular 1983/84** = Janez Dular, Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola, *Jezik in slovnstvo* 24 (1983/84), št. 8, 289–293.
- FidaPLUS** = FidaPLUS (<http://www.fidaplus.net>).
- Jakopin 1966** = Franc Jakopin, K tipologiji slovenskega in ruskega glagola, *Jezik in slovnstvo* 11 (1966), št. 6, 176–182.
- Isačenko 1960** = Aleksandr V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim 2: morfologija*, Bratislava: Izdatel'stvo slovackoj akademii nauk, 1960.
- Korošec 1972** = Tomo Korošec, Nekateri slovenski nedovršni glagoli v dovršni funkciji, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 8, Ljubljana, 1972, 202–213.
- Križaj - Ortar 1982** = Martina Križaj-Ortar, Glagolska vezljivost, *Slavistična revija* 30 (1982), št. 2, 189–213.
- Križaj - Ortar 1990** = Martina Križaj-Ortar, Vezljivost: iz pomena v izraz, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 26, Ljubljana, 1990, 129–140.
- Krvina 2015** = Domen Krvina, Vidsko razmerje in vidskorazmerni potencial predponskih obrazil v slovenščini, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 10 (2015), 113–126.
- Kulčar 2017** = Marjan Kulčar, *Vzajemna povezanost vida in vezljivosti pri glagolih v slovenščini: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2017. – Tipkopis.
- Maslov 1962** = Jurij S. Maslov, Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii, *Voprosy glagol'nogo vida*, Moskva, 1962, 8–13.
- Maslov 1978** = Jurij S. Maslov, K osnovanijam sopostavitel'noj aspektologii, *Voprosy sopostavitel'noj aspektologii*, Leningrad, 1978, 4–43.
- Merše 1995** = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, 1995.

- Miklič 2007** = Tjaša Miklič, Metafore o načinih gledanja na zunajjezikovna dejanja v obravnavanju glagolskega vida, *Slavistična revija* 55 (2007), št. 1–2, 85–102.
- Nübler 1992** = Norbert Nübler, *Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen: am Beispiel der mit na- präfigierten Verben*, Regensburg, 1992.
- Orešnik 1994** = Janez Orešnik, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1994.
- Ramovš 1952** = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana, 1952.
- Schellander 1984** = Anton Schellander, Glagolski vid v luči sodobnih teoretskih razmišljanj in kali njegovega zapažanja v Bohoričevi slovnici, *Slavistična revija* 32 (1984), št. 3, 223–230.
- Smith 1991** = Carlota S. Smith, *The Parameter of Aspect*, Dordrecht – Boston – London, 1991 (Studies in Linguistics and Philosophy 43).
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU, 1970–1991 (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>), dostop januarja 2014.
- Stramljič Breznik 2002** = Irena Stramljič Breznik, Povezanost besedotvornih in vezljivostnih lastnosti glagola, v: *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh – Zinka Zorko, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2002 (Zora 18), 400–408.
- Stramljič Breznik 2004** = Irena Stramljič Breznik, *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2004 (Zora: priložniki 1).
- Šekli 2016** = Matej Šekli, Gramatikalizacija glagolskih predpon: krajevni pomen, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost, *Toporišičeva Obdobja* 1, Ljubljana, 2016 (Obdobja 35/1), 189–197.
- Toporišič 1967a** = Jože Toporišič, Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij, *Jezik in slovstvo* 12 (1967), št. 4, 119–127.
- Toporišič 1967b** = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik* 3, Maribor: Obzorja, 1967.
- Toporišič 1976** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.
- Toporišič 1980a** = Jože Toporišič, Teorija besedotvornega algoritma, *Slavistična revija* 28 (1980), št. 2, 141–151.
- Toporišič 1980b** = Jože Toporišič, O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu *biti*), *Linguistica* 20 (1980), 151–167.
- Toporišič 1982** = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
- Toporišič 1984** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1984.
- Toporišič 1990** = Jože Toporišič, Tretjič o besedotvorni teoriji, *Slavistična revija* 38 (1990), št. 4, 421–440.
- Toporišič 1991** = Jože Toporišič, Besedotvorno šolanje, *Slavistična revija* 39 (1991), št. 2, 215–237.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Vidovič Muha 1985** = Ada Vidovič Muha, Primeri tvorbnih vzorcev glagola, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 21, Ljubljana, 1985, 47–61.
- Vidovič Muha 1988** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zložen*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 1993** = Ada Vidovič Muha, Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 161–192.
- Vidovič Muha 2009** = Ada Vidovič Muha, Skladijska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije, *Slavistična revija* 57 (2009), št. 2, 251–261.
- Vidovič Muha 2011** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Zupan 2013** = Jure Zupan, *Pomenska mreža slovenskih glagolov*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2013.
- Žele 2001** = Andreja Žele, *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2001.
- Žele 2003** = Andreja Žele, Slovenska skladnja z vidika skladijskih teorij, *Slavistična revija* 51 (2003), posebna št., 141–163.
- Žele 2008** = Andreja Žele, *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).

- Žele 2009** = Andreja Žele, Predponsko-predložna razmerja: na primerih glagolov v slovenščini, *Opera Slavica* 19 (2009), št. 2, 23–35.
- Žele 2011** = Andreja Žele, Leksemski in skladenjski vpliv na vidkost (na primeru slovenščine), *Opera Slavica* 21 (2011), št. 4, 22–35.
- Žele – Sicherl 2008a** = Andreja Žele – Eva Sicherl, Präfixal-präpositionale Verhältnisse bei slowenischen Verben – kontrastiert mit dem Deutschen, *Linguistica* 48 (2008), 259–276.
- Žele – Sicherl 2008b** = Andreja Žele – Eva Sicherl, Wechselbeziehung zwischen Präfixen und Präpositionen bei slowenischen präfigierten Verben, ergänzt durch Übersetzungen ins Deutsche (2008) (https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no26_ses/26-01.pdf), dostop 5. 3. 2016.

SUMMARY

The Connection between Aspect and Valency in Simplex and Compound Verbs with Prefixes

This article observes the valency correlation between simplex and compound verbs with prefixes and focuses on their semantic and valency overlap. The research also includes lexicalized verbs (with transferred meaning), which are named verbs with abstract meaning (of their prefix).

The research concluded that, when the prefixes *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-* (archaic), *pre-*, *pri-*, *s-*, *raz-*, *u-*, *v-*, and *za-* are added to simplex intransitive verbs (only when added to verbs with only leftward valency possible), they increase the valency of compound verbs compared to the simplex verb.

Prefixes that do not increase or that retain the valency of compounds with prefixes compared to simplex intransitive verbs possess the meaning of ‘a limited continuous action’ (delimitation); for example, *pomisliti* ‘to think for a short period of time’. The same applies for prefixes of phasal verbs—for example, *poleteti*, ‘to begin to fly’ or *dotrpeti* ‘to end, to survive suffering’—and almost purely aspectual verbs; for example, *spiliti žago* ‘to file a saw’s teeth’ versus *piliti žago* ‘to continuously file a saw’s teeth’. When a clear aspectual correlation is achieved, so is semantic overlap. The valency of simplex intransitive verbs also cannot be increased by the prefixes *do-*, *iz-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *vz-*, and *z-* when added to the simplex verb *leteti* ‘to fly’.

Despite a complete change in meaning, the valency of perfective compounds with prefixes with an abstract meaning often remains unchanged compared to the simplex verb; for example, *trpeti* ‘to feel intense bodily or emotional pain, discomfort’ : *dotrpeti* (elevated) ‘to die’. The valency does however change when the lexicalized pronominal-free morpheme *se/si* is added because it prevents rightward valency; for example, *rezati*, ‘to cut’ (leftward and rightward valency) : *odrezati se* ‘to do good’ (leftward valency).

MARKO HLADNIK

POVZEMALNI ZAIMKI V OZIRALNIH ODVISNIKIH

COBISS: 1.01

Prispevek v okviru tvorbenne slovnice obravnava povzemalne zaimke v oziralnih odvisnikih v slovenščini in nekaterih ostalih slovanskih jezikih. Odvisniki z veznikom in s k-zaimkom se oboji pojavljajo tako s povzemanjem kot brez njega, vendar raba povzemalnih zaimkov pričakovano ni poljubna. Te različne vzorce pojavljanja razčlenimo in predlagamo izpeljavo oziralnih zgradb ter pojasnimo mehanizme, ki pripeljejo do pojava povzemanja.

Ključne besede: slovenščina, tvorbeno slovnica, oziralni zaimki, povzemalni zaimki

Resumptive Pronouns in Relative Clauses

This article analyzes resumptive pronouns in relative clauses in Slovenian and a few other Slavic languages within the framework of generative grammar. Relative clauses introduced by a conjunction and those introduced by a *wh*-pronoun appear both with and without resumptive pronouns, yet the use of resumption is not arbitrary. It establishes the properties of the available relativization patterns and suggests a structural analysis of relative clauses, explaining the mechanisms that give rise to resumption.

Keywords: Slovenian, generative grammar, relative pronouns, resumptive pronouns

0 UVOD

V prispevku zasledujem tri povezane cilje:

- Prvič, znotraj teoretičnega okvira tvorbeno slovnice pojasniti vzorce pojavljanja povzemalnih zaimkov v slovenščini in nekaterih ostalih slovanskih jezikih.
- Drugič, ugotoviti lastnosti teh zaimkov in stavčnih zgradb, v katerih se pojavljajo, in hkrati pojasniti mehanizme, na katerih povzemanje temelji.
- Tretjič, pokazati, kako zbrani podatki prispevajo k boljšemu razumevanju skladijske izpeljave oziralnih odvisnikov.

V prvem razdelku predstavljam pojav povzemanja in slovanske povzemalne zaimke glede na njihove ugotovljene lastnosti uvrščam v obstoječo tipologijo, nato pa v drugem podajam izpeljavo osnovnih oziralnih zgradb. V nadaljevanju obravnavam in razčlenjujem še manj pogoste zgradbe. Tretji razdelek se tako ukvarja z oziralnimi odvisniki z veznikom brez povzemanja, četrti pa z oziralnimi odvisniki s k-zaimkom in povzemanjem.

1 TIPOLOŠKA UVRSTITEV POVZEMALNIH ZAIMKOV

1.1 Povzemanje in oziralni odvisniki

Izhajam iz splošne definicije skladenjskega povzemanja, ki je dovolj široka, da ne izključuje že vnaprej katere od njegovih pojavnih oblik (povzematne zaimke bomo tipološko podrobneje razčlenili v nadaljevanju): *povzemanje je pojav zaimka na mestu v stavčni zgradbi, kjer bi sicer pričakovali vrzel* (povzeto po McCloskeyju (2005: 26)). Eno izmed skladenjskih okolij, ki vsebujejo tako mesto, so prav oziralni odvisniki, ki jih ponavadi izpeljemo s k-premikom.¹

V slovanskih jezikih oziralne odvisnike lahko uvajata tako k-zaimek (v slovenščini *kateri*) kot veznik (v slovenščini oziralni veznik *ki*). Povzemanje se tipično pojavlja v oziralnih odvisnikih z veznikom, medtem ko oziralni odvisniki z zaimkom vsebujejo vrzel. Slovenska zgleda sta podana pod (1) in (2).

- (1) Poznam človeka, **ki** so **ga** iskali.
 (2) Poznam človeka, **katerega** so iskali.²

Čeprav je oziralnik *ki* zgodovinsko izpeljan iz zaimka in se po tradiciji pogosto uvršča mednje (za podrobnejšo razpravo gl. Cazinkić (2001)), se je v razvoju današnjega sinhronega sistema jezika reanaliziral kot veznik (tj. jedro C (*complementizer*) vezniške besedne zveze v tvorbenem pristopu). Zaimki – in tako torej tudi *kateri* – nosijo morfološke φ -oznake³ in sklon, medtem ko je *ki* nepregiben element, tako kot vezniki.

Slovenščina je jezik, ki ne dovoljuje osamitve predloga ob k-premiku, temveč je premiku nujno podvržena celotna predložna zveza:

- (3) (a) *Kom si se srečal s?⁴
 (b) S kom si se srečal?

V odvisnikih z oziralnikom *ki* se predlog ne more pridružiti oziralniku (4a). V primeru predložne oziralne zgradbe z veznikom oziralni odvisnik vsebuje povzematno predložno zvezo (4b).

1 Premik je ena izmed osnovnih skladenjskih operacij v tvorbeni slovnici. Gre za mehanizem, ki formalno zajame dejstvo, da se nekateri stavčni sestavniki interpretirajo na določenem mestu v zgradbi, pojavljajo pa na drugem. Izpraznjeno mesto premika, vrzel, po dogovoru označujemo s sledjo (t, *trace*) in jo koindeksiramo s premaknjenim sestavnikom. V novejših pristopih dotični mesti obe vsebujeta kopijo sestavnika, izgovarja pa se (praviloma) le ena (Chomsky 1993). Zainteresirane bralce usmerjam h Golden (2001), ki predstavlja osnovni vir o tvorbeni teoriji v slovenščini.

2 Zgled (2) je v zborni slovenščini slogovno seveda veliko manj sprejemljiv. Ključno za razpravo je to, da jezikovni sistem omogoča obe možnosti – na kakšen način ju govorci uporabljajo pa je ločeno vprašanje. S predložnimi skloni je naprimer neprimerno bolj pogost oziralni odvisnik z zaimkom *kateri*. Glede obravnave rabe oziralnih dvojnic gl. Hladnik (2015: 141, razdelek 4.4).

3 Termin se v tvorbeni slovnici uporablja kot skupni izraz za oznake osebe, števila in spola.

4 Znak * označuje nesprejemljivost zgledov, (?) delno sprejemljivost (le pri dveh angleških zgledih z vstavljenimi povzematnimi zaimki), *(x) označuje nesprejemljivost opusta sestavnika x, (*x) pa nesprejemljivost prisotnosti sestavnika x.

- (4) (a) *Človek, s ki si se srečal.
 (b) Človek, ki si se srečal z njim.

Ta lastnost je dodaten argument za prištevanje oziralnika *ki* k vezniku in ne h k-zaimkom, ki se premaknejo v levo polje stavka, saj bi v tem primeru pričakovali sprejemljivost zgloda (4a).

1.2 Tipologija povzemanja

Pri tipologiji povzemanja sledim ugotovitvam, ki jih podajajo Chao in Sells (1983), Sells (1984) ter McCloskey (2005). Povzermalni zaimki se v tem pristopu delijo na vstavljene (*intrusive*) zaimke in prave povzermalne zaimke.

Vstavljene zaimki (ki jih mdr. poznamo v angleščini) se dojemajo kot pomožni mehanizem, ki izboljša sprejemljivost zgradb, ki bi bile drugače neslovnične zaradi premika iz skladijskega otoka.⁵ Te zgradbe govorcem niso nikoli povsem sprejemljive. Angleški zgled (5a) kaže nesprejemljivost premika iz pogojnega stavka. Prisotnost povzermalnega zaimka izboljša sprejemljivost v zgledu (5b).

- (5) (a) *I wonder who_i they think that [if Mary marries t_i] then everybody will be happy.
 dobesedno: 'Sprašujem se, koga mislijo, da če Mary vzame, potem bodo vsi veseli.'⁶
- (b) (?) I wonder who they think that [if Mary marries **him**] then everybody will be happy.
 dobesedno: 'Sprašujem se, koga mislijo, da če ga Mary vzame, potem bodo vsi veseli.'

Pravi povzermalni zaimki (ki jih mdr. poznamo v irski gelščini in hebrejščini) ne vodijo k zmanjšani sprejemljivosti, niso omejeni na pojavljanje v skladijskih otokih, predvsem pa se lahko navezujejo na kvantificirane samostalniške besedne zveze. Medtem ko taka navezava v angleščini ni mogoča (gl. zgled 6b), hebrejski zgled (7) s pravim povzermalnim zaimkom to omogoča.

- (6) (a) (?) I'd like to meet the linguist that Mary couldn't remember if she'd seen **him** before.
 'Rad bi srečal jezikoslovca, ki se Mary ne more spomniti, kje ga je srečala.'
- (b) *I'd like to meet **every linguist** that Mary couldn't remember if she'd seen **him** before.
 'Rad bi srečal vsakega jezikoslovca, ki se Mary ne more spomniti, kje ga je srečala.'

5 Skladijski otoki so skladijske strukture, iz katerih premik ni mogoč. Termin je uvedel Ross (1967), ki je te strukture prvi sistematično opisal.

6 Slovenske ustreznice so tu podane le kot pomoč pri razumevanju angleških zgledov, brez sodb o njihovi (pričakovano nizki stopnji) sprejemljivosti. Podobno velja za primera pod številko (6).

- (7) **kol gever** še Dina xoševet še **hu** ?ohev et Rina [hebrejščina]
vsak človek C D. misli da on ljubi AKU R.
 ‘vsak človek, ki Dina misli, da ljubi Rino’

Ključno za skladijsko analizo zgradb s pravimi povzemalnimi zaimki po McCloskeyju (1990; 2002) je to, da so izpeljane brez k-premika. Ničti operator je pridružen v določilo vezniške besedne zveze (*Spec, CP*) in veže povzemalni zaimek v oziralnem odvisniku. Irski primer oziralnega odvisnika s povzemalnim zaimkom je podan pod (8).

- (8) an ghirseach ar ghoid na síogaí í [irščina]
 DET *dekle C ukrasti.PRET* DET *vile njo*
 ‘dekle, ki so jo ukradle vile’

Ker premik ni del izpeljave, so irski oziralni odvisniki neobčutljivi na omejitve skladijskih otokov. Z drugimi besedami, razmerje med operatorjem in povzemalnim zaimkom se lahko vzpostavi tudi čez mejo otoka:

- (9) na hamhráin sin nach bhfuil fhios [cé a [irščina]
 DET *pesmi DEM C.NEG je znanje kdo da*
 chum **iad**]
skladati.PRET njih
 ‘tiste pesmi, ki ne vemo, kdo jih je napisal’

- (10) seanchasóg ar dócha go bhfuil [an táilliúir a dhein í]
star-plašč C verjetno da je DET krojač C narediti.PRET ga
 sa chré fadó
v-DET zemlja davno
 dobesedno: ‘stari plašč, ki je krojač, ki ga je naredil, verjetno že davno pod rušo’

1.3 Lastnosti povzemalnih zaimkov v slovanskih jezikih

Slovenski primeri oziralnih odvisnikov s povzemalnimi zaimki so povsem sprejemljivi, tako da raba povzemalnih zaimkov ni le pomožni mehanizem. Hkrati se ti lahko navezujejo na kvantificirane samostalniške besedne zveze:

- (11) **Vsak človek**, ki sem **ga** srečal, me je pozdravil.

Te lastnosti pokažejo, da spadajo slovenski zaimki v taki rabi med prave povzemalne zaimke. To pa še ne pomeni, da jih moremo analizirati na enak način kot irske ali hebrejske, tj. brez premika.

V nasprotju z irščino so slovenske povzemalne zgradbe občutljive na skladijske otoke, kar nakazuje na to, da so izpeljane s premikom. V slovenščini je k-premik občutljiv na stroge skladijske otoke (zgleđ 12), a kot kaže Goldnova (1996 in 1997: 143), podredni vprašalni stavki (šibki skladijski otoki) ne omejujejo k-premika v slovenščini (zgleđ 13).

- (12) *Koga_i je Janez jezen, [ker je Peter odpustil t_i]?
 (13) Kaj_i se je Peter spraševal, kdo_j t_j bo izdal t_i?

Oziralne ustreznice zgornjim zgledom s povzemalnimi zaimki se obnašajo na enak način. Oziralnega odvisnika ni mogoče tvoriti v primeru otoka v obliki prislovnega odvisnika (zgled 14):

- (14) *človek, ki je Janez jezen, [ker ga je Peter odpustil]

Po drugi strani tvorba oziralnih odvisnikov ni omejena s prisotnostjo podrednih vprašalnih stavkov:

- (15) človek, ki je Janez pozabil, [kje ga je spoznal]

Bošković (2009) trdi, enako kot Helen Goodluck in Danijela Stojanović (1996), da je k-premik v srbohrvaščini občutljiv na obe vrsti otokov. Enako velja za oziralne stavčne zgradbe:

- (16) *čovjek što si otišao [zato što ga je Petar otpustio] [srbohrvaščina]
 dobesedno: 'človek, ki si odšel, ker ga je Peter odpustil'
 (17) *čovjek što je Petar zaboravio [gdje ga je upoznao]
 dobesedno: 'človek, ki je Peter pozabil, kje ga je spoznal'

Ivana LaTerza (2013) nasprotno trdi, da govorcem srbohrvaščine tako kot v slovenščini podredni vprašalni stavki ne predstavljajo ovire za k-premik (zgled 18). Hkrati je v enakem skladenjskem okolju dovoljena tudi tvorba oziralnih odvisnikov (zgled 19).

- (18) Koga_i se sečaš [gde si upoznala t_i]? [srbohrvaščina]
 'Koga se spomniš, kje si srečala?'
 (19) Čovek što se sećam [gde sam ga upoznala] došao je na slavlje.
 'Človek, ki se spomnim, kje sem ga srečala, je prišel na slavlje.'

Po drugi strani so primeri s strogimi skladenjskimi otoki, enako kot pri Boškoviću, slovnično nesprejemljivi. Zgled (20) pokaže, da k-premik iz t. i. otoka samostalniške besedne zveze s stavčnim dopolnilom v položaju osebka ni dovoljen, in enako velja za tvobo oziralnega odvisnika v zgledu (21).

- (20) *Šta_i [činjenica da je tvoj komšija izgubio t_i] tebe nervira? [srbohrvaščina]
 dobesedno: 'Kaj te dejstvo, da je tvoj sosed izgubil, spravlja ob živce?'
 (21) *To su kola što [činjenica da ih je tvoj komšija izgubio] tebe nervira.
 dobesedno: 'To je avto, ki te dejstvo, da ga je tvoj sosed izgubil, spravlja ob živce.'

V poljščini je situacija zopet enaka. Skladenjski otoki, ki preprečujejo k-premik, hkrati onemogočajo tvorbo oziralnih odvisnikov:

- (22) *Co; twój sąsiad dał ogłoszenie, [bo zgubił t_i]? [poljščina]
dobesedno: 'Kaj je tvoj sosed objavil oglas, ker je izgubil?'
- (23) *To jest ten samochód, co twój sąsiad dał ogłoszenie, [bo go zgubił].
dobesedno: 'To je ta avto, ki je tvoj sosed objavil oglas, ker ga je izgubil.'

Popolno prekrivanje med skladijskimi okolji, ki dovoljujejo ali preprečujejo vprašalni k-premik, in tistimi, ki dovoljujejo ali preprečujejo tvorbo oziralnih odvisnikov, nakazuje, da je v obravnavanih slovanskih jezikih kljub prisotnosti povzemalnih zaimkov premik del izpeljave tudi oziralnih odvisnikov, ki jih uvaja veznik, in ne samo tistih, ki jih uvaja k-zaimek.

Zgradbe s t. i. parazitskimi vrzeli (*parasitic gaps*), ki so prisotne v slovenščini (ne pa v srbohrvaščini ali poljščini, gl. Franks 1995), omogočajo izpeljavo dodatnega argumenta za prisotnost premika. Sprejemljivost parazitske vrzeli je pogojena s prisotnostjo druge vrzeli, nastale s k-premikom. Eno izmed okolij, kjer so parazitske vrzeli (krajše *pv*) v slovenščini najbolj sprejemljive, so prav oziralni odvisniki (zglede iz: Golden 1997: 135, op. 2):

- (24) To je predavatelj, katerega vsak, ki spozna *_pv_*, ceni.

Brez premika je prisotnost vrzeli nesprejemljiva:

- (25) *Vsak, ki spozna *_pv_*, ceni tega predavatelja.

Če preoblikujemo primer v oziralni odvisnik z veznikom, je po moji sodbi stavek še vedno sprejemljiv in parazitska vrzel dovoljena:

- (26) To je predavatelj, ki ga vsak, ki spozna *_pv_*, ceni.

To spet nakazuje, da so oziralni odvisniki z veznikom izpeljani s premikom, čeprav je prisoten povzemalni zaimek.

2 OSNOVNA IZPELJAVA

Na podlagi ugotovitev predlagam, da si oziralni zgradbi (z zaimkom in z veznikom) delita skupno izpeljavo z naslednjimi lastnostmi:

- (a) k-zaimek (oz. skupek skladijskih oznak, ki odgovarjajo zaimku) se kot operator premakne v določilo vezniške besedne zveze (*Spec, CP*);
- (b) razlike med zgradbama nastanejo postsintaktično, pri eksternalizaciji;
- (c) izgovori se ali zaimek (položaj *Spec, CP*) ali veznik (položaj *C*), a nikoli oba (opisno to odgovarja situ dvojne zasedenosti položaja COMP, gl. Chomsky – Lasnik 1977).

Shematično ti dve možnosti predstavljam v nadaljevanju.

Prva možnost zajema eksternalizacijo k-zaimka, medtem ko je veznik neizgovorjen. V tem primeru se torej izgovori premaknjena kopija k-zaimka, vse oznake so eksternalizirane:

Preglednica 1

<i>Položaj</i>	<i>jedro</i>	<i>Spec,CP</i>	<i>C</i>	<i>znotraj odvisnika</i>
<i>Oznake</i>	[φ , NOM]	[Op, φ , AKU] _i	[+rel]	[Op, φ , AKU] _i
<i>Eksternalizacija</i>	človek	katerega	–	–

Druga možnost zajema eksternalizacijo veznika, medtem ko k-zaimek ostane neizgovorjen. V tem primeru edinstvena sklonska oznaka, ki je del zaimka, ostane neizgovorjena. Da bi ohranili prisotnost oznake, ki je del skladske izpeljave in ima svoj morfološki eksponent, se izgovori del kopije zaimka znotraj odvisnika. Najmanjši mogoči element, ki zajema sklonsko oznako (skupaj s φ -oznakami), je nanosna oblika zaimka.

Preglednica 2

<i>Položaj</i>	<i>jedro</i>	<i>Spec,CP</i>	<i>C</i>	<i>znotraj odvisnika</i>
<i>Oznake</i>	[φ , NOM]	[Op, φ , AKU] _i	[+rel]	[Op, φ , AKU] _i
<i>Eksternalizacija</i>	človek	–	ki	ga

Imenovalnik privzemam kot odsotnost sklonskih oznak (gl. Marantz 1991; Bittner – Hale 1996, idr.). V tem primeru torej oznake niso prisotne in tako ni treba ničesar ohranjati, zato tudi ni povzema zaimka (zglej 27). Če so del sestavnika, ki je podvržen premiku in nato ni izgovorjen, še druge oznake, je povzema element ustrezno večji. Tako imamo primere kontrastivno ali drugače poudarjenih elementov, kjer ohranimo oznako fokusa (zglej 28 in 29), ter predložno oziralno zgradbo, kjer ohranimo predlog (zglej 30):

- (27) človek, ki je napisal knjigo
 (28) človek, ki **tudi on** kadi
 (29) človek, ki bi **vsaj njemu** radi dali to knjigo
 (30) človek, ki sem **z njim** preživel veliko lepih trenutkov

3 NAVIDEZNA POLJUBNOST POVZEMALNIH ZAIMKOV

3.1 Pogoji za opust povzema zaimka

Oziralne odvisnike, ki vsebujejo povzema zaimek ali pa vrzel, torej lahko uva-jata tako veznik kot k-zaimek. Ti dve binarni izbiri dajeta štiri teoretično mogoče konfiguracije, povzete (in oštevilčene) v preglednici 3.

Preglednica 3: Povzemanje

	<i>Da</i>	<i>Ne</i>	
<i>Oziralnik</i>	<i>Veznik</i>	[1] Veznik + p. zaimek	[2] Veznik + vrzel
	<i>K-zaimek</i>	[3] K-zaimek + p. zaimek	[4] K-zaimek + vrzel

Postavljeni smo pred naslednji izziv: v slovanskih jezikih so – pod določeni pogoji – mogoče vse štiri konfiguracije. Kot bomo videli, raba povzemalnih zaimkov vseeno ni arbitrarna.

Doslej smo razpravljali o možnostih [1] in [4], zdaj pa si najprej pogledjmo konfiguracijo [2]. Dodatni podatki iz srbohrvaščine in poljščine nakazujejo na to, da povzemalni zaimki včasih niso nujno potrebni:

- (31) Ovo je auto **što** sam __ kupio. [srbohrvaščina]
 ‘To je avto, ki sem ga kupil.’
- (32) ten samochód, **co** Janek widział __ wczoraj [poljščina]
 ‘avto, ki ga je Janez videl včeraj’

Kdaj lahko povzemanje opustimo? Zgodnejša literatura tradicionalno predlaga, da je opust možen v primeru neživih predmetov v tožilniku, Bošković (2009) nato opiše nekaj dodatnih pogojev glede spola in števila jedra samostalniške besedne zveze, ki ima oziralni odvisnik za desni prilastek. Pomembno sintezo je nazadnje dosegla Martina Gračanin-Yuksek (2010), ki ji je uspelo izpeljati vse lastnosti opusta povzemanja iz morfoloških značilnosti jedra in skladenjskega okolja, v katerem se pojavlja. Za izpust postavlja dva nujna pogoja: (a) pogoj morfološkega ujemanja in (b) pogoj konfiguralnega sklona.

Pogoj morfološkega ujemanja za opust povzemalnega zaimka se glasi: jedro mora imeti morfološko obliko, enako tisti, ki bi jo imelo, če bi mu bil pripisan sklon znotraj samega oziralnega odvisnika. Morfološki sinkretizem tako igra pomembno vlogo. Opust povzemalnega zaimka je mogoč v primerih, kot sta (33) in (34), ne pa (35).

- (33) Dijete što sam (**ga**) video voli Ivu. [srbohrvaščina]
 ‘Otrok, ki sem ga videl, ljubi Iva.’
- (34) Ljubav što sam (**je**) osjetio bila je jaka.
 ‘Ljubezen, ki sem jo čutil, je bila močna.’
- (35) stolica što ***(ju)** je kupio
 ‘stol, ki sem ga kupil’

Spodaj navedene sklanjatvene paradigme teh samostalnikov razkrijejo, zakaj je tako. Lastnosti spola, števila in (ne)živosti same po sebi še ne dovoljujejo ali

prepovedujejo opusta povzemanja, a na to vplivajo posredno preko značilnosti sklanjatvenega vzorca.

Preglednica 4

	<i>dete (n)</i>	<i>stol (f)</i>	<i>ljubezen (f)</i>
<i>nom</i>	dijet-e	stolic-a	ljubav
<i>gen</i>	djetet-a	stolic-e	ljubav-i
<i>dat</i>	djetet-u	stolic-i	ljubav-i
<i>acc</i>	dijet-e	stolic-u	ljubav
<i>voc</i>	dijet-e	stolic-o	ljubav-i
<i>loc</i>	djetet-u	stolic-i	ljubav-i
<i>ins</i>	djetet-om	stolic-om	ljubav-i

Drugi nujni pogoj za opust povzermalnega zaimka se glasi: povzermalni zaimki se lahko opustijo le, če jim je pripisan konfiguralni sklon (tožilnik), ne pa, če jim je pripisan leksikalni sklon.⁷ Jedro v naslednjih primerih ima v rodilniku in tožilniku sinkretični obliki, vendar pa opust kljub sinkretizmu ni možen, kadar je znotraj oziralnega odvisnika pripisan leksikalni sklon (tu rodilnik). V nadaljevanju pokažemo, kako oba pogoja⁸ izpeljemo iz skladske analize oziralnih odvisnikov.

- (36) Vidio sam psa što ***(ga)** se bojiš. [srbohrvaščina]
 ‘Videl sem psa, ki se ga bojiš.’
- (37) Sjećam se psa što si ***(ga)** se bojao.
 ‘Spomnim se psa, ki si se ga bal.’
- (38) Bojim se psa što si **(ga)** vidio.
 ‘Bojim se psa, ki si ga videl.’

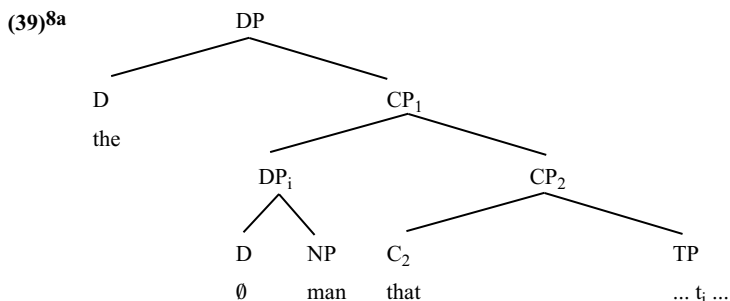
3.2 Skladska analiza

Privzemam zgradbo oziralnega odvisnika kot dopolnila zunanjemu jedru D, pri čemer je sam jedrni samostalnik lociran znotraj odvisnega stavka v najvišjem določilu razdrobljene vezniške besedne zveze (CP), in s tem sledim pristopom, ki so jih vpeljali Kayne (1994), Valentina Bianchi (1999; 2000) idr. Posebej pomemben je prispevek Bianchijeve, ki zagovarja stališče, da je jedro, na katerega se nanaša

7 Konfiguralni sklon je samodejno pripisan samostalniškim besednim zvezam v določenih položajih v zgradbi (na primer, po tvorbeni terminologiji, tožilnik v dopolnilu glagolske besedne zveze ali imenovalnik v določilu časovne besedne zveze) in nimajo nujno morfološke realizacije, ndr. recimo v angleščini. Zmožnost pripisa leksikalnega sklona pa je inherentna lastnost posameznih glagolov, tj. del njihove specifikacije v mentalnem slovarju.

8 V veljavi sta tudi v poljščini (gl. Hladnik 2015: 70).

oziralni stavek, pravzaprav določilniška besedna zveza (*determiner phrase*, DP) z nemim jedrom D, kar je shematično prikazano na angleškem zgledu:

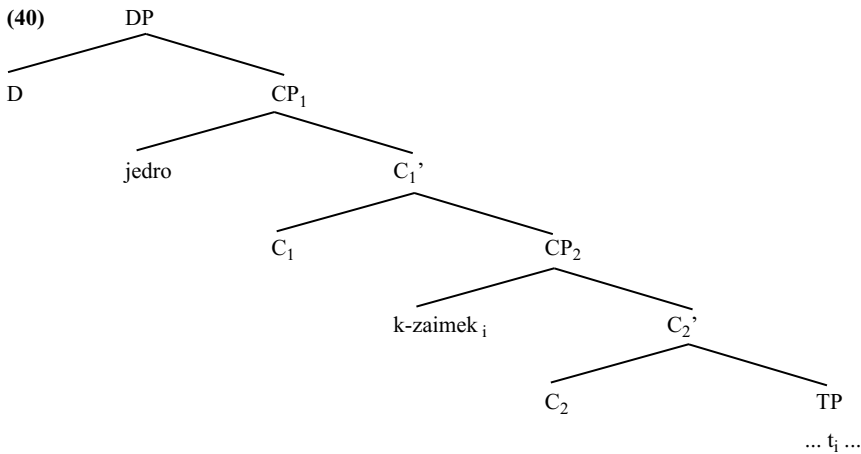
Valentina Bianchi (1999, poglavje 6; 2000: 125) predlaga, da je tako nemo jedro dovoljeno v striktno lokalnem položaju iz katerega se lahko inkorporira v zunanje jedro D. Pogoj je, da med jedroma ni nobenega drugega jedra, ki bi preprečil premik v smislu relativizirane minimalnosti (gl. Rizzi 1990). Oznake notranjega D se združijo z zunanjim – njihove vrednosti morajo biti kompatibilne – ter nato izgovorijo kot enoten D. Isti mehanizem dovoljuje zunanjemu jedru D, da preveri svoje oznake v odnosu do NP (Bianchi 2000: 127).

Sledim predlogu, da sta v istem jeziku mogoči dve alternativni izpeljavi oziralnih odvisnikov. Joseph Aoun in Yen-Hui Audrey Li (2003) opažata, da se angleški oziralni odvisniki z veznikom *that* in k-zaimki obnašajo različno, kar se tiče možnosti rekonstrukcije (tj. interpretacije stavčnega sestavnika na mestu, s katerega je bil skladienjsko premaknjen, čeprav je izgovorjen na ciljnem mestu premika). Njuna posplošitev je naslednja:

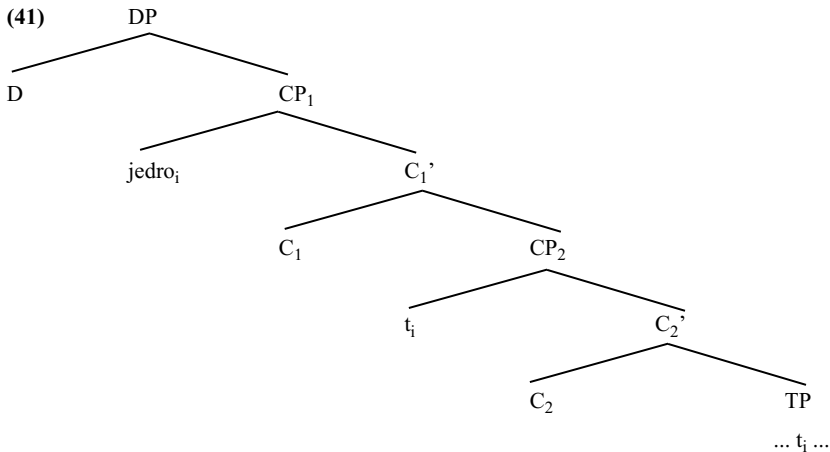
- (a) Oziralni odvisniki s k-zaimki (*which*, *who*) ne kažejo učinkov rekonstrukcije; jedro ni izpeljano s premikom iz odvisnega stavka, temveč je generirano v položaju, kjer ga izgovorimo.
- (b) Oziralni odvisniki z *that* kažejo učinke rekonstrukcije; jedro je izpeljano s premikom iz odvisnega stavka.

Prva možnost izpeljave, navedena pod številko (40), vključuje jedro v položaju določila najvišje vezniške besedne zveze, medtem ko se oziralna odvisnost ustvari s premikom k-zaimka v določilo nižje vezniške besedne zveze. Ta izpeljava je vir oziralnih odvisnikov z zaimkom in odvisnikov z veznikom, ki vsebujejo povzematne zaimke (torej konfiguracij [1] in [4], ki smo ju obravnavali najprej).

8a Oznake, uporabljene v skladienjskih drevesih: CP – *complementizer phrase*, vezniška besedna zveza; TP – *tense phrase*, časovna besedna zveza; DP – *determiner phrase*, določilniška besedna zveza; NP – *nominal phrase*, samostalniška besedna zveza; PP – *prepositional phrase*, predložna besedna zveza.

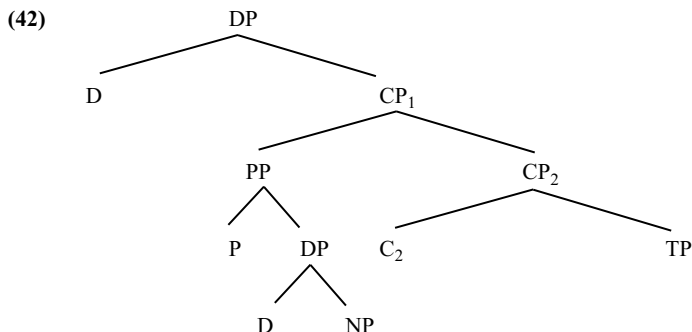
Druga možnost izpeljave, tista pod številko (41), je premik jedra iz položaja znotraj podrednega stavka v določilo najvišje vezniške besedne zveze. Ta izpeljava je vir odvisnikov z veznikom, ki ne vsebujejo povzermalnih zaimkov (torej konfiguracije [2], s katero se spoprijemamo v tem razdelku).

Povzeralni zaimki tako niso zares poljubno opuščeni, če izpolnjujejo prej navedene pogoje, ampak imata zgradba brez zaimkov in tista z njimi dve različni izpeljavi, govornici pa možnost izbire med njima. Izpeljava (41) ne vsebuje k-zaimka in tako tudi ni prisotnih sklonskih oznak, ki bi jih bilo treba ohranjati s povzermalnimi zaimki.

Pogoja za navidezni opust povzermalnega zaimka (torej pogoja za izpeljavo (41)) sledita iz skladenjske zgradbe in potrebe po inkorporaciji notranjega jedra D. Sklonski oznaki obeh jeder se lahko združita le, če ne nosita protislovnih oblikoslovnih navodil za izgovarjavo. To je mogoče, kadar se sklonski obliki morfološko uje-

mata, kar pojasni prvi pogoj. Pri izpeljavi pogoja konfiguralnega sklona sledim predpostavki, da leksikalni sklon pripisuje nemo predložno jedro P (gl. Emonds 1985: 224). V jezikih, ki jih obravnavamo, osamitev predloga ob premiku ni dovoljena, zato je rezultat po premiku takšen, kot prikazujem v shemi (42). Taka konfiguracija ne dopušča premika notranjega jedra D k zunanjemu, ker je jedro P bližje. Ob prisotnosti leksikalnega sklona tako izpeljava (41) brez povzermalnih zaimkov ni mogoča.

Pričujoča analiza z dvema različnima izpeljavama napoveduje, da je rekonstrukcija prisotna le v primeru oziralnih odvisnikov z veznikom brez povzermalnih zaimkov, saj je le pri njih jedro samostalniške besedne zveze prisotno znotraj samega odvisnika in podvrženo premiku. Tako stanje potrjuje Szczegielniak (2004) s podatki iz poljščine.

3.3 Razširitev analize na bolgarščino

Bolgarščina ima v primerjavi z drugimi slovanskimi jeziki osiromašen sistem sklonov, zato je nadvse zanimiva in koristna za primerjavo in preverjanje predlaganega pristopa. Z izjemo nekaterih zvalniških preostankov so samostalniki v bolgarščini izgubili sklone, oblike osebnih zaimkov pa razlikujejo med imenovalnikom, tožilnikom in dajalnikom. Vprašalni zaimki, ki se uporabljajo tudi v oziralnih odvisnikih, so sklonsko še bolj osiromašeni – le zaimki za moški spol z oznako živosti imajo dve obliki, imenovalniško in tožilniško (Krapova 2010: 1242).

Tako ni mogoče trditi, da so povzermalni zaimki v bolgarskih oziralnih odvisnikih z veznikom rezultat mehanizma delne izgovarjave k-zaimka tako kot npr. v slovenščini, saj njihove sklonske oznake niso podmnožica oznak k-zaimkov. Izkaže pa se, da so bolgarski oziralni odvisniki z veznikom neobčutljivi na omejitve skladenjskih otokov:

(43) човекът, **deto** tja se uplaši, [kato **go** vidja da izliza ot stajata] [bolgarščina]
dobesedno: ‘človek, ki se je ustrašila, ko ga je videla odhajati iz sobe.’

(44) Vidjax edna kniga, **deto** [faktät, če **ja** prodavat], me iznenada.
dobesedno: ‘Videla sem knjigo, ki me je dejstvo, da jo prodajajo, presenetilo.’

To nakazuje, da bolgarščina ni protiprimer predlagani analizi. Bolgarski oziralni odvisniki z veznikom tako *niso* izpeljani s premikom, ampak s pridruženjem ničtega operatorja, ki veže povzemačni zaimek znotraj oziralnega odvisnika, v določilo vezniške besedne zveze – torej na način, ki se pogosto pripisuje drugim jezikom s povzemačnimi zaimki (gl. McCloskey 1990; Shlonsky 1992; Aoun – Choueiri – Hornstein 2001, idr.).

Bolgarščina prav tako pozna možnost opusta povzemačnih zaimkov v ozirnih odvisnikih z veznikom. Vzorec opusta sledi iz predlagane analize in specifičnih morfosintaktičnih lastnosti bolgarskega jezika. Pričakovano oziralne zgradbe brez povzemanja – in izključno te – izkazujejo rekonstrukcijo, torej tudi za bolgarščino velja izpeljava, podana pod številko (41), in s tem veljata oba pogoja, ki smo ju obravnavali zgoraj. Ker samostalniki ne poznajo sklonov, je pogoj morfološkega ujemanja samodejno izpolnjen in tako je opust dovoljen v večini primerov. Pogoj konfiguralnega sklona pa izhaja iz skladijske strukture in ne morfologije jezika, zato ima tudi v bolgarščini vidne učinke. Tako je mogoče opustiti povzemačni zaimek v primeru (45), kjer je v oziralnem odvisniku pripisan strukturalni sklon (tožilnik), ne pa v primeru (46), kjer imamo opraviti z leksikalnim sklonom (dajalnikom).

- (45) Taja pola sām ja kupila ot nagradite deto mi (**gi**) dadota. [bolgarščina]
 ‘To krilo sem kupila z nagrado, ki ste mi jo dali.’
- (46) Tova e čovekāt deto *(**mu**) govorix za teb.
 ‘To je človek, ki sem mu pravil o tebi.’

Podatki iz bolgarščine torej potrjujejo pravilnost pristopa, saj se skladajo z napovedmi predstavljene teoretične analize.

4 OZIRALNI ODVISNIKI Z ZAIMKOM IN POVZEMANJEM

Zadnja preostala konfiguracija iz preglednice 3 je prav tako mogoča. Povzemačni zaimki se pojavljajo tudi v ozirnih odvisnikih s k-zaimkom, in sicer v tistih z dolgim k-premikom (krajše jih imenujemo tudi dolgi oziralni odvisniki). V nadaljevanju prikazujem, da ima ta vrsta povzemanja drugačne lastnosti od povzemanja, s katerim smo se ukvarjali zgoraj.

V dolgih ozirnih odvisnikih se oziralno razmerje vzpostavlja med jedrom in v globlje vgnezenem podrednem stavku; med njima je tako vsaj ena dodatna stavčna meja. Struktura takega odvisnika je prikazana v naslednjih zgledih shematično (47) in na konkretnem primeru z veznikom (48):

- (47) [glavni stavek jedro [oziralni odvisnik oziralnik [podredni stavek vrzel/povzemalni zaimek]]]
 (48) Poznam človeka, **ki** mislim, da **ga** iščejo.⁹

Povzemalni zaimki se pojavljajo predvsem v govorjenem jeziku v dolgih oziralnih odvisnikih s k-zaimkom (zglede 49), a niso sprejemljivi v kratkih (zglede 50). V primerjavi z oziralnimi odvisniki z veznikom prisotnost povzemalnih zaimkov ni obvezna.

- (49) Poznam človeka, **katerega** mislim, da (**ga**) iščejo.
 (50) Avto, **katerega** so (***ga**) kupili lani, se je pokvaril.

Pomembne lastnosti te vrste povzemalnih zaimkov, po katerih se razlikujejo od povzemalnih zaimkov v kombinaciji z veznikom so torej neobveznost, občutljivost na dolžino premika, in večja pogostnost v govorjenem jeziku. Iz tega sklepam, da je povzemanje v oziralnih odvisnikih s k-zaimkom posledica omejitve procesiranja dolge odvisnosti med premaknjenim k-zaimkom v glavnem stavku in mestom premika v najgloblje vgnezenem podrednem stavku. Prisotnost povzemalnega zaimka, ki označuje mesto premika, olajša vzpostavitev odvisnosti.

Raziskava med govorniki slovenščine, poljščine in srbohrvaščine (za podrobnosti gl. Hladnik 2015, poglavje 4) potrjuje predvidevanja, da se sprejemljivost povzemalnega zaimka v oziralnih odvisnikih s k-zaimkom povečuje sorazmerno z dolžino premika, tj. s številom vmesnih podrednih stavkov. To dejstvo je še toliko bolj povedno, ker govorniki v splošnem *težje* sprejemajo dolge, kompleksnejše primere, ki sicer sledijo slovničnim pravilom. Hkrati je ta vzorec sprejemljivosti drugačen kot pri oziralnih odvisnikih z veznikom, kjer so povzemalni zaimki posledica morfosintaktičnih lastnosti jezika, obvezni in neobčutljivi na dolžino premika.

5 ZAKLJUČKI

V prispevku smo povzemanje v slovanskih oziralnih odvisnikih osvetlili s perspektive tvorbeno slovnice. Razprava je pokazala, kako lahko podatki iz slovenščine pomembno prispevajo k teoretičnemu razvoju področja, kar dodatno utrjuje slovenščino tudi kot predmet tvorbenega preučevanja jezika.¹⁰

Med zaključki, ki smo jih potegnili, so naslednji. Prvič, oziralni odvisniki s k-zaimkom in vrzeljo ter tisti z veznikom in povzemalnim zaimkom se na videz razlikujejo, a so si skladenjsko zelo podobni; obe konstrukciji sta namreč izpeljani s k-premikom. Drugič, povzemalni zaimki v oziralnih odvisnikih z veznikom niso nikoli uporabljeni poljubno, prvemu vtisu navkljub. Vsaka od dveh mogočih

9 Dolgim oziralnim odvisnikom se govorniki pogosto izognejo z zatekanjem k parafrazam vrste 'Poznam človeka, za katerega mislim, da ga iščejo'. Te vsebujejo le kratek k-premik; problematiko nekoliko bolj podrobno obravnavam v Hladnik 2015: 128; gl. tudi Bošković (2009).

10 Naj si na tem mestu dovolim izpostaviti mednarodni zbornik prispevkov s področja slovenske tvorbeno oblikoskladnje, izdan v čast akad. prof. dr. Janezu Orešniku v zbirki *Linguistik Aktuell / Linguistics Today* (Marušič – Žaucer 2016).

konfiguracij ima svojo izpeljavo in skladenjske omejitve le-teh pojasnijo, kdaj je odsotnost povzermalnega zaimka mogoča. Tretjič, obstaja več različnih vrst povzemanja in tudi v enem samem jeziku nastopajo povzermalni zaimki z različnimi skladenjskimi lastnostmi. Povzermalni zaimki, ki nastopajo v dolgih oziralnih odvisnikih s k-zaimkom, so rezultat omejitev pri procesiranju stavkov in ne slovničnih načel v ožjem smislu. Njihova prisotnost ni absolutno pravilo jezika, temveč se njihova pogostnost veča z dolžino oziralnega odvisnika.

LITERATURA

- Aoun – Choueiri – Hornstein 2001** = Joseph Aoun – Lina Choueiri – Norbert Hornstein, Resumption, Movement and Derivational Economy, *Linguistic Inquiry* 32 (2001), 371–403.
- Aoun – Li 2003** = Joseph Aoun – Yen-Hui Audrey Li, *Essays on the Representational and Derivational Nature of Grammar: The Diversity of Wh-constructions*, Cambridge, MA: MIT Press, 2003 (Linguistic Inquiry Monographs 40).
- Bianchi 1999** = Valentina Bianchi, *Consequences of Antisymmetry*, Berlin: Mouton de Gruyter, 1999.
- Bianchi 2000** = Valentina Bianchi, The Raising Analysis of Relative Clauses: A Reply to Borsley, *Linguistic Inquiry* 31 (2000), 12–140.
- Bittner – Hale 1996** = Maria Bittner – Ken Hale, The Structural Determination of Case and Agreement, *Linguistic Inquiry* 27 (1996), 1–68.
- Bošković 2009** = Željko Bošković, On Relativization Strategies and Resumptive Pronouns, v: *Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure: Proceedings of FDSL 7, Leipzig 2007*, ur. Gerhild Zybatow idr., Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009 (Linguistik International 21), 1–13.
- Cazinkić 2001** = Robert Cazinkić, Kategorizacija in razvrstitev oziralnikov *ki* in *kateri*, *Slavistična revija* 49 (2001), 55–73.
- Chao – Sells 1983** = Wynn Chao – Peter Sells, On the Interpretation of Resumptive Pronouns, v: *Proceedings of NELS 13*, ur. Peter Sells – Charles Jones, Amherst: GLSA, 1983, 47–61.
- Chomsky 1993** = Noam Chomsky, A Minimalist Program for Linguistic Theory, v: *The View from Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger*, ur. Ken Hale – Samuel Jay Keyser, Cambridge, MA: MIT Press, 1993, 1–52.
- Emonds 1985** = Joseph E. Emonds, *A Unified Theory of Syntactic Categories*, Dordrecht: Foris, 1985.
- Franks 1995** = Steven J. Franks, *Parameters of Slavic Morphosyntax*, Oxford: OUP, 1995.
- Golden 1996** = Marija Golden, Interrogative Wh-movement in Slovene and English, *Acta Analytica* 14 (1996), 145–186.
- Golden 1997** = Marija Golden, Parasitic Gaps in Slovene, v: *Proceedings of the First European Conference on Formal Description of Slavic Languages*, ur. Uwe Junghanns – Gerhild Zybatow, Frankfurt am Main: Vervuert, 1997, 387–398.
- Golden 2001** = Marija Golden, *Teorija opisnega jezikoslovja 1: skladnja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2001.
- Goodluck – Stojanović 1996** = Helen Goodluck – Danijela Stojanović, The Structure and Acquisition of Relative Clauses in Serbo-Croatian, *Language Acquisition* 5 (1996), 285–315.
- Gračanin-Yuksek 2010** = Martina Gračanin-Yuksek, On a Matching Effect in Headed Relative Clauses, v: *Formal Approaches to Slavic Linguistics* 18, ur. Wayles Browne idr., Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 2010, 193–209.
- Hladnik 2015** = Marko Hladnik, *Mind the Gap: Recoverability in Slavic Relative Clauses*, Utrecht: LOT, 2015 (LOT Dissertation Series 390).
- Kayne 1994** = Richard S. Kayne, *The Antisymmetry of Syntax*, Cambridge, MA: MIT Press, 1994 (Linguistic Inquiry Monographs 25).
- Krapova 2010** = Iliyana Krapova, Bulgarian Relative and Factive Clauses with an Invariant Complementizer, *Lingua* 120 (2010), 1240–1272.

- LaTerza 2013** = Ivana LaTerza, The Case of Resumption in Serbian Relative Clauses, rokopis, Stony Brook University, 2013.
- Marantz 1991** = Alec Marantz, Case and Licensing, v: *Proceedings of ESCOL 8*, ur. Germán Westphal – Benjamin Ao – Hee-Rahk Chae, Ithaca, NY: CLC, 1991, 23–253.
- Marušič – Žaucer 2016** = Franc Lanko Marušič – Rok Žaucer (ur.), *Formal Studies in Slovenian Syntax: In Honor of Janez Orešnik*, Amsterdam: John Benjamins, 2016 (Linguistik Aktuell / Linguistics Today 236).
- McCloskey 1990** = James McCloskey, Resumptive Pronouns, A'-binding and Levels of Representation in Irish, v: *The Syntax of the Modern Celtic Languages*, ur. Randall Hendrick, San Diego: Academic Press, 1990 (Syntax and Semantics Volume 23), 199–248.
- McCloskey 2002** = James McCloskey, Resumption, Successive Cyclicity, and the Locality of Operations, in: *Derivation and Explanation*, ur. S. Epstein – D. Seeley, Oxford: Blackwell, 2002, 184–226.
- McCloskey 2005** = James McCloskey, Resumption, v: *The Blackwell Companion to Syntax*, ur. Martin Everaert – Henk van Riemsdijk, Oxford: Blackwell, 2005, 94–117.
- Rizzi 1990** = Luigi Rizzi, *Relativized Minimality*, Cambridge, MA: MIT Press, 1990 (Linguistic Inquiry Monographs 16).
- Ross 1967** = John Robert Ross, Constraints on Variables in Syntax, doktorska disertacija, Massachusetts Institute of Technology, 1967.
- Sells 1984** = Peter Sells, Syntax and Semantics of Resumptive Pronouns, doktorska disertacija, University of Massachusetts Amherst, 1984.
- Shlonsky 1992** = Ur Shlonsky, Resumptive Pronouns as a Last Resort, *Linguistic Inquiry* 23 (1992), 443–448.
- Szczegielniak 2004** = Adam Szczegielniak, Relativization and Ellipsis, doktorska disertacija, Harvard University, 2004.

SUMMARY

Resumptive Pronouns in Relative Clauses

Relativization in Slavic languages involves two strategies differing in the element that introduces the relative clause (RC): a relative pronoun or a relative complementizer, with the latter requiring resumption. The two constructions exhibit common syntactic properties that lead one to conclude that they are both formed by *wh*-movement. The differences arise at the point of Spell-Out, with the presence of resumption being a reflex of a recoverability condition: when the relative pronoun features are not spelled out in the left periphery of the RC, the case feature is pronounced as a partial spell-out of the pronoun copy within the RC.

I adopt a structure of relative clauses with the RC head located in the highest specifier of a split CP. Two different ways of deriving a RC are available: the first one involves base-generating the RC head in its specifier position, and the dependency is created by moving a relative pronoun to a lower Spec, CP. This is the derivation involving resumption in the case when the RC is introduced by an overt complementizer while the moved pronoun remains unpronounced. The second available derivation involves RC head raising within the relative clause, and results in a gap at the relativization site because there are no relative pronouns and unpronounced features involved. I show how the analysis adopted derives the case matching and the structural case conditions on the omission of resumption in Serbo-Croatian and Polish. The proposed analysis extends to account for the resumption patterns observed in Bulgarian RCs as well.

In addition, I identify another type of resumption in Slavic languages, which appears in long-distance relative clauses introduced by pronouns. This type is optional, appears above all in spoken language, and is sensitive to the length of the relative dependency. Based on the findings, I conclude that such resumption arises to facilitate the processing of the long-distance dependency.

MIJA MICHELIZZA – MOJCA ŽAGAR KARER

INTERNETNA LEKSIKA V SLOVENŠČINI: ANALIZA NOVEJŠIH SLOVARSKIH VIROV

COBISS: 1.01

V prispevku smo analizirali internetno leksiko, ki so jo zajeli novejši slovenski slovarski viri. Veliko internetne leksike je nastalo z uporabo že znanih leksemov iz splošnega jezika, ki pa so v internetnem okolju dobili nove pomene. Ta proces spominja na že dolgo znani proces terminologizacije, zato smo ga poimenovali internetizacija. Z naraščanjem rabe internetne leksike pa zasledimo tudi obratni proces, t. i. proces deinternetizacije, pri katerem leksemi, ki poimenujejo internetne pojme, prehajajo v splošni jezik.

Ključne besede: internet, terminologizacija, determinologizacija, internetizacija, deinternetizacija

Internet Lexis in Slovenian: An Analysis of Recent Dictionaries

This article analyzes the characteristics of internet lexis covered in recent Slovenian dictionaries. Much internet lexis was created by using already existing words from general language that have taken on new meanings in the internet environment. This process resembles the long-known process of terminologization, and so it is dubbed "internetization." The increasing use of these words also results in the reverse process, or "deinternetization," in which words that designate internet concepts pass over into general language.

Keywords: internet, terminologization, determinologization, internetization, deinternetization

0 UVOD

Internetno¹ okolje tudi za jezikoslovce predstavlja vrsto izzivov, ki so posledica dejstva, da imamo danes na voljo ogromno količino prosto dostopnih besedil zelo različnih avtorjev. Ker v nepregledni množici besedil, ki vsak dan nastanejo na internetu, avtorji iščejo načine, kako pritegniti pozornost bralca, je pri teh besedilih zelo izpostavljen vidik kreativnosti, kar je zlasti vidno pri leksiki teh besedil. Za internet so značilni novi načini komunikacije, s tem pa so se pojavili tudi novi pojmi, ki jih je treba poimenovati. Gre za proces, ki ga bomo v nadaljevanju članka imenovali *internetizacija*, z naraščanjem rabe novih poimenovanj

1 *Internet* in *splet* izvorno označujeta dva različna pojma, saj splet v začetku še ni obstajal. Splet je danes največji del interneta in označuje internetno storitev, ki omogoča dostop do spletnih strani, ki so med seboj povezane s hiperpovezavami, izvzema pa npr. elektronsko pošto, katere vsebina je prek spletnih iskalnikov širši množici uporabnikov nedostopna. Danes se *internet* in *splet* uporabljata sinonimno tudi zato, ker gre za zelo prekrivni množici. Podobno ugotavlja že David Pahor v *Leksikonu računalništva in informatike* (Pahor 2002: 564): splet je »prekril velik del starega interneta in postaja zanj sopomenka«.

pa je opazen tudi obraten proces, ki ga bomo imenovali *deinternetizacija*. Oba procesa spominjata na že dolgo znana procesa terminologizacije in determinologizacije.

1 PROCESA TERMINOLOGIZACIJE IN DETERMINOLOGIZACIJE

1.1 Terminologizacija

Z razvojem znanosti se v strokah pogosto pojavlja potreba po poimenovanju novih pojmov. Eden od produktivnih poimenovalnih načinov je tudi terminologizacija. Andreja Žele jo definira kot »proces poimenovanja denotata z znanstvenega področja z izrazom denotata, ki sodi v splošni predstavní svet (nosilca) določenega jezika« (Žele 2009: 133). Podobno terminologizacijo definirata tudi France Novak: »proces, v katerem preide izraz iz splošnega pomenskega podsistema besednega zaklada v terminološki« (Novak 2004: 136) in Ada Vidovič Muha: »poimenovanje posebnega, manj znanega z izrazom, ki je v vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti« (Vidovič Muha 2000: 116). Pri terminologizaciji je zelo pomembna metaforizacija, saj nov termin pogosto nastane prav na podlagi metaforičnega prenosa. Tak prenos si zlahka predstavljamo npr. pri računalniških terminih *miška*, *strežnik*, *okužena datoteka*, *namizje*, *meni* itd. Da je metaforizacija zelo pogosta ravno v računalniški terminologiji, velja tako za slovenščino kot za druge jezike, izvorno pa seveda tudi za angleščino (Meyer idr. 1998: 523–531; 2000: 43, 44; Halunja – Mihaljevič 2012: 89, 90; idr.), od koder drugi jeziki prevzemajo največ računalniških (in tudi drugih) terminov. Metaforični prenos se torej pogosto zgodi že v angleški terminologiji, kar načeloma ni problematično, če metafora ustreza tudi jeziku prejemniku (prim. Gorjanc 1996: 252). Značilnost terminov, ki so nastali iz splošnih neterminoloških izhodiščnih pomenov, je tudi, da se lahko pojavljajo v različnih, popolnoma nesorodnih strokah, npr. *hrošč*, ki je termin v računalništvu in v zoologiji (Oter 2002: 334).

1.2 Determinologizacija

Če je terminologizacija legitimni poimenovalni postopek v terminologiji, je determinologizacija pojav, ki presega meje terminologije. Gre za prehajanje terminov v splošno leksiko ali, kot piše Ada Vidovič Muha: »[D]enotat je tisti, ki izstopi iz pojmovnega sveta posamezne znanosti in postaja vsesplošen, ne več prepoznaven samo v okviru določenega znanstvenega področja. V svet splošne (neterminološke) leksike se seveda poleg vsebine seli tudi njen izraz.« (Vidovič Muha 2000: 116) Termin, ki je v okviru pojmovnega sistema stroke natančno definiran, v okviru splošne leksike to natančnost izgublja, prav tako v tem procesu izgubi povezavo z drugimi termini izhodiščne stroke in se vključi v sistem splošne leksike – tako pridobi tudi prožnost, ki je značilna za splošno leksiko (Poštolková 1984: 93). Determinologizacijo delimo na delno, popolno in individualno. Delna in popolna determinologizacija sta jezikovnosistemijski pojav,

individualna determinologizacija pa besedilni pojav, ki je povezan s kreativno rabo jezika (v smislu besedilne metafore).²

Značilnost determinologizacije je njena stopenjskost – prva stopnja je delna determinologizacija, ko termin po prehodu v splošni jezik obdrži povezavo s pojmom, pri čemer je njegov pomen v primerjavi s terminološko definicijo poenostavljen. Druga stopnja pa je popolna determinologizacija, kjer leksem dobi nov pomen, ki nima več povezave z izvornim pojmom (Žagar Karer 2011: 203–205). Praviloma je povod za determinologizacijo aktualnost denotata, velikokrat spodbujena tudi z zunajjezikovnimi dogodki. V odmevnih primerih na sodiščih se v množičnih medijih pojavi veliko pravnih terminov (npr. *indična sodba* v procesu proti znanemu slovenskemu politiku). Če je v ospredju zanimanja javnosti recimo reševanje bančnega sistema, se bo v splošnem jeziku pojavilo veliko ekonomskih terminov (npr. *dokapitalizacija*, *likvidna naložba*, *zajamčena vloga*), za katere ni nujno, da jih govorci jezika, ki niso področni strokovnjaki, sploh razumejo. Zanimiv primer je tudi naravna nesreča v jugovzhodni Aziji leta 2004, ko se je zaradi poročanja medijev o nesreči bistveno povečala raba geografskega termina *cunami* tudi v splošnem jeziku. *Cunami* pa je kasneje doživel tudi pomenski premik, kar je zaznal tudi Slovar novejšega besedja slovenskega jezika (dalje SNB) z razlago ‘velika množina česa, zlasti slabega, razdiralnega, ki se pojavi naenkrat’, tipični primer je *kadrovski cunami*. V primerjavi z zgornjimi primeri, kjer gre za delno determinologizacijo, lahko tu govorimo o popolni determinologizaciji, ki z geografskim pojmom nima več prave zveze. Determinologizacija je torej vedno aktualen, a nepredvidljiv proces.

2 O INTERNETNI LEKSIKI

Kljub veliki količini novih pojmov, ki jih je s seboj prinesel razmah interneta, pa so poimenovalne možnosti jezika vseeno omejene. Nove besede lahko tvorimo iz že obstoječih besed ali besednih zvez, ki so lahko iz lastnega ali tujega jezika, nova poimenovanja pa nastajajo tudi s tvorbo stalnih besednih zvez (Toporišič 2000: 149; Logar 2005: 213–214). Poleg običajnih besedotvornih postopkov (izpeljava, zlaganje, sestavljanje, sklapljanje) poimenovanja za nove pojme nastajajo tudi s postopkom pomenotvorja, pri katerem se ustaljeno rabljenim besedam dodaja nov pomen, pri tem pa gre za širjenje funkcijskosti jezika (Logar 2005: 213–214; Žele 2003: 425; 2004: 136). Pomenotvorne vidike leksike, ki je značilna za spletni medij, je analizirala Duša Race (2013). Z računalniki, internetom in virtualizacijo življenja je pogostnost tovrstnih novih poimenovanj močno narasla in prešla med splošno leksiko v najširšem smislu, kar dokazuje tudi uvrstitev teh poimenovanj v slovarske priručnike (prim. Logar 2003).

2 Primer take rabe je *atom*, ki je sicer termin, iz korpusa Gigafida (leposlovnna besedila): »Čudna črna očarljivost je puhtela iz nje, kot kakšnih sedem *atomov* doma narejenega parfuma« (poudarili M. M. in M. Ž. K.).

V literaturi je bilo že opozorjeno na težavnost določanja meje med računalniško terminologijo in poimenovanji, ki so izrazito vezana na internetno okolje, npr. na družbena omrežja (Michelizza 2015: 161, 165). Poimenovanja, ki so izrazito vezana na internetno okolje, pogosto nihajo med žargonom in slengom, zaradi česar lahko o tovrstnih poimenovanjih beremo tudi kot o *slengovskih žargonizmih* (Cvijanović 2007: 32). Njihovo razvrščanje znotraj obstoječih zvrsti je sicer nevhvaležno početje, ker je splet nestatičen in se hitro spreminja, značilnost elektronskih besedil pa je, da so zvrstnostno hibridna, včasih povsem individualizirana, neustaljena ter zato bistveno manj predvidljiva od tiskanih besedil (Santini 2007). Za slovarsko kvalificiranje tovrstnih poimenovanj je bil že večkrat predlagan kvalifikator *spletno* (Race 2013: 8) oz. diskurzna oznaka *o spletu* (Mikolič – Rolih 2015: 517), vendar pa je treba podrobneje raziskati, za katere tipe poimenovanj bi bila to ustrezna rešitev glede na izbrani slovarski priročnik.³

3 ANALIZA GRADIVA

Zbrano gradivo je rezultat analize novejših slovarskih priročnikov za slovenščino, in sicer SNB, druge izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ2) in Leksikalne baze za slovenščino (dalje LBS).⁴ SNB in SSKJ2 smo analizirali na portalu Fran.⁵ Zbiranje gradiva je bilo treba zastaviti nekoliko širše, saj internetna leksika v slovarskih virih ni enotno označena.⁶ V prvi fazi zbrano gradivo zato vključuje lekseme, ki označujejo specifično internetno leksiko (npr. *blog* 'spletno mesto, na katerem avtorji s pomočjo preprostega vmesnika objavljajo besedila, slike, posnetke, bralci pa imajo navadno možnost komentiranja, spletni dnevnik'),⁷ in tudi računalniške termine, od katerih so nekateri neposredno povezani z internetom (npr. *logirati se* 'vnesti podatke, navadno uporabniško ime in geslo, s

3 Primerjalno je smiselno v prihodnje obravnavati še terminološki kvalifikator *rad.* (radiotehnika, radiotelevizija) v prvi izdaji SSKJ glede na to, da sta bila v času nastajanja slovarja radijski in televizijski medij v letih vsesplošnega razmaha, pri čemer lahko potegnemo vzporednico z današnjim časom in internetnim medijem.

4 Iskanje po LBS je potekalo ročno, upoštevali smo indikatorje in pomenske sheme z vsebino, povezano s spletom, internetom in računalništvom.

5 S pomočjo naprednega iskanja po razlagah SSKJ2 in SNB smo uporabili naslednje ukaze: *splet**, *internet** *NOT splet**, *računaln** *NOT splet** *NOT internet** in dodali nabor iztočnic s kvalifikatorjem *računalniško*. Zaradi večpomenskosti leksema *splet* v nabor nismo uvrstili 59 iztočnic, pri iskanju *računaln** *NOT splet** v razlagi je bilo izločenih tudi nekaj leksemov, ki so posegali na druga terminološka področja (npr. *CT*, *kardiofitnes*, *opuščaj*).

6 Da je leksem značilen za internetni medij, je v slovarskih zbirkah lahko prikazano na zelo različne načine: pogosto to razberemo iz razlag pomena ali podpomena, lahko je prikazano kot pomenski odtенок, včasih nekatere stalne zveze zasledimo tudi med zgledi. Dodatno težavo pri iskanju predstavljajo posredne in sinonimne razlage v SSKJ2, zato so v prvotno zbirko dodane nekatere iztočnice, ki so besednodružinsko povezane z obravnavanimi leksemi in jih sicer samo z naprednim iskanjem ne bi našli, in tudi nekateri naključno najdeni primeri (kjer se iskani pojmi pojavijo zlasti v zgledih).

7 Večina razlag je vzeta iz SNB, SSKJ2 in LBS; kjer je drugače, je to posebej označeno.

katerimi je mogoče dostopati do uporabniškega računa računalnika, spletne strani, sistema), drugi pa ne (npr. *mikroprocesor* 'mikrovezje na enem čipu, ki obsega vse logične in aritmetične funkcije procesorja' ali poimenovanja starejših računalniških pojmov, npr. *luknjalik rač. nekđaj* 'priprava za luknjanje kartic za računalnik'). Osrednji del analize se osredotoča na specifično internetno in izvorno računalniškoterminološko leksiko, ki hkrati izkazuje večpomenskost oz. za katero predvidevamo, da je pri njej prišlo do pomenskih prenosov.

Skupaj je bilo obravnavanih 667 slovarskih leksemov iz teh treh slovarskih virov, od tega 243 enopomenskih in 229 večpomenskih iztočnic. Nabor je obsegal še 195 različnih (stalnih) besednih zvez, ki so se lahko pojavile pri eni ali več iztočnicah ter v enem ali več slovarjih.

Obravnavana leksika	Enobesedna		Večbesedna	Skupaj
	enopomenska	večpomenska		
Internetna	77	49	53	179
Računalniška/internetna	38	61	34	133
Računalniška	95	107	102	304
Splošna	33	12	6	51
Skupaj	243	229	195	667

Preglednica 1: Obravnavana leksika v SNB, SSKJ2 in LBS

Gradivo smo ločili v dve skupini: v prvi skupini je specifično internetna leksika (179 leksemov), v drugi skupini pa so računalniški termini, ki se delijo na 2 podskupini: računalniški termini, ki so neposredno povezani z internetom (133 leksemov), in računalniški termini, ki nimajo neposredne povezave z internetom (304 leksemi). Slednje smo iz nadaljnje analize izločili. Prav tako smo izločili splošne lekseme (51 leksemov), pri katerih je v razlagi splet ali internet le omenjen (npr. *mediateka* 'prostor, navadno v okviru knjižnice, z računalniki, avdio-, video-napravami, internetom, nekknjižnim gradivom').

3.1 Internetna leksika in računalniška terminologija

V prvi skupini je torej internetna leksika, ki označuje pojme, vezane zgolj na internetno okolje, ki izvorno niso s področja računalništva in informatike, torej ne izhajajo iz terminologije. Internetno okolje seveda ni stroka, ampak poseben medij, ki je omogočil tehnološko osnovo za razvoj družbenih omrežij, blogov, novičarskih portalov itd. Nekaj primerov: *trol*, *blog*, *všečkati*, *novičarski portal*, *forum*, *afna*, *domena*. V drugi skupini pa je leksika, ki je izvorno terminološka in sodi na področje računalništva in informatike, vendar je aktualna tudi v internetnem okolju, npr. *strežnik*, *protokol*, *pasovna širina*, *nadgraditi*, *uporabniško geslo*, *hekati*.

Veliko analiziranih leksemov je zabeleženih tudi v Islovarju (<http://www.islovar.org/islovar>), ki je v osnovi terminološki slovar informatike, in v iPromovem terminološkem slovarju (<https://iprom.si/slovar/>) s področja digitalnega

marketinga in digitalne tehnologije. Tudi to kaže na prepletenost računalniške terminologije in leksemov, ki označujejo pojme, vezane na internetno okolje – torej ne na računalniško stroko, ampak na medij. Na internetu se sicer lahko pojavi katerikoli splošni leksem, npr. *cesta*, a nas v tej analizi zanima le tisti del leksike, ki je specifičen za internetno okolje.

3.2 Gradivo z vidika prevzemanja

Glede na to, da je večina internetne leksike prevzeta iz angleščine, je smiselno opozoriti na stopnje prevzemanja. Prva stopnja je citatno poimenovanje. Kar veliko internetne leksike je citatne, ki pa se je brez težav oblikoslovno prilagodila slovenskemu jeziku (npr. *avatar*, *blog*, *internet*, *modem*). Podobno se je zgodilo s polcitatnimi poimenovanji (npr. *bajt* (angl. *byte*), *kreš* (angl. *crash*), *hekanje* (angl. *hacking*), *hipertekst* (angl. *hypertext*), *mejl* (angl. *mail*)). V teh primerih seveda ne moremo govoriti o pomenskih prenosih v slovenščini, saj smo jih prevzeli neposredno iz angleščine in ti leksemi v slovenščini pred tem še niso obstajali. Pomenski prenos tako postane očiten šele, ko kateri od citatnih ali polcitatnih leksemov dobi slovensko ustreznico. Tak primer je recimo *kuki* (angl. *cookie*), ki postane *piškotek* in ima poleg pomena 'ploščato pecivo različne oblike' tudi pomen 'podatek o uporabniku, ki ga spletni brskalnik shrani na računalniku ali drugi elektronski napravi za možnost nadaljnje uporabe'. O metaforičnih pomenskih prenosih, ki delujejo tako v angleščini kot tudi v slovenščini, lahko torej govorimo le v primerih, ko je poimenovanje prevedeno.

4 INTERNETIZACIJA

Internetizacijo razumemo kot poimenovanje internetnih pojmov z leksemi, ki v jeziku že obstajajo (tako kot je terminologizacija definirana kot poimenovanje pojma določenega strokovnega področja z leksemom, ki že obstaja v splošnem jeziku). V zbranem gradivu smo izhodiščno želeli ugotoviti, kolikšen je delež internetne leksike, ki je nastala s pomenskimi prenosi – pri analizi pa se je pokazalo, da je večina tovrstne leksike (dobesedno) prevedene iz angleščine.⁸ Praviloma pomenski prenosi torej niso nastali v slovenščini, ampak že v angleščini – na redke izjeme, npr. *afna*, opozarjamo v nadaljevanju. Zanimivo pa je, da ti metaforični prenosi funkcionirajo tako v jeziku dajalcu (praviloma angleščina) kot v jeziku prejemniku (v našem primeru slovenščina).

V nadaljevanju internetizirano leksiko (torej leksiko, ki je nastala z internetizacijo) razdelimo v dve obširnejši skupini: v prvi skupini so leksemi, pri katerih pomenski prenosi v slovenščini delujejo enako kot v angleščini, v drugi skupini pa izpostavljamo nekatere posebnosti pri prevzemanju v slovenščino. V spodnji

⁸ Da so bili tako rekoč vsi pojmi s področja interneta najprej poimenovani v angleščini, opozarjajo tudi Meyer idr. (1998: 525).

členitvi opisujemo opažene pojave in značilnosti, členitev pa ni mišljena kot tipologija tovrstne leksike, ker je to zaradi svoje narave, ki je izredno spremenljiva in pogosto predstavlja zgolj prehodno poimenovanje, težko uvrstiti v jasne kategorije.

4.1 Pomenski prenosi, ki v slovenščini delujejo enako kot v angleščini

V nadaljevanju navajamo nekaj značilnih primerov internetnih leksemov, ki niso nastali s pomenskim prenosom v slovenščini, ampak smo jih (skupaj z metaforičnim prenosom, ki sicer enako učinkuje tudi v slovenščini) prevzeli iz angleščine.

Črv (angl. *computer worm, worm*)⁹ je tako kot v angleščini ‘drobna žival mehkega, podolgovatega telesa, navadno škodljiva’ in tudi ‘program, ki se lahko sam razmnožuje, širi po računalniškem omrežju in ovira, onemogoča delo z računalnikom’. Metaforični prenos deluje podobno v obeh jezikih, saj gre za poudarjanje elementa škodljivosti ter majhnosti. Črva v računalniškem pomenu (torej kot poimenovanje pojma iz računalništva) najdemo tudi v drugih jezikih, npr. v nemščini (*Computerwurm, Wurm*), češčini (*počítačový červ*), hrvaščini (*računalni crv*), španščini (*gusano*) itd., ker gre očitno za metaforo, ki funkcionira v več jezikih, ne le v angleščini. Za podoben metaforični prenos gre tudi pri *pajku* (angl. *spider*), ki v računalništvu označuje ‘računalniški program, ki sistematično obiskuje spletne strani in gradi indeks, navadno kot del iskalnika’.¹⁰

Domena (angl. *domain*) ima prav tako oba pomena, izvirnega (‘področje ustvarjanja, delovanja’) in prenesenega (‘niz črk in znakov, ki predstavljajo internetni naslov’), tako v slovenščini kot v angleščini enaka, kar ponovno dokazuje, da čeprav gre izvirno za prevod iz angleščine, novi pomeni funkcionirajo enako v obeh jezikih.

Iz angleščine je prišel tudi *trol* (angl. *troll*), ki pomeni ‘kdor v spletnih klepetalnicah, na forumih, blogih in v podobnih skupinah postavlja izzivalna ali zastranitvena vprašanja, sporočila z namenom doseči čustven odziv pri drugih članih take skupine ali jih odvrniti od osnovne teme pogovora’. V prvem pomenu, ki v germanski mitologiji pomeni ‘škrat ali velikanu podobno bitje’, pa funkcionira enako v slovenščini kot v angleščini.

Podobni primeri so še: *forum* (angl. *forum*), ki je tudi ‘spletno mesto, na katerem lahko uporabniki v obliki pisnega pogovora razpravljajo, zapisujejo svoja vprašanja, mnenja, stališča’; *povezava* (angl. *link*), ki je tudi ‘element računalniškega dokumenta, ki omogoča premik v drug dokument ali na drugo mesto v istem dokumentu’; *protokol* (angl. *protocol communications, protocol*), ki v računalništvu pomeni ‘zbirko pravil za izmenjavo sporočil med elektronskimi napravami’; *splet* (angl. *web*), ki je v drugem pomenu ‘svetovni sistem medijskih vsebin, besednih, zvočnih, filmskih, ki so med seboj povezane z nadpovezavami’; *strežnik*

9 Večina poimenovanj v angleščini je vzeta iz Islovarja.

10 Razlaga je iz Islovarja.

(angl. *server*), ki med drugimi pomeni označuje ‘računalnik, navadno zmogljivejši, kot osrednji del omrežja, ki uporabnikom omogoča različne informacijske storitve in izvršuje njihove zahteve’ in se včasih uporablja tudi citatno (torej *server*); *zadetek* (angl. *hit*), ki je v drugem pomenu ‘obisk spletne strani’ in v podpomenu ‘rezultat iskanja, zlasti po spletu’.

Lahko se zgodi, da je slovenska ustreznica iz angleščine prevzeta z morfemskim prevajanjem, npr. *predogled* (angl. *preview*), ki je ‘ogled postavitve za natis izdelane strani na računalniškem zaslonu’, hkrati pa je v obeh jezikih prisoten tudi pomenski prenos, saj *predogled* pomeni tudi ‘predhodni ogled’ na splošno.

Posebno skupino tvorijo tudi besedne zveze, ki so tako v angleščini kot tudi v slovenščini sestavljene iz nemetaforične in metaforične sestavine (Meyer idr. 1998: 525), npr. *elektronski časopis* (angl. *electronic journal*), *elektronska denarnica* (angl. *electronic wallet*), lahko pa obe sestavini skupaj tvorita metaforo, npr. *ključna beseda* (angl. *keyword*), *domača stran* (angl. *home page*), *prosti dostop* (angl. *free access*), *spletna stran* (angl. *web page*), *uporabniško ime* (angl. *user name*). Na prvi tip besednih zvez pa spominjajo tudi t. i. e-tvorjenke (Logar 2004), kjer *e-* nadomešča pridevnik *elektronski*, drugi del pa je običajno metaforična sestavina (npr. *e-knjiga*, *e-konferenca*, *e-podpis*).

Včasih so pomenski prenosi bistveno bolj zapleteni (zlasti če upoštevamo tudi neposredno prevzemanje iz angleščine). V literaturi je znan pojav reterminologizacije (prim. Hudeček – Mihaljević 2012: 68), ko se termin enega strokovnega področja najprej determinologizira, nato pa terminologizira v drugo stroko. *Virus* (angl. *virus*), ki je ‘računalniški program, ki se je sposoben razmnoževati in širiti z enega računalnika na drugega, pogosto z namenom povzročati škodo’, je zelo verjetno najprej prišel iz medicine v splošni jezik, nato v računalništvo, in se nato ponovno determinologiziral. Na vseh stopnjah je mogoč vpliv angleščine, zato je zelo težko zanesljivo ugotoviti, v katerem jeziku so se ti pomenski prenosi zgodili. Obstaja tudi preneseni pomen, ki ga že prva izdaja SSKJ beleži z zgledi: *okužiti se z virusom ošabnosti*, *razvrata*, vendar pa ta ekspresivni pomen zagotovo ni izšel iz računalniškega virusa, ampak iz virusa v medicinskem pomenu. *Virus* se je v računalniški stroki razvijal dalje, neodvisno od medicinske stroke, saj je razvil svojo besedno družino, delno tudi prekrivno z medicinskimi termini (npr. *retrovirus*), vendar z mnogimi novimi termini (npr. *makrovirus*, *zagonski virus*, *parazitski virus*, *polimorfni virus*). Čeprav je težko nedvoumno ugotoviti, kako so nastali vsi omenjeni pomenski prenosi, pa ti v obeh jezikih delujejo enako.

4.2 Posebnosti pri prevzemanju v slovenščino

Kot smo lahko videli v prejšnjem razdelku, so internetizirani leksemi pogosto zelo enostavno dobesečno prevedljivi iz angleščine, včasih pa se zgodi, da je ta proces iz različnih razlogov zabrisan. V nadaljevanju navajamo nekaj primerov.

Glagol *logirati se* (angl. *to log in*)¹¹ ima sopomenko *prijaviti se* z razlago ‘vnesti podatke, navadno uporabniško ime in geslo, s katerimi je mogoče dostopati do uporabniškega računa računalnika, spletne strani, sistema’. V rabi se je slovenska ustreznica razmeroma dobro uveljavila, hkrati pa pri tem glagolu opazimo, da se je zgodil pomenski prenos. Predvidevamo, da je *prijaviti se* nastal iz 3. pomena v SSKJ ‘sporočiti pripravljenost za kako dejanje, sodelovanje’.

V pogovornem jeziku včasih za *internet* zasledimo poimenovanje *net* (angl. *net*), ki izhaja iz angleškega poimenovanja za mrežo. Že v prvi izdaji SSKJ lahko najdemo pogovorni *net*, ki pomeni ‘kovica, zakovica’, in kot prikaže tudi SSKJ2, je jasno, da v tem primeru ne gre za metaforični prenos, saj sta tu iztočnici prikazani homonimno, torej vsak *net* v svojem geslu s posebno nadpisano številčno oznako na koncu iztočnice.

Ingrid Meyer (2000: 43, 44) ugotavlja, da je terminologija na področju računalništva (in zlasti internetnega medija) izrazito metaforična in da je ustvarila verjetno najbolj zanimive metafore v terminologiji sploh. Metaforizacija namreč omogoča razumevanje potencialno zapletenih pojmov s pomočjo preprostih in znanih podob. Poleg tega se pojmovna »presenečenja« nekako ujamejo z neformalno in igrivo naravo internetne skupnosti. Poimenovanje teh pojmov je torej precej kreativen proces, ki pa lahko povzroči, da besedne igre, ki nastanejo v enem jeziku, v drugem ne funkcionirajo oz. ne učinkujejo večplastno. Tak primer je *ribarjenje* (angl. *phishing, phishing attack, phishing scam*), ki pomeni ‘nezakonito pridobivanje spletnih gesel in osebnih podatkov, ki se doseže navadno s preusmeritvijo uporabnikov na ponarejene spletne strani’ in se v angleščini zapiše s *ph-* in ne s *f-* (*fishing*).¹² Ta *ph-* je zaradi asociacije na *phone* (slov. *telefon*) in je nastal po analogiji s *phreaking*, ki pomeni vdor v telekomunikacijski sistem, predvsem za namene izkoriščanja brezplačnega telefoniranja.¹³

Omenimo še besedno zvezo *svetovni splet* (angl. *World Wide Web*), ki bi se v dobesednem prevodu glasila *po svetu razširjeni splet*, vendar se v tej obliki ni nikoli pojavljala. Verjetno je vzrok težnja k ekonomičnosti poimenovanja, saj potrebe po tako dolgem poimenovanju očitno ni bilo. Iz angleškega *World Wide Web* je nastala mednarodna kratica *WWW* oz. *www*, ki se danes splošno uporablja v internetnih naslovih.

Nadgraditi (angl. *upgrade*) pomeni ‘zamenjati dele programske ali strojne opreme z novejšo, zmogljivejšo’, vendar pa ima v slovenščini ta glagol pomen, ki ga angleščina ne pozna (‘zgraditi, dozidati nad čim’), saj angl. *grade* pomeni

11 V etimološki osvetlitvi v SNB lahko preberemo, da je glagol *logirati se* nastal iz angleškega *log (in)*, prvotno ‘vpisati se v kontrolno knjigo’.

12 Zelo podoben primer je *zajček* (angl. *wabbit*), ki je ‘zlonamerni program, ki se znotraj računalniškega sistema samodejno razmnožuje in zato lahko okrni njegovo zmogljivost’ in je soroden *virusu*. V angleščini se *zajček* v pomenu živali zapiše *rabbit*, zamenjava *r-* z *w-* je zaradi asociacije na *splet*, torej *web*. Primer je iz Islovarja.

13 Razlaga in etimologija sta povzeti po Oxford Living Dictionaries.

oceno, v slovenščino prevzeti *graditi* pa je sicer fonetično zelo podoben, a pomensko razmeroma daleč, zato lahko domnevamo, da je pri prevzemanju prišlo do fonetičnega poigravanja z jezikom.

Pri poimenovanjih za *lojtro* (angl. *hash sign*), ki je znak iz dveh poševnih in dveh prečnih črtic, in *afno* (angl. *at sign*), ki pomeni 'znak v obliki obkrožene črke a, ki v naslovu elektronske pošte ločuje ime prejemnika od imena domene', pa je metaforika v različnih jezikih delovala nekoliko različno, in sicer glede na videz znaka, ki ga poimenuje. Res je tudi, da gre za znaka, ki sta se sicer pojavila že pred internetom, vendar pa sta se z njim zelo razširila v rabi. Klementina Možina (2009: 94) je zbrala prevode poimenovanj za *afno* v drugih jezikih, ki so večinoma iz zoologije in poimenovanj za hrano: *mačji rep*, *miau*, *opičji rep* (Finska), *cimetov kruhek*, *slonji uhelj*, *slonji rilec*, »a« *dolge nogavice* (Švedska), *zavita cimetova pogača*, *prašičji rep* (Norveška), *opičji rep* (Danska), *okrogli piškot*, *psiček* (Rusija), *hvatan*, *uho* (Nemčija), *opica* (*afna*), *prašičji uhelj*, *muca*, *rep* (Poljska), *razsoljen slanik* (Češka in Slovaška), *črv* (Madžarska), *opičji rep* (Nizozemska), *arropa* – kar je tudi merska enota (Španija in Portugalska), *polžek*, *arrobe* (Francija), *polž* (Italija), *zavitek*, *polžek* (Izrael).

Nežazelena oz. *neželena pošta* je v angleščini *spam*, citatno poimenovanje, ki se je uveljavilo tudi v slovenščini. Zanimiva je njena etimologija, saj naj bi se to poimenovanje razširilo prek skeča britanske komične skupine Monty Python, posnetega v restavraciji, kjer na meniju vse jedi vsebujejo tudi *sp(iced h)am* oz. začinjeno šunko.¹⁴ Tovrstne besedne igre so seveda neprevedljive v druge jezike, so se pa zato uveljavile še druge metaforične ustreznice, npr. *smetje*, *e-slama*, *vsi-ljena pošta*, *nadležna pošta*.¹⁵

5 DEINTERNETIZACIJA

Če deinternetizacijo opredelimo kot prehod leksemov, ki so izhodiščno nastali v internetnem okolju, v splošni jezik, torej v vse plasti jezika in neodvisno od medija, lahko ugotovimo, da je deinternetizacija v jeziku pogost pojav.

Veliko leksemov, ki se uporabljajo v internetnem okolju, je torej prestopilo meje interneta in se pojavljajo tudi v tradicionalnih tiskanih medijih,¹⁶ leposlovnih delih itd. V časopisih tako lahko beremo npr. o *blogih*, (*spletnih*) *portalih*, (*spletnih*) *forumih*, (*spletnih*) *klepetalnicah*. Ker je internet kot pojav močno spremenil družbo, je razumljivo, da se o temah, ki so izvorno vezane nanj, piše in govori tudi zunaj neposrednega internetnega okolja. Ta proces je primerljiv s pojavom delne determinologizacije, ko neki denotat, ki je vezan na konkretno stroko, postane zanimiv tudi za nestrokovnjake in se začne pogosteje uporabljati tudi v splošnem

¹⁴ Etimologija je povzeta po Oxford Living Dictionaries.

¹⁵ Ustreznice so iz Islovarja, nekatere so zabeležene tudi v analiziranih slovarskih priročnikih.

¹⁶ Tukaj bomo zanemarili dejstvo, da ima večina klasičnih tiskanih medijev tudi svoje internetne različice.

jeziku. To potrjuje tudi dejstvo, da so te lekseme zabeležili tudi novejši splošni slovarji, ki so bili naša gradivna osnova.

Precej manj je primerov deinternetizacije, pri katerih bi prišlo do pomenskega prenosa. Tudi tu lahko potegnemo vzporednico s procesom determinologizacije, saj je tudi popolne determinologizacije bistveno manj kot delne.

Zanimiv primer je recimo angleški *like*, ki poimenuje gumb, ki na družbenem omrežju Facebook označuje, da je uporabniku neka vsebina všeč. V slovenščini se je *like* kmalu pisno podomačil v *lajk*, hkrati pa so se pojavljali tudi poskusi iskanja domače ustreznice. Med bolj uspešnimi je bil *všeček*, ki ga je že zaznal tudi Sprotni slovar slovenskega jezika (Krvina 2014–2017) (in ga razložil kot ‘označitev, da kaj na spletu, zlasti v družabnih omrežjih trenutno ugaja, je všečno’). Pri obeh je mogoče zaznati pomenske odmike od prvotnega pomena, ki je izrazito vezan na Facebook. Primer: naslov v internetni reviji Motomagazin: »Prvi vtis: velik lajk za Yamaho Tricity« (<http://www.moto-magazin.si/novice/prvi-vtis-velik-lajk-za-yamaha-tricity-5/>). Glede na to, da lahko podobne pomenske prenose opazujemo že pri računalniških terminih (npr. *sprogramirati* **1.** ‘pripraviti nov računalniški program ali del njega, navadno s programskim jezikom’ **2.** *ekspr.* ‘načrtno razviti ali zavreti določene lastnosti, sposobnosti koga’; *resetirati* **1.** ‘ponastaviti napravo, pogosto s ponovnim zagonom’ **2.** *ekspr.* ‘obnoviti, oživiti’), lahko v prihodnosti pričakujemo še več takih primerov deinternetizacije.

Zanimiv primer je tudi *klikniti*, ki je izvorno iz računalniškega okolja (angl. *to click*), pogosto pa se pojavlja tudi v internetnem okolju. SNB navaja 2 pomena, in sicer **1.** ‘pritisniti navadno levi gumb na računalniški miški in s tem izbrati možnost, funkcijo, prikazano na zaslonu računalnika; poklikati (2)’ in **2.** ‘doživeti nenadno spoznanje, premik v mišljenju; posvetiti se’. Drugi pomen se je lahko deinternetiziral,¹⁷ ponovno velja, da enak proces zasledimo tudi v drugih jezikih, npr. v angleščini, španščini.

Prav tako v splošni jezik prehajajo posamezna izlastnoimenska poimenovanja, ki kažejo očitno težnjo po poobčebesedenju. SNB je npr. zabeležil glagol *googlati* (in *guglati*) ‘iskati informacije na spletu s spletnim iskalnikom Google’ in glagol *tvitati* ‘uporabljati družabno omrežje Twitter’ ter samostalnik *tvit* ‘sporočilo na družabnem omrežju Twitter, dolgo največ 140 znakov’.

6 ZAKLJUČEK

Internet je s seboj prinesel nove načine komunikacije in nove pojme, ki jih je treba poimenovati. Začel se je proces internetizacije, ki spominja na že dolgo znani proces terminologizacije. Za poimenovanje novih pojmov so uporabljeni že znani

17 Mogoča razlaga je tudi, da je ta pomen povezan s klikerji, pri čemer je *kliker* žargonsko poimenovanje za *rele*, ki je električno krmiljeno stikalo, ki pri preklopu značilno klikne, npr.: »Njemu pa klikerji (dobro) delajo.«

leksemi iz splošnega jezika, ki pa so v internetnem okolju – večinoma s prevodom iz angleščine – dobili nove pomene (npr. *forum*, *piškotek*, *zadetek*). Del internetne leksike izhaja iz računalniške terminologije, manjši del pa je vezan le na internetno okolje, npr. *trol*, *škrbina*, *surfer*. Analizirano gradivo kaže več značilnosti. Tudi za slovenščino se je potrdilo, da internetna leksika pogosto nastaja z neposrednim (dobesednim) prevodom iz angleščine in ker je tudi za angleško internetno leksiko značilna izrazita metaforičnost, se ta pogosto prenaša tudi v slovenščino.

Z naraščanjem rabe internetne leksike pa zasledimo tudi obratni proces, tj. proces deinternetizacije, pri katerem leksemi, ki poimenujejo internetne pojme, prehajajo v vse plasti splošnega jezika (npr. *lajk*, *všečkati*, *tvitati*). Potegnemo lahko vzporednice s procesom determinologizacije, ki označuje prehajanje terminov v splošni jezik. Tovrstni leksemi so v splošnem jeziku pogosto ekspresivni, kar velja tudi za lekseme, nastale v procesu deinternetizacije.

Izkazalo se je, da sta si procesa terminologizacije in internetizacije zelo podobna, saj gre v obeh primerih za poimenovalna procesa, ki zapolnjujeta poimenovalne praznine (v prvem primeru zgolj terminološke, v drugem pa gre za poimenovanja internetnih pojmov, ki niso terminološka). Prav tako lahko potegnemo vzporednice med determinologizacijo in deinternetizacijo, saj je za obe značilno, da gre za aktualna, a relativno nepredvidljiva procesa.

LITERATURA

- Cvijanović 2007** = Tina Cvijanović, *Slengizmi v jeziku mladostnikov*, magistrsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko, 2007. – Tipkopis.
- Gorjanc 1996** = Vojko Gorjanc, Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike), v: *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996, 251–260.
- Halunja – Mihaljević 2012** = Antun Halunja – Milica Mihaljević, *Od računalnoga žargona do računalnoga nazivlja*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.
- Hudeček – Mihaljević 2012** = Lana Hudeček – Milica Mihaljević, *Hrvatski terminološki priručnik*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012.
- Krvina 2014–2016** = Domen Krvina, *Sprotni slovar slovenskega jezika 2014–2016* (www.fran.si), dostop 15. 3. 2017.
- LBS** = *Leksikalna baza za slovenščino* (<http://www.slovenscina.eu/spletni-slovar>), dostop 14. 3. 2017.
- Logar 2003** = Nataša Logar, Računalniško izrazje v Slovenskem pravopisu 2001, *Slavistična revija* 51 (2003), št. 2, 135–138.
- Logar 2004** = Nataša Logar, Nove tehnologije in nekateri nesistemske besedotvorni postopki, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2004 (Obdobja 22), 121–132.
- Logar 2005** = Nataša Logar, Norma v slovarju sodobne slovenščine: zloženske in kratice, *Družboslovne razprave* (Ljubljana) 21 (2005), 211–225.
- Meyer idr. 1998** = Ingrid Meyer idr., Metaphorical Internet Terms in English and French, v: *Proceedings of EURALEX 1998 2*, ur. Thierry Fontenelle idr., Liège: Université de Liège, 1998, 523–531.
- Meyer 2000** = Ingrid Meyer, Computer words in our everyday lives: how are they interesting for terminography and lexicography?, v: *Proceedings of the Ninth Euralex International Congress:*

- EURALEX 2000* 1, ur. Ulrich Heid idr., Stuttgart: Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung, Universität Stuttgart, 2000, 39–58.
- Michelizza 2015** = Mija Michelizza, *Spletna besedila in jezik na spletu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015 (Lingua Slovenica 6).
- Mikolič – Rolih 2015** = Vesna Mikolič – Maša Rolih, Besedilna zvrstnost v novih medijih kot slovarska vsebina, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis 2*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2015 (Obdobja 34/2), 511–518.
- Možina 2009** = Klementina Možina, *Mikrotipografija*, Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za tekstilstvo, 2009.
- Novak 2004** = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica 10).
- Oter 2002** = Mija Oter, Izbira jezika v računalniškem izrazju, *Slavistična revija* 50 (2002), št. 3, 333–348.
- Pahor 2002** = David Pahor, *Leksikon računalništva in informatike*, Ljubljana: Pasadena, 2002.
- Poštoolková 1984** = Běla Poštoolková, *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*, Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1984.
- Race 2013** = Duša Race, *Pomenotvorni vidiki leksike s področja spleta: diplomsko delo*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko, 2013. – Tipkopis.
- Santini 2007** = Marina Santini, Characterizing Genres of Web Pages: Genre Hybridism and Individualization, *Proceedings of the 40th Hawaii International Conference on System Sciences – 2007*, 2007 (http://www.nltg.brighton.ac.uk/home/Marina.Santini/HICSS_07.pdf), dostop 13. 3. 2017.
- SNB** = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (www.fran.si), dostop 13. 3. 2017.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (www.fran.si), dostop 13. 3. 2017.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja* (www.fran.si), dostop 13. 3. 2017.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000.
- Vidovič Muha 2000** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Žagar Karer 2011** = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Žele 2003** = Andreja Žele, Vezljivost kot pomenskosladenjski pokazatelj živosti slovenščine, v: *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2003 (Obdobja 20), 423–433.
- Žele 2004** = Andreja Žele, Aktualizacijsko širjenje/ožjenje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2004 (Obdobja 22), 133–148.
- Žele 2009** = Andreja Žele, Pomenotvorne zmožnosti z vidika (de)terminologizacije (v slovenščini), v: *Terminologija in sodobna terminografija*, ur. Nina Ledinek – Mojca Žagar Karer – Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 125–139.

SUMMARY

Internet Lexis in Slovenian: An Analysis of Recent Dictionaries

The internet has opened new ways of communication and the need to name various new concepts. This article analyzes the characteristics of internet lexis included in some recent Slovenian dictionaries: *Slovar novejšega besedja* (Dictionary of New Words), *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Standard Slovenian Dictionary Language, second edition), and *Leksikalna baza za slovenščino* (Slovenian Lexical Database). The lexis originated partly in computer terminology and partly in the internet domain; for instance, in social media. Much internet lexis was created by using already existing words from general language, but took on new meanings within the internet environment. This

process resembles the long-known process of terminologization, and so it was named “internetization.” The analyses showed that the majority of semantic transfers occurred in English and they mostly work in the same manner in Slovenian. The increasing use of these words also results in the reverse process (i.e., “deinternetization”), in which words that designate internet concepts pass into general language. One can thus compare this process to the process of determinologization, which refers to the transition of terms into general language.

URŠKA VRANJEK OŠLAK

BESEDOTVORNA HIBRIDNOST KOLESARSKEGA IZRAZJA

COBISS: 1.01

Kolesarstvo kot sorazmerno mlada stroka gradi svojo terminologijo tudi s pomočjo prevzemanja, kar se odraža na besedotvornih značilnostih izrazja. To se kaže zlasti v spletnih kolesarskih besedilih – hitro pretakanje informacij pripomore k nastajanju besedotvorno hibridne kolesarske terminologije. Prispevek poskuša na primeru kolesarskih terminov iz spletnih besedil orisati nekatere s prevzemanjem povezane besedotvorne spremembe.

Ključne besede: besedotvorje, kolesarstvo, hibridne zloženke, prevzemanje, terminologija

Hybridization of Word-Formational Characteristics of Cycling Terminology

Cycling, as a relatively young professional field, builds its terminology by means of loan-words, and this is reflected in the word-formational characteristics of terms. This is most evident in online cycling texts; the rapid flow of information contributes to the emergence of word-formationally hybrid cycling terminology. This article examines cycling terminology from internet texts to outline certain word-formational changes related to borrowing.

Keywords: word formation, cycling, hybrid compounds, borrowing, terminology

1 UVOD

Kolesarsko izrazje (in športno izrazje na splošno) ima prav tako kot terminologija drugih strok težave zaradi prevzemanja iz tujih jezikov (zlasti iz angleščine in francoščine, zaradi zgodovinskih razlogov pa tudi nemščine).¹ V družbi, v kateri je pomembna vrednota prost pretok najrazličnejših dobrin, tudi znanja, imata globalizacija (katere gonilna sila je splet) in angleščina močan vpliv na terminologijo, saj se nove tehnologije in dognanja pojavljajo hitreje, kot lahko jezikoslovci in strokovnjaki poskrbijo za ustrezno izrazje v zvezi z njimi.²

V športni (in znotraj nje kolesarski)³ terminologiji sta prisotni dve terminološki tendenci: raba slovenščini neprilagojenega ali delno prilagojenega prevzetega

1 Slovenska kolesarska terminologija se je razvila znotraj slovenskega športnega izrazja, to pa ima svoje korenine v sokolskem telovadnem izrazju. Prvi nabor kolesarske terminologije je mogoče zaslediti v reviji *Sport*, ki je izhajala v letih 1920–1922 (Kolesarska zveza Slovenije 1957: 3–35). Razvoj športnega (in z njim kolesarskega) jezika skozi čas izkazuje, da je jezik sprejel večino starogrških terminov, podomačil nekatere angleške besede in zavrnil skoraj vse izraze nemškega izvora, zlasti »nemške popačenke« (Uloga 1993: 317).

2 O tem in o drugih izzivih sodobne terminologije v Logar idr. 2016.

3 Gre za potencialno terminologijo, saj je kolesarstvo (v primerjavi z npr. planinstvom ali smučanjem) eno od terminološko manj raziskanih področij športa.

izrazja in zahteve po doslednem slovenjenju terminologije (Humar 2004; Bezgovšek 2013).⁴ Termini v jeziku nastajajo na različne načine – kot neologizmi ter z znotrajjezikovnim in zunajjezikovnim prevzemanjem –, kolesarski termini tudi očitno zlasti s prevzemanjem iz tujih jezikov in s podomačevanjem izrazja, ni pa mogoče zanemariti niti besedotvornih in pomenotvornih postopkov ter terminologizacije in determinologizacije.⁵

Tu je predstavljena analiza spletnega kolesarskega izrazja, na podlagi katere bo prikazan poskus umestitve tvorjenk s prevzetimi sestavinami v besedotvorno delitev po Adi Vidovič Muha (2011). Spletna besedila so bila izbrana zaradi predpostavke, da bo od vseh besedilnih zvrsti prav tam največ prevzetih elementov.⁶ Splet se od drugih pisnih medijev razlikuje po tem, da je notranje besedilno- in jezikovnozvrstno zelo kompleksen, zaradi česar ga je včasih težavno umeščati v doslej definirane jezikovnozvrstne okvire. Spletna besedila lahko hkrati spadajo v več funkcijskih zvrsti; splet je tako nabor številnih informacij v najrazličnejših oblikah (Stramljič Breznik 2010: 110; Crystal 2001: 3).⁷ Ta jezikovnozvrstna hibridnost spletnih besedil brez dvoma pomembno vpliva na značilnosti terminologije, ki se uporablja v spletni komunikaciji, gotovo pa je tista odločilna lastnost spleta, ki je odgovorna za množično prevzemanje, vsesplošna dostopnost.

1.1 Prevzete sestavine v besedotvorju

Slovenska besedotvorna teorija zajema sistemsko predvidljive in sistemsko nepredvidljive besedotvorne postopke, med prvimi izpeljavo, sestavljanje in zlaganje, med drugimi pa npr. sklapljanje in poenobesedenje (Vidovič Muha 2007: 404–405; Vidovič Muha 2011: 112). Poudarek pri besedotvornih vrstah je na neprevzetosti besedotvornih sestavin, medtem ko so prevzete sestavine zapostavljene in so šele v zadnjih letih posebej obravnavane. V nadaljevanju navajamo teorije, ki se ukvarjajo s prevzetostjo v besedotvorju in s t. i. hibridnimi tvorjenkami.

V novejši slovenski leksiki se pojavljajo t. i. zloženke s prevzetimi sestavinami (npr. *agrotehnika*, *kostumografija*, *aerodrom*), ki jih Ada Vidovič Muha (1988) ni uvrstila v slovenski besedotvorni sistem, ker nimajo nedvoumne skladenjske podstave.⁸ Irena Stramljič Breznik in Ines Voršič (Stramljič Breznik – Voršič 2009: 830) kot mešane oz. hibridne tvorjenke razumeta »tvorbe, pri ka-

4 Po mnenju nekaterih športnih strokovnjakov bi morala biti slovenska športna terminologija urejena in jasna, predvsem pa brez tujk (Kristan 2000; Pistotnik 2009).

5 O terminologizaciji in determinologizaciji sta pisali Andreja Žele (2004: 137) in Mojca Žagar Karer (2007: 600).

6 Mija Michelizza (2012: 174) je izpostavila glavne lastnosti spleta, ki vplivajo na jezik in z njim tudi na značilnosti besedil: hiperbesedilnost, interaktivnost, medkulturnost, večpredstavnost, arhivskost in aktualnost ter anonimnost. Po teh lastnostih se spletna besedila razlikujejo od drugih, ki so bistveno bolj enoznačna.

7 Čeprav je splet nekakšna »fuzija besedil« (Mikolič – Rolih 2015: 511), pa v njih še vedno lahko prepoznamo prevladujoče vloge oz. funkcije.

8 Jože Toporišič (2000: 193) jih uvršča med medponskoobrazilne zloženke.

terih se prevzete morfemske prvine združujejo oz. kombinirajo z domačimi po domačem ali po tujem tvorbenem vzorcu«. Irena Stramljič Breznik (2008: 156; 2011a: 125–126) je hibridne zloženke z nadomestnimi sestavinami, kjer je ena sestavina domača, druga (redko obe) pa prevzeta, razdelila na (1) take, ki so tvorjene po slovenskem besedotvornem vzorcu (izpeljanke, zloženke in sestavljenke, npr. *džuskati*, *fotopis*, *zreklamirati*), in (2) take, ki so tvorjene po tujem tvorbenem vzorcu in vsebujejo morfeme, ki so blizu korenskimi, vendar vedno vezani (konfiksi oz. afiksoidi)⁹ (zloženke, prevzeta sestavina je v prvem delu: *kvazivoboda*, *megaslaven*; prevzeta sestavina je v drugem delu: *bogračfest*, *čokoholik*; prevzeta sestavina je v obeh delih: *avtomat*).

V nadaljevanju bo predstavljena besedotvorna analiza enobesednega kolesarskega izrazja, na podlagi katere so bili oblikovani besedotvorni podtipi s prevzetimi besedami. Podtipi ne temeljijo na (ne)slovenskosti tvorbenega vzorca, temveč na vrsti besedotvornega postopka in izvoru prevzete sestavine (iz klasičnih ali sodobnih jezikov). Predpostavka je predvidevanje, da slovenščina novo besedje vedno tvori s pomočjo že uveljavljenega (in torej v širšem smislu slovenskega) tvorbenega vzorca, pri tem pa lahko (znotraj njegovih možnosti) uporabi tudi prevzete sestavine.

2 KOLESARSKO IZRAZJE

Spletno kolesarsko izrazje je bilo zbrano s kolesarskih spletišč www.mtb.si, www.bicikel.com in kolesarji.org. Z izbranih spletnih portalov so bila s pomočjo spletnega orodja XML-Sitemaps (www.xml-sitemaps.com) in orodja za gradnjo korpusov BootCaT zbrana besedila s 500 podstrani vsakega spletišča. Iz besedil so bili nato izpisani kolesarski izrazi s poudarkom na tvorjenkah s prevzetimi sestavinami. Izrazje je bilo označeno kot kolesarsko na podlagi lastnega poznavanja področja in s pomočjo preverjanja vključenosti v splošne slovarje na portalu Fran.

Iz spletnih virov je bilo zbranih 1086 potencialnih kolesarskih terminov in izrazov s področja kolesarstva. S 56 % (608 pojavitev) v naboru prevladujejo besedne zveze, prevzetih enobesednih izrazov je 8 % (91 pojavitev), (vsaj v eni sestavini) neprevzetih enobesednih izrazov, ki so nas najbolj zanimali, pa je 36 % (387).

Med (vsaj v eni sestavini) neprevzetimi enobesednimi izrazi prevladujejo novejše tvorjenke (233 pojavitev ali 60 %). Po pogostnosti sledijo izrazi, ki so nastali s terminologizacijo ali determinologizacijo (118 pojavitev ali 31 %), najmanj pa je izrazov, ki so nastali s pomenskimi prenosi (36 pojavitev ali 8 %). Novejše tvorjenke so večinoma višjestopenjske in inovativnejše od tvorjenih izrazov, ki so v kolesarstvo prišli z (de)terminologizacijo ali pomenskim prenosom. Pred začetkom besedotvorne analize smo iz vzorca (vsaj v eni sestavini)

⁹ O konfiksih v Stramljič Breznik 2005, o afiksoidih v Stramljič Breznik 2011b.

neprevzetih enobesednih izrazov izločili netvorjene izraze, ki jih je bilo 68 – končno število tvorjenih kolesarskih izrazov v analizi je bilo tako 319.

Besedotvorno so v skupini (vsaj v eni sestavini) neprevzetih enobesednih izrazov zastopani tako sistemsko predvidljivi kot sistemsko nepredvidljivi besedotvorni vzorci. Med sistemsko predvidljivimi so najpogostejše navadne izpeljanke in medponskoobrazilne zloženske, ki so dveh vrst, lahko namreč vsebujejo (1) le neprevzete sestavine ali (2) vsaj eno prevzeto/afiksoidno sestavino.¹⁰

Besedotvorni tip	Število pojavitev (skupaj 319)	Delež (%)
navadne izpeljanke	102	32,0
medponskoobrazilne zloženske s prevzeto sestavino	57	17,9
medponskoobrazilne zloženske s kratično sestavino	48	15,0
navadne izpeljanke s prevzeto sestavino	24	7,5
kratice	18	5,6
sestavljenske	17	5,3
medponskoobrazilne zloženske	13	4,1
poenobesedenja	10	3,1
modifikacijske izpeljanke	10	3,1
medponsko-priponske zloženske	6	1,9
sklopi	5	1,6
medponskoobrazilne zloženske z afiksoidno sestavino	5	1,6
e-tvorjenke	2	0,6
medponskoobrazilne zloženske s prevzeto in afiksoidno sestavino	1	0,3
tvorjenke iz predložne zveze	1	0,3

Preglednica 1: (Vsaj v eni sestavini) neprevzeti enobesedni izrazi po besedotvornih tipih

Med sistemsko predvidljivimi besedotvornimi tipi so najpogostejše medponskoobrazilne zloženske, in sicer se v zbranem izrazju pojavljajo navadne medponskoobrazilne zloženske (z domačimi sestavinami), medponskoobrazilne zloženske s prevzeto sestavino in medponskoobrazilne zloženske s kratično sestavino. Medponskoobrazilne zloženske sicer za slovenščino niso med najbolj tipičnimi, vendar pa pogostnost pojavljanja dokazuje, da se ta besedotvorni tip pospešeno uveljavlja.

Primeri medponskoobrazilnih zloženk s prevzeto sestavino so npr. *bajk park*, *dirt pokal*, *frirajd vilice*, *bajkpark*, *indoor park*, *singlespeed dirka*, *tubeless trak*,

¹⁰ Med prevzete besede so bili uvrščeni citatni in polcitatni izrazi, ki s seboj še nosijo tujejezični vpliv, sistemsko prevzeti pa v primeru novejših besed. Prevzeti izrazi so bili v nadaljevanju za potrebe poskusa dopolnitve besedotvorne delitve razdeljeni na internacionalizme (iz klasičnih jezikov – afiksoidna sestavina) in globalizme (iz sodobnih jezikov – prevzeta sestavina).

primeri medponskoobrazilnih zloženek z afiksoidno sestavino pa so npr. *gumomat*, *pulzometer*, *ergometer*, *kronometer*, *velodrom*.¹¹ Pogoste prevzete sestavine, ki se v njih pojavljajo, so npr. *bajk-/bike-*, *ciklokros-*, *dirt-*, *enduro-*, *trail-*, pogoste afiksoidne sestavine pa so *-mat*, *-drom*, *-meter*. Prevzete sestavine so večinoma v prvem, afiksoidne pa v drugem delu zloženek. Druge po pogostnosti so medponskoobrazilne zloženke s kratično sestavino, npr. *650b kolo*, *GPS sled*, *mtb film*, *SS prvenstvo*, *xc vilica* itd. Najpogostejše kratice, ki se pojavljajo v teh zloženkah, so npr. *BMX*, *DH* (zapis tudi z malimi črkami: *dh*), *MTB* (tudi *mtb*) in *XC* (tudi *xc*). Medponskoobrazilnih zloženek z neprevzetimi sestavinami je manj, npr. *izo prah* (< izotonični prah), *alu cestak* (< aluminijasti cestak), *kros kolo* (< kolo za kros), *tricikel dostava* (< dostava s triciklom) itd.

Precej pogoste med tvorjenkami so navadne izpeljanke, ki lahko imajo prevzeto sestavino. Primeri navadnih izpeljank s prevzeto sestavino so npr. *bajker*, *beemiksar*, *ciklokrosist*, *enduraš*, *freerider*, *kroskantrijaš*, *singlespeedati*, *skibajker*, *trailist* itd., primeri navadnih izpeljank z neprevzetimi sestavinami pa so *dvokolesnik*, *enoslednica*, *trdak*, *vrečkar*, *debeluh*, *jezdec*, *plezalec*, *traktorist*, *ubežnik* itd.

Sestavljenk in medponsko-priponskih zloženek je v zbranem izrazju manj. Primeri sestavljenk so *superrajder*, *netablaš*, *ultrakolesarstvo*, *odfurati*, *zvoziti*, *prebrcati*, *razjahati*, *splezati*, *zajahati* itd., primeri medponsko-priponskih zloženek pa so *hribolazec*, *9-redni*, *desetredni*, *enoležajec*, *trdorepec*. Manj je tudi modifikacijskih izpeljank (*makadamčkanje*, *ventilček*, *vezica*, *bajsek/bajsi*, *mleček*, *tačka*), kar je pričakovano, saj gre za potencialno terminologijo, modifikacijske izpeljanke pa imajo skoraj vedno določeno pomensko konotacijo. Tvorjenka iz predložne zveze je ena – *podkapa*.

Iz sistemsko nepredvidljivega dela besedotvorja se v zbranem izrazju pogosto pojavljajo kratice in poenobesedenja, sklopi in e-tvorjenke pa so redkejši.¹² Del kratic se pojavlja tudi v medponskoobrazilnih zloženkah s kratično sestavino, pogoste so: *4X*, *BMX*, *CX*, *DH*, *EPO*, *MTB*, *XC*, *XCE*, *XCM*, *XCO*, *XCR* itd. V zbranem izrazju je deset primerov poenobesedenja – *29-palčnik* (< 29-palčno kolo), *cestak* (< cestno kolo), *cestar* (< cestni kolesar/cestno kolo), *gor(e)c* (< gorsko kolo), *klasika* (< klasična dirka), *kronometrca* (< kronometrsko kolo), *specialka/špecjalka* (< specialno kolo), *tolstež* (< tolsto kolo), *višinec* (< višinski meter). Primera sklopa sta *kolunter* (krn + krn), *mtbajker* (prekrivanje), primera e-tvorjenke pa *e-kolo* in *eMTB*.

11 Dilema uvrščanja zloženek oz. besednih zvez z neujemalnim levim prilastkom je predstavljena v Arhar Holdt – Dobrovoljc (2016: 4–7), kjer so te zveze uvrščene med zloženke. Zapis terminov skupaj ali narazen je tak kot v besedilnem viru.

12 Poenobesedenje se zaradi pogostnosti (in delne tvorbene predvidljivosti) pomika med predvidljive besedotvorne postopke (Anželj 2015), sklopi pa so pretvorbena povsem nepredvidljivi, čeprav so kot besedotvorna vrsta ustaljeni in relativno pogosti (Logar 2005: 190).

3 POSKUS UMESTITVE BESEDOTVORNIH PODTIPOV S PREVZETO SESTAVINO V DELITEV BESEDOTVORNIH VRST

Pregled zbranega kolesarskega izrazja je potrdil pogostnost tvorjenk s prevzetimi sestavinami, zato v nadaljevanju predstavljamo poskus umestitve potrjenih besedotvornih podtipov v uveljavljeno besedotvorno delitev.

V obstoječo delitev besedotvornih vrst smo umestili tri podtipe,¹³ ki izkazujejo produktivnost pri prevzemanju tujih sestavin v slovensko kolesarsko izrazje. Kot rečeno, podtipi ne temeljijo na (ne)slovenskosti tvorbenega vzorca, temveč na vrsti besedotvornega postopka in izvoru prevzete sestavine (iz klasičnih ali sodobnih jezikov), dodajanje podtipov je mogoče, ker se tuja sestavina z domačo (ali v redkih primerih drugo tujo) poveže z uveljavljenim besedotvornim postopkom.

Delitev na internacionalizme in globalizme je prevzeta po Adi Vidovič Muha (2007: 406), ki internacionalizme opredeljuje kot pomenske kalke iz klasičnih jezikov, globalizme pa kot pomenske kalke iz globalnih oz. sodobnih jezikov, večinoma angleščine. Ta definicija je v članku uporabljena razširjeno in ne glede na tip prevzemanja (zakrito ali izraženo) – kot internacionalizme razumemo vse besede, prevzete iz klasičnih jezikov, kot globalizme pa vse besede, prevzete iz sodobnih jezikov. Glede na to so tvorjenke z vsaj eno tujo sestavino razdeljene na tvorjenke z afiksoidno sestavino (afiksoid je internacionalizem – prevzeta mednarodna tvorbena konstanta) in tvorjenke s prevzeto sestavino (prevzeta sestavina je globalizem).

Podtipi so uvrščeni v uveljavljeno delitev besedotvornih tipov po Adi Vidovič Muha (2011: 27–82) takole (kreпки tisk):

tip a: SPo → [x₁]/x₂, pri čemer je x₁ zaimsek ali glagolski primitiv, x₂ prilastkov odvisnik ali predmetnopomenska beseda, [] pa pripona oz. priponsko obrazilo:

- (a₁) – navadne izpeljanke (In):
 - **navadne izpeljanke s prevzeto sestavino – In (p) (*freerider, kroskantrijaš, singlespeedati*),**
- (a₂) – tvorjenke iz predložne zveze (Tpz),
- (a₃) – medponsko-priponske zloženke (Zmp);

tip b: medponskoobrazilne zloženke (Zom) – SPo → x₁{/}x₂, pri čemer x₁ ni zaimsek ali glagolski primitiv, x₂ ni prilastkov odvisnik, { } je medponsko obrazilo, obrazili se slovnično razmerje (*avtogaraža*):

- **medponskoobrazilne zloženke z afiksoidno sestavino – Zom (a) (*-mat, -meter, -drom*),**
- **medponskoobrazilne zloženke s prevzeto sestavino – Zom (p) (*bajk-/bike-, ciklokros-, dirt-, enduro-, trail-*);**

tip c: SPo → [x₂]/x₁, x₂ je lahko tudi desno, [] je priponsko ali predponsko obrazilo:

- (c₁) – modifikacijske izpeljave (Im),
- (c₂) – sestavljenke (Se);

tip č: priredne zloženke – SPo → x₁ {+} x₁ {+} x₁ {+} ..., kjer je { } medpona oz. medponsko obrazilo; ta tip je vezan na priredno razmerje v SPo.

13 V Stramljič Breznik (2008: 156) je naveden še potencialni četrti podtip (sestavljene s prevzeto sestavino, npr. *s-konzumirati, zreklamirati, zMENTOSati se*), ki pa v zbranem gradivu ni potrjen.

Tako dopolnjena delitev zajema realne besedotvorne spremembe, ki niso značilne le za (potencialno) kolesarsko terminologijo, temveč za (novejšo) slovensko leksiko na splošno. O navadnih izpeljankah s prevzeto sestavino (»izpeljanke s tujejezično podstavo«) piše Ines Voršič (2010: 112), številne primere medponskoobrazilnih zloženek s prevzeto sestavino in medponskoobrazilnih zloženek z afiksoidno sestavino pa je mogoče najti pri Alenki Gložančev (2012: 130), Adi Vidovič Muha (2011: 297) in Ireni Stramljič Breznik (2008: 153–158). Možnost dopolnitve uveljavljene besedotvorne delitve kaže na to, da slovenski jezik kljub izrazitemu prevzemanju ne spreminja besedotvornih vzorcev, temveč tvori novo besedje znotraj svojih besedotvornih možnosti.

4 SKLEP

Analiza spletnega kolesarskega izrazja je potrdila možnost dopolnitve uveljavljene besedotvorne teorije, saj je (kot že nekatere druge raziskave) pokazala, da se z že uveljavljenimi besedotvornimi vzorci v slovenščini nastajajo tudi tvorjenke s prevzetimi/afiksoidnimi sestavinami. Besedotvorna vzorca, ki izkazujeta največjo produktivnost s tujimi sestavinami, sta medponskoobrazilno zlaganje in navadna izpeljava.

Medponskoobrazilne zloženke izkazujejo tvorbo tako z internacionalizmi (afiksoidna sestavina) kot tudi z globalizmi (prevzeta sestavina). Čeprav nekateri raziskovalci, npr. Irena Stramljič Breznik (2005; 2011b), izpostavljajo medponskoobrazilne zloženke z afiksoidno sestavino, je raziskava pokazala, da so prevzete sestavine iz sodobnih jezikov vsaj pri novejših tvorjenkah pogostejše. Prevzemanje iz sodobnih jezikov močno vpliva tudi na sicer najbolj tipično slovensko besedotvorno vrsto – navadno izpeljavo; med novejšimi tvorjenkami so precej pogoste navadne izpeljanke s prevzeto sestavino, kjer se na prevzeto besedotvorno podstavo pripenjajo slovenski obrazilni morfemi.

Z obširnejšo raziskavo kolesarskega izrazja (pa tudi splošne leksike) bi bilo mogoče potrditi še četrti besedotvorni podtip (sestavljenske s prevzeto sestavino), ki v zbranem besedju te raziskave ni bil izkazan. Prav tako bi bilo mogoče med podtipe medponskoobrazilnih zloženek uvrstiti medponskoobrazilne zloženke s kratično sestavino. Čeprav so kratice po besedotvorni teoriji uvrščene med sistemsko nepredvidljive besedotvorne vrste, pa se pri kraticah kot sestavinah medponskoobrazilnih zloženek izkazujeta (pre)tvorbena predvidljivost in pogostnost, kar je deloma mogoče ugotoviti tudi iz pričujoče raziskave.

LITERATURA

- Anželj 2015** = Kristina Anželj, *Poenobesedenje z vidika sistemske predvidljivosti: diplomsko delo*, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2015. – Tipkopis.
- Arhar Holdt – Dobrovoljc 2016** = Špela Arhar Holdt – Kaja Dobrovoljc, Vrednost korpusa Janes za slovensko normativistiko, *Slovenščina 2.0 4* (2016), št. 2, 1–37.
- Bezgovšek 2013** = Vesna Bezgovšek, *Strokovni slovenski opisi nekaterih krepilnih gimnastičnih vaj: diplomsko delo*, Fakulteta za šport Univerze v Ljubljani, 2013. – Tipkopis.
- Crystal 2001** = David Crystal, *Language and the Internet*, Cambridge: University Press, 2001.
- Gložančev 2012** = Alenka Gložančev, Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženkov v Slovenskem pravopisu 2001, v: *Pravopisna stikanja*, ur. Nataša Jakop – Helena Dobrovoljc, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, 141–149.
- Humar 2004** = Marjeta Humar, Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije, v: *Terminologija v času globalizacije*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004, 17–31.
- Kolesarska zveza Slovenije 1957** = Kolesarska zveza Slovenije, *Sedemdeset let slovenskega kolesarskega športa*, Ljubljana: Kolesarska zveza Slovenije, 1957.
- Kristan 2000** = Silvo Kristan, *Športoslovje na Slovenskem danes*, Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport, 2000.
- Logar 2005** = Nataša Logar, Besedotvorni sklopi, *Slavistična revija 53* (2005), št. 2, 171–192.
- Logar idr. 2016** = Nataša Logar idr., Terminologija v poklicnem vsakdanu: stanje in potrebe, *Slovenščina 2.0 4* (2016), 42–78.
- Michelizza 2012** = Mija Michelizza, Splet z jezikovnega in jezikoslovnega vidika, v: *Historični seminar 10*, ur. Katarina Šter, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, 171–190 (http://hs.zrc-sazu.si/Portals/0/sp/hs10/0-HS_10_web_celota.pdf).
- Mikolič – Rolih 2015** = Vesna Mikolič – Maša Rolih, Besedilna zvrstnost v novih medijih kot slovarska vsebina, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 511–518.
- Pistotnik 2009** = Borut Pistotnik, Kondicija in forma v kineziologiji, *Šport 57* (2009), št. 3–4, 51–53.
- Stramljič Breznik 2005** = Irena Stramljič Breznik, Prezete in domače prvine v slovenskih zloženkah, *Jezikoslovni zapiski 11* (2005), št. 2, 7–30.
- Stramljič Breznik 2008** = Irena Stramljič Breznik, Prevzete leksemseke prvine in njihova besedotvorna zmožnost v slovenščini, *Slavistična revija 56* (2008), posebna št., 149–160.
- Stramljič Breznik 2010** = Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010 (Zora71).
- Stramljič Breznik 2011a** = Irena Stramljič Breznik, Različni tipi besedotvornih morfemov pri današnjih slovenskih tvorjenkah, *Jezikoslovni zapiski 17* (2011), št. 2, 123–129.
- Stramljič Breznik 2011b** = Irena Stramljič Breznik, Tvorbeni potencial afiksoidne zloženke v slovenščini, *Studia Slavica Savariensia 2011*, št. 1–2, 65–69.
- Stramljič Breznik – Voršič 2009** = Irena Stramljič Breznik – Ines Voršič, Grafoderivati v tiskanih oglasih, *Teorija in praksa 46* (2009), št. 6, 826–838.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 42000.
- Ulaga 1993** = Drago Ulaga, Problematika terminologije na področju športa, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj 29*, ur. Miran Hladnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1993, 311–320.
- Vidovič Muha 1988** = Ada Vidovič Muha, Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj 24*, ur. Breda Pogorelec, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988, 83–91.
- Vidovič Muha 2007** = Ada Vidovič Muha, Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj, *Slavistična revija 55* (2007), št. 1–2, 399–408.

- Vidovič Muha 2011** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Voršič 2010** = Ines Voršič, Sistemske in nesistemske novotvorjenke v tiskanih oglasih, *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 1, 107–120.
- Žagar Karer 2007** = Mojca Žagar Karer, Determinologizacija v splošnih in terminoloških slovarjih, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007 (Obdobja 24), 599–609.
- Žele 2004** = Andreja Žele, Aktualizacijsko širjenje/ožjenje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004 (Obdobja 22), 133–148.

SUMMARY

Hybridization of Word-Formational Characteristics of Cycling Terminology

Cycling as a professional field builds its terminology through borrowing. Globalization, the driving force of which is the internet, and English have a significant influence on terminology because new technologies and findings appear more rapidly than appropriate terms can be provided by linguists and experts. Cycling terminology collected from internet texts shows the productivity of certain word-formation subtypes that include a loanword, such as interfixed compounds with affixoids, interfixed compounds with loanwords, and conventional derivatives with loanwords. These subtypes have been recorded in the past as productive in the Slovenian lexicon in general. As a result of cycling terminology research, these subtypes were experimentally applied to the established word-formation groups. This application was based on word-formation patterns and the origin of loanwords, the basic assumption being that Slovenian forms new lexemes by using loanwords with already established word-formation models.

URŠA KAC

LEKSEM *kruh* IN NJEGOVE TVORJENKE V SPECIALIZIRANIH IN SPLOŠNIH SLOVARSKIH TER KORPUSNIH VIRIH

COBISS: 1.01

Prispevek prinaša pregled najpogostejših besednih zvez z leksemi *kruh*, *krušni* ali *kruhov* in frazemov s sestavino *kruh*. Korpusne analize namreč kažejo, da je družljivost leksema *kruh* zelo velika. Poleg opaznega števila prostih tvori večje število terminoloških in frazeoloških besednih zvez, v katerih se zrcalita ekonomska stiska in delavnost slovenskega človeka, hkrati pa njegova navezanost na domače ognjišče in kruh.

Ključne besede: frazeologija, korpusni pristop, sopojavnice, stalne besedne zveze, frazemi s sestavino *kruh*

The Lexeme *kruh* 'bread' in Specialized and General Dictionaries and Corpora

The article reviews the most common phrases containing the Slovenian lexeme *kruh* 'bread', its adjectival derivations (*krušni*, *kruhov*), and idioms containing *kruh*. Corpus analyses show that the compatibility of the lexeme *kruh* is very high. In addition to occurring in a considerable number of free phrases, the lexeme also forms a large number of terminological and phraseological units that reflect the economic hardship and diligence of the Slovenian people, together with their love for bread and the domestic hearth.

Keywords: phraseology, corpus-based approach, collocators, set phrases, idioms with the constituent *kruh*

0 UVOD

V prispevku predstavljamo rezultate leksikološke analize leksema *kruh*, ki je bil izbran na podlagi seznama najpogostejših samostalniških lem¹ specializiranega turističnega korpusa TURK.² Lema *kruh* se v korpusu pojavi 690-krat, kar jo v pomenskem polju 'živilo' uvršča na dovolj opazno mesto.³ Korpusno

Prispevek prinaša delne rezultate magistrskega dela z naslovom *Kruh kot ključna beseda slovenskega kulinaričnega turizma*, nastalega pod mentorstvom red. prof. dr. Irene Stramljič Breznik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru (Kac 2016).

- 1 Prečiščeni seznam lem (690 : 3652 za *kruh*) je izdelal in posredoval dr. Jernej Vičič, strokovni sodelavec pri projektu Večjezični korpus turističnih besedil – informacijski vir in analitična baza slovenske naravne in kulturne dediščine. Korpusna analiza je omogočila »poglobljeno analizo diskurzivnih strategij in posameznih jezikovnih sredstev na vseh jezikovnih ravlinah« (Mikolič 2015: 73), zato smo jo v raziskavi uporabili kot izhodišče.
- 2 Gre za večjezični korpus turističnih besedil, ki vsebuje 30 milijonov besed in je nastal v sklopu omenjenega projekta. Korpus je prosto dostopen na povezavi <http://turk.upr.si/>.
- 3 V tem pomenskem polju je po pogostnosti pojavitev samostalniških lem pred leksemom *kruh* uvrščeno le *vino*, sledijo *riba*, *olje*, *pivo* itd. Leksem *kruh* je na 856. mestu.

analizo splošnega korpusa Gigafida in turističnega korpusa smo kombinirali s podatki iz splošnega, tj. SSKJ, in frazeološkega slovarja slovenskega jezika, da bi ugotovili čim več jezikovnih razsežnosti, ki skozi mentalni leksikon⁴ govorcev kažejo vsestransko vpetost te realije – kruha in njegove besedne družine – v sistem kulturnih vrednot. Izpostavili bomo kolokacijsko, zlasti frazeološko raznolikost, ki jo kaže leksem *kruh* s svojo pomensko in besedotvorno zmožnostjo.

Tovrsten kulturološki pogled na leksiko, ki lahko odkriva njene specifične vloge v določeni kulturi, v svojem lingvokulturološkem pristopu zagovarja Anna Wierzbicka (1997: 15–16). Za besede, ki poimenujejo kulturno specifične ali zelo frekventne pojave določene kulture, uporablja izraz »ključne besede«. Vesna Mikolič (2014: 286) ključne besede pojmuje kot »koncentrat kulture«, ki je zelo pomemben za »razvoj narodnega kulturnega spomina in njegove mednarodne prepoznavnosti«. Agnieszka Będkowska-Kopczyk in Špela Antloga (2016: 86–87) h ključnim besedam zunanjega vidika življenja prištevata poimenovanja jedi, pijač, običajev, navad in družbenih dogodkov (*popotovanje iz Litije do Čateža, zlata lisica* idr.). Leksemi, ki poimenujejo »notranje vidike kulture«, npr. mentalni procesi, čustvovanja, povezana z domovino, pa so »ključ do razumevanja njene zgodovine in sodobnih pojavov« (Będkowska-Kopczyk – Antloga 2016: 86). Vpliv kulture na besedo in obratno je – bolj kot v denotaciji oz. izražanju objektivizirane pomena – prisoten v konotaciji, zato je temeljna naloga lingvokulturologov, da »odkrivajo, analizirajo in opisujejo kulturne konotacije kot segment pomena« (Dragičević 2010: 11). Ključne besede in frazemi so tako »jezikovna sredstva kulture, zato velja, da imajo slednji t. i. kulturno referenco in so sposobni odslikavati za dano jezikovno skupnost značilne poteze kulture v obliki jezikovnega znaka« (Kržišnik 2005: 70).

Viri, ki omogočajo jezikovno kompetenco in posredno razumevanje kulture, so »jezikovno izražene realije ali realije, ki so dobile simbolno funkcijo, različni običaji, navade in norme, ki so dobili obliko jezikovnih izrazov, ustaljenih v različnih tipih diskurzov« (Kržišnik 2008: 37). Vire, kot jih opredeljuje Erika Kržišnik (2008), v nadaljevanju konkretiziramo s prikazom pestrosti rabe leksema *kruh*; ta bi lahko dokazovala, da je *kruh* s svojo umeščenostjo v sistem leksike opazna jezikovna sestavina slovenskega kulturnega prostora, in sicer v vsem spodaj naštetem:

- [a] Ritualne oblike (nacionalne) kulture (tj. obredi, miti, vraže; npr. *obredni ženitovanjski kruh*, ki ponazarja dojenčka in naj bi mladoporočencema prinesel plodnost; *hostija* oz. *evharistija*, ki je obredni krščanski kruh.

4 Mentalni leksikon je del spomina, ki deluje kot skladišče besed, mreženih med seboj glede na asociacije, vendar je ta bolj dinamičen in bolj zapleten od katerega koli obstoječega slovarja (Šifrar Kalan 2012: 70). Nekaj besed je med seboj povezanih z asociacijami nacionalno pomembnih besed oz., kot jih imenujemo mi, gre za ključne besede kulture.

- [b] Paremiološko gradivo (pregovori); leksem *kruh* je vključen v številne pregovore, npr. *Kjer kruha ni, tam se prepir rodi*. – *Kdor rano vstaja, kruha ne strada*. – *Kdor jezika špara, kruha strada*. – *Bolje črn kos kruha, kakor prazna torba*.⁵
- [c] Primerjalni frazemi, ki jih najdemo tudi s sestavino *kruh*: *dober kot beli kruh*, *potreben kot kruh*.
- [č] Besede simboli, preneseni pomeni *kruh* = *delo, služba, dohodek*⁶ [*služiti svoj kruh, iti s trebuhom za kruhom, biti pri svojem kruhu, rezati komu kruh*].
- [d] Frazeologija iz religioznih diskurzov (biblični frazemi, kamor bi pogojno lahko uvrstili zvezo *naš vsakdanji kruh*, v tej obliki najbolj poznano iz molitve očenaš, morda tudi *postiti se ob kruhu in vodi*, kar je pomenilo življenje v skromnosti in naj bi veljalo za določene duhovne poklice ali ob posebnih običajih, npr. na veliki petek, ob konklavu).
- [e] Intelektualna lastnina naroda in človeštva (evropeizmi); sem bi lahko šteli *kruha in iger oz. panem et circenses*; artefakti civilizacij, politični diskurz, književnost ipd. Predpostavljamo, da je leksem *kruh* v političnem diskurzu tudi danes pogost, saj Slovenci tako kot nekoč odhajajo drugam *s trebuhom za kruhom*. V slovenski književnosti je *kruh* tematiziran pogosto, omenimo npr. samo Kosmačevo novelo *Kruh*, v kateri je predstavljen revež, ki dela za skorjo kruha.
- [f] Deželoznanske besede se nanašajo na zgodovinske in zemljepisne realije; predvsem v vojnem času je bil v naših krajih značilen t. i. *kruh na karte*.
- [g] Zunajjezikovni vir, povezan z naivno sliko sveta, ki jo odraža tudi nedokazljiva trditev, izhajajoča iz pregovora *Četudi človek pol sveta preteče, ve, da najboljši kruh doma se peče*. (Primeri so povzeti po Kržišnik 2008: 37.)

Izbrani leksem *kruh* nas je torej nagovoril, da smo natančneje pregledali jezik kulinarike. Slednji je pomemben del turističnega diskurza,⁷ saj se turizem in kulinarčni turizem ne tržita le s slikami, temveč tudi z besedami (Stramljič Breznik 2014; 2016). Turistični strokovni jezik je zmes različnih strokovnih jezikov, v največji meri geografskega in etnološkega (strokovnega jezika), ter jezika umetnostne zgodovine; tem jezikom se pridružujejo še termini številnih drugih strok (Mikolič 2015: 21). Vesna Mikolič (2009: 258) za turistični slovar TURS ugotavlja, da prinaša termine z osemdesetih različnih področij in da so

5 Pregovori, navedeni v tem odstavku, so zgolj primeri, vzeti iz knjige o kruhu v slovenskem ljudskem izročilu Dušice Kunaver *Dober dan, kruh* (Kunaver 1991). V članku pregovori niso bili posebej obravnavani, v magistrski nalogi pa so bili analizirani pregovori, zbrani z vprašalnikom.

6 Ti trije preneseni pomeni so moj konstrukt, povzetek treh skupin, kamor uvrščam prenesene pomene besede *kruh*, zbrane tako s SSKJ kot tudi s Kebrovim slovarjem: <http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=kruh>.

7 Diskurz po Miri Krajinč Ivič (2009: 17–21) razumemo kot obsežnejšo jezikovnosistemske strukture, odvisno od sestavin in predvsem zunaj- in znotrajjezikovnih okoliščin. Gre za pojem, širši od besedila, ki je še najbližje področnemu govoru.

ravno kulinarični termini s 40 primeri na prvem mestu med vsemi strokami. Kulinarika in kulinarično besedje sta pomemben del etnologije in narodove kulture. To je (dokazljivo in) vidno tudi po številu frazemov s sestavino *kruh* in velikosti besedne družine. S frazemi je povezana tudi raznolika simbolika *kruha*, ki jo v grobem delimo na pogansko in monoteistično teološko.⁸ O darovanju kruha vetrovom, ognju, vodi, umrlim itd. pišeta Zmago Šmitek (2004) in Dušica Kunaver (1991), o zgodovini kruha in povezanosti kruha z religijami pa Predrag Matvejević (2009).⁹ Slednji je zbral mezopotamska (Matvejević 2009: 29), egipčanska (Matvejević 2009: 31), grška (Matvejević 2009: 38), rimska (Matvejević 2009: 42), arabska (Matvejević 2009: 47) in druga prva poimenovanja za kruh. V svojem eseju *Kruh naš kruhu* pripisuje celo zgodovinske spremembe: »Kdor je prvi spekel kruh, je bil drugačen od svojih prednikov. Znašel se je na pragu zgodovine« (Matvejević 2009: 9). Današnja poimenovanja za kruh imajo marsikaj skupnega z več tisoč let starimi poimenovanji. Tudi ta so enobesedna (*ninda*, *akalu*, *ta*, *artos*, *mylloi*, *dipyr*) ali dvobesedna (*ta hegd*, *ta uagd*, *panis civilis*, *panis palatius*, *panis nauticus*, *panis rusticus*)¹⁰ z jedrom *kruh* in s prilastkom, ki poimenuje vrsto kruha.

V nadaljevanju bomo z uporabo različnih leksikoloških metod in virov predstavili nekaj bistvenih značilnosti leksema *kruh* v slovenščini.

1 DRUŽLJIVOSTNE LASTNOSTI LEKSEMOV *kruh*, *krušni* IN *kruhov*

Sopojavnice oz. kolokatorji besed *kruh*, *krušni* in *kruhov* so zbrane na podlagi gradiva specializiranega turističnega korpusa TURK. Zbrane besedne zveze smo razdelili v tri kategorije: terminološke besedne zveze (TBZ), frazeološke besedne zveze (FBZ) in proste besedne zveze (PBZ). V širšo raziskavo je bila vključena tudi okolica leksema *kruh* iz besedilnega korpusa Gigafida (sopojavnice so torej prisotne v vseh svojih možnih oblikah), ki izkazuje tudi dodatno kategorijo besednih zvez, to so količinski izrazi (KI), ki imajo zelo omejeno povezovalnost.

Med 2103 levimi sopojavnicami besede *kruh* v imenovalniku¹¹ je bilo na prvih sto mestih 63 % pridevnikov, 22 % glagolov, le nekaj malega pa veznikov,

⁸ Chevalier in Gheerbrant v Slovarju simbolov (1994) izpostavljata *kruh* predvsem kot krščanski simbol.

⁹ Matvejević je našel *kruh* v vseh svetih knjigah. Najmanjšo vlogo ima v Koranu, največjo pa v Svetem pismu.

¹⁰ Struktura besedne zveze je v egipčanskem in rimskem primeru drugačna od naše tipične, saj je na prvem mestu *kruh* (*ta*, *panis*), na drugem pa prilastek (*beli*, *zeleni*, *za meščane*, *višji sloj*, *mornarje*, *kmete* ipd.).

¹¹ Vsi zadetki so bili pregledani ročno, vendar pri tem nismo izločali ponovitev, to pomeni, da gre za absolutno število pojavitev, saj korpus TURK ne omogoča avtomatiziranega iskanja kolokatorjev in njihovega razvrščanja v sezname po splošni pogostosti in logaritmu vzajemne vrednosti kot Gigafida. Zato smo se omejili na imenovalnik in posledično le na 2103 primere.

predlogov, samostalnikov in prislovov. Med desetimi najpogostejšimi zvezami¹² so *domač(i) kruh* (150 + 59 pojavitev),¹³ *črn(i) kruh* (119 + 16), *peč(i) kruh* (84), *ržen(i) kruh* (50 + 25), *bel(i)* (38 + 35), *sadni* (41), *ajdov* (36), *pečen* (32), *pšenični* (30) in *vsakdanji* (29).

Med 244 pojavitvami besede *krušni* v vseh treh spolih v imenovalniku (*krušni*, *krušna*, *krušno*) je manj različnih desnih sopojavnic, kot bi pričakovali glede na jedro ob prilastku, so vse samostalniki, zato smo dobili le te besedne zveze: *krušna peč* (199 pojavitev), *krušno žito* (9), *krušno testo* (8), *krušna kultura* (5), *krušni izdelek* (5), *krušna pogača* (4), *krušna moka* (3), *krušna dediščina* (2), *krušna drobtinica* (1) in *krušna mati* (1; preneseni pomen).

Okolica besede *kruhov* v vseh treh spolih je prinesla 68 desnih sopojavnic, od tega 26 različnih, med katerimi je 50 % samostalnikov, drugi primeri pa niso relevantni. Na prvih mestih so *kruhov hren* (11), *kruhova skodelica* (5), *kruhova potica* (5), *kruhovi cmoki* (5), *kruhova župa* (3), *kruhova skorja* (2), *sredica* (2), *plošča* (1), *štruca* (1) in *rezina* (1).

V preglednico so vključene vse besedne zveze, uvrščene na prvih 10 mest po pojavnosti (sopojavnice besed *krušni*, *kruhov* brez korpusnih šumov¹⁴), oz. vse besedne zveze, ki se pojavijo najmanj desetkrat (sopojavnice besede *kruh*). V prvem stolpcu so terminološke besedne zveze (TBZ), ki opredeljujejo točno določeno vrsto kruha, jedi iz kruha ali s kruhom, sestavine ali pojme, povezane s kruhom. V drugem stolpcu so sestavine frazeoloških besednih zvez (FBZ). Preneseni pomeni so razloženi oz. ponazorjeni s primeri iz SSKJ2 ali s primeri iz korpusov TURK ali Gigafida, če jih v SSKJ2 ni. V tretjem stolpcu so proste besedne zveze (PBZ), ki ponazarjajo lastnosti kruha, del kruha ali opravek oz. delo, povezano s kruhom. V četrtem stolpcu so besedne zveze iz Gigafide, ki kažejo na količinske izraze (KI), ki se tipično pojavljajo ob leksemu *kruh*.

¹² Primere *biti*, *za*, *in* in *na* lahko štejemo k t. i. slovniciim besedam (Slovenska slovnica sem prišteva veznike, predloge, členke in medmete oz. besede, ki niso predmetnopomenske), zato so izločeni (Toporišič 2004: 110).

¹³ Dvojne številke v oklepajih pomenijo, da je bilo v korpusu zbranih 150 primerov, zapisanih v nedoločni obliki oz. v našem primeru napačno (*domač kruh*), in 59 primerov v določni obliki (*domači kruh*). Enako velja za ostale primere. Pri pridevnikih, kjer ne gre nujno za tipični vrstni pridevnik (*pšenični*), pač pa za barvo in snovnost (*črn(i)*) ali vrstnost, je ta interpretacija vrstnosti oz. dvojnost označena ravno s končnico *-i* v oklepaju.

¹⁴ Izključili smo nesmiselne primere, pri katerih ni šlo za besedno zvezo, npr. naštevanja tipa *kruhov*, *jogurtov*, *sirov*, kjer je šlo za samostalnik, ne pa pridevnik *kruhov* ipd.

Preglednica 1: Vrste besednih zvez s sestavinami *kruh*, *krušni* in *kruhov*

TURK TBZ	TURK FBZ ali sestavina FBZ	TURK PBZ	GIGAFIDA KI
domači kruh	črni kruh	domač kruh	kos kruha (tudi FBZ)
črni kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> jesti bel(i), črn(i) kruh;	pečen kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> tam bo
rženi kruh	živeti v izobilju, pomanjkanju		še vedno imela svoj kos kruha
sadni kruh	beli kruh	speči kruh	rezina kruha
beli kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> (belega) kruha je pijan,	kupovati kruh	košček kruha (tudi FBZ)
ajdov kruh	sit / sprl se je z (belim) kruhom /	boljši kruh ^{14a}	Gigafida:
pšenični kruh	smeje se kot cigan belemu kruhu	sladek kruh	Veleblagovnice delajo do dveh zjutraj, ker je v tej državi težko zaslužiti košček kruha
koruzni kruh	vsakdanji kruh	star kruh	štruca kruha
polbeli kruh	SSKJ2: <i>vznes.</i> trpljenje je moj vsakdanji kruh	nadomeščati kruh	hlebec kruha
zmesni kruh	dajati kruh	kruhova skorja	skorja kruha (tudi FBZ)
Trubarjev kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> tovarna daje kruh veliko ljudem	kruhova sredica	SSKJ2: <i>ekspr.</i> boj za vsakdanjo skorjo kruha
hipoproteinski kruh		kruhova plošča	
sladki kruh	služiti kruh	kruhova štruca	skorjica kruha (tudi FBZ)
mlečni kruh	SSKJ2: <i>ekspr.</i> kruh si je služil s kmetovanjem	kruhova rezina	SSKJ2: pojedla sta še zadnjo skorjico kruha
ovseni kruh	boljši kruh		drobtina kruha (tudi FBZ)
krušna peč	TURK: V turizmu nismo svetovni prvaki, ker smo premajhni, toda turizem je ena od panog, s katero bi si Slovenci vedno lahko rezali boljši kruh od tega, ki ga režejo zdaj.		SSKJ2: pri hiši ni niti drobtine kruha;
krušno žito			krajec kruha (tudi FBZ)
krušno testo	krušna drobtinica		SSKJ2: odrezal si je
krušna kultura	TURK: Ko je labodja mama ugotovila, da od nas ne pade niti		velik krajec
krušni izdelek	krušna drobtinica, je družinico		
krušna pogača	popeljala v zeleno goščavo rečnega zatoka.		
krušna moka	krušna mati		
krušna dediščina	SSKJ2: krušna mati; mačeha		
krušna drobtinica ^{14b}			
kruhov hren			
kruhova skodelica			
kruhova potica			
kruhovi cmoki			
kruhova župa			
kruhova štruca			

Preglednica prikazuje, da ima največjo povezljivost leksem *kruh*,¹⁵ ki se s 15 različnimi vrstnimi pridevniki veže v razmeroma pogoste terminološke besedne zveze, tipične zlasti za turistični diskurz.¹⁶ Na prvih mestih je najti prepoznavne tradicionalne vrste kruha iz osnovnih tipov moke ali iz boljših sestavin ter dva primera (*hipoproteinski* in *Trubarjev*), ki zaradi trženja in posledično pogostejše rabe v turističnih besedilih izstopata ter se pridružujeta vrstam kruha, ki jih Slovenci pogosto uživamo. Podobno sliko kaže analiza TBZ s pridevnikoma *krušni* in *kruhov*, saj sta med splošno razširjenimi besednimi zvezami, kot sta *krušna peč*, *krušna moka*, dve taki, ki sta tipičnejši v etnološkem in turističnem diskurzu, npr. *krušna dediščina* in *krušna kultura*. Gre za besedni zvezi z izrazito pozitivno konotacijo, ki želita kar najbolje predstaviti kruh kot tradicionalno slovensko hrano, primerno tako za vsakdan kot za praznike. Med TBZ s sestavino *kruhov* v dejanski rabi najbolj izstopa *kruhov cmok*,¹⁷ sledi *kruhova potica*, vse druge so sicer tradicionalne jedi, ki pa niso več tako splošno poznane. Preneseni pomen so dobile tiste besedne zveze, ki predstavljajo ali delitev na boljši oz. sestavinsko bogatejši kruh za premožne in slabši oz., kakor so mislili takrat, »sestavinsko skromnejši« kruh za revnejše (*beli* : *črni* in *boljši* : *vsakdanji*) ali delitev na kruhodajalce, ki kruh dajejo, in kruhoborce, ki kruh služijo. Kot bi lahko sklepali iz zgoraj izpostavljenih zvez, je k simboliki revnega slovenskega delavca ali kmeta pogosto spadala še podoba dobre ali slabe *krušne matere*, ki je kruh odmerjala do zadnje *krušne drobtinice* ali pa preprosto ni mogla nuditi več kot le *drobtino kruha*, *kos kruha*, *košček kruha*, *skorjo kruha* ali *skorjico kruha*. Količinski izrazi torej poleg količine lahko ponazarjajo tudi socialni status. Med proste besedne zveze v preglednici spadajo tiste zveze, ki so dejansko tipične, dokaj ustaljene, vendar ne predstavljajo (zamejenega) nabora tipov/vrst in so pomensko vedno povsem razberljive iz sestavin zveze.

14a Pri pojavitvah te oblike gre po večini za PBZ, čeprav ni povsem izključena možnost, da gre za vrsto kruha ali nadpomenko za vse praznične vrste kruha.

14b Ta primer je rabljen kot manjšalnica sestavine oz. točno določenega živila, vendar bi v obliki »drobtinice kruha« lahko šlo tudi za PBZ.

15 Tak rezultat je bil zaradi vezljivostnih lastnosti besedne vrste pričakovan.

16 Turistični diskurz, zbran v korpusu TURK, izhaja iz oglaševalskih in strokovnih besedil turističnih agencij ali šol za gostinstvo in turizem ter iz časopisja. Vse trije vsebuje tudi veliko kulinaričnega izrazoslovja, zato je v korpusu med vsemi termini podkategorij turizma največ ravno terminov kulinaričnega turizma.

17 Tako je pokazal vprašalnik, ki so ga za potrebe raziskave (za magistrsko delo) izpolnile članice Društva kmečkih žena Slovenska Bistrica. Zapisati so morale prvo asociacijo ob leksemu *kruhov* in kar 46 % jih je zapisalo *kruhov cmok*, medtem ko se ni niti v enem odgovoru pojavil samostalni *hren*, *potica* ali kateri drugi, ki jih na prvih mestih prinaša TURK. Tudi Gigafida med prve sopojavnice po pogostosti uvršča *cmok* (581 pojavitev) in *potico* (255), mnogo redkejši pa sta še pojavitvi *kruhov hren* (31) in *kruhova skodelica* (35), medtem ko se druge zveze iz korpusa TURK v Gigafidi ne pojavljajo ali pa se pojavljajo v izjemno majhnem številu.

2 LEKSEM *kruh* KOT SESTAVINA FRAZEMOV V SLOVARJU SLOVENSКИH FRAZEMOV IN KORPUSU

Frazeme s sestavino *kruh*, zbrane iz Slovarja slovenskih frazemov,¹⁸ smo preverjali v korpusih TURK (T) in Gigafida (G), vendar ima specializirani korpus TURK zaradi svojega obsega in vrste besedil manj frazeološkega gradiva. Zaporejše najpogostejših frazemov s sestavino *kruh* je torej sestavljeno na podlagi Gigafide. Najpogostejši frazemi oz. frazemi, ki se po podatkih splošnega korpusa največ uporabljajo, so *iti/oditi s trebuhom za kruhom* (416 pojavitev), *iz te moke ne bo kruha* (339), *(biti)/(postiti se)/(živeti)/(življenje) ob kruhu in vodi* (skupno 128 pojavitev), *služiti svoj kruh* (89), *dober kot/kakor kruh* (75 pojavitev) ter gotovo še *rezati kruh komu* (312*) in *skorja kruha* (191*¹⁹).

Preglednica 2: Frazemi s sestavino *kruh* v korpusih

Frazem iz SSF	Število pojavitev	Primer 1	Primer 2 ali primer brez ene sestavine ^{17a}
bíti krúha láčen	T = 1 G = 13	G: Slabo preorana njiva ne obrodi in usta bodo kruha lačna. T: Biti kruha lačen.	G: Zdi se, da toplega kruha lačno ljudstvo ni ravno zadovoljno s prekomernimi orožarskimi nakupi. (kruha lačen, G = 44)
bíti [od] krúha piján	T = 0 G = 2	T: Biti kruha pijan.	G: Oskrunjanje grobov je strogo »civilizacijska« bolezen (bolezen od kruha pijanih ljudi). (kruha pijan, G = 4)
bíti že pri krúhu	T = 0 G = 24	G: Pri Valjavčevih je sicer pet otrok, le najstarejši 19-letni Tomaž je že pri kruhu.	G: Suzana hodi v šiviljsko srednjo šolo v Celje, še eno leto in matura in bo pri kruhu. (biti pri kruhu, G = 35)

^{17a} Ker je táko korpusno iskanje, pri katerem smo vnesli vse sestavine frazema, prineslo malo zadetkov, so v preglednici v stolpcu *Primer 2 ali primer brez ene sestavine* še primeri, ki smo jih dobili, če smo katero neobvezno sestavino izpustili ali je bila zamenjana z drugo. Takšno iskanje (po večini je bil izpuščen glagol *biti*), je v korpusu dalo več pojavitev.

¹⁸ V frazeološkem slovarju (Keber 2011), ki sicer vsebuje manjše število paremioloških enot, je skupno 370 frazemov, ki vsebujejo sestavino s področja kulinarike. 21 različic oz. variant frazemov je takih, ki vsebujejo leksem *kruh* – to znaša 5,7 % vseh frazemov s področja kulinarike. Če pa prištejemo še skupini 'žita' in 'kaše' ter 'močnati izdelki' (skupno 77 frazemov oz. frazemskih različic), pa je takih frazemov približno petina ali 20,8 %.

¹⁹ Primera z zvezdico sta bila ročno pregledana, vendar pri velikem številu primerov zaradi pomanjkanja konteksta ni bilo mogoče določiti, ali gre za preneseni ali dobesedni pomen, zato so v preglednici navedene skupne številke pojavitev iz Gigafide. Dejansko število primerov s prenesenim pomenom je manjše.

Frazem iz SSF	Število pojavitev	Primer 1	Primer 2 ali primer brez ene sestavine
dóber kàkor béli krùh; dóber kàkor krùh; dober kot kruh	T = 0 G = 0 G = 5 G = 70	G: Spoznal je, da je ta raskava duša dobra kakor kruh, da njena trdna beseda nikoli ničesar ne obljudi v prazno. G: Štiri mesece sem v zvezi s fantom, ki je dober kot kruh, me ima res rad in je prvi v življenju, ki me razvaja.	(kakor beli kruh, G = 0)
íti s trebúhom za krúhom; odíti s trebúhom za krúhom	T = 0 G = 194 T = 8 G = 222	G: Ker je imela samo turistični vizum in nikakršne možnosti za zaposlitev, se je odločila, da gre s trebuhom za kruhom v Avstralijo. G: Makedonec Ferit Saiti je pred leti od doma odšel s trebuhom za kruhom in v Slovenijo prišel upajoč, da bo tu bolje. T: V zadnjih tridesetih letih se je prebivalstvo množično izseljevalo v mesta, v sedemdesetih jih je precej odšlo v tujino s trebuhom za kruhom.	T: Večina mladih zapušča rodno grudo in se poda s trebuhom za kruhom (s trebuhom za kruhom, T = 18)
ob krúhu in vódi bíti ob krúhu in vódi; postítí (se) ob krúhu in vódi; živétí ob krúhu in vódi	T = 0 G = 105 G = 6 G = 1 T = 1 G = 13	G: Poleti tole ne zveni prav navdušujoče, a pozimi zna priti prav – razpošljete razglednice s smučanja v mondenih krajih, sami pa se štirinajst dni skrivate v kleti ob kruhu in vodi. G: »V arestu si se pa pritoževal, ko si bil ob kruhu in vodi,« je prvi poočital drugemu. G: Mestni senator je kardinale zaklenil v papeško palačo, pozneje z nje odstranil še streho ter jih postil ob kruhu in vodi, dokler niso izvolili novega papeža Gregorja X. T: Živeti ob kruhu in vodi (zgolj ponovitev frazema, zato bi kot dejansko število lahko zapisali T = 0)	T: Namesto samopostrežnega zajtrka kruh in voda. (kruh in voda, T = 1) G: Slovenci smo znani po tem, da bomo raje živeli ob kruhu in vodi, samo da imamo dober avto, ki ga v nedogled loščimo in vozimo naokoli, da bi nas opazilo čim več ljudi.
potrèben kot krùh	T = 0 G = 10	G: Razvadil je obiskovalce, da k nam prihajajo zveneča imena iz sveta glasbe in umetnosti, in prepričal sponzorje, da je kultura potrebna kot kruh ter da se vanjo spleča vlagati.	
potrebovátí kóga/káj kot krùh; potrebovátí kóga/káj kot krùh in vódo	T = 0 G = 51 G = 6	G: Potrebujemo ga kot kruh za naložbe v opremo in financiranje tekočega poslovanja. G: Potrebujem vas kot kruh in vodo, tu sem doma, tukaj živim.	

Frazem iz SSF	Število pojavitev	Primer 1	Primer 2 ali primer brez ene sestavine
preobjésti se bélega krúha; preobjesti se kruha	T = 0 G = 14 G = 21	G: V LJ ste se preobjedli belega kruha in ste postali prevzetni.	G: Drži pa tudi, da smo ljudje nesramno nehvaležna bitja, ki se tudi najbolj mehkega kruha preobjemo. (preobjesti se kruha, G = 21)
rézati kruh kómu	T = 4 G = 312*	T: Rabeljski rudnik je namreč ves čas svojega obstoja rezal kruh ljudem iz vse Soške doline.	G: Zakonodajna veja oblasti sama sebi reže kruh, izvršilna ima tudi odločilno besedo pri tem, koliko bodo njeni funkcionarji vrednoteni, saj so vključeni v postopek odločanja o tem.
skórja krúha	T = 0 G = 191*	G: Ko so bili časi hudi ter skorja kruha trda in skromna, so ljudje bolje poznali mokovec.	G: Krepko je bilo potrebno delati za vsako skorjico kruha. (skorjica kruha, G = 85*)
slúžiti svój kruh	T = 15 G = 89	G: Deklica rada sama služi svoj kruh, zato se je preizkusila že v različnih službah.	T: Tudi oni so si služili kruh s turizmom. (služiti kruh; G = 15)
življénje ob krúhu in vodi	T = 0 G = 3	G: Kaj mi pomaga 100 let življenja ob kruhu in vodi!	T: Bilo mu je šestdeset let in asketsko življenje ob kruhu in rdečem vinu ter telesnih naporih je načelo njegovo zdravje. (prenovitev, kruh in vino)

Vseh 13 frazemov oz. njihovih 21 različic lahko pomensko razvrstimo v naslednjih šest skupin:

- [a] delo/služba (*biti že pri kruhu, iti/oditi s trebuhom za kruhom, rezati komu kruh, služiti svoj kruh*);
- [b] revščina/skromno življenje (*biti kruha lačen, (biti)/(postiti se)/(živeti)/(življenje) ob kruhu in vodi, skorja kruha*);
- [c] dobrota (*dober kot/kakor (beli) kruh*);
- [č] objestnost/lakomnost (*biti (od) kruha pijan, preobjesti se (belega) kruha*);
- [d] neizvedljivost česa (*iz te moke ne bo kruha*);
- [e] potrebnost (*potreben kot kruh, potrebovati koga/kaj kot kruh/kruh in vodo*).

Na podlagi pomenov najpogostejših frazemov bi lahko predvidevali, da so mnogi Slovenci v želji po boljšem zaslužku zapustili domovino in da mnogi tudi danes živijo skromno, čeprav gotovo ne le *ob kruhu in vodi* ali *skorji kruha*. Frazemí, povezani s službo oz. delom, se v majhnem številu pojavljajo tudi v korpusu

TURK, medtem ko tistih, povezanih z revščino (ker bi bili najbrž slaba reklama), v turističnih besedilih skoraj ni najti.

Gigafida kaže povsem drugačno stanje, saj so frazemi v pomenu skromnega življenja takoj za frazemi, ki pomenijo službo oz. selitev zaradi službe. Povedano drugače: 5 frazemov iz pomenske skupine služba ima v Gigafidi skupno 841 pojavitev, 7 frazemskih različic, lahko bi jih strnili v tri frazeme, iz pomenske skupine 'revščina' pa ima 332 pojavitev, kar kaže na njihovo pogosto rabo. Med pogostejšimi (339 pojavitev v Gigafidi) je tudi frazem, ki pomeni neizvedljivost česa. Ker nima drugih različic ali uveljavljenih sinonimnih frazemov, je pogosta izbira v praktičnosporazumevalnih, publicističnih in umetnostnih besedilih. Precej manj uporabljani so frazemi iz pomenskih skupin dobrota (skupno 75 pojavitev), potrebnost (67 pojavitev) in objestnost (16 pojavitev). Izmed omenjenih šestih imata pozitivno konotacijo le skupini dobrota in potrebnost, medtem ko je pri objestnosti izrazito negativna; pomenski skupini delo in revščina pa bolj kot pozitivno plat izpostavljata boj za preživetje. Frazemi s sestavino *kruh* Slovence prikazujejo kot skromnega, a večnega kruhoborca.

3 SKLEP

Leksem *kruh* (skupaj s tvorjenkama *krušni* in *kruhov*) smo na podlagi turističnega in splošnega korpusa slovenskega jezika leksikološko in lingvokulturološko analizirali glede na njegovo zastopanost v terminoloških, frazeoloških ali prostih besednih zvezah. Posebno pozornost smo namenili preverjanju podatka, kateri uslovarjeni frazemi s sestavino *kruh* imajo številčnejše korpusne pojavitve. Prav tako nas je zanimalo, ali se pojavnost frazemov kako razlikuje glede na vrsto korpusa. Izkazalo se je, da je specialni korpus TURK boljše orodje za iskanje besednih zvez, saj v strokovnih in turističnih besedilih prinaša večje število avtohtonih in arhaičnih vrst kruha ter tako ponuja manj poznane terminološke besedne zveze, medtem ko je splošni korpus Gigafida primernejši za iskanje besednih zvez s prenesenim pomenom in frazemov. Simbolika kruha se odraža predvsem v slednjih, ki zajemajo opazen delež frazeologije s področja kulinarike. Skoznjo se pogosto zrcali ekonomska stiska družbe (*iti s trebuhom za kruhom* in *kruha stradati*). Kljub temu ostaja kruh simbol družine in domačega ognjišča, h kateremu se vračamo, zato *domači kruh*, *krušna peč* in *kruhovi cmoki* predstavljajo domačnost, ki jo radi ohranjamo tako na fizični kot na leksikalni ravni.

VIRI IN LITERATURA

- Będkowska-Kopczyk – Antloga 2016** = Agnieszka Będkowska-Kopczyk – Špela Antloga, Ključne besede slovenske kulture: interdisciplinarni pristop, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije: series historia et sociologia* (Koper) 26 (2016), št. 1, 85–94.
- Chevalier – Gheerbrant 1994** = Jean Chevalier – Alain Gheerbrant, *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.
- Dragičević 2010** = Rajna Dragičević, *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2010.
- Kac 2016** = Urša Kac, *Kruh kot ključna beseda slovenskega kulinaričnega turizma: magistrsko delo*, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Maribor: [U. Kac], 2016. – Razmnoženo.
- Keber 2011** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Krajnc Ivič 2009** = Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009 (Zora 63).
- Kržišnik 2005** = Erika Kržišnik, Frazeologija v luči kulture, v: *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelka za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2005, 67–81.
- Kržišnik 2008** = Erika Kržišnik, Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovenstvo* 53 (2008), št. 1, 33–47.
- Kunaver 1991** = Dušica Kunaver, *Dober dan, kruh: kruh v slovenskem ljudskem izročilu*, Ljubljana: Žito, 1991.
- Mikolič 2009** = Vesna Mikolič, Specializirani jezikovni korpusi in funkcijska zvrstnost, v: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 257–263.
- Mikolič 2014** = Vesna Mikolič, Ključne besede kulture, ključ za razumevanje kultur, v: *Jeziki, literature in kulture v stiku: ob 200-letnici M. J. Lermontova, 110-letnici Srečka Kosovela in 100-letnici Vitomila Zupana*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Univerza, 285–298.
- Mikolič 2015** = Vesna Mikolič, *Govor turizma*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.
- Stramljič Breznik 2014** = Irena Stramljič Breznik, Kaša in nekatere močnate jedi v slovenskih frazemih, v: *Jeziki, literature in kulture v stiku: ob 200-letnici M. J. Lermontova, 110-letnici Srečka Kosovela in 100-letnici Vitomila Zupana*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Univerza, 191–207.
- Stramljič Breznik 2016** = Irena Stramljič Breznik, Odlike in odličnosti slovenskega turizma skozi prizmo korpusa TURK, v: *Rojena v narečje: akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2016 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 114), 561–574.
- Šifrar Kalan 2012** = Marjana Šifrar Kalan, Poučevanje besedišča z vidika delovanja mentalnega leksikona s primeri iz španskega jezika, *Sodobna pedagogika* 63 (2012), št. 3, 68–84.
- Šmitek 2004** = Zmago Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, Ljubljana: Študentska založba, 2004.
- Wierzbicka 1997** = Anna Wierzbicka, *Understanding Cultures Through Their Key Words*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

SPLETNI VIRI

- Gigafida** = *Gigafida: korpus slovenskega jezika* (<http://www.gigafida.net>, dostop 1. 1. – 1. 10. 2016).
- TURK** = *TURK: specializirani korpus slovenskega jezika* (<http://jt.upr.si/turistnicnikorpus>, dostop 1. 1. – 1. 10. 2016).
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, elektronska objava, Ljubljana, 2014 (<http://www.sskj2.si/iskanje>, dostop 1. 10. 2016).

SUMMARY

The Lexeme *kruh* 'bread' in Specialized and General Dictionaries and Corpora

The lexeme *kruh* 'bread' was examined in terms of its lexicological and linguistic-cultural characteristics based on an analysis of its occurrence in terminological, idiomatic, and free phrases in the Slovenian corpus of tourist texts and in general corpora. Special attention was paid to determining which dictionary idioms with the constituent *kruh* appear more frequently in corpora. Another aim of the study was to determine the influence of the corpus type on the occurrence of idioms. The findings show that the specialized corpus TURK is better for finding phrases because it is composed of specialized and tourist texts that contain expressions for a large number of indigenous and archaic types of bread and thus yield less-familiar terminological phrases. The general corpus Gigafida, on the other hand, is more suitable for finding phrases with metaphorical meanings and idiomatic expressions. Because idiomatic expressions are a considerable part of the phraseology of cuisine, they predominantly reflect the symbolism of bread, often indicating the economic hardship of people (e.g., *iti s trebuhom za kruhom* 'to emigrate for economic reasons' and *živeti ob kruhu in vodi* 'to live on bread and water'). Nevertheless, bread remains the symbol of the family and hearth to which one returns; therefore, in Slovenian consciousness phrases are preserved that invoke the feeling of domesticity; for example, *domači kruh* 'homemade bread', *krušna peč* 'bread oven', and *kruhovi cmoki* 'bread dumplings'.

TJAŠA BENEDIČIČ

LASTNA IMENA V TURISTIČNIH BROŠURAH O LJUBLJANI IN NJIHOVI PREVODI V ANGLEŠČINO

COBISS: 1.01

V prispevku je obravnavana problematika prevajanja lastnih imen v turističnih brošurah o Ljubljani. Analizirani so prevodi lastnih imen iz slovenščine v angleščino. Za potrebe te kontrastivne analize je bil oblikovan dvojezični korpus iz osmih brošur, ki jih je izdal javni zavod Turizem Ljubljana. V sklepnem delu so na podlagi rezultatov analize oblikovane smernice za prevajanje lastnih imen v turističnih brošurah.

Ključne besede: turizem, prevajanje, lastna imena, turistične brošure

Proper Names in Ljubljana Tourist Brochures and Their Translations into English

The article deals with the translation of proper names in Ljubljana tourist brochures. Translations of proper names from Slovenian into English were analyzed. For the contrastive analysis, a bilingual corpus of eight brochures published by the public institute Ljubljana Tourism was compiled. In the final part, guidelines for translating proper names in tourist brochures were formed based on the results of the analysis.

Keywords: tourism, translation, proper names, tourist brochures

1 UVOD

Turizem kot ena najhitreje rastočih dejavnosti na svetu igra pomembno vlogo tudi v slovenskem gospodarstvu. Za pritegnitev turistov je potrebna kakovostna turistična ponudba, del nje pa so tudi turistična besedila, kot so brošure, in seveda njihovi prevodi, ki omogočajo jasno in učinkovito komunikacijo (Dann 1996). Kakovost angleških brošur je zelo pomembna, saj niso namenjene le maternim govorcem angleščine, ampak kar najširšemu krogu tujih turistov v Sloveniji. Da bi raziskali prevajalske odločitve pri prevodih lastnih imen v turističnih brošurah iz slovenščine v angleščino, smo oblikovali manjši specializirani vzporedni korpus¹ iz osmih turističnih brošur,² ki jih je izdal javni zavod Turizem Ljubljana. Brošure

1 Korpusi so zbirke besedil, ki so zbrana na podlagi vnaprej določenih meril (Logar 2007). Specializirani korpusi predstavljajo jezik v točno določeni rabi in vsebujejo besedila, ki so nastala v določenem časovnem obdobju ali kraju, oz. besedila z določenega področja, kot so turistične brošure. Vzporedni korpusi pa so korpusi prevedenih besedil (Baker 2010).

2 Kot najobsežnejša brošura je bil izbran Turistični vodič oz. Tourist guide iz leta 2015, ki ga je v angleščino prevedla Patricija Fajon. Brošuri Botanični vrt v Ljubljani in Ljubljana Botanic Garden je napisal Jože Bavcon, leta 2012 je napisal slovensko besedilo, 2015 pa je brošuro sam prevedel v angleščino; Okusi Ljubljane: od nekdanj jedi so ljubljanske slovele! in Taste Ljub-

so bile izdane v letih 2011–2015. Poleti 2015 smo za analizo med vsemi takrat aktualnimi brošurami Turizma Ljubljana izbrali samo tiste, ki so se nanašale na Ljubljano; Turizem Ljubljana namreč izdaja tudi brošure o celotni osrednjeslovenski regiji. Oblikovani korpus ni bil na razpolago v elektronski obliki, zato je tudi analiza potekala ročno. V izbranih brošurah smo poiskali lastna imena, jih za boljše preglednost razvrstili v tri kategorije (imena bitij ter zemljepisna in stvarna imena) in nato še v podkategorije (veroslovna in bajeslovna imena, imena naselij, imena prireditev in festivalov itd.). Osnovo za razvrstitev primerov sta predstavljali kategorizacija lastnih imen v Slovenskem pravopisu (SP 2001) in Klinarjeva kategorizacija zemljepisnih imen v delu Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih (Klinar 1994). Zbrali smo 3237 lastnih imen v slovenščini, nato pa smo ugotavljali, kako so bila prevedena v angleščino oz. katere strategije so se uporabljale pri prevajanju, jih opisali in okrepili s teoretičnimi izhodišči ter jih primerjali tako med seboj kot tudi z že obstoječimi prevajalskimi smernicami. Kontrastivna analiza³ primerov prevodov nam je omogočila ugotavljanje značilnosti prevajanja lastnih imen iz slovenščine v angleščino, kritično ovrednotenje prevodov in oblikovanje smernic za prevajanje lastnih imen v turističnih brošurah.

2 TURISTIČNI JEZIK IN BESEDILA

Turistični ponudniki izdajajo brošure, vodiče, plakate, letake, prospekte ter objavljajo članke in oglase v revijah, na televiziji, spletu itd. Z njimi želijo potencialne obiskovalce informirati o turistični ponudbi in promovirati destinacije (Merčaj 2013). To je le ena od kategorij turističnih besedil po Vesni Mikolič (2007) – gre za turističnooglaševalska besedila –, ki loči še pravna, znanstvena, strokovna, poljudnoznanstvena in publicistična besedila s področja turizma ter turističnoposlovna besedila (Mikolič 2007). Graham Dann meni, da se je s turistično promocijo in komunikacijo med ponudniki in potrošniki turističnih storitev oblikoval svojevrsten »turistični jezik, ki poskuša s slikami, videi in besedili prepričati, privabiti in zapeljati milijone ljudi ter jih iz potencialnih turistov spremeniti v dejanske turiste« (Dann 1996: 2).

- ▶ ljana: Long for Its Dishes Ljubljana's Been Known sta brošuri Janeza Bogataja in prevajalke Patricije Fajon iz leta 2004. Prevodu teh treh brošur je namenjena ločena publikacija v angleškem jeziku, naslednjih pet brošur pa vsebuje slovensko in angleško besedilo v isti publikaciji: Rimska Ljubljana – Roman Ljubljana (2014) avtorice Bernarde Županek in prevajalke Patricije Fajon, Secesijska Ljubljana – Art Nouveau Ljubljana (2014) Brede Mihelič in prevajalke Patricije Fajon, Plečnikova Ljubljana – Plečnik's Ljubljana (2011) Petra Krečiča in prevajalca Marka Valentina, Pokopališče Žale – Žale Cemetery (2013) Martina Šuštaršiča in prevajalke Patricije Fajon ter brošura Pot spominov in tovarštva – The Path of Remembrance and Comradeship (2014), ki nima navedenega konkretnega avtorja, prevedel pa jo je Mark Valentine.
- 3 Pri kontrastivni analizi gre za primerjavo dveh ali več jezikov, da bi opisali podobnosti in razlike med jezikoma oz. jeziki. Analiza je lahko osredotočena na splošne ali specifične značilnosti jezika, lahko je teoretična ali pa aplikativna, tj. izvedena s točno določenim namenom (Johansson 2008).

Do turističnega jezika se lahko opredelimo kot do specializiranega diskurza (Durán Muñoz 2011; Agorni 2012a; Merkaj 2013), katerega značilnosti so strukturiranost, specifično besedišče, skladnja, vsebina in register ter uveljavljeni sistem simbolov (Merkaj 2013). Turistični jezik je vsebinsko in terminološko zelo širok, saj je vezan na različne stroke, kot so geografija, ekonomija, zgodovina, psihologija itd. (Durán Muñoz 2011). Ena izmed glavnih značilnosti turističnega jezika je raba pridevnikov (Agorni 2012b; Durán Muñoz 2011). Večinoma so to pozitivni pridevniki in presežniki, ki naj bi poudarili lepoto in izjemnost turistične destinacije. V turističnooglaševalskih besedilih so pogosti tudi kulturno specifični izrazi, tujke, neologizmi, izrazi, ki se nanašajo na pozitivna občutja (npr. zabava, sreča, fantazija), ter humorni elementi in pripovedni slog sporočanja (Durán Muñoz 2011). Ker ta besedila želijo bralca vključiti v diskurz ter tako vzbuditi njegovo pozornost in ga pridobiti za obisk, turistično izkušnjo predstavljajo tako, da se lahko bralec z njo identificira oz. da dobi občutek, da je izkušnja oblikovana prav zanj – gre za strategijo nagovarjanja bralca (Agorni 2012b). Za dosego zelenih funkcij, tj. prikazovalne in vplivajnske, se poleg besed in skladnje uporabljajo še fotografije, simboli, zemljevidi in drugi nejezikovni elementi (Durán Muñoz 2011). S turističnooglaševalskimi besedili se oblikuje celostna podoba destinacije v očeh turistov, saj ne promovirajo samo turistične ponudbe, ampak tudi identiteto in kulturo. S skrbno izbranimi besedami in slogom pa brošure izpostavljajo predvsem različnost turističnih destinacij, saj ravno drugačnost turiste najbolj privlači (Hassan 2014).

3 PREVAJANJE LASTNIH IMEN V TURISTIČNIH BROŠURAH

Prevajanje je za turizem zelo pomembna dejavnost, saj lahko turisti dobijo pomemben vtis o destinaciji ravno v prevedenih turističnih besedilih, kot so brošure, vodiči in spletna besedila. Dobri prevodi turističnih besedil tako pomagajo soustvarjati dober imidž destinacije (Durán Muñoz 2011).

Turistična besedila in posledično tudi njihovi prevodi so oblikovani glede na komunikacijsko situacijo, v kateri bodo rabljeni, kar pomeni, da so oblikovani glede na naslovnika, avtorja, prenosnik in namen. Turistične brošure so instrument marketinškega komuniciranja in so namenjene informiranju, promociji in trženju destinacije. Z njimi želijo turistični ponudniki pridobiti pozornost potencialnih in dejanskih potrošnikov, vzbuditi njihovo zanimanje, jih prepričati o odličnosti destinacije, ustvariti potrebo po turističnih produktih in jih spodbuditi k nakupu oz. obisku (Snell-Hornby 1999). Enak učinek morajo doseči tudi prevedene turistične brošure. Da bi prevod dosegel svoj namen, je treba na osnovi izhodiščnega besedila oblikovati besedilo, ki bo ciljni kulturi primerno in bo bralcu ciljnega besedila posredovalo želeno sporočilo, za to pa mora prevajalec bralcu ciljnega besedila, ki ima drugačno kulturo in predznanje kot bralec izhodiščnega besedila, na ustrezen način ponuditi dovolj informacij (Kelly 1997). To je tudi osnovno načelo Vermeerjeve teorije skoposa, ki pravi, da ima namen oz. funkcija, ki jo prevod želi

doseči pri bralcih ciljnega besedila, poglavitno vlogo pri izbiri strategij in metod v procesu prevajanja (Nord 2006). Dejstvo je, da bo prevod pri turistih dosegel enak učinek, kot ga je pri bralcih imelo izhodiščno besedilo, le, če bodo bralci prevod kljub tujejezičnim in tujekulturnim elementom razumeli in ga sprejeli kot primernega, zato je pri prevajanju treba upoštevati tudi njihovo znanje, želje, potrebe in pričakovanja. Podatke o tem lahko dobimo na podlagi raziskav o turistih in turizmu (Sanning 2010), vendar tovrstne raziskave podajajo samo posplošene rezultate za posamezne segmente turistov.⁴ Posamezniki imajo namreč različna znanja in tudi svoje individualne potrebe in interese, s katerimi se razlikujejo od ostalih turistov znotraj segmenta, zato je malo verjetno, da bodo na prevedeno brošuro odreagirali vsi enako. Ker bralci angleške brošure nimajo toliko kulturnega predznanja o Ljubljani in Sloveniji, kot ga imajo bralci slovenske brošure, lahko besedila tudi priredimo in v prevod brošure dodamo pojasnila (Nord 2006).

Turistične brošure vsebujejo veliko kulturno specifičnih elementov, ki so še posebej zahtevni za prevajanje, saj mora prevajalec kulturno specifični pojem prenesti v drug jezik in kulturo na način, da ga bo bralec ciljnega besedila razumel, čeprav ga dotlej še ni poznal. Tudi lastna imena so kulturno specifična, zato v primeru kulturne neprekrivnosti izhodiščnega in ciljnega jezika predstavljajo zahteven prevajalski problem. Univerzalne teorije prevajanja lastnih imen ni, vsak jezik namreč oblikuje svoja pravila za prevajanje lastnih imen, ki se lahko skozi čas spreminjajo. Ta pravila včasih niso enotna niti znotraj jezika, ampak se različni prevajalci in teoretiki do te teme opredeljujejo različno in v svojih teorijah prevajanja podajajo različne smernice (Durán Muñoz 2012). Lahko se odločimo za podomačitveni prevod, ki je usmerjen v turiste in jim omogoči lažje razumevanje vsebine, a hkrati povzroči izgubo kulturnih elementov, ali pa za potujitveni prevod, ki ohrani jezikovne in kulturne elemente izhodiščnega besedila. Pri lastnih imenih oz. pri kulturno specifičnih pojmihi nasploh se je smiselno odločiti za potujitveno strategijo in tako eksplicitno pokazati na razlike med kulturama, saj ravno te razlike privlačijo turiste (Sanning 2010). Naloga prevajalca je, da ohrani in poudari kulturno specifične elemente iz izhodiščnega besedila in oblikuje sporočilno učinkovit prevod.

Sledi analiza angleških prevodov slovenskih lastnih imen, s katero smo raziskali, kako so se prevajalci ljubljanskih turističnih brošur v angleščino lotili te problematike in kako so oblikovali smernice za prevajanje lastnih imen v turističnih brošurah.

3.1 Imena bitij

V Slovenskem pravopisu (2001) so lastna imena definirana kot »poimenovanja posameznih bitij (tudi živali), zemljepisnih in stvarnih danosti«. Definicija opredeljuje tri osnovne kategorije lastnih imen. Ena izmed njihovih glavnih značilnosti

⁴ Segment turistov je skupina turistov glede na določen skupni parameter (spol, starost, višina dohodka, nacionalnost itd.) (Nord 2006).

je zapis z veliko začetnico. Med imena bitij se uvrščajo osebna imena ter veroslovna in bajeslovna imena, alegorične poosebitve,⁵ imena prebivalcev in živalska imena (SP 2001).

Na podlagi analize smo prišli do ugotovitve, da se pri prevajanju imen in priimkov vedno držimo citatnega prevoda⁶ (*Jože Plečnik – Jože Plečnik*); s prenosom imen in priimkov se namreč ohrani njihova prepoznavnost.⁷ Analiza je pokazala, da prevod turistične brošure navadno vsebuje tako ime kot tudi priimek osebe, čeprav se v slovenskem besedilu pojavi samo priimek, še posebej takrat, ko je ime v brošuri omenjeno prvič (*Hladnik – Franc Hladnik*). Gre za imena, ki so slovenskim bralcem znana, zato navedba imena ob priimku za prepoznavanje osebe ni potrebna, turist iz drugega kulturnega okolja pa potrebuje natančnejšo referenco. Podobno se lahko imenu doda tudi opisno pojasnilo (*Tito – President Tito*).

Veroslovna in bajeslovna imena (*Marija – Mary, sv. Janez Krstnik – St. John the Baptist, Pegaz – Pegasus*) ter imena pomembnih zgodovinskih oseb (*Franc I. – Franz I, cesar Avgust – Emperor Augustus*) vedno prevajamo. Pri zgodovinskih osebah gre največkrat za imena, ki niso izvorno slovenska in so že v slovenskem besedilu prevedena iz izhodiščnega jezika, zato citatni prenos iz slovenščine v angleščino ni primeren. Analiza je pokazala, da se taka imena lahko prevajajo na dva načina, in sicer se uporabi izvirno ime (*Karel Boromejski – Carlo Borromeo*) ali pa uveljavljeno angleško ime (*saški kralj Friderik Avgust II. – Frederick Augustus II of Saxony*).

3.2 Zemljepisna imena

Zemljepisna imena zaznamujejo kraje, dele krajev, ulice, trge, ceste, države, pokrajine, tekoče vode, jezera, morja, prekope, morske tokove, vzpetine, nižine, gozdove, puščave, jame, otoke, celine, nebesna telesa, poslopja in druge samostojne objekte itd. Delimo jih na naselbinska in nenaselbinska; naselbinska so imena mest, vasi, trgov in zaselkov, nenaselbinska pa vsa druga (SP 2001). Po zgledu Stanka Klinarja smo med zemljepisna imena umestili tudi imena zgradb in ustanov/podjetij (Klinar 1994), čeprav bi jih lahko obravnavali tudi med stvarnimi imeni. V SP 2001 namreč obstajata kategoriji lastnih imen *poslopja in drugi samostojni objekti* ter *arhitekturne stvaritve*, ki sta prekrivni, a pravopis prvo kategorijo umešča med zemljepisna, drugo pa med stvarna imena (SP 2001). Med zemljepisnimi imeni smo v okviru *imen zgradb in ustanov/podjetij* po Klinarju obravnavali tudi imena zvez, zavodov, tovarn, združenj, društev ipd., ki jih pravopis sicer obravnava med stvarnimi imeni.

5 Alegorične poosebitve so samostalniki oz. samostalniške besedne zveze, s katerimi ob ohranjenem prvotnem pomenu zaznamujemo umišljena bitja: *Smrt, Zlo, Narava* (SP 2001).

6 Citatni prevod ali prenos je uporaba besede ali besedne zveze iz izhodiščnega besedila brez sprememb (Newmark 1986).

7 Pri prevajanju leposlovnih del to sicer ne drži; tam imajo osebna imena konotativne pomene in jih zato moramo prevesti (Newmark 1986).

Najmanj težav pri prevajanju zemljepisnih imen povzročajo imena držav in pokrajin, saj za večino primerov obstajajo že ustaljene prevodne ustreznice v angleščini (*Slovenija – Slovenia*). Pri pokrajinah je možno ohraniti izvorno slovensko ime (*Gorenjska, Dolenjska*), za lažje razumevanje navadno s pojasnjevalnim dodatkom (*the Gorenjska region*), ali pa ime prevesti (*Koroška – Carinthia*). Res je, da so prevedena imena v angleščini bolj uveljavljena in angleškim bralcem lažje razumljiva, vendar se s prevodom oddaljimo od izhodiščnega besedila. Namen turističnih brošur je turistom predstaviti Slovenijo, zato se držimo slovenskega imena, prevod pa je smiselno uporabiti le, ko se pokrajine pojavijo v zgodovinskem kontekstu; pri tem se je pomembno zavedati, da taka imena (*Carinthia, Styria*) označujejo zgodovinske dežele v celoti in ne samo njihovega slovenskega dela.

Vsa imena slovenskih naselij v brošurah so bila v angleška besedila dosledno prenesena v citatni obliki (*Ljubljana, Škofja Loka*). Za imena neslovenskih naselij so v prevodu uporabili v angleščini že uveljavljeno poimenovanje (*Vienna*) ali izvorno ime naselja (*Ústí nad Labem*) in ne poslovenjene različice tega imena. Pomembnejša mesta imajo že uveljavljene prevodne ustreznice v tujih jezikih, zato ne iščemo novih, pri manjših krajih pa ohranjamo zapis imena v jeziku države, v kateri se kraj nahaja (Newmark 1986).

Pri imenih ulic, cest in trgov se lahko v prevodu odločimo za citatnost ali pa za delni ali popolni prevod.⁸ Na izbiro strategije vpliva komunikacijska situacija. Kot je pokazala analiza, se ime ohrani v citatni obliki, kadar gre za ime ulice kot naslova določenega hotela, restavracije, stavbe itd., ko pa gre za toponime, ki v besedilo vnašajo kulturni element, se je bolje odločiti za delni ali popolni prevod, saj bomo tako slovensko ime približali bralcu (*Levstik Square, Town Square*). Pri delnem prevodu se prevede samo občno jedro, na mestu pridevnika pa se navede lastno ime v imenovalniku (*Stritar Street*). Pogosti so bili primeri, ko je bilo občno ime prevedeno, iz lastnega imena izpeljani pridevnik pa je bil ohranjen v slovenščini, vendar ne v osnovni, temveč v izpeljani obliki (*Stritarjeva Street, Rimska Street*). Lahko bi bili kritični do tovrstnih prevodov, češ da so jezikovno moteči, saj angleščini vsiljujejo sistem slovenske izpeljave, vendar je malo verjetno, da bodo turisti vedeli, da gre pri besedah *Stritarjeva, Rimska* ipd. za izpeljanke in ne za osnovne oblike, zato jih tudi najverjetneje sploh ne bodo zmotile. V primeru odločitve za citatno obliko vsaj ob prvi pojavitvi svetujemo še vključitev pojasnjevalnega dodatka v prevod (*the Stritarjeva ulica street*).

Na podlagi analize smo ugotovili, da se imena spomenikov, mostov, vrtov, poti in parkov prevajajo v celoti ali vsaj delno (*Robbov vodnjak – Robba's Fountain, Tromostovje – the Triple Bridge, Botanični vrt – Ljubljana Botanic Garden*,

8 Obravnavana slovenska imena se vključujejo v angleška besedila na enega od naslednjih treh načinov: citatno, tj. z ohranitvijo izvorne slovenske oblike, a ob upoštevanju angleške skladnje, ki lahko zahteva rabo določenega člena (*Dolenjska cesta, the Prule*), z delnim prevodom, tj. s prilagoditvijo slovenskega imena angleškemu jezikovnemu sistemu (*Prešeren Square*), ali s popolnim prevodom (*Cobbler's Bridge*).

Pot spominov in tovarištva – the Path of Remembrance and Comradeship, park Tivoli – Tivoli Park). Če so se pri prevajanju brošur odločili za ohranitev izvirnega slovenskega imena, so vsaj ob prvi pojavitvi imena dodali še angleški prevod (*Dragon Bridge/Zmajski most*). Samo raba slovenskega poimenovanja namreč ne bi bila smiselna, saj turist vsebine imena ne bi razumel, posredovanje vsebine pa je za turistične brošure bistveno. Svetovno znani spomeniki imajo v tujih jezikih že uveljavljene prevodne ustreznice. Slovenski spomeniki se po prepoznavnosti ne morejo primerjati z npr. Eifflovim stolpom, vendar so se določene prevodne ustreznice zanje vsaj v angleščini že ustalile. Primeri, ko uveljavljena in priporočena prevodna ustreznica že obstaja (*Tromostovje – the Triple Bridge*), a se prevajalci zanj niso odločili (*the Three Bridges*) ali pa so uporabljali različne prevodne ustreznice za kako ime celo v isti brošuri, so neustrezni. Kažejo na nedoslednost prevajalcev in na dejstvo, da prevodi niso bili poenoteni niti v posameznih brošurah, še manj pa na ravni brošur javnega zavoda Turizem Ljubljana.

Imena vzpetin niso bila prevedena; slovenskemu imenu je bil ob prvi pojavitvi imena dodan samo pojasnjevalni dodatek *Mount, H/hill* ali *mountain range* (*Nanos – Mount Nanos, Golovec – the Golovec hill, Pohorje – the Pohorje mountain range*). Ugotovili smo, da se pojasnjevalni dodatek lahko postavi neposredno ob ime ali pa v sobesedilo in se tako bralcu sporoči informacija, da gre za goro, grič ali hrib, saj sicer ne bo vedel, kaj lastno ime označuje. Imen posameznih gora ni priporočljivo prevajati (Klinar 1994), toda če želimo v prevodu pojasniti osnovni pomen besed, ki sestavljajo ime gore, prevedeno ime zapišemo v oklepaju ali narekovaju (*Triglav – “the Three-Headed”*).

Analiza je pokazala, da se imena večjih gorskih verig in reliefnih enot, ki navadno segajo celo na ozemlja več držav, prevajajo. Ker so svetovno znana, imajo že uveljavljene ustreznice v različnih jezikih, ki jih je pri prevodih treba upoštevati (*Istra – Istria, Alpe – the Alps*). Manjše reliefne enote, ki so vezane na ozemlje Slovenije (npr. doline, jame, močvirja, soteske, planote, prelazi), so bile v analiziranih izbranih brošurah prevedene v celoti ali vsaj delno. Če so imena v funkciji podajanja napotkov za pot, je zaradi boljšega ujemanja z napisi na zemljevidih v prevodu priporočljivo uporabiti citatno obliko. V brošurah je bil v takih primerih vedno zraven še pojasnjevalni dodatek (*Postojnska jama – the Postojnska jama cave, Trnovski gozd – the Trnovski gozd plateau*). Z analizo primerov iz brošur smo ugotovili, da ko prevajamo imena naravnih danosti in jih prilagajamo angleščini, ne smemo zabrisati slovenskega izvora; v večini primerov je bilo namreč prevedeno samo občno ime, pridevnik pa je bil preoblikovan v lastno ime v ime-novalniku (*Logarska dolina – the Logar Valley, Dolina Soče – the Soča River Valley, Škocjanske jame – the Škocjan Caves, Postojnska jama – the Postojna Cave, Ljubljansko barje – the Ljubljana Marshes*). Dober primer, ki ponazarja rabo različnih strategij, združenih v en prevod, je *Podonavje – the Danubian basin*. Ker je *Donava* reka, ki ne teče čez slovensko (etnično) ozemlje, njeno slovensko ime ne sme vplivati na zapis v angleščini, kar je bilo v brošurah tudi upoštevano, saj

je bilo v prevodu *Podonavja* uporabljeno uveljavljeno angleško ime za *Donavo*. Zaradi omejenega znanja turistov o geografiji Slovenije je v določenih primerih pri prevodu lastnih imen za boljše razumevanje treba uporabiti tudi priredbo in imenu dodati širši opis (*Ljubljanska vrata – the Ljubljana Gateway, a natural passage between central Europe and the Mediterranean*). Tak prevod imenujemo preprevedek (angl. *overtranslation*), za katerega velja, da je v ciljnem jeziku za neki izraz uporabljenih več besed, kot jih je v izhodiščnem besedilu. Pri vsakem prevodu pride do izgube ali spremembe vsaj dela pomena iz izhodiščnega besedila, in če prevajalec to izgubo poskuša nadomestiti z dodanimi informacijami in podrobnostmi, dobimo preprevedek, ki pa vedno povzroči, da je prevedeno besedilo daljše od izhodiščnega besedila (Newmark 1986).

Morja se vedno prevajajo in imajo že ustaljene prevodne ustreznice v angleščini, imena tekočih voda pa se ne prevajajo (*Jadransko morje – the Adriatic Sea, Ljubljanica – the Ljubljanica (river), slap Savica – the Savica Waterfall*). Imenom rek je bil dodan pojasnjevalni dodatek *river* (lahko tudi *River*⁹), kadar iz konteksta ni bilo jasno razvidno, da gre za reko. Velikokrat je bil ta pojasnjevalni dodatek samo preveden, saj so se imena rek pogosto tudi v slovenskem besedilu pojavljala skupaj z občnim imenom *reka*. Imena jezer, ki izhajajo iz krajevnih imen, so bila v angleščini zapisana na način *Lake Bled, Lake Bohinj, Lake Podpeč*. Svobodni prevodi tipa *the lake of Bled* so sicer jezikovno pravilni, a brez pravega naravnega vzora v angleščini, zato se jim je smiselno izogibati. Imena jezer, ki niso nastala iz krajevnih imen, so ostala v slovenski obliki, in včasih je bil pri prvi omembi zraven imena še angleški pojasnjevalni dodatek (*Divje jezero – the lake Divje jezero*). Klinar (1994) svetuje, da v teh primerih prevedeno obliko poleg slovenskega imena zapišemo v oklepaju. Ta rešitev se nam zdi še posebej primerna predvsem pri nenavadnih imenih jezer, saj lahko z dodanim prevodom v oklepaju v turističnih brošurah še bolj uspešno vzbujamo pozornost in zanimanje. V primeru *Divje jezero* bi tako lahko v prevodu poleg slovenskega imena v oklepaju zapisali še *Wild Lake* in na ta način omogočili turistu, da bi ime tudi pomensko razumel.

Imena zgradb in ustanov/podjetij smo umestili med zemljepisna imena. Imena zgradb v SP 2001 niso jasno kategorizirana, saj obstajata kategoriji lastnih imen *poslopja in drugi samostojni objekti* ter *arhitekturne stvaritve*, ki sta prekrivni, a pravopis prvo kategorijo umešča med zemljepisna imena, drugo pa med stvarna. Čeprav uporabniki zaradi prekrivnosti navadno ne moremo ločevati med kategorijama, to ne vpliva na zapis teh lastnih imen (Dobrovoljc– Jakop 2012). Za imena zgradb in ustanov/podjetij pogosto velja, da imajo že uveljavljene uradne prevodne ustreznice v tujih jezikih (Särkkä 2007), predvsem v angleščini. Zato je pomembno, da pri prevajanju v različnih virih preverimo obstoj tovrstnih prevodnih

9 Pojasnjevalni dodatek *river/waterfall* se zapiše z malo začetnico, toda kadar je *reka/slap* del izvirnega slovenskega imena in ne samo pojasnjevalni dodatek, se v angleščini *River/Waterfall* zapiše z veliko začetnico. To velja tudi za druga lastna imena, ne samo za imena voda (npr. *Stritarjeva ulica – Stritar Street*).

ustreznici in jih, če obstajajo, tudi upoštevamo. Analiza je pokazala, da se imena zgradb in ustanov v angleščino običajno prevajajo, imena podjetij, tj. restavracij, barov, trgovin ipd., pa ne. V analiziranih brošurah so bila imena galerij, muzejev, gledališč, knjižnic, kulturnih centrov, šol, cerkva in drugih zgradb prevedena (*Galerija Jakopič – the Jakopič Gallery*, *Narodni muzej – the National Museum*, *Gospodarsko razstavišče – the Ljubljana Exhibition and Convention Centre*, *Gimnazija Jožeta Plečnika – Jože Plečnik High School*, *Plečnikova hiša – Plečnik House*, *Ljubljanski grad – Ljubljana Castle*, *Cerkev sv. Jakoba – the Church of St. James, St. James' Church*). Izjema so bila imena, npr. *gledališče Glej (Glej Theatre)* in *Kresija (the Kresija building)*, ki so bila prevedena ali prilagojena samo delno, saj že po naravi niso najbolj primerna za prevajanje, zato so ohranila izvorno obliko, preveden pa je bil le občni del. Posebej zanimiv je bil prevod imena *Peglezen*: ohranjeno je bilo slovensko ime, zelo pogosto pa je bil v narekovajih dodan prevod *the Iron*. Samo ime stavbe je namreč tesno povezano z njenim videzom, česar pa turist samo s slovenskim izvirnim imenom ne bi mogel razbrati. Nekatera imena so kljub siceršnji prevedljivosti ohranila svojo izvorno obliko, zato je bil za zagotovitev razumevanja funkcije zgradbe navadno uporabljen pojasnjevalni dodatek (*Ljubljanska banka – the Ljubljanska banka office building*). Če ohranimo slovensko ime, je treba pred ime postaviti določni člen (*the Kresija*), enako velja v primeru pojasnjevalnega dodatka (*the Kresija building*). Angleška imena zgradb namreč spadajo v kategorijo edinstvenosti (Klinar 1994) in angleška slovnica zanje zahteva rabo določnega člena z izjemo:

- imen zgradb, kjer je prva beseda imena osebno ime v roditeljskem (Plečnik's pyramid),
- imen tovarn in trgovin (*Mercator, Maximarket*),
- avtobusnih in železniških postaj (*Ljubljana Bus Station, Ljubljana Railway Station*),
- gradov (*Ljubljana Castle*),
- gimnazij (*Jože Plečnik High School*) in
- letališč (*Ljubljana Jože Pučnik Airport*) (Greenbaum – Quirk 2009).

Pravila rabe določnega člena so bila v analiziranih brošurah pri primerih zgradb in ustanov/podjetij upoštevana. Zgoraj smo navedli primer *Glej Theatre*, ki je bil v brošuri zapisan brez določnega člena. Ker se je ime pojavilo v funkciji naslova, ne gre za slovnično napako. Ko se lastno ime pojavi kot točka na seznamu, kot napis pod sliko ali kot naslov, je opustitev sicer obveznega določnega člena dovoljena (Klinar 1994).

Zaradi večje praktične prevajalske uporabnosti smo v kategoriji zemljepisnih imen obravnavali tudi imena zvez, zavodov, tovarn, združenj, društev itd., ki jih pravopis sicer umešča med stvarna imena. Imena so bila prevedena (*Ministrstvo za zunanje zadeve RS – the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia*), če pa je bila slovenska oblika ohranjena, je bil dodan tudi angleški prevod

(*Glasbena matica – the Glasbena matica (Music Society)*), saj brez njega turist ne bi mogel razumeti, kaj to lastno ime označuje. Pri prevajanju imen družb moramo biti pozorni na morebitne že uveljavljene ustreznice (*Komunistična partija Slovenije – the Communist Party of Slovenia*) in ne odstopati od njih.

Stanko Klinar predlaga, da v prevodih vodnikov in turističnih prospektov uporabljamo čim več slovenskih imen, saj so samo ta skladna z imeni na zemljevidih. Svetuje, da angleške prevode navedemo samo v oklepaju ali pa ob slovenskem izvornem imenu zapišemo le angleški pojasnjevalni dodatek (Klinar 1994). Newmark je povsem proti prevajanju imen podjetij, organizacij, šol, univerz, bolnišnic ipd., saj jih na destinaciji bralec ciljnega besedila lahko najde le, če bo njihovo ime zapisano v izvorni obliki (Newmark 1988). Rezultati analize pa so pokazali, da je v turističnih brošurah ta imena priporočljivo prevajati, saj se tako turistom omogoči vsebinsko razumevanje imen in se besedila približa bralcem. Na mestih, kjer je zaradi orientacije to potrebno, se v prevod lahko doda tudi izvorno slovensko ime.

3.3 Stvarna imena

Stvarna imena zaznamujejo imena stvaritev, organizacij, podjetij, znamk itd. Tako kot ostala lastna imena jih zapisujemo z veliko začetnico, v primeru večbesednih stvarnih imen pa neprvo besedo zapišemo z veliko le, če je že sama po sebi lastno ime (SP 2001).

Znana umetnostna dela imajo že uveljavljene prevode, manj znana pa samo transkribiramo oz. jih prečrkujemo, da so v skladu z zapisom in izgovarjavo ciljnega jezika (Newmark 1988). Najprej moramo torej preveriti, ali je bilo delo v ciljni jezik že prevedeno oz. ali ima ime stvaritve že ustaljeno prevodno ustreznico v ciljnem jeziku (Särkkä 2007). Če gre za imena slik, knjig, umetnostnih in še posebej neumetnostnih del, ki še nimajo splošno uveljavljenih prevodov, je smiselno ohraniti izvorno ime in dodati prevod, npr. v oklepaju, saj bo naslovnik le tako lahko razumel vsebino dela in poiskal dodatne informacije o njem, če bo želel (*Zdravljica – A Toast (Zdravljica)*) (Newmark 1988). V analiziranih brošurah se tega Newmarkovega priporočila niso vedno držali in stvarno ime večkrat samo prevedli ter v besedilu prevoda opustili izvorno slovensko ime. Ohranitev slovenske oblike pri neumetnostnih delih ni bila smiselna, saj za neumetnostna dela velja, da naslov dobro opisuje vsebino (Newmark 1988), zato je prevod naslova takega dela za turistovo razumevanje vsebine ključnega pomena (*Strategija gastronomije v regiji Osrednja Slovenija – the Gastronomic Strategy of Central Slovenia*). Prevedena so bila tudi imena razstav in zbirke ter imena festivalov in prireditvev. Ugotovili smo, da v tovrstnih primerih samo zaradi orientacije ni smiselno ohranjati izvornega slovenskega imena, saj so ta tesno povezana s turizmom in se na sami destinaciji pogosto pojavljajo z angleško prevodno ustreznico. Ime razstave, zbirke ali prireditve jasno nakazuje na njeno vsebino, zato citatni prenos ne bi bil primeren, saj turist ne bi razumel, za kakšno razstavo ali festival gre in bi se posledično manj verjetno odločil za ogled oz. obisk, cilj brošur pa je ravno v vzbujanju zanimanja

za ogled znamenitosti, zbirk, razstav, prireditev itd. med turisti. Če se odločimo za ohranitev slovenskega imena, se je smiselno odločiti še za pojasnjevalni dodatek, kadar iz konteksta ni razvidno, za kakšno prireditev, zbirko ali razstavo gre, in pri tem ne smemo pozabiti na določni člen (*Druga godba – the Druga godba festival*). Med stvarna imena spadajo tudi imena blagovnih znamk, ki so navadno zaščitena in jih ne smemo prevajati, lahko pa v sobesedilo vključimo pojasnjevalni dodatek, da naslovnik lažje razume, kaj znamka označuje.

4 SKLEP

Brošure so del turistične izkušnje in vplivajo na zadovoljstvo turistov z destinacijo, zato se je pri oblikovanju turističnih brošur treba zavedati pomembnosti kakovostnih prevodov. Iz osmih brošur Turizma Ljubljana smo oblikovali specializirani vzporedni korpus in na podlagi kontrastivne analize 3237 primerov prevodov lastnih imen oblikovali smernice za prevajanje lastnih imen v turističnih brošurah. Enotne strategije prevajanja lastnih imen ni, saj se za posamezne prevodne ustreznice odločamo glede na situacijo, kontekst, zahteve in potrebe bralcev ciljnega besedila in naročnika prevoda. Srečali smo se z različnimi stopnjami prevajanja oz. načini vključevanja slovenskih lastnih imen v angleška besedila. Na eni strani so bila imena, ki so bila v angleščino popolnoma prevedena, na drugi strani pa imena, ki so ohranila slovensko obliko in so bila v angleška besedila samo citatno prenesena. Popolni prevod je značilen za imena mostov in spomenikov, razstav, zbirk in prireditev, citatnost pa je uporabljena predvsem pri osebnih imenih, imenih blagovnih znamk ter pri imenih ulic, ki so v funkciji podajanja naslovov stavb. Med tema dvema skrajnima stopnjama vključevanja slovenskih lastnih imen v angleška besedila pa smo se srečali še s številnimi drugimi delnimi prevodi ter prevodi s pojasnili in priredbami. Na podlagi analize lahko oblikujemo tri pravila. Prvo se nanaša na dejstvo, da imajo določena lastna imena že uveljavljene ustreznice v različnih jezikih, ki jih je v prevodih brošur nujno upoštevati in si ne izmišljati novih. Drugo je povezano z lastnimi imeni, ki niso slovenskega izvora in so že v slovenskem besedilu prevedena iz izvornega jezika, zato slovenski zapis ne sme vplivati na zapis v angleškem besedilu. Tovrstna imena ne spadajo v kulturo izhodiščnega jezika – v našem primeru je to slovenščina –, zato jih prevajamo oz. citatno prenašamo iz jezika, iz katerega izhajajo, in ne iz jezika, iz katerega prevajamo. Tretje pravilo pa se nanaša na zahtevo po enotnosti prevodov. Analizirane brošure sicer niso imele poenotenih prevajalskih strategij in prevodnih rešitev za lastna imena, vendar bi bilo v prihodnje to smiselno storiti in imena dosledno prevajati v vseh brošurah, ki jih izdaja javni zavod Turizem Ljubljana.

Pogosti so bili delni prevodi, ko je bil občni del imena preveden, drugi del pa je ostal v (osnovni ali izpeljani) slovenski obliki. Podobno se je v prevodu ob imenih, ki so bila ohranjena v citatni obliki, včasih pojavil pojasnjevalni dodatek (*the Kresija building*). Taki prevodi turistom omogočajo razumevanje lastnega

imena, hkrati pa se z ohranitvijo slovenskega imena zagotovi istovetnost z zapisi na usmerjevalnih tablah, zemljevidih in v spletnih mobilnih aplikacijah, ki jih danes turisti pogosto uporabljajo za orientacijo. Pojasnjevalni dodatki kažejo na prirejanje prevodov za turiste, ki je včasih potrebno zaradi vrzeli v poznavanju kulture, zgodovine ali geografije destinacije. S prevodnimi rešitvami pomembno prispevamo k doseganju zelenega namena brošur, tj. vzbujanju zanimanja med turisti in k pritegnitvi k obisku znamenitosti, muzejev ter razstav na destinaciji. Tako oblikujemo za turiste zanimiva besedila ter jim omogočimo orientacijo na eni strani in razumevanje vsebin na drugi.

Ker so danes za turiste čedalje pomembnejše tudi spletne vsebine in mobilne aplikacije, ugotovitve tega članka ne veljajo samo za tiskane brošure, ampak tudi za spletna turistična besedila. Tudi prevedene vsebine tovrstnih aplikacij morajo biti ustrezno in skrbno pripravljene, da bi zagotavljale razumevanje in uspešno orientacijo. Brošure, letaki, vodniki, spletni članki in oglasi ter druga turistična besedila so del celovite turistične izkušnje in lahko vplivajo na zadovoljstvo turistov z destinacijo, zato se je pri njihovem oblikovanju treba zavedati tudi pomena kakovostnih prevodov.

VIRI IN LITERATURA

- Agorni 2012a** = Mirella Agorni, Tourism communication: the translator's responsibility in the translation of cultural difference, *Pasos – Revista de Turismo y Patrimonio Cultural* 10 (2012), št. 4, 5–11.
- Agorni 2012b** = Mirella Agorni, Questions of Mediation in the Translation of Tourist Texts, *Altre Modernità – Otras Modernidades – Autres Modernité – Other Modernities, Numero speciale – Confini mobili: lingua e cultura nel discorso del turismo*, 1–11 (<http://riviste.unimi.it/index.php/AMonline/article/view/1963>, dostop 14. 6. 2015).
- Baker 2010** = Paul Baker, Corpus Methods in Linguistics, v: *Research Methods in Linguistics*, ur. Lia Litosseliti, London – New York: Continuum International Publishing Group, 2010, 93–113.
- Dann 1996** = Graham Dann, *The language of tourism: a sociolinguistic perspective*, Wallingford: CAB International, 1996.
- Dobrovoljc – Jakop 2011** = Helena Dobrovoljc – Nataša Jakop, *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Durán Muñoz 2011** = Isabel Durán Muñoz, Tourist translation as a mediation tool: misunderstandings and difficulties, *Cadernos de Tradução* 27 (2011), št. 1, 29–47.
- Durán Muñoz 2012** = Isabel Durán Muñoz, Analysing common mistakes in translation of tourist texts (Spanish, English and German), *Onomázein* 26 (2012), št. 2, 335–349.
- Greenbaum – Quirk 2009** = Sidney Greenbaum – Randolph Quirk, *A Student's Grammar of the English Language*, Harlow: Longman, 2009.
- Hassan 2014** = Hanita Hassan, The Representation of Malaysian Cultures in Tourism Brochures, *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 2014, št. 118, 140–151.
- Johansson 2008** = Stig Johansson, *Contrastive analysis and learner language: a corpus based approach*, Oslo: University of Oslo, 2008.
- Kelly 1997** = Dorothy Kelly, The translation of texts from the tourist sector: textual conventions, cultural distance and other constraints, *Trans* 1997, št. 2, 33–42.
- Klinar 1994** = Stanko Klinar, *Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih*, Radovljica: Didakta, 1994.

- Logar 2007** = Nataša Logar, Spričevalo stroke: njen slovar, v: *Zbornik 11. slovenske konference o odnosih z javnostmi*, ur. Natalija Postružnik – Nada Serajnik Sraka – Matej Kušar, Ljubljana: Slovensko društvo za odnose z javnostmi, 2007, 38–45.
- Merkaj 2013** = Ledina Merkaj, Tourist communication: a specialized discourse with difficulties in translation, *European Scientific Journal* 2013, št. 2, 321–325.
- Mikolič 2007** = Vesna Mikolič, Tipologija turističnih besedil s poudarkom na turističnooglaševalskih besedilih, *Jezik in slovstvo* 52 (2007), št. 3–4, 107–116.
- Newmark 1986** = Peter Newmark, *Approaches to Translation*, Oxford: Pergamon Press, 1986.
- Newmark 1988** = Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, New York: Prentice Hall, 1988.
- Nord 2006** = Christiane Nord, Loyalty and Fidelity in Specialized Translation, *CONFLUÊNCIAS – Revista de Tradução Científica e Técnica* 2006, št. 4, 29–41.
- Sanning 2010** = He Sanning, Lost and Found in Translating Tourist Texts: Domesticating, Foreignising or Neutralizing Approach, *The Journal of Specialized Translation* 2010, št. 13, 124–137.
- Särkkä 2007** = Heikki Särkkä, Translation of Proper Names in Non-fiction Texts, *Translation Journal* 11 (2007), št. 1 (<http://www.bokorlang.com/journal/39proper.htm>, dostop 15. 6. 2015).
- Snell-Hornby 1999** = Mary Snell-Hornby, The “Ultimate Comfort”: Word, Text and the Translation of Tourist Brochures, v: *Word, Text, Translation: Liber Amicorum for Peter Newmark*, ur. Gunnilla Anderman – Margaret Rogers, Clevedon: Multilingual Matters, 1990, 95–103.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

SUMMARY

Proper Names in Ljubljana Tourist Brochures and Their Translations into English

Two main objectives of tourist brochures are to offer information about a destination and to try to convince tourists to visit. Only quality translations can provide effective communication and achieve this goal. This article sheds light on the translation of proper names in Ljubljana tourist brochures. In order to determine the strategies for translating proper names from Slovenian into English, a contrastive analysis was conducted based on 3,237 examples from a corpus compiled from eight tourist brochures published by the public institute Ljubljana Tourism. Various translation strategies were identified: from complete translations (names of bridges, monuments, exhibitions, collections, and festivals) to preserved Slovenian forms (names of streets when assigning addresses, and for personal and trademark names). The most widespread were partial translations, in which only the common-noun head of the noun phrase was translated (*Stritarjeva ulica* – *Stritar Street*, *Stritarjeva Street*) or appended in translation in order to simplify understanding (*Stritarjeva ulica* – *the Stritarjeva ulica street*). Translations like these, on the one hand, allow tourists to understand the name, and, on the other hand, ensure identification of the proper name with the labels on signposts and maps. Additional explanations are a result of text modifications that are sometimes necessary due to tourists’ unfamiliarity with the geography, history, and culture of the destination.

METKA FURLAN

O GOVEJEM LASTNEM IMENU *Hrdagata* IN KLETVICI (*h*)*ardigata*

COBISS: 1.01

V prispevku se nastanek narečnega govejega lastnega imena *Hrdagata* razlaga iz kletvice kot bavarskoavstrijske izposojenke v slovenščini.

Ključne besede: goveja lastna imena, kletvice, medmeti, izposojenke, etimologija, slovenščina, bavarska avstrijsčina

The Cow Name *Hrdagata* and the Curse Word (*h*)*ardigata*

This article explains the dialect cow name *Hrdagata* as deriving from a curse word that was borrowed into Slovenian from Bavarian Austrian.

Keywords: names of cows, curse words, interjections, borrowings, etymology, Slovenian, Bavarian Austrian

1 KRAVA *Hrdagata*

Med lastnimi imeni krav, zbranimi za Slovenski lingvistični atlas (SLA), izstopa hapaks legomenon *χῆrdayata*,¹ ki ga je Tine Logar v letu 1957 zabeležil v baškem govoru kraja Nemški Rut – ta se danes imenuje le Rut (= T158).² Vprašalnica za SLA vsebuje namreč tudi vprašanje *Imena krav (po barvi)*, Logar pa je za potrebe tega vprašanja ob omenjenem lastnem imenu krave v istem kraju zabeležil še *bêlka*, *r^uôška*, *pîšana*, *cîka*, *pîrça*, *nâylca*, *brêza*, *kôšarca*, *jâyada*, *rònda* (s pripisom, da gre za temnordečo kravo) in *mùla* (s pripisom, da gre za kravo brez rog). Ob njih je Logar – čeprav vprašalnica SLA takega vprašanja ne vsebuje – zapisal tudi lastna imena juncev *Štêfan*, *r^uôt*, *cik*, *pîrç*, *pîšan*, ki kažejo, da so bili vsaj v času popisovanja v govoru *cîka*, *pîšana* in *pîrça* feminativi iz *cik*, *pîšan* in *pîrç*.

Skoraj 20 let pozneje je isti govor za narečjeslovno diplomsko nalogo pod Logarjevimi mentorstvom raziskovala študentka Zorka Kos in za isto vprašanje leta 1976 dobila naslednje gradivo: *'liška*, *'šiuka*, *'cika*, *s'pe:glà*,³ *'pirxa*. Razvidno

1 Ponazoritev zapisa sledi Logarju, ki velike začetnice pri lastnih imenih goveda razen izjem, prim. spodaj *Štêfan*, ni uporabljal.

2 Baški govor se uvršča v tolminsko narečje rovtarske narečne skupine.

3 Gre za kravo, ki je bila tako lastnoimensko poimenovana najbrž zaradi bele lise na glavi, prim. kor. rož. *špîhvara* 'koza z belo liso na glavi' (Šašel 1957: 122) < *špêglara in v 17. st. *špeglasti konj* 'konj jabolčno sive barve' (Kastelec-Vorenc). O tem pomenskem odtenku nemških izposojenk iz samostalnika *Spiegel*, ki se je že v nemškem govornem okolju uporabljal tudi za

je, da je število njenih pridobljenih lastnih imen krav v primerjavi z Logarjevim precej nižje in da sta bili ponovno zabeleženi le dve (tj. *cika* : '*čika*, *pîrxa* : '*pirxa*), pojavila pa so se tri nova (tj. '*liška*, '*šiuka* in *s'pę:glā*). Med ponovno neevidentiranimi pa je ob *bêlka*, *r^uôška*, *pîšana*, *nâγlca*, *bręza*, *kôšarca*, *jâγada*, *rõnda* in *mûla* ostalo tudi lastno ime *χêrdayata*.

Čeprav je mreža narečnih točk za SLA gosta, saj jih danes vsebuje kar 417 (SLA 2.2: 43), lastno ime krave *χêrdayata* razen v Rutu ni bilo zabeleženo nikjer drugje, ne prinaša ga noben drugi slovenski sodobni ali historični leksikalni vir. Čeprav gre očitno za slovenski lastnoimenski hapaks legomenon, bi se v verodostojnost obstoja tega lastnega imena krave težko podvomilo, saj je malo verjetno, da bi bil Logarjev podatek nezanesljiv. V prid obstoja govori tudi tu predstavljena razlaga nastanka tega lastnega imena.

2 LASTNO IME *Hrdagata* PRVOTNO NI BILO POIMENOVANJE PO BARVI GOVEDA

Dobljeni odgovori v SLA naj bi, upoštevajoč vprašanje, kravo označevali po barvi, a je že Logar s pripisom »brez rog« pokazal, da to za *mûla* vsaj v etimološkem smislu ne drži, ker vsebuje pridevnik *mûl* 'brez rogov' (Pleteršnik; Bezljaj ESSJ: II, 205). Ker imamo opraviti z lastnimi imeni, pri katerih je še v višjem deležu kot pri občnih povezanost s prvotnim pomenom, determiniranim z etimološkim nastankom, pretrgana in se kot lastna imena brez pomena (npr. *reka Mislinja*) ob takih, kjer je pomen še ohranjen oz. sinhrono prepoznaven (npr. *reka Reka*, *krava Sivka*), lahko sekundarno povezujejo tudi z lastnostjo denotata, ki z etimološkim nastankom lastnega imena nima nobene zveze, je možno, da se je lastno ime *mûla* v govoru Ruta dajalo le kravam posebne barve/obarvanosti ipd., a tega danes žal ni več mogoče preveriti. Naj možnost pojava, da se poimenovanje začne povezovati z značilnostjo denotata, ki z etimološkim nastankom poimenovanja ni v nobeni povezavi, ponazorim z istriotskim primerom iz kraja Galižana, kjer se lastno ime *ga'jardo* daje moškemu govedu belkaste barve (Filipi – Buršič Giudici 1998: 490, op. *), v etimološkem smislu pa beseda označuje močno, krepko govedo, saj je beseda ista, kot je it. pridevnik *gagliardo* 'močen, krepk'.

Možno je torej, da se je lastno ime *χêrdayata* v govoru dejansko dajalo kravi posebne barve/obarvanosti, ki pa z etimologijo govejega lastnega imena nima nobene zveze. Edina možna povezava *χêrdayata* s slovensko občnoimensko leksiko je namreč ta, da se poveže z danes redko uporabljanim medmetom *ârdigâta*, ki služi za izražanje podkrepitve trditve, npr. *ardigata*, *pijača bi se prilęglā!*; *ardigata*, *ali ni srčkana!* (SSKJ) z variantami *ardegata* (Kartoteka SSKJ), *hârdigâta* in *ordigâta* (Besedišče 1987).

► označevanje svetlečih oziroma svetlikajočih oziroma belih lis pri živalih in tudi živali samih, kot kaže n. lastno ime konja *Spiegel*, Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 97 s.v. *špęglar* in *špęglavec*.

3 SLOVENSKI MEDMET = KLETVICA (*h*)ardigata

Čeprav je medmet *ardigâta* v SSKJ označen kot narečen, nobena od navedenih variant ni bila neposredno zabeležena v narečju, ampak sta varianto *ardigata* zapisala pisatelj Ferdo Kozak (1894–1957), rojen v Ljubljani, in klasični filolog ter prevajalec Anton Sovre (1885–1963), rojen v Šavni Peči (v občini Hrastnik), sama pa se je spomnim iz otroštva. Silno redko jo je, ko je bila izjemno jezna, kot edino kletvico uporabljala moja pokojna mama, rojena v Ljubljani. Varianto *ardegata* poznamo iz Samorastnikov (1940) Lovra Kuharja (1893–1950; psevdonim Prežihov Voranc), rojenega v Podgori pri Ravnah na Koroškem, sodelavka Tjaša Jakop pa mi je sporočila, da jo je uporabljala njena babica Milka Senica, rojena leta 1923 v Šentvidu pri Grobelnem, tudi v zvezi '*a:rde'ga:ta, 'pi:ška z'la:ta!*' Varianta *hardigata* je bila del besednega zaklada pisatelja Smiljana Samca (1912–1995), rojenega v Trstu, saj je zapisal: *Hardigata – sakramiš! S tabo je res velik križ* (Kartoteka SSKJ), sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja pa jo najdemo tudi v humorističnem časopisu Pavliha: »*Hardigata, kakšne debele svinje imate na Pobrežju!*« *sem pohvalil tamkajšnje svinjerejce, oni so se mi pa smejali* (Kartoteka SSKJ). Varianto *ordigata* je uporabljal pisatelj Matevž Hace (1910–1979), rojen v Podcerkvi v občini Loški potok, prim. *Lepše je, da naša dva pri vojakih lenarita, kakor pa da bi se kje po nepotrebnem vojskovala, ordigata* (Kartoteka SSKJ).

Nobene od navedenih variant ni najti v slovenskih sodobnih in starejših narečnih virih, je pa iz rojstnih krajev njenih zapisovalcev – ob predpostavki, da so besedo slišali v domačem rojstnem okolju – mogoče sklepati, da je bil medmet oz. kletvica znan na širšem območju slovenskega prostora. To se lahko utemeljuje tudi s pogovornimi in tudi narečnimi⁴ medmeti *ardûn*, *hãrdûn* in *ãrdûš*,⁵ ki prav tako izražajo (močno) podkrepitev trditve (SSKJ) in so s skupnim vzglasjem (*h*)ard- lahko le križanci med sinonimnimi medmeti/kletvicami (*h*)*ardigata* in *mejduš/mejdun*:⁶

(h)ardigata × mejduš →⁷ (h)arduš

(h)ardigata × mejdun → (h)ardun

4 Prim. npr. Weiss 1998: 75, 255.

5 Tudi gorenjski *ãrdičina* (SSKJ). Gl. v nadaljevanju besedila.

6 Izhodišče te kletvice (besednovrstno medmet) je besedna zveza **pri mojejî duši* > (po kontrakciji) sln. **pri mëji duši* > (po redukciji) *prmejduš* (Ramovš 1952: 93; Furlan 1997: 171, op. 6) → evfemizirano **prmej-dunaj* > **prmejduni* > *prmejdun*. Obe kletvici *prmejduš* in *prmejdun* sta bili skrajšani v *mejduš* in *mejdun*, prva tudi v *duš*, pa tudi s sodobnim svojilnim zaimkom posodobljeni v *prmojduš* in *prmojdun*.

7 Simbol → (tudi ←) ponazarja katero koli (formalno ali pomensko) nesistemsko jezikovno spremembo, tudi na medjezikovni prehod = izposojo.

4 MEDMET = KLETVICA JE BIL IZPOSOJEN IZ AVSTRIJSKE BAVARSKE NEMŠČINE, IZVIRA PA IZ MADŽARŠČINE

Kletvica *ardigata* z variantami *ardegata*, *hardigata* in *ordigata* je bila izposojena iz bavarskoavstrijskih medmetov, ki kot vzkliki služijo za izražanje začudenja in nastopajo tudi v vlogi šibkejših kletvic.

Poleg bav. avstr. *ardegáta* in *hardigáta*, ki ju kot predlogi izposoje za sln. *ardigata* po WBÖ: I, 321 navaja Reichmayr 2003: 186, se v WBÖ l.c. omenjajo tudi sinonimne variante *ardagatta*, *hartegatte*, *hardigatti*, *hardegāta*,⁸ v Schatz 1955: 290 pa tirolsko *herdigati*. Kot *herdegatta!* je bila kletvica znana tudi v dunajski nemščini (Schuster 1985: 77).

Kletvica se je na bavarsko območje razširila iz madžarščine, se ugotavlja v WBÖ l.c. in navaja madžarsko predlogo *ördögadta* (z *ördög* 'hudič'), ki kot pretekli deležnik glagola *ad-* 'dati' pomeni 'verteufelt, verdammt' oz. dobesedno 'od hudiča dan'.⁹

Zaradi fonetičnega razhajanja med madž. *ördögadta* in bav. avstr. *ardegáta*, *hardigáta* itd. se v WBÖ l.c. sklepa, da je bila v bavarski avstrijščini kletvica madžarskega izvora delno formalno preoblikovana pod vplivom nemškega vzklika *Herrgott!* 'O moj bog!' (WBÖ l.c.). Ta vpliv je viden v variantnem vzglasju *a-*: *ha-* in variantah *hårdigotti*, *hërdigoti* z *-got(t)i*, ki nakazujejo, da je bila madžarska kletvica v bavarsko narečje najverjetneje izposojena pred madžarsko labializacijo *e > ö*, ki se na zahodni meji madžarskega jezikovnega prostora še v 16. stoletju ni popolnoma zaključila, in da se je replika madžarske kletvice v bavarski avstrijščini glasila **erdegatta*.¹⁰ Možnost mlajše bavarskoavstrijske replike **ördögatta*, ki naj bi bila delabializirana interno bavarskoavstrijsko, bi bilo treba izključiti, ker se je bavarska delabializacija zgodila precej prej, že v 13. stoletju (Kranzmayer 1956: 39).

Postavlja se vprašanje nastanka bav. avstr. *a-* iz prvotnega **e-*. Možno je, da je bilo prvotno avstrijsko zaporedje **erdeg-* in pod vplivom *Herrgott!* nastalo **herdeg-* še nadalje pod vplivom vzklika *Herrgott!*. V tirolskih govorih se prvotni *-e-* v njej kaže kot tak v *hergot*, kot diftong *ea* [eə] v *heargot* pa tudi kot *a* v *hargot* (Schatz 1955: 290).¹¹ Lahko pa sta se zaporedji **erdeg-* in **herdeg-*

8 Poleg teh pa še varianti *hattigatta* in *hattigattj* (WBÖ l.c.), ki sta z medglasnim *-tt-* namesto pričakovanega, z nastankom besede determiniranega prvotnega zaporedja *r + dental* sekundarni in za razumevanje slovenskega gradiva z zaporedjem *-rd-* nerelevantni.

9 Za pomoč pri morfološki analizi madž. *ördögadta* se zahvaljujem lektorici madžarskega jezika v Ljubljani, ge. Évi Schwetter.

10 Za pojasnilo o prvotni madžarski fonetični podobi deležnika in kronologiji madžarske labializacije se zahvaljujem dr. Elódu Dudásu. Neposredno iz madžarske predloge pred labializacijo *e > ö* je bila kletvica lahko izposojena v hrv. kajk. *erdegata*, ki služi za izražanje nerazpoloženja, jeze, neprijetnega presenečenja in je bila zapisana že ob koncu 18. stoletja, enkrat pa jo je uporabil Miroslav Krleža v Baladah Petrice Kerempuha (1936), in sicer v Keglovichiana: *tratarata, erdegata, / nebe je za Grofa, a je ne za tata!* (RHKKJ: I, 540sl.; Tjaša Jakop, ustno).

11 Prim. enako razmerje vokalizma v tirol. n. *hart*: *heart* ob nvn. *Herde* 'čreda' (Schatz 1955: 291).

priključili avtohtonemu preglasenemu besedju tipa *gärtner*, ki je ob sebi imel tudi nepreglašeno varianto tipa *gartner* in se je po bavarski labializaciji glasila *görtner* (Striedter-Temps 1963: 3): **(h)erdegatta* → **(h)ardegatta* : **(h)qrdegatta*.

V drugem zlogu bavarske kletvice se pojavljajo kar trije samoglasniki – *e*, *i* in *a*. Ni jasno, ali so posledica redukcije v nenaglašenem zlogu, ki v predstavitvi vokalizma v Kranzmayerjevi monografiji iz leta 1956 niso izpostavljene, ali pa je morda bav. avstr. zamenjava tipa *ä* [e] → *a* delno zajela tudi drugi zlog, kar je lahko dalo *ardagatta*, delno pa ne, prim. *hardegāta*.

4.1 Bavarskoavstrijski hipokoristik *hardegg* ‘preklet’ in slovensko *ardečina*, *ardičina*

V WBÖ l.c. omenjeno bav. avstr. *hardegg* s pomenom ‘preklet’, ki je bilo znano tudi dunajski nemščini (Schuster 1985: 76), je bolj verjetno nastalo po skrajšanju bavarske kletvice, kot pa da bi potrjevalo dvočlensko izposojjo iz madž. **erdeg* ‘hudič’ in **erdegatta* ‘od hudiča dan’. Zato je možno, da se je izglasje v *hardegg* naslonilo na bavarske pridevnike na *-ic* (nvn. knjiž. *-ig*), kar je prek **hardigg* povzročilo nastanek variant tipa *hardigátta*. Zanimivo je, da tudi bav. avstr. predlogo *hardegg* ‘preklet’¹² z varianto **hardigg* slovenščina posredno potrjuje.

Ob *ardigata* in *arduš/ardun* se pri piscih, ki izvirajo iz gorenjskega območja,¹³ pojavljata sinonimna medmeta *ãrdičina* (SSKJ) in *ardečina* (Kartoteka SSKJ), ki kažeta na domačo izpeljavo s pripono *-ina* v večalno-slabšalni funkciji (tipa *deklina*) iz **ardik* in **ardek*, kar ne more biti nič drugega kot slovenska replika bav. avstr. izpričanega *hardegg* in iz bav. avstr. *hardigátta* predpostavljene **hardigg*.

Ker se nemške izposojenke iz predlog vzglasnim *h-* v slovenščini pogosto odražajo z variantnim vzglasjem *hadra/adra*, *hica/ica*, *huta/uta* (Striedter-Temps 1963: 58), je za slovenske medmete treba predpostaviti bavarskoavstrijske fonetične predloge, ki so bile delno evidentirane, delno pa ne. Medtem ko je predlogo za sln. *hardigata/ardigata* mogoče prepoznati v bav. avstr. *hardigátta*, za sln. *ardegata* pa bav. avstr. *hardegāta*, je za sln. *ordigata* treba predpostaviti bav. avstr. labializirano predlogo **hordigata* iz *hardigátta*.

12 Ta bav. avstr. *hardegg* je bil verjetno predloga za v dunajski avstrijščini pogosto uporabljan vzklik za izražanje jeze *hardex* (Wehle 1980: 160sl.; Schuster 1985: 76), ki se je v izglasju preoblikoval pod vplivom sinonimnega vzklika *fix* kot hipokoristika iz medmeta = kletvice *Kruzifix* (Wehle 1980: 124): *hardegg* → *hardex*. S križanjem nastalo kletvico so kot *hãrdeks* poznali kočevarski Nemci, ob njej pa tudi *hãrdigata* (Tschinkel 1973: I, 298).

13 Iz Kartoteke SSKJ je razvidno, da je varianto *ardičina* uporabljal pisatelj Fran Saleški Finžgar (1871–1962), rojen v Doslovčah, prim.: *ardičina! je zaklel Jaka tako na glas, da se je Francelj spotaknil*, varianto *ardečina* pa prevajalec Janko Moder (1914–2006), rojen v Dolu pri Ljubljani, prim.: *Viš ga, še eden. Ardečina!*

5 BAŠKO *χərdayata* ← **χardayata*

Lastno ime *χərdayata* je z izglasjem *-ayata* sicer fonetično prekrivno z izglasjem bav. avstr. *ardagatta*, ima pa v vzglasju soglasnik *χ-*, ki kaže na obstoj bav. avstr. variante **hardagata*. Od vseh slovenskih medmetov/kletvic pa se lastno ime krave razlikuje tudi v tem, da v prvem zlogu nima pričakovanega zaporedja *-ar-*, ampak *-ər-*. Ker se replike mlajših, novonemških (narečnih ali knjižnih) zaporedij *-arC-* v slovenščini odražajo s polnim ajevskim samoglasnikom kot *-arC-* (npr. *gartnar* ← bav. avstr. *gartner* 'vrtnar', *gartl* ← bav. avstr. *gartl* 'vrt'; *gartroža* ← bav. avstr. *Gartenrose* 'vrtnica'), je verjetno, da je redukcija *-ard-* → *-ərd-* v *χərdayata* namesto pričakovanega **χardayata* posledica internoslovenskega razvojnega dejavnika.

V baškem govoru Ruta imajo enako zaporedje *ər* kot *χərdayata* tudi *cərna b/vīna*¹⁴ 'črno vino', *ta štərta lēta* 'četrtto leto', *šərna* 'srna', *šəršan* 'sršen'. Ta *ər* je tako kot v drugih primerih z *är* odraz zlogotvornega *r*, npr. *smärt* 'smrt', *wärχ* 'vrh', *γärla* 'grlo', *ctärtk* 'četrtke', *päršt* 'prst'. Fonemsko zaporedje *ər* se kot odraz zlogotvornega *r* pojavlja tudi v nenaglašeni poziciji, npr. *tərpēt* 'trpeti', *mərlič* 'mrlič'. Redukcije tipa *-arC-* → *-ərC-* v govoru niso znane, ampak je Logar zabeležil le redukcijo *-ri/uC-* → *-ərC-* npr. v *pərjātu* 'prijatelj', *lädərk* 'radič' ← sln. **ladrik* ← furl. *ladric* 'radič', *pəršu* 'prišel', *dəržina* 'družina'. Ta pri reševanju vprašanja, zakaj ima lastno ime *χərdayata* zaporedje *-ər-* in ne *-ar-*, ne pride v poštev.

Ker v baškem govoru redukcija *-arC-* → *-ərC-* v *χərdayata* očitno ni bila fonetično spodbujena, je možno, da je posledica leksikalnega vpliva, torej ljudske etimologije. V slovenskem sistemu nastanka lastnega imena *χərdayata* ni mogoče razložiti drugače, kot da se poveže z medmeti tipa (*h*)*ardigata*. Prav to pa nakazuje, da je bilo lastno ime prvotno negativno konotirano in da je prvotno verjetno služilo kot vzdevek kravam, ki jim gospodar verjetno zaradi nesprejemljivega obnašanja, ki je povzročalo jezo, ni bil naklonjen. Že medmet **χardayata* je bil izolirana izposojenka brez svoje besedne družine, ki bi zagotavljala fonemsko in pomensko stabilnost besede. Ko pa je bil uporabljen za negativno konotirano oznako krave, je možno, da se je začel asociativno povezovati z narečnim odrazom pridevnika *gřd*, f *gřda* 'nelep, slab, neprijeten ipd.' < psl. **gřrdь*, ki ga v Rutu Tine Logar sicer ni zapisal, bi se pa, upoštevajoč razmerje odrazov *wärχ* 'vrh' < psl. **uřrhь* in *cərna* 'črna' < psl. **čьrnā*, glasil **γärd*, f **γərda*. Prvotni vzdevek krave **χardayata* se je zato lahko pod vplivom pridevnika v ženski obliki **γərda* preoblikoval v *χərdayata*. Formalno preoblikovanje je verjetno sprožilo, da se je jezikovna zavest o medsebojni povezanosti med vzdevkom (kasneje lastnim imenom) in medmetom izgubila, raba medmeta **χardayata* pa je tako kot pri drugih sorodnih omenjenih začela pešati. Medtem ko so se sledi nekoč arealno precej širše uporabljenih medmetov/kletvic deloma še ohranile, je raba **χardayata* popolnoma zamrla.

14 Vse navedeno narečno gradivo iz Ruta izvira iz zapisov Tineta Logarja.

Čeprav je bilo območje zgornje Baške doline, kamor ob vaseh Bača pri Podbrdu, Grant, Hudajužna, Kal, Kuk, Obloke, Petrovo Brdo, Podbrdo, Porezen, Stržišče, Trtnik in Znojile spada tudi Rut, v 13. stoletju kolonizirano z nemško govorečimi priseljenci iz tirolske Pustriške doline (n. Pustertal), tu obravnavano narečno gradivo nemškega izvora ni v zvezi s tirolsko kolonizacijo tega območja, ker je medmet na to območje kot tudi na druga v slovenskem jezikovnem prostoru iz bavarske avstrijščine prišel kasneje, najverjetneje ne pred 16. stoletjem.

Shema razvojne poti od madž. **erdegadta* ‘preklet’ prek avstrijske bavarščine do sln. kletvic (*h*)*ardigata* in lastnega imena *Hrdagata*

Madž. **erdegadta* (> po 16. st. *ördögadta* *‘od hudiča dan’, ‘preklet’)

⇒15 bav. avst. * <i>erdegatta</i> →VPLIV VZKLIKA <i>Herrgott!</i>	bav. avstr. ⇒	sln.	
	<i>hârdigotti</i>		
→NASTANEK <i>a- < e-</i> (VPLIV VZKLIKA <i>Hargot!</i> ALI DVOJNIC <i>gärtner/gartner</i>)	<i>ardegátta</i>		
	<i>hartegatte</i>		
	<i>hardegāta</i>		
→NASTANEK <i>-a < *-e-</i> (VZROK?)	<i>ardagatta</i>		
	* <i>hardagatta</i> ⇒	* <i>hardagata</i>	
		→VPLIV ADJ * <i>γārda</i>	<i>Hrdagata</i>
→HIPOKORISTIK	<i>hardegg</i>		
	* <i>ardegg</i> ⇒	* <i>ardek</i>	
		→IZPELJAVA <i>-ina</i>	<i>ardečina</i>
→VPLIV ADJ NA <i>-ic</i>	* <i>hardigg</i>		
	* <i>ardigg</i> ⇒	* <i>ardik</i>	
		→IZPELJAVA <i>-ina</i>	<i>ardičina</i>
→IN NASTANEK VARIANT Z <i>-i-</i>	<i>hardigatta</i> ⇒		<i>hardigata</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdūš</i>	<i>harduš</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdun</i>	<i>hardun</i>
	* <i>ardigatta</i> ⇒		<i>ardigata</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdūš</i>	<i>arduš</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdun</i>	<i>ardun</i>
	<i>hardigatti</i>		
→PO LABIALIZACIJI * <i>ardigatta</i>	* <i>qrdigatta</i> ⇒		<i>ordigata</i>

6 NEGATIVNO KONOTIRANA POIMENOVANJA KRAV

Ob predstavljeni razlagi narečnega lastnega imena krave *χḗrdayata*, ki odkriva, da v etimološkem smislu lastno ime pomeni isto kot 'prekleta' in da je najverjetneje nastalo iz vzdevka, izvorno pa kletvice, ki je bila v zvezi s kravo večkrat izgovarjana zaradi njenega gospodarju nesprejemljivega vedenja, kar je sprožilo, da se je tako kravo identificiralo s kletvico, je treba odgovoriti na vprašanje, ali negativno konotirana poimenovanja krav v jeziku sploh obstajajo. Klasifikacije lastnih imen krav ali poimenovanj krav praviloma temeljijo na prepoznavanju semantično-motivacijskih vzorcev, ki se pretežno nanašajo na zunanje značilnosti krav (tu prednjačijo poimenovanja po barvi), njihov izvor itd., manj pa na obnašanje,¹⁶ medtem ko se razmerju *nevtralnno lastno ime/poimenovanje* : *nenevtralnno lastno ime/poimenovanje* ne posveča pozornost. Še zlasti pa ne negativni konotiranosti, ki je gotovo tudi redkejša.

Med negativno konotirana poimenovanja krav nedvomno spada belokranjsko *sátvara*, navedeno le v Pleteršnikovem slovarju in pomensko predstavljeno s '(krava) škododelka', ponazorjeno pa s *kam greš, ti satvara!*. Čeprav se v ARj: XIV, 705 besedo povezuje s hrv., srb. *satvar* f 'kar je narejeno, stvar' < **sb-tuar-b*, kar implicira, da naj bi bila v Beli krajini uskoški import, je bolj verjetno, da je korensko sorodna s slovenskim glagolom *savtáti -ám* impf 'hlavno jesti'¹⁷ in je fonetično preoblikovana (premet!) iz prvotnega **satvara* ter je v etimološkem smislu označevala požrešno kravo, ki je lastniku povzročala škodo. Enako tvorjen je sln. prav tako negativno konotirani samostalnik *trantâra* f 'butasta oseba', ki je bil izpeljan iz *tránta* 'vzdevek omejeni, leni ženski' in ima ob sebi tudi glagol *trantáti* impf 'čvekati, blebetati'.¹⁸

V kašubščini je z *rêver* poimenovana krava, ki stalno puli rastline ob cesti, beseda pa kot nemška izposojenka v etimološkem smislu pomeni 'tat' (Borys v SEK: IV, 183).

Iz Erjavčevega gradiva iz tolminskih hribov je med negativno konotirana lastna imena krav mogoče šteti *Begúnka*, ki označuje kravo, ki je pastirju rada uha-jala (Erjavec 1875: 225). Podobno pomensko motivirani sta vsaj prvotno verjetno bili tudi lastni imeni izprivedniškega izvora *Bistrina*¹⁹ in *Hítrina* (Erjavec l. c.), v katerih ima pripona *-ina* verjetno slabšalno funkcijo. Iz zbranega Reichmayrjevega gradiva so taka lastna imena krav *Afna* (Reichmayr 2005: 81) *'krava nenaravnega vedenja' ← *áfna* 'kot opica obnašajoča se oseba, zlasti ženska', *Štólca* (Reichmayr 2005: 84) *'ponosna, ošabna', prim. nvn. *stolz* 'ponosen', *Stára* (Reichmayr l.c.), *Pùsta* (Reichmayr 2005: 83) *'nadležna, tečna, vsiljiva', prim. kor. *pù:st* adj 'nadležen, tečen, vsiljiv' (Karničar 1990).

16 V zvezi klasifikacijo lastnih imen krav prim. Reichmayr 2005: 133sl.; Čilaš Šimpraga – Horvat 2014: 42sl.

17 Več o glagolu Snoj v Bezljaj ESSJ: III, 219.

18 Več Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 212.

19 Ponovno evidentirano v SLA v Podbrdu (T159): *bìstřna*.

Ker je malo verjetno, da bi kmet svoji telici, ko jo je želel lastnoimensko poimenovati, dal lastno ime *Stara* ali pa *Pusta*, gre pri prepoznanih prvotno negativno konotiranih lastnih imenih krav za izvorno vzdevke, torej oznake, ki jih gotovo niso dobile ob rojstvu, ampak kasneje.

7 ZAKLJUČEK

Slovenski narečni lastnoimenski hapaks legomenon $\chi\grave{e}rdayata = Hrdagata$ 'lastno ime krave' (Rut) je izvorno negativno konotirani vzdevok. Lastno ime je namreč mogoče povezati z danes manj znano kletvico, ki se v slovenščini ohranja v variantah *ardigata*, *hardigata*, *ordigata* in je bavarskoavstrijskega izvora, kjer so medmeti *ardegáta*, *hardigáta*, *ardagatta*, *hartegatte*, *hardigatti*, *hardegáta* služili kot vzkliki začudenja in so nastopali tudi v vlogi šibkejših kletvic. V bavarsko avstrijsčino je bil medmet izposojen iz madž. deležnika **erdegadta*, po labializaciji danes *ördögadta*, ki je pomenil 'od hudiča dan', tj. 'preklet'.

Kletvica je lastno ime krave lahko postala, ker je bila očitno v zvezi s konkretno kravo večkrat izgovarjana zaradi njenemu gospodarju nesprejemljivega vedenja. To pa je sprožilo, da se je tako kravo identificiralo s kletvico. Slovenske vsaj prvotno negativno konotirane lastno- in občnoimenske oznake krav so npr. tudi *sátvara* '(krava) škododelka', *Begúnka*, *Bístrina*, *Hítrina*, *Afna*, *Štólca*, *Stára*, *Pústa*.

VIRI IN LITERATURA

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*, Zagreb: JAZU, 1880–1976.

Besedišče 1987 = *Besedišče slovenskega jezika I–II: po kartoteki za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika*, sestavile Milka Bokal – Milena Hajnšek-Holz – Marjeta Humar – Zvonka Praznik, ur. Milena Hajnšek-Holz – Marjeta Humar – Franc Jakopin, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1987.

Bezljaj ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J* (1976); II: *K–O* (1982); III: *P–S* (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan; IV: *Š–Ž* (2005), avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, uredila Marko Snoj – Metka Furlan; V: *kazala* (2007), izdelala Marko Snoj – Simona Klemenčič, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. Založba ZRC.

Čilaš Šimpraga – Horvat 2014 = Anica Čilaš Šimpraga – Joža Horvat, *Iz hrvatske zoonimije: imenovanje krava*, *Folia onomastica Croatica* 23 (2014), 39–75.

dalla Zonca 1978 = Giovanni Andrea dalla Zonca, *Vocabolario dignanese-italiano*, Trieste – Rovigno: Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume – Università popolare di Trieste, 1978.

Erjavec 1875 = Fran Erjavec, *Iz potne torbe*, *Letopis Matice slovenske za leto 1875*, Ljubljana, 1875, 218–228.

ESSJ → Bezljaj ESSJ

Filipi – Buršič Giudici 1998 = Goran Filipi – Barbara Buršič Giudici, *Istriotski lingvistički atlas = Atlante linguistico istrioto*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.

Furlan 1997 = Metka Furlan, *K nastanku slovenskih narečnih oblik svojilnih zaimkov mój, tvój, svojj tipa mójga ..., v: Škrabčeva misel II: zbornik s simpozija '96*, uredil Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1997.

- Karničar 1990** = Ludvik Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: die Mundart von Ebriach/Obirsko*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990.
- Kartoteka SSKJ** = *Kartoteka Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, leksikološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, hrani Arhiv Republike Slovenije.
- Kastelec-Vorenc** = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar: po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997.
- Kranzmayer 1956** = Eberhard Kranzmayer, *Historische Lautgeographie der gesamtbairischen Dialektraumes*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften – Graz – Köln: Hermann Böhlaus Nachf., 1956.
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895*, elektronsko izdajo iz leta 2006 uredile Metka Furlan – Helena Dobrovoljc – Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, 2006.
- Ramovš 1952** = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: DZS založila za Univerzitetno študijsko komisijo, 1952.
- Reichmayr 2003** = Michael Reichmayr, *Ardigata! Krucinal!: ein slowenisches Schimpfwörterbuch, basierend auf Arbeiten von Josef Matl (1897–1974) zum deutsch-slawischen Sprach- und Kulturkontakt*, Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Laafeld: Pavelhaus = Potrna: Pavlova hiša, 2003.
- Reichmayr 2005** = Michael Reichmayr, *Von Ajda bis Žuži*, Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Laafeld: Pavelhaus = Potrna: Pavlova hiša, 2005.
- RHKKJ** = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika I*, ur. Božidar Finka, Zagreb: Jugoslovska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za jezik IFF – Zagreb, 1984.
- Schatz 1955** = Josef Schatz, *Wörterbuch der Tiroler Mundarten I–II*, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1955.
- Schuster 1985** = Mauriz Schuster, *Alt-Wienerisch*, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1985.
- SEK** = Wiesław Boryś – Hanna Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny I–VI*, Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1994–2010.
- SLA** = *Listkovno in zvezkovno gradivo za Slovenski lingvistični atlas*, hrani dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SLA 2.2** = *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970–1991.
- Striedter-Temps 1963** = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963.
- Šašel 1957** = Josip Šašel, *Rožanski narečni besednjak*, rokopis iz leta 1957, hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Tschinkel 1973** = Walter Tschinkel, *Wörterbuch der gottscheer Mundart I*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973.
- WBÖ** = *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich*, Wien: Kommissionsverlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1970–.
- Wehle 1980** = Peter Wehle, *Sprechen Sie Wienerisch?: von Adaxl bis Zwuschkerl*, erweiterte und bearbeitete Neuausgabe, Wien – Heidelberg: Verlag Carl Ueberreuter, 1980.
- Weiss 1998** = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Založba ZRC, 1998.

SUMMARY

The Cow Name *Hrdagata* and the Curse Word (*h*)*ardigata*

The Slovenian dialect hapax legomenon proper name *χ̣rdayata* = *Hrdagata* ‘name of a cow’ (Rut) is a nickname with an originally negative connotation. This name can be connected with what is today a lesser-known curse word that is preserved in Slovenian with the variants *ardigata*, *hardigata*, and *ordigata*, and is of Bavarian Austrian origin, where

the interjections *ardegáta*, *hardigáta*, *ardagatta*, *hartegatte*, *hardigatti*, and *hardegāta* served as exclamations of surprise and were also used as mild curse words. The interjection was borrowed into Bavarian Austrian from the Hungarian participle **erdegadta*, today *ördögadta* via labialization, meaning ‘given by the devil’; that is, ‘damned’.

The curse word may have become the name of a cow because it was apparently uttered repeatedly in connection with a specific cow due to behavior unacceptable to its owner. This resulted in such a cow being identified with the curse word. Other Slovenian proper and generic nouns for cows with at least an initially negative connotation include *sátvara* ‘(cow) causing damage’, *Begúnka* ‘Runaway’, *Bistrina* ‘Speed’, *Hitrina* ‘Speed’, *Afna* ‘Ape’, *Štólca* ‘Headstrong’, *Stára* ‘Old’, and *Pústa* ‘Annoying’.

SUZANA TODORVIĆ

KOPRSKI ISTRSKOBENEŠKI IZRAZI ZA NEKATERE POKLICE

COBISS: 1.01

Prispevek obravnava koprške narečne izraze za nekatere poklice. Narečno gradivo je bilo zbrano leta 2015 med raziskavo narečnih govorov v Kopru, Izoli in Piranu. Izraze, ki so jih navedli istrskobeneško govoreči Koprčani, smo primerjali z besedjem, ki smo ga slišali od Izolanov, Pirančanov in drugih Istranov, ki govorijo to narečje. Ker so bile nekatere od etimološko obravnavanih besed v tem članku prevzete v slovensko istrsko narečje, smo navedli tudi narečne oblike, ki jih uporabljajo v šavrinskih in rižanskih govorih.

Ključne besede: istrskobeneško narečje, koprski narečni govor, poklici, etimologija, narečna enojezičnost in dvojezičnost

Koper Istrian-Venetian Expressions for Certain Ordinary Professions

This article discusses Koper dialect expressions for certain ordinary professions. The dialectology material was collected in 2015 during a study of the dialects in Koper, Izola, and Piran. Expressions for professions mentioned by Istrian-Venetian speakers in Koper were compared with related expressions heard from residents of Izola and Piran, as well as from other residents of Istria that speak this dialect. Because some of the etymologically studied words in this article have been borrowed into the Istrian dialects of Slovenian, forms used in the Šavrini Hills and Rižana dialects are also provided.

Keywords: Istrian-Venetian dialect, Koper dialect, professions, etymology, dialect monolingualism and bilingualism

1 NAREČJE V KOPRU

Narečje, ki ga govorijo v Kopru, uvrščamo v istrskobeneško narečje, to pa izhaja iz italijanske beneščine. Istrskobeneško narečje (ali istrska italijanščina) ni avtohtono istrsko narečje, saj je v zahodno Istro prišlo šele z Beneško republiko. Prvi stik istrskih govorov z beneškim narečjem je bil okoli 10. stoletja, ko so Benetke začenjale vzpostavljati gospodarske stike z obmorskimi istrskimi kraji. Po politični in administrativni prevladi Beneške republike, od 14. oz. 15. stoletja dalje, je istrska različica beneščine polagoma nadomestila obstoječe avtohtone istroromanske (istriotske) govore in postala splošni sporazumevalni jezik v Istri.

Istrani slovanskega rodu, ki so bili že naseljeni v zaledju Kopra, Izole in Pirana, pa tudi tisti, ki so se v istrsko zaledje na pobudo beneške demografske politike naseljevali od 15. do 18. stoletja, so svojo materinščino ohranili, a so vanjo – poleg že obstoječih predbeneških – vnašali tudi nove romanske izraze.

V 17. in 18. stoletju je začela beneška politična in gospodarska moč slabeti. Po padcu Beneške republike v letih 1796–1797 je Avstrija do leta 1805 zasedla

nekdanjo beneško Istro, Dalmacijo in *terrafermo* (kopno) z Benetkami vred. Koper je ob Trstu kot svobodnem trgovskem emporiju čedalje bolj izgubljal vlogo osrednjega istrskega pristanišča in gospodarskega središča ter postal le provincialno središče in agrarno zaledje velikega tržaškega emporija. Po koncu Avstro-Ogrske jeseni 1918 je bila Istra priključena h Kraljevini Italiji. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je Koper prešel v okvir operativne cone Jadransko primorje in v njej ostal vse do 30. aprila 1945. Na podlagi devinskega sporazuma je Koper postal sedež cone B Svobodnega tržaškega ozemlja, po londonskem sporazumu leta 1954 pa je bil priključen Sloveniji, ki je bila takrat del Federativne ljudske republike Jugoslavije (povzeto po Žitko 2011: 21–31).

Po drugi svetovni vojni se je večina mestnega prebivalstva italijanskega porekla odselila v Italijo in drugam po svetu. Največ prebivalcev so izgubila obalna mesta Koper, Izola in Piran z najbližjo okolico. Začelo se je priseljevanje prebivalcev iz podeželskega zaledja, notranjosti Slovenije in drugih delov nekdanje skupne države Jugoslavije. Zaradi tega je prišlo do razlik v socialni, izobrazbeni in etnični strukturi prebivalstva. V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja je bilo priseljevanje močnejše po ustanovitvi večjih industrijskih obratov, ki so potrebovali veliko nove delovne sile. Radikalne družbeno-ekonomske spremembe so tako močno spremenile demografsko podobo tega območja (Žitko 2011: 31; Repolusk 1998: 275–277).

Danes je poleg slovenščine v nekaterih krajih slovenske Istre uradni jezik tudi italijanščina. Za Italijane se je ob zadnjim popisu leta 2002 opredelilo 712 prebivalcev Kopa, 1059 pa jih je italijanščino navedlo kot svoj materni jezik. Italijanska narodna skupnost skrbi za ohranjanje italijanske kulture, jezika in identitete na svojem zgodovinskem poselitvenem območju. Na Koprskem so to kraji Barizoni/Barisoni, Bertoki/Bertocchi, Bošamarin/Bossamarino, Cerej/Cerei, Hrvatini/Crevatini, Kampel/Campel, Kolomban/Colombano, Koper/Capodistria, Prade, Premančan/Premanzano, del naselja Spodnje Škofije (Valmarin), Šalara/Salara in Škocjan/San Canziano.

Poleg omenjenih uradnih jezikov – slovenščine in italijanščine – je po koprskih, izolskih in piranskih ulicah slišati tudi druge jezike, ki so jih v te kraje prinesli številni priseljenci iz različnih republik nekdanje skupne države.

Kljub množičnemu izseljevanju Istranov italijanskega rodu in priseljevanju novih prebivalcev se narečna slika v mestih in na podeželju ni bistveno spremenila – v obmorskih krajih je še vedno ohranjeno izključno istrskobeneško narečje, v zalednih istrskih krajih pa slovensko istrsko narečje, ki ponekod, npr. v Hrvatinih, Bertokih, Dragonji, Cereju idr., sobiva z istrsko italijanščino.

2 NAREČJI V SLOVENSKI ISTRI

V večjezični in medkulturni slovenski Istri danes soobstajata dve istrski narečji; meja med njima je jasna, vendar moramo poudariti, da ob narečno enojezičnih krajih na Koprskem (kot je npr. Koper, kjer govorijo izključno istrskobeneško narečje) obstajajo tudi kraji, kjer v istem kraju soobstajata obe narečji (npr. Bertoki in Hrvatini).

Obstoj slovenskega istrskega narečja v ruralnem zaledju in istrskobeneškega narečja v mestih sovпада z naseljevanjem Istre skozi zgodovino. V povojnem času so se sicer v mesta priseljevali tudi številni Slovenci z istrskega podeželja, a se v njih slovensko istrsko narečje ni nikoli ustalilo. Starejši vaščani iz istrskega zaledja pomnijo, da so v Kopru domačini govorili le italijansko (istrskobeneško):

U 'Kūäprjə 'nisən čou 'ane slo'venske bi'siəde, 'nəŋka pə də'maće ne, 'samuə ta'lan-skūə. Ku nəs jə 'mama pi'lala u 'Kūəpər č'jəpit 'ribä, smuə 'məyli χuädit 'ano 'uruə zə č'jəpit an 'kiluə rip. Ma 'nismuə šli 'samuə zə 'ribe, smuə bli p'lačət 'aŋka š'teuruə ... (Emil Piciga, Dekani; prim. Todorović 2017: 204)

V prevodu:

V Kopru nisem slišal ene slovenske besede, niti po domače ne, samo italijansko. Če nas je mama peljala v Koper kupit ribe, smo morali hoditi eno uro, da bi kupili kilogram rib. A nismo šli samo zaradi rib, plačat smo šli tudi davke ...

Tine Logar, ki je v slovenski Istri raziskoval v letih 1952–1958 (SLA 2.1: 16–20), v obmorskih istrskobeneških krajih ni raziskoval oz. zbiral gradiva. Prav zato je nenavadno, da sta z Riglerjem na karti slovenskih narečij iz leta 1983 (Logar – Rigler 1983) območje govora šavrinskega in rižanskega podnarečja začrtala tudi v obmorskih krajih, kjer so Istrani vselej govorili le istrskobeneško narečje. V svojih številnih zapisih pa je Logar vedno natančno pojasnil, da se »istrsko narečje«¹ govori v zaledju mest Koper, Izola in Piran. V reviji Jezik in slovstvo je leta 1962 zapisal (Logar 1962: 4): »Novo osvetlitev, klasifikacijo in poskus razlage so doživeli tudi slovenski govori v Istri v **zaledju Kopra, Izole in Pirana**, koder govore dve precej različni narečji.« (Poudarila S. T.)

Dialektološke raziskave, ki temeljijo na zbiranju narečnega gradiva v dvajsetih istrskih krajih (Todorović 2015a; 2015b; 2016; 2017; 2018), so zavrnile prikaz narečne razmejitve govorov v Istri na Karti slovenskih narečij kot neustrezen, kljub temu pa ta v novejših objavah še vedno ostaja nespremenjen, brez upoštevanja novih argumentov.

3 RAZSLOJENOST KOPRSKEGA NAREČNEGA GOVORA

Koprski narečni govor v preteklosti ni bil popolnoma enoten. Poljedelci in dinarji (tudi najemniki), *cortivani*, prebivalci ruralnega predela Kopra, *paolani* (Koprčani, ki so se iz mesta vsakodnevno odpravljali delat na posesti), ribiči ter drugi pripadniki skromnejšega sloja Koprčanov in mestna gospoda so v koprski narečni

¹ Ustreznejše se zdi poimenovanje slovensko istrsko narečje ali istrskoslovensko narečje, saj Istrani v slovenski Istri govorijo dve istrski narečji.

govor vnašali svoje specifične jezikovne prvine. O obstoju dveh različnih govorov v mestu – ljudskem (preprostem) in meščanskem (bolj izbranem) – so v 19. in 20. stoletju med drugimi pisali tudi Koprčani Anteo Gravisi, Pio Babuder in Giannandrea Gravisi ter Tržačan Francesco Babudri (prim. Todorović 2016: 43–47).

Koprška istrobeneščina ima dva narečna slovarja. Prvega, z naslovom *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*, sta leta 1995 napisala domačin Giulio Manzini in italijanski jezikoslovec Luciano Rocchi, drugega, ki je bil objavljen leta 2006 (*Il dizionario del dialetto capodistriano*), pa Koprčan Dino Parovel. V koprski različici istrobeneščine je nastalo več literarnih in jezikoslovnih del, npr. bogati narečni zapisi Francesca Semija, jezikovnozgodovinske raziskave Laura Decarlija ter narečna poezija Tina Gavrada, Giovannija de Manzinija, Giuseppeja Lonze in drugih.

4 METODOLOGIJA ZBIRANJA GRADIVA

Koprške narečne izraze smo zbrali leta 2015, ko smo proučevali istrskobeneško narečje v Kopru, Izoli in Piranu (Todorović 2016). Pri raziskovanju smo se oprli na dvojezično slovensko-italijansko vprašalnico s 1525 vprašanji, med katerimi je trinpetdeset pojmov, ki zadevajo različne poklice.² Z narečno govorečimi smo se pogovarjali v pogovorni italijanščini s pogosto rabo dialektizmov, saj nekateri govorniki slabo razumejo slovenski jezik. Spodbujali smo jih k prostemu govorjenju ali pa smo se z njimi pogovarjali o izbranih temah. Narečne besede smo fonetično zapisali in jih etimološko razčlenili.

Pridobljene izraze smo poiskali v obeh koprskih slovarjih (Manzini – Rocchi 1995 in Parovel 2006) in jih primerjali s tistimi, ki smo jih zapisali v Izoli in Piranu. Pripisali smo tudi različice, ki sta jih Antonio Vascotto (1987) in Silvano Sau (2009) zapisala v svojih izolskih slovarjih, Ondina Lusa pa v slovarju piranskega narečnega govora. Njihovo rabo smo potrdili tudi v drugih (istrskobeneških) krajih v slovenski Istri, in sicer v Sečovljah, Strunjanu, Hrvatinih in Bertokih, kjer smo v preteklih letih prav tako izvedli več dialektoloških raziskav. Obstoj istrskobeneških besed v hrvaškem delu Istre smo potrdili s pomočjo puljskega narečnega slovarja iz leta 2009 (Barbara Buršič-Giudici in Giuseppe Orbanich).

Istrskobeneške narečne besede smo primerjali s sorodnimi izrazi iz drugih beneških narečij ter s tistimi iz muglizanščine in furlanščine. Vsak etimološki razdelek smo sklenili z navedbo latinskega vira besede, ki smo ga poiskali v Meyer-Lübkejevem romanskem (REW) in v italijanskem etimološkem slovarju (DELI).

Nekateri istrskobeneški izrazi se v slovenskem istrskem narečju pojavljajo kot prevzete besede, zato smo zabeležili tiste, ki so jih Istrani slovenskega rodu sprejeli v svoje narečje, npr. v Novi vasi nad Dragonjo, Padni, Svetem Petru, Borštu,

² Osnovna vprašalnica obsega 1898 vprašanj in je bila pred desetletjem načrtovana za *Atlas linguarum Histriae* (ALH).

Krkavčah, na Tinjanu, v Dekanijah, na Škofijah, Pučah in v Svetem Antonu. Tudi te podatke smo pridobili med terenskimi dialektološkimi raziskavami.

5 ETIMOLOŠKE OBRAVNAVE IZBRANIH KOPRSKIH IZRAZOV

5.1 *avo'kato*

Avo'kato je koprski narečni izraz, ki ustreza pomenu 'odvetnik' (Todorović 2016: 102); Manzini in Rocchi ter Parovel v koprskih narečnih slovarjih besede ne zapisujejo. Tudi v Izoli *avo'kato* (Todorović 2016: 102), čeprav ga v izolskih slovarjih ni zaslediti. Besedo, ki smo jo slišali v več istrskobeneških krajih, npr. v Sečovljah, Strunjanu (Todorović 2016: 102), Hrvatinih (Todorović 2017: 116) in Bertokih *avo'kato* (Todorović 2017: 127), uporabljajo tudi drugi govorniki beneških idiomov, npr. istr.ben. *avvocato* (VG 50), trž.it. *avvocato* in *vocato* (Doria 790), bizj. *avocat* (Domini 23); beneč. *avvocato* (Boerio 51). Prim. furl. *avocat* (NP 26) in knj. it. *avvocato* (DELI – CD-ROM).

Zadnje izhodišče izraza je lat. *advocātus(m)* (DELI – CD-ROM), *advōcātus* 'odvetnik' (REW 226), posamostaljeni pretekli deležnik lat. glagola *advōcāre* 'tožiti' (DELI – CD-ROM).

Beseda je bila prevzeta v slovenske govore, npr. v Dragonji *vo'kato* (Todorović 2015a: 102), v Borštu *uo'kato*, v Krkvavčah *uo'kato*, na Tinjanu *uo'kat(ɔ)* (Todorović 2015b: 74), v Dekanijah *u'katuə*, na Škofijah *uo'kato* (Todorović 2017: 116), na Pučah in v Svetem Antonu *vo'kato* (Todorović 2017: 127), in hrvaško istrsko narečje, npr. v Boljuni *okāt* in *vokāt* (Francetić 163), na Roveriji *vokato* (Kalčić – Filipi – Milovan 315), v Funtani *avokat(o)* (Selman 14).

5.2 *barb'jer*

Barb'jer je izraz, s katerim koprski narečni govorniki označujejo 'brivca' (Todorović 2016: 101); besedo so zapisali tudi Manzini in Rocchi (13) ter Parovel (30), npr. *barbièr*. Prim. tudi izolski izraz *barb'jer* in piranski obliki *bar'ber* in *barb'jer* (Todorović 2016: 101); za izolski govor Vascotto izraza ne zabeleži, Sau (25) pa zapisuje obliko *barbièr*; Ondina Lusa za piranski govor izraza ne navaja. Besedo poznajo tudi drugi istrskobeneški govorniki iz slovenske Istre, npr. v Strunjanu, Sečovljah (Todorović 2015b: 101), Hrvatinih (Todorović 2017: 115) in Bertokih (Todorović 2018: 125) *barb'jer*; prim. istr.ben. v Pulju *barbièr* (Buršič-Giudici – Orbanich 36). Izraz je prisoten tudi v drugih beneških govorih, npr. istr.ben. *barbièr* (VG 67), trž.it. *barbier* (GDDT 55); beneč. *barbièr* (Boerio 63). Prim. tudi bizj. *barbier* (Domini 35); mugl. *barbéir* (Zudini – Dorsi 10) in furl. *barbîr*, *barbêr*, *barbèir* (NP 38).

Izraz je prilagoditev knj.it. besede *barbiere* 'brivec', prevzete iz fr. *barbier* (ZING – CD-ROM), ki izhaja iz srednjelatinskega izraza *barberius* (DELI – CD-ROM) iz lat. *bārba(m)*, 'brada', ki je indoevropskega izvora (DELI – CD-ROM), lat. *barba* (REW 944).

Beseda je bila sprejeta v slovensko istrsko narečje, npr. v Dragonji *barb'jer* (Todorović 2015b: 101), v Borštu *barb'jer*, v Krkavčah *bərb'jer*, na Tinjanu *bər'ber* (Todorović 2015b: 73), v Novi vasi nad Dragonjo *bərb'jer*, v Padni *barb'jer*, v Svetem Petru *bərb'jer* (Todorović – Koštiál 2014: 67), v Dekanih *bərb'jer*, na Škofijah *barb'jer* (Todorović 2017: 115), na Pučah *barb'jer*, v Svetem Antonu *bàrb'jer* (Todorović 2018: 125). Besedo so prevzeli tudi čakavski govorniki, npr. v Funtani *barbîer* (Selman 17), v Boljunu *barbièr* (Francetić 8).

5.3 *bote'yer*

Bote'yer je izraz, ki ga istrskobeneško govoreči Koprčani uporabljajo za pojem 'trговец' (Todorović 2016: 102); narečno obliko so v tem kraju zapisali tudi Manzini in Rocchi (26) ter Parovel (43), npr. *boteghèr*. Prim. v Izoli in Piranu *bote'yer* (Todorović 2016: 102); Vascotto (57) za izolski narečni slovar besede ne beleži, Sau (38) pa ima zapisano *boteghèr*; Ondina Lusa (102) za piranski govor zapisuje obliko *boteghèr*. Izraz poznajo tudi drugi istrskobeneški govorniki v slovenski Istri, npr. v Strunjanu, Sečovljah (Todorović 2015b: 101), Hrvatinih (Todorović 2017: 115) in Bertokih *bote'yer* (Todorović 2018: 126). Besedo poznajo tudi istrskobeneški govorniki v Pulju, npr. *boteghèr* (Buršić-Giudici – Orbanich 47). Izraz je prisoten tudi v drugih beneškoitalijanskih idiomih, npr. trž.it. *botegher* (Doria 88), istr.ben. *botegar*, *botegher* (VG 109); beneč. *boteghièr* (Boerio 95). Prim. bizj. *botegar* in *botegher* (Domini 57), maran. *botegher* (Corso Regeni 29);

Beseda je izpeljanka na *-er* iz istr.ben. *botèga* 'trgovina' (VG 109) oz. beneč. *botèga* (Boerio 94), ki izhaja iz lat. *apothēca(m)* 'shramba za vino v hiši' (DELI – CD-ROM) grškega izvora (REW 531).

Obravnavana beseda je bila prevzeta v slovenske istrske govore, npr. na Tinjanu *bete'yar* (Todorović 2015b: 74), v Dekanih *biti'yar*, na Škofijah *bete'yar* (Todorović 2017: 115), Pučah *biti'yar*, v Svetem Antonu *bete'yar* (Todorović 2018: 126), ter v čakavski idiomi, npr. v Boljunu *butigièr* (Francetić 21), v roverskih govorih *butigâr* (Kalčić – Filipi – Milovan 43).

5.4 *bo'ter*

Bo'ter je koprski narečni izraz za pojem 'sodar' (Todorović 2016: 101); za koprski narečni govor so Manzini in Rocchi (27) ter Parovel (43) zapisali *botèr*. Prim. izolski in piranski izraz *bo'ter* (Todorović 2016: 101); Vascotto (57) in Sau (38) sta v Izoli zapisala *botèr*, Ondina Lusa pa za piranski govor besede ne beleži. Izraz uporabljajo tudi drugi Istrani romanskega rodu, npr. v Strunjanu in Sečovljah *bo'ter* (Todorović 2015b: 101), v Bertokih *bo'ter* (Todorović 2018: 126). Besedo poznajo tudi beneško govoreči Istrani v hrvaškem delu Istre, npr. v Pulju *botèr* (Buršić-Giudici – Orbanich 47). Izraz je pogost tudi v drugih beneških idiomih, npr. trž.it. *boter* (Doria 88), bizj. *botar* in *boter* (Domini 57), maran. *botèr* (Corso Regeni 29); beneč. *botèr* (Boerio 685). Prim. tudi furl. *botâr* (NP 68). Obravnavani izraz je izpeljanka na *-er* iz istr.ben. *bóte* 'sod' (VG 109) oz. beneč. *bote* (Boerio 94).

Beseda izhaja iz poznolatinskega izraza *būtte(m)* (DELI – CD-ROM), lat. *būt̄tis* ‘sod’ (REW 1247).

Obravnavana istrskobeneška beseda je bila prevzeta v slovensko istrsko narečje, npr. v Dragonji *bo'ter* (Todorović 2015a: 101), v Borštu *bo'ter*, v Krkvčah *bo'ter* (Todorović 2015b: 73), v Padni *bo'ter* in v Svetem Petru *bo'ter* (Todorović – Koštiál 2014: 67).

5.5 *infirm'jera*

Infirm'jera je koprski narečna beseda za pojem ‘medicinska sestra, bolničarka’ (Todorović 2016: 120); prim. *infirm'jera* v Izoli in Piranu (Todorović 2016: 120). Manzini in Rocchi ter Parovel izraza ne beležijo, prav tako besede ne zasledimo v izolskih slovarjih (Vascotto; Sau) in tudi ne v piranskem slovarju Ondine Lusa. Izraz smo slišali v nekaterih drugih istrskobeneško govorečih krajih slovenske Istre, npr. v Strunjanu, Sečovljah (Todorović 2015b: 113), Hrvatinih (Todorović 2017: 132) in Bertokih *infirm'jera* (Todorović 2018: 145). Izraz, ki ga puljski istrskobeneški slovar ne vsebuje, najdemo v tržaškem slovarju s pripisom, da gre za prilagoditev knj.it. izraza *infermiere*, npr. *infermier* (m. sp.). Beseda je izpeljanka na *-ier* iz knj.it. *infermo* ‘bolnik, bolan’ (ZING – CD-ROM).

Zadnji vir besede je učeni lat. izraz *infir̄mu(m)* ‘slaboten, netrden, majav’ (DELI – CD-ROM), *infir̄mus* ‘bolan’ (REW 4404).

Besedo so prevzeli šavrinski in rižanski govorniki, npr. v Borštu *infirm'jera*, v Krkvčah *inf̄arm'jer̄a*, na Tinjanu *inf̄ar'm̄era* (Todorović 2015b: 86), v Dragonji *inf̄arm'jera* (Todorović 2015a: 113), v Dekanih in na Škofijah *inf̄arm'jera* (Todorović 2017: 132), na Pučah *infirm'jera*, v Svetem Antonu *f̄arm'jera* (Todorović 2018: 145); prim. tudi prevzeti izraz v čakavskem narečju, npr. v Boljunu *infermīera* (Francetić 72).

5.6 *'žudiče*

'Žudiče je koprski narečni izraz, ki ustreza pojmu ‘sodnik’ (Todorović 2016: 102); Manzini in Rocchi (92, 112) sta zapisala *giūdise* in *iūdise*, Parovel (114, 128) pa *giūdisse*, *iūdise* in *iūdisse*. Prim. izolsko narečno besedo *'žudiče* in piranske različice *'žudeše*, *'žudiše* in *'judiče* (Todorović 2016: 102); Vascotto za izolski govor izraza ne beleži, prav tako ga ne zasledimo v piranskem slovarju Ondine Lusa. Besedo smo zapisali v nekaterih drugih krajih slovenske Istre, kjer Istrani govorijo istrskobeneško narečje, npr. v Sečovljah *'žudiše*, v Strunjanu *'judiše* in *'žudiše* (Todorović 2015a: 102), v Hrvatinih *'žudiče* (Todorović 2017: 116), v Bertokih *'judice* (Todorović 2018: 127). Navedene različice uporabljajo tudi drugi govorniki beneških idiomov, npr. istr. ben. *giūdize*, *iūdise*, *iūdize* (VG 439, 519), trž.it. *iūdize* (GDDT 316); beneč. *giudice* in *zūdese* (Boerio 307, 824). Prim. tudi bizj. *giudice* in *zūdefe* (Domini 207, 559).

Beseda izvira iz lat. *jūdice(m)* (DELI – CD-ROM), *jūdex* ‘sodnik’ (REW 4599). Prikazane istrskobeneške izraze so prevzeli govorniki slovenskih istrskih idiomov, npr. v Dragonji *'judice* (Todorović 2015a: 102), v Borštu *'judic̄a*, v Kr-

kavčah *ʼjudice*, na Tinjanu *ʼjudice* (Todorović 2015b: 74), v Dekanih *ʼjudice*, na Škofijah *ʼjudice* (Todorović 2017: 116), na Pučah *ʼžudiče* in v Svetem Antonu *ʼžudiže* (Todorović 2018: 127).

5.7 *kaliʼyer*

Kaliʼyer je koprski narečni izraz za pojem ‘čevljar’ (Todorović 2016: 102); besedo so v tem kraju zabeležili tudi Manzini in Rocchi (35) ter Parovel (52), npr. *caleghèr*.³ Prim. tudi *kaliʼyer* v Izoli in *kaleʼyer* v Piranu (Todorović 2016: 102); Vascotto (48) in Sau (48) sta v Izoli zapisala *caleghèr*, Ondina Lusa pa v piranskem slovarju izraza nima. Besedo uporabljajo tudi drugi istrskobeneški govorci v slovenski Istri, npr. v Strunjanu, Sečovljah (Todorović 2015b: 101), Hrvatinih (Todorović 2017: 115) in Bertokih *infermʼjera* (Todorović 2018: 126). Izraz poznajo tudi istrskobeneški govorci v hrvaškem delu Istre, npr. v Pulju *infermʼjera* (Buršić-Giudici – Orbanich 57). Tržaška italijanščina pozna različico *caligher* (Doria 114), benečanščina pa *calegher* (Boerio 118). Rosamani beleži splošna (istrsko)beneška izraza *caligar* in *caligher* (VG 147). Beseda je rabljena tudi v drugih beneških narečjih, npr. maran. *calighèr* (Corso Regeni 41) in bizj. *caligher* (Domini 75).

Istrskobeneška pripona *-er* izhaja iz latinske pripone *-arius(-um)*. Beseda izvira iz lat. *caligārius* (REW 1515 EV 32), ki je izpeljanka iz *cāliga(m)* ‘čevelj, ki so ga nosili rimski vojaki’ (DELI – CD-ROM).

Prikazan istrskobeneški izraz je v slovenskem istrskem narečju prevzeta beseda, npr. v Dragonji *kalēʼyer* (Todorović 2015b: 101), v Krkavčah *kalēʼyâr* (Todorović 2015b: 74), na Pučah *kalâʼyar* (Todorović 2018: 126) in v sosednjih čakavskih govorih, npr. v Boljunu, *kaligâr* in *kligier* (Francetić 122), v Funtani *kaligâr* (Selman 37), na Roveriji *kaligâr* (Kalčić – Filipi – Milovan 106).

5.8 *maʼestro*

Maʼestro je koprška narečna beseda, ki ustreza pojmu ‘učitelj’ (Todorović 2016: 135); Manzini in Rocchi (131) ter Parovel (50) so za koprski govor zabeležili izraz *mèstro*. Prim. izolsko besedo *maʼestro* in piransko različico *mèstro* (Todorović 2016: 135); za izolski govor Vascotto (173) zapisuje *mèstro*, Sau (138, 146) pa obliki *maèstro* in *mèstro*, za Piran Ondina Lusa (155) beleži različico *mèstro*. Izraz *maʼestro* smo zapisali v Strunjanu, Sečovljah (Todorović 2015a: 124), Hrvatinih (Todorović 2017: 146) in Bertokih (Todorović 2018: 160); prim. puljski istr.ben. izraz *maèstro* (Buršić-Giudici – Orbanich 154). Navedene različice uporabljajo tudi drugi beneški govorci, npr. istr.ben. *mestro* in *maestro* (VG 623, 624, 565), trž.it. *maestro* in *mestra* (ž. sp.) (GDDT 375), ben. *maestra* (ž. sp.) (Basso – Durrante 144), bizj. *mestra* (ž. sp.) (Domini 279); beneč. *maestro*, *mestro* in *mistra*

3 Omeniti velja koprski toponim *Calegaria*/Čevljarska ulica. »Così chiamata perché un tempo vi si trovavano le botteghe dei calzolari« (Manzini – Rocchi 35) ‘Tako je imenovana zato, ker so imeli nekdaj tam čevljarji svoje delavnice’.

(ž. sp.) (Boerio 381, 418). Prim. mugl. *méstro* (Zudini – Dorsi 97) in furl. *mèstre* (ž. sp.) (NP 595).

Vse navedeno izhaja lat. *magīstru(m)* (DELI – CD-ROM), *magīster* (REW 5229).

Izraz so prevzeli šavrinski in rižanski govorce v Istri, npr. v Novi vasi nad Dragonjo *ma'ještro*, v Padni *mâl'ještro*, v Svetem Petru *ma'eštro* (Todorović – Koštiál 2014: 92), v Borštu *ma'eštro*, v Krkavčah *ma'ještro* (Todorović 2015b: 97), na Škofijah *ma'eštro* (Todorović 2017: 146), na Pučah *ma'ještro*, v Svetem Antonu *ma'eštro* (Todorović 2018: 160) in čakavski govorce, npr. v Boljunu *měštar* (Francetić 130), v Funtani *maeštro* (Selman 46), na Roveriji pa *měštar* (Kalčić – Filipi – Milovan 158).

5.9 *mano'val*

Mano'val je koprski narečni izraz za pojem 'zidarski pomočnik' (Todorović 2016: 102); Manzini in Rocchi (125) sta zapisala *manuàl*, Parovel (143) pa obliki *manuàl* in *manovàl*. Prim. tudi izolski izraz *mano'val* in piranske oblike *manu'al*, *manu'val*, *mano'val* (Todorović 2016: 102); Vascotto (166) je v Izoli zapisal *manuàl*, v Savovem slovarju izraza ne zasledimo, Ondina Lusa (152) pa za piranski govor beleži obliko *manovàl*. Izraz uporabljajo tudi drugi istrskobeneški govorce iz slovenske Istre, npr. v Strunjanu, Sečovljah (Todorović 2015a: 101), Hrvatinih (Todorović 2017: 115) in Bertokih (Todorović 2018: 126) *mano'val*. Beseda je prisotna tudi v drugih beneških govorih, npr. istr.ben. *manual* in *manuval* (VG 587), trž.it. *manoval* in *manual* (Doria 356, 357), bizj. *manoàl* (Domini 267); beneč. *manoàl* (Boerio 396). Prim. mugl. *manuál* in *manovál* (Zudini – Dorsi 92) ter furl. *manoàl* in *manuàl* (NP 565, 566).

Izraz izhaja iz lat. pridevnika *manuālis* 'ročno izdelan' (REW 5331) iz *manus* (REW 5339), *mānu(m)* 'roka', ki je indoevropskega izvora (DELI – CD-ROM).

Besedo so prevzeli slovenski narečni govorce v Istri, npr. v Dragonji *mano'val* (Todorović 2015a: 101), in čakavski narečni govorce, npr. v Boljunu *manuvàl* (Francetić 127).

5.10 *maran'yon*

Maran'yon je koprška narečna beseda, ki označuje 'mizarja' (Todorović 2016: 102); Manzini in Rocchi (125) ter Parovel (144) so v obeh koprskih slovarjih zabeležili izraz *marangón*. Prim. v Izoli *maran'yon* ter v Piranu *maran'yon* in *maran'jom* (Todorović 2016: 102); v Izoli je Vascotto (166) zapisal *marangón*, Sau (142) pa *marangòn*; Ondina Lusa za piranski narečni govor izraza ne beleži. Obravnavano besedo poznajo tudi drugi romanski narečni govorce v slovenski Istri, npr. v Sečovljah *maran'yon*, v Strunjanu *maran'yon* in *maran'jom* (Todorović 2015a: 101), v Hrvatinih (Todorović 2017: 115) in Bertokih *maran'yon* (Todorović 2018: 126). Prim. puljski istrskobeneški izraz *marangòn* (Buršić-Giudici – Orbanich 158). Besedo poznajo tudi druga beneška narečja, npr. istr.ben. *marangon* in

marangun (VG 589), trž.it. *marangun* (Doria 357, 358); beneč. *marangòn* (Boerio 396). Prim. grad. in bizj. *marangun* (Bottin 289; Domini 268), maran. *marangòn* (Corso Regeni 145); mugl. *marangón* (Zudini – Dorsi 93) ter furl. *marangòn* in *maringòn* (NP 566, 572).

Beseda najverjetneje izhaja iz srednjeveške latinske besede *mergōne(m)* iz lat. *mērgu(m)* (DELI – CD-ROM), *mērgus* ‘velika žagarica’ (REW 5528). Doria (357–358) razlaga, da gre pri besedi za pomenski premik od imena za ptico do poklica mizarja.

Izraz so prevzeli govorci istrskoslovenskega narečja, npr. v Dragonji *maran'yon* (Todorović 2015a: 101), v Borštu *mar'yon*, v Krkavčah *marin'yon* (Todorović 2015b: 73), v Novi vasi nad Dragonjo *maran'yon*, v Padni *maràn'yon*, v Svetem Petru *maran'yon* (Todorović – Koštiál 2014: 67), na Škofijah *maran'yuon* (Todorović 2017: 115), na Pučah *maran'yon* (Todorović 2018: 126)

5.11 'moneya

'*Moneya* je koprski narečni izraz, ki ustreza pojmu ‘nuna, redovnica’ (Todorović 2016: 93); Manzini in Rocchi (134) sta zapisala *mónega*, Parovel (153) *mònega*. Prim. tudi izolsko narečno besedo '*moneya* in piransko obliko '*moneya* (Todorović 2016: 93); Vascotto (176) je v Izoli zapisal *mónega*, Sau (149) *mònega*, Ondina Lusa (157) pa v Piranu *mònega*. Izraz uporabljajo tudi drugi istrskobeneški govorci v slovenski Istri, npr. v Sečovljah '*moneya*, v Strunjanu '*moneya* in '*moniya* (Todorović 2015a: 96), v Hrvatinih (Todorović 2017: 107) in Bertokih '*moniya* (Todorović 2018: 117); prim. še puljski istr.ben. izraz *mòniga* (Buršič-Giudici – Orbanich 167). Besedo poznajo tudi drugi govorci beneških narečij, npr. istr.ben. *mònega* (VG 642), trž.it. *mòniga* (Doria 386), ben. *mònega* (Basso – Durante 162), bizj. *mónega* (Domini 286); Boerio (423) za benečanščino beleži le *mònico* ‘menih, redovnik’.

Navedeni izrazi so feminizirane oblike samostalnika m. sp. *monego* ‘cerkovnik’, ki izhaja iz poznolatinskega izraza *mōnachu(m)* (DELI – CD-ROM), *mōnāchus* ‘menih’ (REW 5654) iz gr. *monachós* ‘samoten, samotarski’ (DELI – CD-ROM).

Besedo so prevzeli rižanski in šavrinski govorci v Istri, npr. v Dragonji '*moniya* (Todorović 2015a: 96), v Borštu '*moniya*, v Krkavčah '*moneya*, na Tinjanu '*moneya* (Todorović 2015b: 68), v Novi vasi nad Dragonjo '*moneya*, v Padni '*moniya*, v Svetem Petru '*moniya* (Todorović – Koštiál 2014: 62), v Dekanijah '*muəniya*, na Škofijah '*muəneya* (Todorović 2017: 107), na Pučah '*moniya*, v Svetem Antonu '*muəneya* (Todorović 2018: 117), ter govorci istrskega čakavskega narečja, npr. v Funtani *mùniga* (Selman 50).

5.12 mura'dor

Mura'dor je koprška narečna beseda, ki ustreza izrazu ‘zidar’ (Todorović 2016: 101); zabeležili so jo tudi Manzini in Rocchi (137) ter Parovel (155), npr. *muradór*. Prim. še izolsko besedo *mura'dor* in piransko *mura'dor* (Todorović 2016: 101); v Izoli je

Sau (152) zapisal *muradòr*, Vascotto v svojem slovarju besede ne beleži, prav tako je ne navaja Ondina Lusa v piranskem narečnem slovarju. Leksem uporabljajo tudi v nekaterih drugih istrskobeneških krajih, npr. v Sečovljah, Strunjanu (Todorović 2015a: 101), Hrvatinih (Todorović 2017: 115) in Bertokih (Todorović 2018: 126) *mura'dor*; prim. tudi puljsko istr.ben. *muradòr* (Buršič-Giudici – Orbanich 170). Izraz poznajo tudi drugi govorniki beneških idiomov, npr. istr.ben. *muradòr* (VG 662), trž.it. *murador* (Doria 393), bizj. *murador* (Domini 281); beneč. *muradòr* (Boerio 432). Prim. mugl. *muradour* (Zudini – Dorsi 290) in furl. *muradòr* (NP 631).

Beseda je izpeljanka iz istr.ben. *muro* 'zid' (VG 663), ki izhaja iz lat. *mūru(m)* 'zid' (DELI – CD-ROM), lat. *mūrus* (REW 5764).

Te istrskobeneške besede slovenski narečni govorniki v Istri niso prevzeli.

5.13 *peška'dor*

Peška'dor je koprška narečna beseda, ki ustreza pojmu 'ribič' (Todorović 2016: 100); izraz so zabeležili tudi Manzini in Rocchi (159) ter Parovel (178), npr. *pescadór*. Prim. tudi izolsko in piransko besedo *peška'dor* (Todorović 2016: 100); v Izoli je Vascotto (207) zapisal *pescadór*, Sau (176) *pescadòr*, Ondina Lusa pa v piranskem narečnem slovarju izraza za obravnavani poklic ne zapisuje. To besedo uporabljajo tudi v drugih krajih Istre, npr. v Sečovljah, Strunjanu (Todorović 2015a: 100), Hrvatinih (Todorović 2017: 114) in Bertokih (Todorović 2018:124) *peška'dor*; prim. v Pulju *pescadòr* (Buršič-Giudici – Orbanich 194). Izraz je prisoten tudi v drugih beneških govorih, npr. istr.ben. in trž. it. *pescador* (VG 766; GDDT, p. 452); beneč. *pescaòr* (Boerio 495). Prim. tudi mugl. *pesčadour* (Zudini – Dorsi 118) in furl. *pes'ciadòr* (NP 736). Istrskobeneški priponi *-dor*, *-tor* izhajata iz latinske pripone *-tōre(m)*.

Beseda izvira iz lat. *piscatōre(m)* 'ribič' (DELI – CD-ROM), ki je izpeljana iz lat. *pīsce(m)* (DELI – CD-ROM), lat. *pīscis* 'riba' (REW 6532).

Izraz je bil sprejet v slovenske istrske govore, npr. v Dragonji *peška'dor* (Todorović 2015a: 100), v Borštu *piška'dur*, v Krkavčah *pečka'dor*, na Tinjanu *peška'dor* (Todorović 2015b: 72), na Škofijah *peška'dur* (Todorović 2017: 114), na Pučah in v Svetem Antonu *peška'dor* (Todorović 2018: 124), ter v hrvaške čakavske idiome, npr. v Funtani *peškadūr* (Selman 56).

5.14 *pi'tor*

Pi'tor je koprski narečni izraz, ki ustreza pojmu 'pleskar' (Todorović 2016: 100); Manzini in Rocchi narečnega izraza za omenjeni poklic ne navajata, Parovel (184) pa zapisuje *pitòr*. Prim. izolsko in piransko besedo *pi'tor* (Todorović 2016: 100); Vascotto (217) je zapisal *pitòr*, Sau (183) *pitòr*, Ondina Lusa pa za piranski govor besede ni zabeležila. Izraz uporabljajo tudi drugi istrskobeneški govorniki, npr. v Sečovljah, Strunjanu (Todorović 2015a: 100), Hrvatinih (Todorović 2017: 114) in Bertokih (Todorović 2018: 124) *pi'tor*; prim. puljsko istr.ben. *pitòr* (Buršič-Giudici – Orbanich 200). Besedo poznajo tudi drugi govorniki beneških idiomov,

npr. istr.ben. *pitòr* (VG 801), trž.it. *pitor* (Doria 475), bizj. *pitor* (Domini 345); beneč. *pitòr* (Boerio 514). Prim. furl. *pitòr* (NP 767). Pripona *-tor* izhaja iz latinske pripone *-tōre(m)*.

Navedeno izvira iz lat. *pictōre(m)* (DELI – CD-ROM iz. lat. *pīctor* (REW 6481b).

Besedo so prevzeli slovenski istrski govorniki, npr. v Dragonji *pi'tor* (Todorović 2015a: 100), v Borštu *pi'tor*, v Krkavčah *pe'tor*, na Tinjanu *pe'tor* (Todorović 2015b: 72), v Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru *pi'tor* (Todorović – Koštiál 2014: 67), v Dekanih, na Škofijah (Todorović 2017: 114), na Pučah in v Svetem Petru *pi'tor* (Todorović 2018: 124), ter čakavsko govoreči Istrani, npr. v Funtani *pitūr* (Selman 58), v Boljunu *pitūor* (Francetić 182).

5.15 *ponp'jer*

Ponp'jer je koprski narečna beseda, ki ustreza izrazu 'gasilec' (Todorović 2016: 101); Manzini in Rocchi besede v koprski narečni slovar nista zapisala, Parovel (186) je zabeležil obliko *ponpièr*. Prim. tudi v Izoli *ponp'jer*, v Piranu *ponp'jer* (Todorović 2016: 101); v Vascottovem slovarju izraza ne najdemo, Sau (185) je zabeležil *pompier*, Ondina Lusa pa narečne ustreznice za navedeni poklic ni zapisala. Obravnavani izraz smo slišali v več istrskobeneških krajih, npr. v Sečovljah, Strunjanu (Todorović 2015a: 101), Hrvatinih (Todorović 2017: 115) in Bertokih (Todorović 2018: 125) *ponp'jer*; prim. v Pulju *pompier* (Buršić-Giudici – Orbanich 203). Beseda je razširjena tudi v drugih beneških idiomih, npr. istr.ben. *pompier* (VG 813), trž.it. *pompier* (GDDT 483); beneč. *pompier* (Boerio 520).

Leksem je izpeljanka na *-ier* iz istr.ben. *pónpa* (Manzini – Rocchi), beneč. *pompa* 'črpalka' (Boerio 520). Sprejet je bil iz fr. *pompe* 'naprava za prevažanje tekočin', ki izhaja iz holandske besede *pompe* in ima onomatopejski izvor (DELI – CD-ROM).

Besedo so prevzeli slovensko govoreči Istrani, npr. v Dragonji *ponp'jer* (Todorović 2015a: 101), v Borštu *ponp'jer*, v Krkavčah *ponp'jer* (Todorović 2015b: 73), v Novi vasi nad Dragonjo *ponp'jer*, v Padni *ponp'jer*, v Svetem Petru *ponp'jer* (Todorović – Koštiál 2014: 67), v Dekanih *pump'jer*, na Škofijah (Todorović 2017: 115), na Pučah in v Svetem Antonu *ponp'jer* (Todorović 2018: 125), ter Čakavci iz hrvaškega dela Istre, npr. v Funtani *pompier* (Selman 60), v Boljunu *pompier* (Francetić 191), na Roveriji *ponpjêr* (Kalčić – Filipi – Milovan 206).

5.16 *pošt'jer*

Pošt'jer je koprski narečni izraz za pojem 'pismonoša' (Todorović 2016: 103); zapisali so ga tudi Manzini in Rocchi (169) ter Parovel (190), npr. *postier*. Prim. v Izoli *pošt'jer* in v Piranu *pošt'jer*; za izolski narečni govor sta Vascotto (222) in Sau zapisala (189) *postier*, Ondina Lusa (176) pa za piranski govor *postier*. Izraz uporabljajo tudi drugi istrskobeneško govoreči Istrani, npr. v Hrvatinih *pošt'jer* (Todorović 2017: 117), v Pulju *postier* (Buršić-Giudici – Orbanich 205). Beseda

je razširjena tudi v drugih beneških govorih, npr. istr.ben. *postier* (VG 823), trž.it. *postier* (Doria 489), bizj. *postier* (Domini 353); beneč. *postier* (Boerio 528). Izraz je izpeljan iz istr.ben., beneč. *posta* (VG 822, 823; Boerio 528). Prim. furl. *postir* (NP 800). Manzini in Rocchi (169) izvajata besedo iz fr. *postier* 'poštni uslužbenec'; prim. staroitalijansko *postiere* 'postiljon'.

Zadnje izhodišče navedenih izrazov je lat. (sr. sp. mn.) *pōsita* 'dogovorjeni kraji, domenjena mesta, postajališča' (DELI – CD-ROM).

Izraz so prevzeli Istrani slovenskega rodu, npr. v Borštu *pošt'jer* (Todorović 2015b: 74), na Škofijah *poš'ter* (Todorović 2017: 117), na Pučah *poš'ter*, v Svetem Antonu *poš'ter* (Todorović 2018: 128), in čakavsko govoreči Istrani, npr. v Boljuni *poštiēr* (Francetić 196).

Nekateri istrskobeneški govorci iz slovenske Istre uporabljajo poleg izraza *pošt'jer* tudi narečno obliko *poš'tin*, npr. v Izoli, Piranu (Todorović 2016: 103), Sečovljah, Strunjanu (Todorović 2015a: 102) in Bertokih *poš'tin* (Todorović 2018: 128), kar ustreza npr. istr. ben., ben., trž.it. *postin* (VG 823; Basso – Durante 202; Doria 489). Pri tem izrazu gre najverjetneje za prilagoditev knj.it. besede *postino* 'pismoša' (DELI – CD-ROM), katere zadnji vir je lat. (mn. sr. sp.) *pōsita* 'dogovorjeni kraj, dogovorjeno mesto, postajališče' (DELI – CD-ROM).

Tudi ta beseda je bila prevzeta v istrskoslovensko narečje, npr. v Dragonji *poš'tin* (Todorović 2015a: 102), v Krkavčah *poš'tin* (Todorović 2015b: 74), v Novi vasi nad Dragonjo *poš'tin* in *puš'tin*, v Padni *poš'tin* in Svetem Petru *poš'tin* (Todorović – Koštiál 2014: 67).

5.17 *vende'riyola*

Vende'riyola je koprška narečna beseda, ki ustreza pojmu 'branjevka' (Todorović 2016: 102); v Kopru sta Manzini in Rocchi zapisala *venderigola* (261), Parovel pa *vendarigola* (246). Prim. izolska in piranska izraza *venda'riyola* in *vende'riyola* (Todorović 2016: 102); v Izoli je Vascotto (330) zabeležil *vendarigolo* (m. sp.), Sau (271) pa *vendarigola* in *venderigola*; Ondina Lusa (291) je za piransko narečno govorico zapisala *vendarigola* in *venderigola*. Izraz uporabljajo tudi drugi istrskobeneški govorci, npr. v Sečovljah *vendi'riyola*, v Strunjanu *vende'riyola* (Todorović 2015a: 101), v Hrvatinih *vende'riyola* (Todorović 2017: 115), v Bertokih *vende'riyola* (Todorović 2018: 126); prim. puljsko istr.ben. *venderigola* (Buršič-Giudici – Orbanich 290). Besedo poznajo tudi druga beneška narečja, npr. istr. ben. *venderigola* in *vendrigola* (VG 1210), trž.it. *vendarigola* in *vendarigola* (778, 779), bizj. *vendarigul* (m. sp.) (Domini 532); beneč. *venderigola* (Boerio 785).

Izraz izhaja iz vulg.lat. **vëndītrīcūla* 'prodajalka' (REW 9194, EV 198).

Besedo so sprejeli govorci slovenskih idiomov v Istri, npr. v Dragonji *vendō'riyola* (Todorović 2015a: 101), v Borštu *vende'riyola*, v Krkavčah *vendō'riyolā*, na Tinjanu *vende'riyola* (Todorović 2015b: 73), v Dekanih *vənd'riyula* in *vend'riyula*, na Škofijah *vende'riyola* (Todorović 2017: 115), na Pučah *vende'riyola*, v Svetem Antonu *vəndē'riyola* (Todorović 2018: 126).

6 SKLEP

V Kopru danes govorijo slovensko in italijansko ter številne druge jezike in govore. Kljub jezikovni in kulturni raznolikosti, ki so jo s seboj po drugi svetovni vojni prinesli Slovenci iz različnih slovenskih regij ter različni pripadniki nekdanje skupne države, se narečna podoba Kopra še ni spremenila. Tu domačini, Istrani italijanskega rodu, govorijo le istrskobeneško narečje. Narečne izraze, ki zadevajo nekatere običajne poklice, smo pridobili med dialektološko raziskavo v Kopru. Analiza je pokazala, da izbrane besede poznajo tudi drugi istrskobeneški govorniki v slovenskem (Strunjan, Sečovlje, Hrvatini, Bertoki) in hrvaškem delu Istre (Pulj) ter beneško govoreči Italijani v Italiji (Trst, Benetke, Marano, Bizjakija idr.). Rabo izrazov smo večkrat potrdili tudi za muglizanščino in furlanščino.

Istrani slovanskega rodu, ki so naseljevali pretežno ruralni del Istre, so od romansko govorečega mestnega prebivalstva prevzemali nekatere kulturne vzorce in izraze. V sklepnem delu etimoloških prispevkov smo navedli istrskoslovenska poimenovanja za poklice, ki so jih šavrinski in rižanski govorniki prevzeli od prevzeli od istrskobeneških govorcev.

OKRAJŠAVE

bizj.	bizjaško
furl.	furlansko
gr.	grško
grad.	gradeško (Gradež, it. Grado)
istr.ben.	istrskobeneško
knj.it.	knjižnoitalijansko
lat.	latinsko
m. sp.	moški spol
maran.	maransko (Marano)
mn.	množina
mugl.	muglizansko (Milje, it. Muggia)
prim.	primerjaj
sam.	samostalnik
s. sp.	srednji spol
trž.it.	tržaškoitalijansko (Trst)
vulg.lat.	vulgarnolatinsko
ž. sp.	ženski spol

VIRI IN LITERATURA

- Logar 1962** = Tine Logar, Današnje stanje in naloge slovenske dialektologije, *Jezik in slovstvo* (1962), št. 1–2, 1–6.
- Logar – Rigler 1983** = Tine Logar – Jakob Rigler, *Karta slovenskih narečij*, Ljubljana: Geodetski zavod SRS in Dopisna delavska univerza Univerzum, 1983.
- Repolusk 1998** = Peter Repolusk, Koprška Brda, v: *Slovenija: pokrajine in ljudje*, ur. Drago Perko – Milan Orožen Adamič, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998, 268–280.
- Todorović – Koštiál 2014** = Suzana Todorović – Rožana Koštiál, *Narečno besedje piranskega podeželja*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2014.

- Todorović 2015a** = Suzana Todorović, *Šavrinsko in istrskobeneško besedje na Piranskem*, Koper: Libris, 2015.
- Todorović 2015b** = Suzana Todorović, *Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra*, Koper: Libris, 2015.
- Todorović 2016** = Suzana Todorović, *Narečje v Kopru, Izoli in Piranu*, Koper: Libris, 2016.
- Todorović 2017** = Suzana Todorović, *Narečna raznolikost v okolici Kopra*, Koper: Libris, 2017.
- Todorović 2018** = Suzana Todorović, *Raznovrstnost narečnih govorov na Koprskem*, Koper: Libris, 2018.
- Žitko 2011** = Salvator Žitko, *Koper: mestne znamenitosti*, Koper: Libris, 2011.

SLOVARJI

- Basso – Durante** = Valter Basso – Dino Durante, *Nuovo dizionario veneto-italiano etimologico italiano-veneto: con modi di dire e proverbi*, Padova: Battaglia terme, 2000.
- Boerio** = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia: Giunti editore, 21856.
- Bottin** = Renzo Bottin, *Al Graisan: vocabolario e grammatica del dialetto parlato nell'isola di Grado*, Grado: Litografia Ponte, 2003.
- Buršič-Giudici – Orbanich** = Barbara Buršič-Giudici – Giuseppe Orbanich, Rovigno – Fiume – Pola: Centro di ricerche storiche di Rovigno – Unione Italiana – Università Popolare di Trieste – Società di studi e ricerche »Mediterran«, 2009.
- Corso Regeni** = Maria Teresa Corso Regeni, *Vocabolario maranese: vocabolario fraseologico veneto-italiano varietà di Marano lagunare*, Udine: La bassa vocabolari, 1990.
- DELI – CD-ROM** = Manlio Cortelazzo – Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana (CD-ROM)*, Bologna: Zanichelli, 1999.
- Domini** = Silvio Domini – Aldo Fulizio – Aldo Miniussi – Giordano Vittori, *Vocabolario fraseologico del dialetto "bisiac"*, Bologna: Cappelli Editore, 1985.
- Doria** = Mario Doria – Claudio Noliani, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste: Il Meridiano, 1987.
- Francetić 2015** = Ivan Francetić, *Rječnik boljunskih govora*, ur. Sandra Tamaro, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.
- Kalčić – Filipi – Milovan** = Slavko Kalčić – Goran Filipi – Valter Milovan, *Rječnik roverskih i okolnih govora*, Pazin – Zagreb – Pula: Matica hrvatska Pazin – Naklada Dominović, 2014.
- Lusa** = Ondina Lusa, *Le perle del nostro dialetto*, Pirano: Comunità degli Italiani »Giuseppe Tartini«, 2012.
- Manzini – Rocchi** = Giulio Manzini – Luciano Rocchi, *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*, Rovigno: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1995.
- Parovel** = Dino Parovel, *Il dizionario del dialetto capodistriano*, Trieste: Fameia capodistriana, 2006.
- NP** = Giulio Andrea Pirona – Ercole Carletti – Giovanni Battista Corgnali, *Il nuovo Pirona*, Vocabolario friulano. Udine: Società filologica friulana, 2004.
- Prati** = Angelico Prati, *Etimologie venete*, Venezia – Roma: Istituto per la collaborazione culturale, 1968.
- Sau** = Silvano Sau, *Dizionario del dialetto Isolano: raccolta di parole e modi di dire della parlata isolana di ieri, di oggi e, forse, di domani*, Isola: Il Mandracchio, 2009.
- REW** = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch (ponatis)*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 2009.
- Selman** = Alexander Selman, *Mali funtanjski rječnik*, Funtana, 2006.
- Vascotto** = Antonio Vascotto, *Voci della parlata isolana nella prima metà di questo secolo*, Imola: Galeati, 1987.
- VG** = Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella Venezia Giulia, in Istria, in Dalmazia, a Grado e nel Monfalconese*, Trieste: Lint, 1999.
- ZING – CD-ROM** = Nicola Zingarelli, *Lo Zingarelli: vocabolario della lingua italiana (CD-ROM)*, Bologna: Zanichelli, 1998.
- Zudini – Dorsi** = Diomiro Zudini – Pierpaolo Dorsi, *Dizionario del dialetto muglisano*. Udine: Casamassima Editore, 1981.

SUMMARY

Koper Istrian-Venetian Expressions for Certain Ordinary Professions

In addition to the two official languages, Slovenian and Italian, the residents of Koper also speak other languages and dialects—which, however, have not had a significant influence on the existence of the Istrian-Venetian dialect in the town. This is the only dialect spoken in seaside areas of Istria; in places, in the immediate countryside next to towns, it coexists with the Istrian dialect of Slovenian—specifically, in bilingual dialect areas. The researcher spoke about ordinary professions with Koper residents that are ethnically Italian. They were encouraged to form longer narratives, from which the desired dialect words were gleaned. With the aid of available dialectology and lexicographic material, these words were compared with related words used in other Istrian-Venetian dialects in Slovenian and Croatian Istria, in the Italian dialects of Venice, the Veneto Region, and Trieste, and in the Marano Lagunare, Grado, and Bisiacaria dialects. It was checked whether a specific expression was known by Friulian speakers and whether it was used in the past in the Italian dialect of Muggia. All of the expressions were connected to their Latin predecessors. Altogether, eighteen dialect expressions were analyzed. Because these were often borrowed into Istrian dialects of Slovenian, the Istrian Slovenian dialect forms are also provided for the professions examined.

INES VIRČ

UVID U HILONIMIJU GORNJEGA MEĐIMURJA

COBISS: 1.01

Vpogled v gozdna imena zgornjega Medžimurja

V tem delu so na osnovi arhivskih in terenskih raziskav obdelana gozdna imena zgornjega Medžimurja. Najbolj severna, po površini najmanjša, hkrati pa najgosteje naseljena hrvaška županija je zaradi zemljepisnega položaja in stoletnega sosedstva z Madžari izjemno zanimiva za dialektološke in onomastične raziskave.

Ključne besede: Medžimurje, hrvaščina, gozdno ime, hilonimija

An Examination of Forest Names in Upper Međimurje

This article examines forest names in upper Međimurje based on archival material and field studies. This northernmost, smallest, and at the same time most densely inhabited Croatian county is exceptionally interesting for dialectology and onomastic research because of its geographical location and centuries of bordering Hungarian territory.

Keywords: Međimurje, Croatian, forest name, woodland name

0 UVOD

Iako je hrvatsko onomastičko nazivlje uglavnom usklađeno sa slavenskom onomastičkom terminologijom (najrazrađenije nazivlje nalazimo u ruskoj i češkoj onomastici), imena šuma, tj. hilonime ne nalazimo ni na jednom od najcjelovitijih popisa hrvatskih onomastičkih naziva i njihovih definicija, autora Petra Šimunovića. U knjizi *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, u poglavlju *Hrvatska onomastička terminologija*, Šimunović je dodao i *Priručni rječnik hrvatskih onomastičkih termina* u kojem obrađuje nazive koji se rabe u hrvatskoj onomastičkoj terminologiji (Šimunović 2009: 75–79), međutim, hilonimi nisu obuhvaćeni popisom. Kako termin *hilonim* (grč. *hýlē* ‘drvo, šuma’) nije nepoznat hrvatskim onomastičarima, štoviše, prihvaćen je na *Odjelu za onomastiku i etimologiju*, isti ću koristiti i u ovom radu o šumama gornjega Međimurja.¹ Također, isti termin predlaže i Vladimir Skračić u *Toponomastičkoj početnici*: »Međutim, toponimski likovi kojima se identificira sadržaj ‘šuma’ vrlo su brojni pa preporučujemo,

¹ Anđela Frančić po uzoru na Podolsku i Šipku u radu o rečkoj mikrotoponimiji (2003: 373) toponime dijeli ovisno o vrsti imenovanoga objekta na: *ekonime* (imena naselja), *hidronime* (imena voda), *oronime* (imena brda), *horonime* (imena većih prirodnih ili administrativnih područja), *urbanonime* (imena unutargradskih topografskih objekata), *dromonime* (imena prometnica), *agroonime* (imena polja), *drimonime* (imena šuma).

po prijedlogu Mislave Bertoša, upotrebu termina *hilonim*, od grčkog *hyle* ‘drvo, šuma’...« (Skračić 2011: 110).

Šume čine 12,37 % ukupne površine Međimurja,² tj. Međimurje ima 9734 ha šuma. Od toga je 3341 ha ili 37 % šuma u državnom, a oko 6393 ha ili 63 % šuma u privatnom vlasništvu. Državnim šumama gospodari javno poduzeće *Hrvatske šume* putem *Uprave šuma Koprivnica*, tj. *Šumarije Čakovec*. U njihovoj je administraciji područje Međimurja podijeljeno na dvije gospodarske jedinice, tj. na GJ Gornje Međimurje (761 ha) i GJ Donje Međimurje (2580 ha). Najveća je šuma *Murščak* uz Muru između naselja Domašinec i Donji Hrašćan.

Usporedimo li udio šumskih površina na prostoru Hrvatske (40 % ukupne površine) s prostorom pokrivenim šumama u Međimurju (12,37 % ukupne površine), vidimo da je Međimurje izuzetno siromašno šumskim površinama koje ipak imaju značajnu ulogu u stvaranju biološke krajobrazne raznolikosti ovoga kraja. Nadalje, zbog geomorfoloških osobina gornjega Međimurja, šume na strmim padinama imaju nezamjenjivu ulogu u zaštiti tla od erozije.

U donjem su Međimurju najznačajnije šumske zajednice hrasta lužnjaka, graba, johe, divlje trešnje, topole, vrbe, bagrema, brijesta, klena, jablana i jasena. U gornjem Međimurju prevladavaju šumske zajednice hrasta kitnjaka i običnog graba, bukve, pitomog kestena i običnog bora. U svim se šumskim zajednicama na području Međimurja može naći grmoliko raslinje kurika, kalina, drijena, bazge, šipka i kupina te prizemnice kao što su paprat, šumske jagode, jaglaci, drijemovac, šumarice i ljubičice.³

1 METODOLOŠKI POSTUPCI, CILJ I PREDMET RADA

Polazište u istraživanju gornjomeđimurske hilonimije bila je postojeća dostupna onomastička literatura te stručni i znanstveni radovi objavljeni u različitim publikacijama i na mrežnim stranicama.

- 2 Radi preglednosti i lakšega snalaženja u građi, na kraju rada navodi se abecedni popis općina i pripadajućih naselja. Unutar zagrada donosi se kratica onih naselja koja pripadaju gornjem Međimurju (prema kriteriju visine i/ili kriteriju željezničke pruge), dok su ostala naselja samo navedena.
- 3 Prema Nacionalnoj klasifikaciji staništa u Republici Hrvatskoj postoji 105 tipova šumskih zajednica, tj. dvije regije: mediteranska (40 % površine) i eurosibirsko-sjevernoamerička regija (60% površine). Za mediteransku su regiju karakteristične: šume alepskog bora, šume hrasta crnike, šume bijelog graba i hrasta medunca, šume crnog graba i hrasta medunca, šume dalmatinskog crnog bora te šume crnike i crnog graba. Za eurosibirsko-sjevernoameričku su regiju karakteristične: šume hrasta lužnjaka sa žutilovkom, šume hrasta lužnjaka i običnog graba, šume poljskog jasena, šume crne johe, šume vrba i topola, šume hrasta kitnjaka i običnog graba, šume hrasta kitnjaka i pitomog kestena, šume s crnim grabom i hrastom meduncem, šume bukve, šume bukve s bekicom, šume bukve s jesenskom šašikom, šume lipe i tise, šume crnog bora, šume bukve i jele, šume jele s rebračom, šume bukve i šume smreke. Prema navedenoj klasifikaciji staništa u Republici Hrvatskoj i podjeli na dvije regije, područje je Međimurja dio eurosibirsko-sjevernoameričke regije.

Prikupljanje je građe obavljeno u skladu s *Uputama za prikupljanje onomastičke građe Odjela za onomastiku i etimologiju* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a za svako je gornjomeđimursko naselje ispunjen i *Upitnik za onomastiku*, tj. dio upitnika koji se odnosi na hilonimiju. Zabilježeni toponimijski likovi zapisani su u hrvatskoj dijalektologiji uobičajenim sustavom fonetske transkripcije. Toponimijska je građa za čitavo gornjomeđimursko područje ispisivana i u Područnom uredu za katastar Čakovec te u Hrvatskim šumama, tj. Šumariji Čakovec. S obzirom na to da bi sustavan prikaz gornjomeđimurske hilonimije, kako povijesne, tako i suvremene, znatno nadilazio okvire ovoga rada, rad se temelji na analizi suvremene gornjomeđimurske hilonimije.

Toponimijska je građa klasificirana prema modelu značenjske i tvorbene analize toponima osmišljenom za potrebe znanstvenoga projekta *Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika* koji je vodila Dunja Brozović Rončević. Ona je za potrebe projekta, na temelju uobičajene prakse u toponomastici, izradila sustav toponomastičke klasifikacije koji je naravno, djelomice podudaran sa sustavom koji je u svojoj monografiji *Toponimija otoka Brača* primijenio Petar Šimunović.

Cilj je istraživanja rasvjetljavanje jezične i toponomastičke slike gornjega Međimurja te pozicioniranje gornjomeđimurske hilonimije u odnosu na sjeverozapadnu, a zatim i čitavu hrvatsku toponimijsku sliku. Za ostvarenje navedenoga cilja bilo je potrebno popisati i obraditi toponimijsku građu, utvrditi etiologiju i etimologiju pojedinih hilonima, opisati jezične značajke uopće i one koje se ogledaju u međimurskoj onimiji.

2 HILONIMIJA GORNJEGA MEĐIMURJA PREMA PODATCIMA ŠUMARIJE ČAKOVEC I PODATCIMA PUK-A ČAKOVEC⁴

Prema podacima Šumarije Čakovec na području gornjega Međimurja postoje 42 odjela,⁵ tj. 269 odsjeka ili imena državnih šuma. Iz popisa je očigledno da se jedno ime odnosi na veći broj čestica, tj. popis čine 63 različita imena.

Terenskim je istraživanjem od ukupno 269 imena državnih šuma potvrđeno njih 98, tj. jedanaest različitih imena šuma. Svako se ime javlja i po nekoliko puta, ali u različitim naseljima, pa se usporedbom službenoga popisa s imenima prikupljenim terenskim istraživanjem jasno pokazuje da se jedno ime redovito odnosi na veći broj čestica.

⁴ PUK = Područni ured za katastar.

⁵ Odjelom se smatra trajna osnovna jedinica gospodarskog razdjeljenja šuma u okviru pojedine gospodarske jedinice. Odjeli se ustanovljuju u svrhu lakšeg gospodarenja, nadzora i orijentacije na terenu. Površina odjela, osim za neobraslo proizvodno šumsko zemljište, šikare, šibljake i garige, u pravilu ne može biti veća od 60 ha. Odsjekom se smatra privremena najmanja osnovna površina gospodarskog razdjeljenja šuma unutar odjela s kojom se, kao sastojinom, posebno gospodari. Najmanja površina odsjeka iznosi 1 ha.

Analizom je utvrđeno kako je najviše imena državnih šuma u čijoj se osnovi nalazi ime sela (25,4 %), što i ne čudi s obzirom na to da je riječ o državnim šumama. Naime, ovim je načinom imenovanja institucijama olakšan nadzor šuma, ali prije svega, i orijentacija na terenu. Državne šume u čijoj se osnovi nalazi ime sela su: *Banfi, Bukovščak, Črečanski breg, Gradiščak, Kapelščak, Marof, Martinska gmajna, Praporčan, Prekopa, Preločko, Raskriška graba, Robadje, Selniščak, Štrigovščak, Vašički vrh, Vukanovec, Zasadbreg*.

Imena državnih šuma antroponimnoga postanja čine (23,8 %) građe. Kako je riječ o imenima državnih šuma, tj. o šumama koje su u vlasništvu države, a ne u privatnom vlasništvu, iznenađuje postotak imena motiviranih antroponimom. Međutim, ako znamo da se šumama, tj. ne samo šumama nego i gotovo svakoj zemljišnoj čestici s godinama mijenja vlasnik (bilo zbog promjene vlasti, nasljedstva, prodaje, namjene i sl.), ovi podatci možda dokazuju čije su vlasništvo ili dio vlasništva navedene šume bile u prošlosti. Riječ je o ovim imenima danas državnih šuma: *Bačkovec, Bedeković graba, Bigec, Bogdanovo, Bujaničin breg, Gratovo, Jagerica, Jobova graba, Kukuljić graba, Markovčina, Pod Ajngelom, Pod Šprajcom, Tihanovo, Tkalec, Turkov dol*.

Po zastupljenosti, slijede imena državnih šuma motivirana nazivom bilja (17,5 %). Očekivali bismo da će ova skupina imena, uz imena državnih šuma u čijoj se osnovi nalazi ime sela, biti najbrojnija s obzirom na to da je riječ o državnim šumama. Naime, kako postoje planovi pošumljavanja, tj. točno se zna što se, gdje, kada, kako i zašto sadi ili krči, a u Hrvatskim šumama ističu kako se sve ustanovljuje radi lakšega gospodarenja, nadzora i orijentacije na terenu, malo je onih imena državnih šuma motiviranih nazivom bilja na području gornjega Međimurja, za koja bismo mogli reći da su očekivana. Poznato je da je zbog gospodarske krize u državi obnova šuma u posljednjih nekoliko godina loša te tako nestaju vrijedne šume hrasta kitnjaka i graba i šume hrasta lužnjaka i graba, a donedavno neugrožene šume bukve, zbog navedenih razloga, sve češće postaju metom nakupaca drva. Također, kako je područje gornjega Međimurja zbog tipova tla (posebno na reljefno najvišim prostorima gdje prevladavaju mineralno-karbonatna tla) poznato po čestim erozijama, među imenima državnih šuma motiviranih nazivom bilja očekivali bismo najviše psamofita, tj. biljaka koje žive na pokretnom tlu, a svojim razgranatim i dubokim korijenjem sprječavaju eroziju. Za međimursko su područje karakteristični psamofiti: crna joha, bijela topola, majčina dušica, trputac i glavičasti luk. Kako popis imena državnih šuma motiviranih nazivom bilja čine: *Borovica, Bušivščak, Glogovec, Gorščica, Hrastinka, Slakovsko brezje, Slatnjak mali, Šarije, Šarike, Topolje, Topolje-Nedelišće*, razvidno je da su od psamofita kao poticaj za imenovanje poslužili samo šaš i topola.

Imena šuma koja se odnose na oblik, svojstva i izgled tla čine 7,9 % građe, primjerice *Krčec, Pustika, Sigetec*.

Imena šuma u čijoj se osnovi nalazi naziv životinja čine 6,3 % građe, primjerice *Kravorska, Piškurnjak, Riblji breg, Svinjska senokoša*.

Imena šuma koja se odnose na sastav i osobitosti tla čine 4,8 % građe, primjerice *Bereg, Čretnica, Lokve, Vodeninski breg*.

Imena šuma koja su određena položajem čine 4,8 % građe, primjerice *Gornja šuma, Pod grobljem, Pod ribljim bregom*.

Hilonimijske metafore čine 3,2 % građe, primjerice *Ciganščak, Zelena*.

Imena šuma motivirana ljudskom djelatnošću čine 1,6 % građe, primjerice *Školsko*.

Već je spomenuto da je u Međimurju 37 % (3341 ha) šuma u državnom, a 63 % (6393 ha) u privatnom vlasništvu. U PUK-u Čakovec ispisana su imena šuma u privatnom vlasništvu u 36 katastarskih općina na području gornjega Međimurja. Ukupno je ispisano 33 421 ime privatnih šuma, od čega 4076 različitih (svako se ime javlja i po nekoliko puta, što u istom, što u drugim naseljima, tj. očigledno je da se jedno ime odnosi na veći broj čestica). Bogata katastarska građa koja se odnosi na imena šuma svjedoči o imenima koja su nekada postojala u određenom kraju, ali su s vremenom nestala iz uporabe i žive samo u katastarskim dokumentima (popisima i zemljovidima). Zbog ograničenja prostorom, građi ispisanoj u PUK-u Čakovec posvetit će se poseban rad.

3 HILONIMIJA GORNJEGA MEĐIMURJA KAO REZULTAT TERENSKOGA ISTRAŽIVANJA

Šumski predjeli na području gornjega Međimurja međusobno su odvojeni te najčešće ugroženi zbog gradnje stambenih objekata, prometnica i komunalne infrastrukture, što su i najčešći razlozi ugroženosti šuma u Hrvatskoj. Najugroženije su šume hrasta lužnjaka koje iskazuju izrazito bogatu biološku raznolikost. Temeljem Zakona o zaštiti prirode,⁶ šume su jedna od temeljnih prirodnih vrijednosti mnogih područja, a prvi je i jedini spomenik šumi u Republici Hrvatskoj podignut upravo u jednom od gornjomeđimurskih naselja, tj. u Malom Mihaljevcu, naselju Općine Sveti Juraj na Bregu.

Terenskim je istraživanjem na području gornjega Međimurja zabilježeno 370 hilonima, a u PUK-u Čakovec ukupno je ispisano 33 421 ime privatnih šuma. Katastarska je građa provjerena na terenu, međutim, potvrđeno je samo 9,1 % imena. Riječ je o ovim imenima šuma:

Arpádovo (L), *Báčkovec* (KR, VR, ŽIŠ), *Bajdukov* (ME), *Bákačova šuma* (Z), *Bedekovičove grabe* (BR), (MM), *Bégjəc* (ŽIŠ), *Bèrək* (S), *Bergòj* (S), *Bèrnòdoy brèg* (BR), *Bočkaj* (PLE), *Bogđanoyska šuma* (BO), *Bòltjova šuma* (TU), *Borovica* (B), *Boròvjė* (DS, FR, MAR, ME, OV, ŠTRU), *Boròvjė* (PLE), *Borovjòkovo* (VU), *Brájevina* (MA), *Brájnkovec* (ZA), *Brátkova šuma* (DB), *Brèg* (ČR), *Brėzič* (MA, ŽIŠ), *Brezinka* (PRA), *Brèzje* (B, BO, GD, MI, S, VUK), *Brèzoyska gmòjna* (BR), *Brėžnj brèg* (PRA), *Břizinka* (DB, VUK), *Búdor* (S), *Bijanova šuma* (ŽG), *Bükoyčak* (S), *Bukòvjė* (GR, MAR,

6 V. <http://www.poslovni-savjetnik.com/propisi/priroda-zastita-prirode/zakon-o-zastiti-prirode-urednicki-procisceni-tekst-nn-br-702005-1392>.

SU), *Bukòuvjè* (ŽIŠ), *Bukòvska šuma* (BUK), *Bündekj* (K), *Cèrjè* (GK, GRA), *Ciglènica* (FR, Z), *Ciglènice* (BR), *Cigòjnšćak* (MM), *Cimbole* (ME), *Čanadijè* (K), *Čèp* (NE),⁷ (PU), *Česmiga* (PLE), *Čistinka* (ŠE), *Čížmek* (ME), *Črèčanska šuma* (ČR), *Črèpnica/Črèpnica*⁸ (ST), *Črna mlàka* (S), *Črnkè* (FR), *Dajalica* (GRA), *Dikarova* (PRA), *Dnika* (ČR), *Dòbravica* (BO), *Dolica* (ČR), *Dolič* (TR, DB), *Dòlè korito* (ŽIŠ), *Dràgè* (VR), *Drvàrijum* (MM), *Dùga brèzina* (KN), *Dùplek* (MM, Z), *Dùplova gràba* (ŽIŠ), *Dužica* (ČR), *Žurova špica* (ČR), *Fadròciovo* (BA), *Falùšija* (DB), *Fèrenčekova šuma* (J), *Fizèš* (VRH), *Fòdorova* (PRA), *Fràncino* (Z), *Franètovičova šuma* (TU), *Fratèrsko* (ŽIŠ), *Fròso- vica* (GRA), *Frtèlško* (KR), *Ftičova šuma* (TU), *Fùšek* (MSR, SMM), *Gàbrekovića* (ŽG), *Gàcijè* (MA, ST), *Gacòvjè* (GR), *Gaj* (BO, DB, GD, PRH, PU), *Gajič* (VU), *Gàlovička* (ME), *Gèlina šuma* (DS), *Gèršičova šuma* (MM), *Globètka* ili *Golobètka* (ŠE),⁹ *Gmájna* (GD), *Gmòjna* (ČR, DB, DS, MM, ST, VU), *Gogoròjinka* (ČR), *Gòj* (B, DK, KN, NE), *Gòrja šuma* (DS), *Gòrjè korito* (ŽIŠ), *Gòrjè krčè* (ŽIŠ), *Gràbanicè* (SLE), *Gràbè* (TR), *Grabèrjè* (SU), *Gradišèc* (S), *Grajènka* (TU), *Gřba* (BO), *Grèblica* (PRA), *Gròbjè* (ZS), *Gròfovsko* (GH, SMM, TU), *Grùbičova šuma* (J), *Xarùga* (PLE), *Xer- jàvica* (ŽIŠ), *Xerjòska gmòjna* (PRH), *Xràstjè* (BR, KN, SL, TU, VU, ŽIŠ), *Xràstijè* (ŽIŠ), *Xràstinka* (MSR, PRET), *Xrjávica* (MSR, ŽIŠ), *Xrùpača* ((BO, DR, DS, ST), *Xùndra* (ZS), *Jaklinov gaj* (DB), *Jàlsijè* (PRES), *Jàlšòvjè* (GR), *Jàusjè* (KN, SLE, ŠTRU, Z), *Jègèrsek* (VU), *Jòlšè* (BO), *Jòušovina* (MAR), *Jùgošèčkè* (Z), *Juxasova* (PLE, S), *Kàjzarova šuma* (VU), *Kàmenica* (S), *Kèpèc* (R), *Kitjè* (ČR), *Kočilova gràba* (ZS), *Kòkotov gaj* (ŽIŠ), *Komodìn* (VUK), *Kosmačina* (PRH, ST), *Kout* (Z), *Kòzarov brèg* (ZS), *Krč* (DR), *Krčè* (ČE, FR, ŽIŠ), *Krčjè* (VRH), *Krištànoska šuma* (MM, Z), *Krnica* (SMM), *Krùmpičova šuma* (LE), *Kùkardovo* (ZA), *Kùkmica* (PRA), *Kùpasova šuma* (TU), *Kustòjè* (PLE, S), *Làporaškè gràbè* (DR), *Làzine* (PLE), *Lèčovo* (PLE), *Lesičine* (BR), *Lesičjak* (KN), *Lèšèc* (FR), *Lèšnicè* (Z), *Lipičov gaj* (DB), *Lipjè* (TR), *Lòg* (PRES), *Lògovèc* (ŽG), *Lopòr* (DS, OV), *Lùg* (PRES), *Lugarija* (ŽIŠ), *Lùgovèc* (PRE) *Madèršćak* (LE), *Màžžerka ž* (R), *Màgdìčina šuma* (MAR), *Màkarovo* (DR), *Màla sèča* (ŽIŠ), *Màla šuma* (DS), *Màlè gràbè* (KN, MM), *Màlj Zvir* (MA), *Màn- kino* (PRA), *Màtičova šuma* (MA), *Matulìčova šuma* (MA), *Mežgàj* (MA), *Mèka* (SMM), *Mèkota* (ČR), *Mèlè* (MSR), *Miklòvšèkov gaj* (DB), *Mrázovo* (FR), *Mùrajova šuma* (VU), *Na brègo* (MM), *Nàcijova šuma* (ZS), *Na Flàcovim* (ZS), *Na jùšò* (GH), *Na srjòjnsko* (VR), *Na štùko* (ČR), *Nòučnjì dól* (ŠTRU), *Òber Cigònjì* (ŠTRU), *Ogrjènjèc* (SLE), *Orèšec* (KR), *Orèšjè* (ŽG), *Òršikino* (ŽG), *Òsenjì gm* (ČR), *Pàdolèk* (VRH, Z), *Pàjnoga* (VU), *Pàrag* (SLE, TR, ŽIŠ), *Pecik* (S), *Pèkèl* (MM), *Pèkèl* (SU), *Pètkov gaj* (PRH), *Pètrìčina šuma* (VU), *Pilèkovo* (ZS), *Pintarija* (ŽG), *Piškorova šuma* (ŽG), *Pod kànižicom* (MSR), *Pod koutaj* (PLE), *Pòžlak m* (PLE), *Po korèjo* (PLE), *Pokšòr* (MM), *Pòlè* (BO), *Popòvska* (PL, PLE), *Popòvsko* (ŠTR), *Pòšnjik* (ŽIŠ), *Pòvrtnica* (ŽIŠ), *Prej bìvjì* (MM), *Prèčni- ca* (KN), *Prèločka šuma* (DR), *Pròjnica* (GK), *Prslòvska šuma* (BR), *Pùčkovića* (ČR), *Pùfèkovo* (PRA), *Ràjtarovo* (PRE), *Rakitjè* (J), *Rakitovèc* (ŽIŠ), *Rèbrè* (PRE), *Rebrè* (PRA), *Rèp* (BO), *Repàčè* (BR), *Rèškoy gaj* (BR), *Ribjak* (PLE, Z, ZA), *Rimšćarska šuma* (SU), *Ritešova šuma* (PL), *Rùčič* (SU), *Sèča* (BO), *Sèčka* (MA, SL), *Sèkcija* (B, BO, GD), *Serjàča* (GK), *Sèvrova šuma* (LE), *Skròdjak* (R), *Slijykaçj* (ZA), *Smrðèčka* (DB, DS), *Srèdèk* (SMM), *Srncova šuma* (PLE), *Srpàča* (GRA), *Stèzicè* (ŽIŠ), *Stòra šuma* (MM), *Stòrj gròd* (BR), *Šarika* (FR, MM, Z), *Šarinèc* (DS), *Šarjè* (DB, DR, ŽIŠ), *Špica* (ČR, DR, LE, PRH), *Špicè* (PLE), *Štefanèčka šuma* (ŽG), *Štrigovčak* (ŽG), *Štrikova gràba* (PRE), *Štùčkovo s* (DR), *Štùk m* (ŽIŠ), *Štùmbèl m* (DK), *Šuma ž* (GRA), *Švècovo s* (VU), *Testernik m* (BO), *Tixajova šuma ž* (DS), *Tkalèčka šuma ž* (J), *Topòlè s* (GD, KR, MA, SL, SLE, ŽIŠ), *Trèzina*

7 »Od nekadašnjih prostranih šumskih površina (i) *Kuršanskog luga*, ostala je danas samo jedna šuma: *Čep*. Veći dio Čepa (koji je oko kilometar i pol udaljen od Nedelišća) prekriva hrast, ali ne samonikli već sađen ljudskom rukom, i to etapno, po parcelama, u vremenu od 1894. do 1900. godine« (Buturac i dr. 1993: 391).

8 Terenskim su istraživanjem zabilježena oba oblika imena.

9 »Globetka je nekadašnje plavljeno područje, vodama pritoka Trnave, a autohtono je bilo obraslo šumom. U povijesnim izvorima spominje se naziv šume zapadno od Sv. Helene – Golobenka. Od sredine 19. stoljeća ove šume su se intenzivno krčile, naročito nakon izgradnje šećerane u Čakovcu. Nakon što je šuma iskrčena, zamijenile su je niske močvarne biljne zajednice. Nakon regulacije vodotoka, sredinom 20. stoljeća, suši se i gornji površinski sloj tla, te na čitavom području prevladavaju biljne zajednice trava.« (http://www.zavod.hr/senkovec/ppuo_senkovec.pdf)

šuma ž (PL), *Trjē s* (K), *Tuškova šuma* ž (VU), *Vajdova šuma* ž (TU), *Vančova šuma* ž (GRA), *Varinče* (ČE), *Vároška* ž (PU), *Vélika sēča* ž (ŽIŠ), *Vélike grābē* ž (KN, MM), *Velikī Zvir m* (MA), *Vigovica* ž (L), *Viroycova grāba* ž (DK), *Vrbjē s* (PU), *Vrōža jāma* ž (MM, Z), *Vučētinska gmōjna* ž (VU), *Vukovo s* (FR), *Vūlayka* ž (MM), *Vumēk m* (MM), *Zadrugōrova šuma* ž (Z), *Zdōlēc m* (MM), *Zōton m* (L), *Zēlenbor m* (BR), *Zēlina* ž (B, BO, GD, PRES), *Zlāmenica* ž (FR, PLE, ZS), *Zverijak m* (BR), *Zvonōrova grāba* ž (ŽIŠ), *Žibēkovica* ž (ŽG), *Žiškova šuma* ž (FR), *Žūpjak m* (GK).

3.1 Jezične i inojezične osobitosti gornjomeđimurske hilonimije

Gornjomeđimursku hilonimiju čine imena šuma prikupljena terenskim istraživanjem te imena šuma ispisana u PUK-u Čakovec i u Šumariji Čakovec.

Komparativnom analizom svih hilonima,¹⁰ očita je nepodudarnost prozodij-skih, samoglasničkih i suglasničkih osobina.

Hilonimi ispisani u PUK-u Čakovec i u Šumariji Čakovec usklađeni su s akcenatskom normom hrvatskoga standardnog jezika, a hilonimi koji su rezultat terenskih istraživanja sadržavaju osnovne prozodijske odlike gornjomeđimurskih govora, tj. gubitak opreke po tonskom kretanju i opreke po kvantiteti (razlikovnu funkciju ima samo mjesto naglaska).

Kako je deset samoglasničkih fonema koje sadrži međimurski dijalekt nemoguće bilježiti standardnom grafijom, »nepostojeći« su vokali u PUK-u Čakovec i u Šumariji Čakovec zabilježeni najbližom glasovnom vrijednošću u standardnom jeziku, pa ne čudi supostojanje nekoliko varijantnih zapisa pojedinih hilonima (npr. *Bęřek/Bereg, Berek; Cigōjnsčak/Ciganjščak, Cigajščak, Ciganščak*). Od očekajkavskih samoglasničkih osobitosti u gornjomeđimurskoj hilonimiji, koja je rezultat terenskoga istraživanja, nema odstupanja: zabilježeni su tzv. »srednji«, zatvoreni i otvoreni samoglasnici te diftonzi (npr. *Ciglēnice, Boróuvjē*), a refleks je jata ekavski (npr. *Brēg, Lēsčē, Zverijak*), što svjedoči i dio katastarskih likova (npr. *Breg, Senokoša*).

Suglasničke odlike gornjomeđimurske hilonimije jesu: postojanje dviju palatalnih afrikata, tj. *č* i *ž* (npr. *Noučnj dōl, Źurova špica*), skup *čr* (npr. *Čřna mlāka, Čřnke*), depalatalizacija *lj* (npr. *Grōbhjē, Pōlē*, ali je zabilježeno i *Mēlē* i *Topōlē*), obezvučenje krajnjih zvučnih suglasnika (npr. *Lōg, Stōřj grōđ*), denazalizacija palatalnog nazala *nj* u *j* (npr. *Gōřja šuma, Kustōjē*).

Iako u međimurskoj kajkavštini nailazimo na podosta inojezičnih leksema koji su rezultat povijesnih, zemljopisnih i kulturoloških okolnosti, u korpusu gornjomeđimurskih hilonima koji su predmet ovoga rada, njih gotovo da i nema. Štoviše, terenskim je istraživanjem zabilježeno kudikamo manje inojezičnih leksema, nego što ih sadrži katastarska građa koja se odnosi na šume. Navođenjem nekoliko imena šuma aloglotskoga podrijetla iz bogate katastarske građe, ali i onih zabilježenih terenskim istraživanjem, želim potvrditi postojanje pojedinih apelativa aloglotskoga podrijetla na gornjomeđimurskom području (npr. *Bęřek* mađ. *berek* 'bara, močva-

¹⁰ Pod pojmom svih hilonima mislim na hilonime prikupljene terenskim istraživanjem te na hilonime ispisane u PUK-u Čakovec i u Šumariji Čakovec.

ra, močvarno zemljište', *Falat* mađ. *falat* 'komad, zalogaj', *Grunt* njem. *Grund* 'zemlja, posjed', *Hatari* mađ. *hatar* 'kraj, predio, kotar', *Jarak* mađ. *árk* 'prokop, kanal', *Pintarija* njem. (Faß)binder 'bačvar', *Vajdova šuma* mađ. *vajda* 'vojvoda' i brojni drugi). Više je razloga zbog kojih ispisana katastarska građa sadrži više imena šuma aloglotskoga podrijetla od one zabilježene na terenskim istraživanjima. Jedan je od njih povijest katastra. Naime, iako povijest praćenja podataka i promjena na zemljišnoj čestici sežu u daleku prošlost, o počecima katastra na području današnje države možemo govoriti tek od 18. stoljeća, točnije od 1785. do 1790. godine kada austrijski car Josip II u želji pravilnoga oporezivanja pokušava uspostaviti katastar zemljišta na području cijele carevine.¹¹ U Međimurju je katastar uspostavljen 1856. godine, samo pet godina prije nego što je ono opet pripojeno Ugarskoj (mađarski jezik postao je službeni jezik), a ako se prisjetimo da su 1896. mađarizirana i sva imena naselja u Međimurju (Frančić – Žagar Szentesi 2008), inojezična situacija u mikrotoponimji ovoga prostora puno je jasnija.

3.2 Tvorba gornjomeđimurskih imena šuma

Analiza svake onimijske građe, pa tako i analiza imena šuma, uključuje i njezinu klasifikaciju.

Po tvorbenoj se analizi hilonimi dijele na dvije temeljne skupine: jednorječne i dvorječne. Jednorječni se hilonimi dijele na: hilonime nastale toponimizacijom bez ikakvih dopuna (zemljopisni i gospodarski nazivi u toponimiji te toponimijske metafore); hilonime nastale afiksalsnom tvorbom (oni se dijele na hilonime nastale prefiksalsnom, sufiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom); složene hilonime (sraslice, složenice i polusloženice) te na jednorječne hilonime nastale od dvorječnih. Podjela dvorječnih hilonima ovisi o tome kojoj vrsti riječi pripadaju članovi toponimijske sintagme.

U gornjem Međimurju s obzirom na broj riječi postoji 278 jednorječnih i 92 dvorječna imena (ukupno 370), što znači da u u gornjomeđimurskoj hilonimiji dominiraju jednorječna imena (75,13 %) i da dvorječna imena čine 24,87 % ukupne građe.

Kod većine gornjomeđimurskih hilonima dolazi do preklapanja roda imena s rodnom temeljnoga apelativa kojim se označava sadržaj na koji se ime odnosi. Najviše je imena šuma ženskoga, a najmanje srednjega roda.

3.3 Motivacijsko-tvorbena analiza jednorječnih gornjomeđimurskih hilonima

3.3.1 Jednorječni hilonimi nastali onimizacijom apelativa bez ikakvih dopuna

Jednorječni hilonimi nastali onimizacijom apelativa bez ikakvih dopuna tvore se po modelu: apelativ + \emptyset afiks. Tako tvorena imena iz apelativnoga su prešla u onimijski korpus gdje vrše onomastičku funkciju. Riječ je o ovim imenima šuma: *Bèrèk* ('močvarno zemljište') (S), *Borovica* (< borovica 'obična borovica') (B),

¹¹ V. <http://hgk.biznet.hr/hgk/fileovi/2121.pdf>, <http://www.geof.unizg.hr/~vcetl/radovi/CetlRoic-Matijevic.pdf>.

Brèg (< brijeg) (ČR), *Cimbole* (< cimbole ‘cimbal’) (ME), *Čèp* (‘čep’) (NE, PU), *Češmiga* (< češmiga ‘obična žutika; loše vino’) (PLE), *Dajalica* (< dajalica ‘datateljica’) (GRA), *Dnika* (< dnika ‘udubljena, vlažna zemlja koja nije izložena suncu’) (ČR), *Duplek* (< duplek ‘duplja’) (MM, Z), *Dužica* (< dužica ‘savinut predmet od drva’) (ČR), *Fùšek* (MSR, SMM), *Gaj* (BO, DB, GD, PRH, PU), *Gmajna* (‘općinski zajednički pašnjak’) (GD), *Gmòjna* (ČR, DB, DS, MM, ST, VU), *Gòj* (B, DK, KN, NE), *Grajènka* (< ‘napravica u kojoj se zadržava toplina jela’) (TU), *Grba* (< grba) (BO), *Grèblica* (< greblica ‘alatka slična motici, šireg i nižeg sječiva, služi za struganje i poravnavanje tla’) (PRA), *Gròbjè* (‘groblje’) (ZS), *Xaruga* (< haruga ‘jaruga’) (PLE), *Xrùpača* (< harupač ‘smetlište’) (BO, DR, DS, ST), *Kèpèc* (< kèpèc ‘patuljak’) (R), *Kòut* (< kut) (Z), *Krč* (< krč < krčevina ‘zemljište dobiveno krčenjem’) (DR), *Krnica* (< krnica ‘drvena zdjela’) (SMM), *Lòg* (PRES), *Lopòr* (DS, OV), *Lùg* (PRES), *Mèka* (< meka ‘vlažno zemljište; kvalitetna oranica’) (SMM), *Mèkota* (< mekota ‘mjerna jedinica;¹² zemlja crnica’) (ČR), *Ótok* (< otok) (GH), *Pajnoga* (< pajnoga ‘zalistak, listić, zaperak biljke; pejor. lijeva noga’) (VU), *Pàrag* (< *parag* ‘neobrađeno zemljište, zemljište obraslo korovom’) (SLE, TR, ŽIŠ), *Pèkèl* (< pekel ‘pakao’) (MM), *Pèkèl* (< pekel ‘pakao’) (SU), *Pintarija* (< pintarija ‘bačvarski zanat, bačvarska radionica’) (ŽG), *Pòlè* (BO), *Pòšnjik* (< pošnik ‘pašnjak’) (ŽIŠ), *Pòvrtnica* (< *po-vrtnica* ‘crna rotkva’) (ŽIŠ), *Rèp* (< rep) (BO), *Ribjak* (PLE, Z, ZA), *Sèča* (< seča ‘živica, živa ograda’) (BO), *Sèčka* (MA, SL), *Sèkcija* (B, BO, GD), *Serjāča* (< srjača ‘vrsta gljiva’) (GK), *Skròdjak* (< skrodjak ‘okrajak’) (R), *Smrðèčka* (< smrdečka ‘vrsta poljskog cvijeta’) (DB, DS), *Srèdek* (< sredèk ‘dio poljskog puta između *kolomija* ‘kolotečina’’) (SMM), *Srpāča* (< srpača ‘veliki srp’) (GRA), *Špica* (< špica ‘šiljak, vrh’) (ČR, DR, LE, PRH), *Šuma* (GRA), *Štùk* (ŽIŠ), *Štumbèl* (< štumbel ‘zemljani vrč’) (DK), *Vùlayka* (< vulafka ‘vezica’) (MM), *Vumèk* (< *vumèk* ‘močvarno tlo’) (MM), *Zdòlec* (< zdolec ‘vjetar koji puše sa sjeveroi-stoka’) (MM), *Zèlina* (< zelina ‘zelena’) (B, BO, GD, PRES), *Zòton* (L).

3.3.2 Hilonimi sufiksne tvorbe (tvorbeni obrazac: O + -s¹³)

U međimurskoj hilonimiji zabilježeni su ovi sufiksi:¹⁴

O + -čak (-šček, -ščak, -oščak, -oyščak)

Sufiks -čak (-šček, -ščak, -oščak, -oyščak) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke (tip *Bukoyčak* (S)). Dodavanje sufiksa na apelativnu osnovu označuje da zemljopisni objekt obiluje onim što je sadržano u osnovi (tip *Jugošček* (Z), *Štrigoyčak* (ŽG)). Sufiksom -čak (-šček, -ščak, -oščak, -oyščak) tvorena su i imena šuma *Cigòjnščak* (MM) i *Maderščak* (LE).

12 Stara mekota ili jutro ili katastarsko jutro ili ral = 1600 čhv = 5754,6432 m². Nova mekota ili mađarsko jutro = 1200 čhv = 4315,9824 m².

13 O = osnova, -s = sufiks.

14 Sufiksi se navode abecednim redom.

O + -ec (*in̄ec, -ov̄ec*)

Sufiks *-ec* (*-ov̄ec*) najčešće se pridodaje fitonimnim osnovama (tip *Lògov̄ec* (ŽG), *Lùgov̄ec* (PRE), *Or̄š̄ec* (KR), *Šar̄in̄ec* (DS)) i nosi ideju deminutivnosti. Dodavanjem antroponimskim osnovama (tip *Br̄aj̄nkov̄ec* (ZA)) nastaju sufiksalne izvedenice s posvojnim značenjem. Sufiksom *-ec* (*-ov̄ec*) tvorena su i imena šuma *Báčkov̄ec* (KR, VR, ŽIŠ), *Ogr̄j̄en̄ec* (SLE), *Rak̄itov̄ec* (ŽIŠ).

O + -ek

Čiz̄m̄ek (ME).

O + -ica (*-yca, -nyca, -ovica*)

Sufiks *-ica* (*-yca, -nyca, -ovica*) dodaje se na pridjevsku osnovu i ima funkciju poimeničavanja pridjeva (tip *Xer̄j̄avica* (ŽIŠ), *Xr̄j̄avica* (MSR), *Preč̄nica* (KN)). Dodavanjem apelativnim osnovama, sufiks *-ica* (*-yca, -nyca, -ovica*) označuje da zemljopisni objekt obiluje onim što je sadržano u osnovi (tip *Kàmenica* (S), *Pr̄oj̄nica* (GK)). Sufiks *-ica* (*-yca, -nyca, -ovica*) dodaje se i na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost (tip *Vigovica* (L)). Sufiksom *-ica* (*-yca, -nyca, -ovica*) tvorena su i imena šuma *Cigl̄enica* (FR, Z), *Cigl̄enice* (BR), *Čr̄et̄nica* (ST), *Dòbravica* (BO), *Dolica* (ČR), *Fr̄ošovica* (GRA), *Gàbrekovic̄a* (ŽG), *Gr̄abanic̄a* (SLE), *Kùkmica* (PRA), *Puč̄kovic̄a* (ČR), *Zl̄amenica* (FR, PLE, ZS), *Žib̄ekovic̄a* (ŽG).

O + -ič̄

Sufiks *-ič̄* nosi deminutivno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke (tip *Br̄ezič̄* (MA, ŽIŠ)) ili zemljopisnim nazivom (tip *Dolič̄* (DB), *Gajič̄* (VU)).

O + -ija

Sufiks *-ija* u toponimiji najčešće nosi zbirno značenje. Ovim su sufiksom tvorena imena šuma *Falušija* (< *falšija* 'lažna' ili < *faluš* 'zahvalan') (DB) i *Lugarija* (ŽIŠ).

O + -ina (*-ine, -ino*)

Sufiks *-ina* nosi augmentativno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke (tip *Joušovina* (MAR)). Dodavanjem sufiksa na antroponimnu osnovu označuje posvojnost osobe čiji je antroponim u osnovi mikrotoponima (tip *Br̄aj̄evina* (MA)). Sufiks *-ina* upućuje i na obilatu prisutnost ili potpun izostanak naziva sadržanoga u toponimnoj osnovi. Ovim su sufiksom tvorena i imena šuma: *Fr̄ancino* (Z), *Kosmačina* (PRH, ST), *Lesičin̄a* (BR), *Mankino* (PRA), *Or̄šikino* (ŽG).

O + -išč̄e

U hilonimu *Gradišč̄e* (S) sufiks *-išč̄e* označuje kakav starinski ili razoreni objekt.

O + -jak (*-ijak*)

Sufiks *-jak* dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom životinje (tip *Lesič̄jak* (KN)). Dodavanjem sufiksa na apelativnu osnovu (tip *Župjak* (GK)) označuje se pripadnost. Ovim je sufiksom tvoreno i ime šume *Zverijak* (BR).

O + -jē

Sufiks *-jē* dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke ili biljne zajednice te nosi zbirno značenje. Ovim su sufiksom tvorena imena šuma: *Boròvje* (DS, FR, MAR, ME, OV, ŠTRU), *Boròvje* (PLE), *Brèzje* (B, BO, GD, MI, S, VUK), *Bukòvje* (GR, MAR, SU), *Bukòvje* (ŽIŠ), *Cèrje* (< *cèr* ‘crni hrast’) (GK, GRA), *Čanàdije* (K), *Gacòvje* (GR), *Grabèrje* (SU), *Xràstje* (BR, KN, SL, TU, VU, ŽIŠ), *Xràstije* (ŽIŠ), *Xròstje* (MI, SL), *Jàlsije* (PRES), *Jalšòvje* (GR), *Jàušje* (KN, SLE, ŠTRU, Z), *Kítje* (ČR), *Krčje* (VRH), *Kustòje* (PLE, S), *Lipje* (TR), *Orèšje* (ŽG), *Rakitje* (J), *Šarje* (DB, DR, ŽIŠ), *Topòlje* (GD, KR, MA, SL, SLE, ŽIŠ), *Trje* (K), *Vrbje* (PU).

O + -ka (-ika, -inka)

Sufiks *-ka* (*-ika*, *-inka*) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke (tip *Xràstinka* (MSR, PRE)), *Šarika* (FR, Z)). Dodavanjem sufiksa na antroponimnu osnovu označuje se pripadnost (tip *Màžerka* (R)). Ovim su sufiksom tvorena i imena šuma: *Brezinka* (PRA), *Břzinka* (DB), (VUK)), *Čistinka* (ŠE), *Gàlovička* (ME), *Gogoròjinka* (ČR), *Vàroška* (PU).

O + -oj

Sufiks *-oj* upućuje na obilatu prisutnost ili potpun izostanak naziva sadržanoga u toponimnoj osnovi. Ovim je sufiksom tvoreno ime šume *Bergòj* (< *berg* ‘oskoru’) (S).

O + -ovo (-ova)

Sufiks *-ovo* (*-ova*) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost. Ovim su sufiksom tvorena imena šuma: *Arpàdovo* (L), *Bajdùkovo* (ME), *Borovjòkovo* (VU), *Dikarova* (PRA), *Fadròcivo* (BA), *Fòdorova* (PRA), *Jùxasova* (PLE, S), *Kùkardovo* (ZA), *Lèčovo* (PLE), *Màkarovo* (DR), *Mrázovo* (FR), *Pilèkovo* (ZS), *Pufèkovo* (PRA), *Ràjtarovo* (PRE), *Štùčkovo* (DR), *Švècovo* (VU), *Vùkovo* (FR).

O + -sko

Fratèrsko (ŽIŠ), *Frtèl'sko* (KR), *Gròfoysko* (GH, SMM, TU), *Popòyska* (PL, PLE), *Popòysko* (ŠTR).

U prikazu sufiksalne tvorbe gornjomeđimurskih hilonima vidljivo je da je najviše hilonima nastalo onimizacijom apelativa bez ikakvih dopuna (apelativ + 0 afiks).

Najzastupljeniji sufiksi u tvorbi gornjomeđimurskih hilonima prikazani su u tablici 1.

Sufiks	-0	-je	-ica	-ovo	-ka	-ec	-čak
	91	55	22	18	13	10	5

Tablica 1: Sufiksna tvorba gornjomeđimurskih hilonima

3.3.3 Hilonimi se javljaju i u pluralnom obliku:

Bùndekìj (K), *Čr̀nke* (FR), *Dràge* (VR), *Gàcijè* (MA, ST), *Gràbe* (TR), *Jòlšè* (BO), *Krčè* (< *krč* 'krčevina') (ČE, FR, ŽIŠ), *Làzine* (PLE), *Lèščè* (FR), *Lèšnice* (Z), *Mežgàjij* (MA), *Mèlè* (MSR), *Rebrè* (PRA), *Rèbrè* (PRE), *Slijykaçij* (ZA), *Stèzice* (ŽIŠ), *Špicè* (PLE).

3.3.4 Hilonimi prefiksalne tvorbe (tvorbena obrazac: p- + O):

Pòžlak (PLE).

3.3.5 Hilonimi prefiksarno-sufiksne tvorbe (tvorbena obrazac: p- + O + -s¹⁵):

Pàdolek (VRH, Z).

U zemljišnim imenima, pa tako i u imenima šuma, prefiksi određuju prostorni odnos jednoga objekta prema drugom. Prefiks *pod-* pokazuje da se zemljopisni objekt nalazi ispod drugoga zemljopisnog objekta.

3.3.6 Hilonimijske sraslice:

Zèlenbor (BR).

3.4 Motivacijsko-tvorbena analiza dvorječnih gornjomeđimurskih hilonima

Strukturnom analizom dvorječnih gornjomeđimurskih hilonima mogu se izdvojiti četiri tvorbena modela:¹⁶

3.4.1 imenica + imenica:

Màlij Zvir (MA) i *Vèlikij Zvir* (MA).

3.4.2 pridjev + imenica:

Bàkačova šuma (Z), *Bedèkovičovè gràbe* (MM), *Bèrnòdoy brèg* (BR), *Bog-dànoyska šuma* (BO), *Bòltjova šuma* (TU), *Brèzoyska gmòjna* (BR), *Bràtkova šuma* (DB), *Brèžnij brèg* (PRA), *Bùjanova šuma* (ŽG), *Bukòyska šuma* (BUK), *Črèčanska šuma* (ČR), *Črna mlàka* (S), *Dòlè korito* (ŽIŠ), *Dùga brèzina* (KN), *Dùplova gràba* (ŽIŠ), *Žùrova špica* (ČR), *Fèrèncèkova šuma* (J), *Franètovičova šuma* (TU), *Ftičova šuma* (TU), *Gèlina šuma* (DS), *Gèršičova šuma* (MM), *Gòrja šuma* (DS), *Gòrjè korito* (ŽIŠ), *Gòrjè krčè* (ŽIŠ), *Grùbičova šuma* (J), *Xerjòska*

¹⁵ p- = prefiks, O = osnova, -s = sufiks.

¹⁶ Strukturnu je analizu za bračku toponimiju napravio Petar Šimunović u *Toponimiji otoka Brača* (Šimunović 1972: 258–261).

gmòjna (PRH), *Jaklinoj gáj* (DB), *Kájzarova šúma* (VU), *Kočilova grába* (ZS), *Kòkotoj gáj* (ŽIŠ), *Kòzaroj brèg* (ZS), *Krištánoska šúma* (MM, Z), *Krúmpičova šúma* (LE), *Kúpasova šúma* (TU), *Láporoške grábè* (DR), *Lípičov gáj* (DB), *Mágdličina šúma* (MAR), *Mála seča* (ŽIŠ), *Mála šúma* (DS), *Mále grábè* (KN, MM), *Mátičova šúma* (MA), *Matuličova šúma* (MA), *Miklòuvšekoj gáj* (DB), *Múrajova šúma* (VU), *Nácijova šúma* (ZS), *Nòučnij dól* (ŠTRU), *Ósenij grm* (ČR), *Pětkoj gáj* (PRH), *Pětříčkina šúma* (VU), *Piškorova šúma* (ŽG), *Préločka šúma* (DR), *Prslòyska šúma* (BR), *Rěškoy gój* (BR), *Rimšćarska šúma* (SU), *Ritešova šúma* (PL), *Sévrova šúma* (LE), *Sřncova šúma* (PLE), *Stòrij gròd* (BR), *Štefaněčka šúma* (ŽG), *Stòra šúma* (MM), *Štrikova grába* (PRE), *Tixajova šúma* (DS), *Tkálěčka šúma* (J), *Trézina šúma* (PL), *Tuškova šúma* (VU), *Vájdova šúma* (TU), *Vánčova šúma* (GRA), *Vèlika seča* (ŽIŠ), *Vèlikè grábè* (KN, MM), *Víroycova grába* (DK), *Vròža jáma* (MM, Z), *Vùčetinska gmòjna* (VU), *Zadrugòrova šúma* (Z), *Zvonòrova grába* (ŽIŠ), *Žiškova šúma* (FR).

3.4.3 prijedlog + imenica:

Na brègo (MM), *Na jùšo* (GH), *Na štùko* (ČR), *Óber Cigònij* (ŠTRU), *Pòd kànižicom* (MSR), *Pòd kòutaj* (PLE), *Po korèjo* (PLE), *Prè brvj* (MM).

3.4.4 prijedlog + pridjev:

Na srjòjnsko (VR).

Usporedbom udjela broja dvorječnih gornjomeđimurskih hilonima u tvorbenim modelima zapaža se da je najčešći tvorbeni model pridjev + imenica (84,78 %). Kao prvi član dvočlane toponimijske sintagme u ovoj se skupini hilonima najčešće pojavljuje pridjev antroponimnoga postanja (npr. *Gèlina šúma* (DS)). Toj skupini pripadaju i hilonimi koji sadržavaju antonimne lekseme. Od antonimnih leksema u gonjomeđimurskoj hilonimiji zastupljeni su *brdo – dolina*, tj. *breg – graba* (npr. *Kòzaroj brèg* (ZS) – *Bedèkovičovè grábè* (MM) i *mali – veliki* (npr. *Mále grábè* (KN, MM) – *Vèlikè grábè* (KN, MM)). Kod nekih hilonima izostaje antonimni parnjak iako ga značenje jedne sastavnice čini pretkazivim (npr. *Gòrja šúma* (DS), *Nòučnij dól* (ŠTRU), *Stòra šúma* (MM)) Po zastupljenosti slijede hilonimi tvoreni od prijedloga i imenice koji služe za točnije određivanje položaja označenoga zemljopisnog objekta.

Determinativ u dvorječnim hilonimima vrši funkciju označavanja karakteristične osobine imenovanoga objekta:

posvojnost:

a posvojni pridjevi na *-in*:

a1 *Gèlina šúma* (DS), *Mágdličina šúma* (MAR), *Pětříčkina šúma* (VU), *Trézina šúma* (PL).

- a2 posvojni pridjevi na -ov:
Kòkotoy gáj (ŽIŠ), *Pětkoγ gáj* (PRH), *Ritešova šuma* (PL), *Tuškova šuma* (VU), *Zadrugòrova šuma* (Z), *Zvonòrova gràba* (ŽIŠ), *Žiškova šuma* (FR).
- a3 posvojni pridjevi na -ski:
Bogdànoγska šuma (BO), *Rimšćarska šuma* (SU), *Vučetinska gmòjna* (VU).
- a4 posvojni pridjevi na -čki:
Štefanèčka šuma (ŽG), *Tkàlečka šuma* (J).
- b opis objekta (boju, dubinu, veličinu ili neku drugu osobinu):
Dùga brèzina (KN), *Màla seča* (ŽIŠ), *Nòučnjì dól* (ŠTRU), *Òsenjì grm* (ČR), *Stòra šuma* (MM), *Vèlika seča* (ŽIŠ).
- c položaj u odnosu na drugi objekt:
Dòlè korito (ŽIŠ), *Gòrjè korito* (ŽIŠ), *Na brègo* (MM), *Òber Cigònjì* (ŠTRU), *Pod kànižicom* (MSR), *Prè brvìj* (MM).

3.5 Semantička klasifikacija gornjomeđimurskih hilonima

3.5.1 Hilonimi motivirani geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta

- a zemljopisno nazivlje u hilonimiji:
- a1 hilonomastički nazivi:
 U Međimurju, nažalost, nije ušćuvan velik broj hilonomastičkih naziva, a neki su posve zaboravljeni. Uzrok su tome velike migracije kojima je bilo izloženo ovo područje, a posebno zemljopisni položaj Međimurja. Hilonomastički nazivi (npr. *dobravica* (< dobrava < dubrava ‘šuma’) (*Dòbravica* (BO)), *gaj* ‘gaj’ (*Gáj* (BO, DB, GD, PRH, PU), *Gajič* (VU), *Gòj* (B, DK, KN, NE)), *sekcija* ‘odjel ili odsjek’ (*Sékcija* (B, BO, GD)), *šuma* ‘šuma’ (*Šuma* (GRA)) prikupljeni terenskim istraživanjem čine 5,94 % analizirane građe.
- a2 hilonomastičke metafore:
 Imena određenih hilonima metaforičnoga su podrijetla i čine 7,84 % analizirane građe. U gornjomeđimurskoj su hilonimiji najčešći izvori metafora predmeti i naprave iz svakodnevnice uporabe kao što su predmeti koji su se rabili ili se i danas rabe u kućanstvu (*čep*, *grejenka*, *vulafka*), predmeti koji služe u poljodjelstvu, tj. šumarstvu (*testernik*) te predmeti koji služe u ribarstvu (*draga*). Potvrđene su i metafore prema dijelovima ljudskoga tijela (*pajnoga*, *rebre*, *zlamenica*). Na priloženoj se fotografiji vide današnji ostatci šume *Pájnoge* u Vučetincu za koju su ispitanici tvrdili, bez da su vidjeli ovu snimku, da izgleda poput noge, iako se *pajnoga* na gornjomeđimurskom području odnosi na zalistak vinove loze.
- b hilonimi s obzirom na razmještaj, oblik, svojstva i izgled vode (objekta, tla)
- b1 hilonimi koji označuju oblik i površinska svojstva tla (12,16 % građe):
 Oblik i površinska svojstva tla važni su motivi u imenovanju šuma. Hilonim može biti motiviran dužinom zemljišta (npr. *Dùga brèzina* (KN)), veličinom (npr. *Màla seča* (< seča ‘živica’) (ŽIŠ), *Vèlike gràbe* (KN, MM)), oblikom (npr. *skrodjak*

‘okrajak’ (*Skròdjak* (R)), *sredak* ‘dio poljskog puta između *kolomija* ‘kolotečina’ (*Srèdèk* (SMM)), *špica* ‘šiljak, vrh’ (*Špica* (ČR, DR, LE, PRH)).

b2 hilonimi koji se odnose na sastav i osobitosti tla ili vode:

Najveći se dio hilonima iz ove skupine odnosi na vrste tla (*berek* ‘močvarno zemljište’, apelativ *kamenica* odnosi se na kamenito tlo, apelativ *leš* odnosi se na ilovasta tla, apelativ *log* odnosi se na prhka, rahla tla, *lopòr* ‘lapòr, tj. glinovito tlo’, *pròj* se odnosi na šljunkovita tla, a *vumèk* je močvarno tlo) i čine 6,49 % analizirane građe.

b3 hilonimi određeni položajem/odnosom prema drugim toponimima (čine 5,4 % analizirane građe)

Hilonimi iz ove skupine kazuju gdje se nalazi zemljopisni objekt i u kakvom je prostornom odnosu prema drugim zemljopisnim objektima. Prevladavaju dvočlani hilonimi tvoreni od prijedloga i imenice (npr. *Na brègò* (MM), *Pòđ kòutaj* (PLE), *Prè brvì* (< brv ‘mostić’) (MM)).

3.5.2 Toponimi u funkciji hilonima

Ova je skupina hilonima malobrojna, čini 2,7 % ukupne građe, a nastala je ili prema važnijim toponimima koji se odnose na objekte što se nalaze u njihovoj blizini (*Štrigòfčak* (ŽG), *Bogdànojska šùma* (BO), *Bukòjska šùma* (BUK), *Črèčanska šùma* (ČR), *Rimšćarska* (< Rimšćak) *šùma* (SU), *Vučetinska* (< Vučetinec) *gmòjna*) ili prema naseljima iz kojih je najveći broj vlasnika (npr. *Krištànoska* (< Krištanovec) *šùma* (MM, Z), *Prèločka* (< Prelog) *šùma* (DR), *Štefanèčka* (< Štefanec) *šùma* (ŽG)).

3.5.3 Hilonimi motivirani nazivima bilja, biljnoga pokrova i biljnih zajednica čine

22,2 % ukupne građe. Iako šume na području gornjega Međimurja imaju nezamjenjivu ulogu u zaštiti tla od erozije, imaju i značajnu ulogu u stvaranju biološke krajobrazne raznolikosti ovoga kraja. Tako su se u gornjomeđimurskoj hilonimiji odrazili mnogi apelativi koji upućuju na postojanje raznorodnih vrsta **stblašica** (*berg* ‘oskoruš’ (*Bergòj* (S)), *bor* ‘bor’ (*Boròvje* (DS, FR, MAR, ME, OV, ŠTRU), *Boròuvje* (PLE)), *breza* ‘breza’ (*Brezič* (MA, ŽIŠ), *Brezinka* (PRA), *Brežje* (B, BO, GD, MI, S, VUK)), *bukva* ‘bukva’ (*Bukòvčak* (S), *Bukòvje* (GR, MAR), (-SU), *Bukòuvje* (ŽIŠ)), *cer* ‘crni hrast’ (*Cèrje* (GK, GRA)), *gacija* ‘agacija’ (*Gàcijè* (MA, ST), *Gacòvje* (GR)), *graber* ‘grab’ (*Grabèrje* (SU)), *hrast* ‘hrast’ (*Xràstje* (BR, KN, SL, TU, VU, ŽIŠ), *Xràstije* (ŽIŠ), *Xràstinka* (MSR, PRET), *Xròstje* (MI, SL)), *jalša* ‘joha’ (*Jàlšije* (PRES), *Jalšòvje* (GR), *Jàušje* (KN, SLE, ŠTRU, Z), *Jòlšje* (BO), *Jòušovina* (MAR)), *kustoj* ‘kesten’ (*Kustòje* (PLE, S)), *oreh* ‘orah’ (*Orèšec* (KR), *Orèšje* (ŽG)), *sljiva* < sliva ‘šljiva’ (*Slijykaçi* (ZA)), *topolje* ‘mjesto obraslo topolama’ (*Topòlje* (GD, KR, MA, SL, SLE, ŽIŠ)), *vrbye* ‘vrbič’ (*Vrbje* (PU)), *grmolikih biljaka* (*dulič* ‘vrsta divlje ruže’ (*Dolič* (DB, TR), *lešče* ‘liješče’ (*Lèšče* (FR), *rakita* ‘soj niske šibljuste grmolike vrbe crvenkaste kore’ (*Rakitje* (J), *Rakitovèc* (ŽIŠ)) i *trava* (*češmiga* ‘obična žutika’ (*Češmiga* (PLE)), *pučkovica*

ili *pokač* ‘pucavac’ (*Pučkovica* (ČR), *sečka* ‘krma za stoku’ (*Sěčka* (MA, SL)), *smrdečki* (cvijet) ‘vrsta poljskog cvijeta’ (*Smrděčka* (DB, DS)), *špr* ‘vrsta trave’ (*Šarika* (FR, MM, Z), *Šarinec* (DS), *Šarije* (DB, DR, ŽIŠ)).

Svi su ovi hilonimi »spomenici« starijega stanja u okolišu, ali i u jeziku. Teško će se danas naći i *bęrg*¹⁷ i *dulič* i *češmiga* i *pokač*, a ako se i nađu, malo je onih koji će ih prepoznati, a još manje onih koji će znati i njihov narodni naziv.

3.5.4 Skupina hilonima motiviranih nazivima životinja čini 1,35 % analizirane građe. Kao motivacijske osnove potvrđene su *riba* (npr. *riba* (*Ribjak* (PLE, Z, ZA))) i *lisica* (*lesica* ‘lisica’ (*Lesičine* (BR), *Lesičjak* (KN))), a uščuvan je i apelativ *lesičjak* kojim su se imenovala lisičja staništa, tj. jame.

3.5.5 Hilonimi motivirani ljudskom djelatnošću

Hilonimi iz ove skupine dijele se u četiri podskupine:

- a hilonimi prema obitavalištima i javnim prostorima:
Gradišće (S), *Na jušo* (GH), *Stézice* (ŽIŠ).
- b hilonimi motivirani gospodarskom djelatnošću:
- b1 hilonimi u svezi s uzgojem životinja:
Pošnjik ‘pašnjak’ (ŽIŠ).
- b2 hilonimi u svezi s javnim radovima:
Drvarijum (< drvarij < drvariti ‘sjeći, sabirati, prodavati drva’ (MM)), *Lugarija* (< lugarija ‘lugarski posao’ (ŽIŠ)).
- c kulturno-povijesno uvjetovani hilonimi:
- c1 hilonimi u svezi s mjesnim predajama:
Pèkèl (< pekel ‘pakao’ (MM)), *Pèkèl* (< pekel ‘pakao’ (SU)), *Vrōža jama* (MM, Z).
- c2 hilonimi u svezi s upravnom vlašću:
Gròfoysko (GH, SMM, TU).
- d hilonimi uvjetovani duhovnim i vjerskim životom zajednice:
- d1 hilonimi nazvani po crkvenim građevinama i posjedima:
Gròbję (< grobje ‘groblje’) (ZS), *Popòyska* (PL, PLE), *Popòysko* (ŠTR), *Župjak* (< župjak < župa) (GK).

Hilonim *Popòyska* odnosi se na šume u vlasništvu svetojurjevske župe, a hilonim *Župjak* na šume u vlasništvu Župe Novo Selo na Dravi.

3.5.6 Hilonimi motivirani prirodnim pojavama

Jedini hilonim motiviran prirodnim pojavama, tj. vjetrom, zabilježen je u Malom Mihaljvcu, naselju Općine Sveti Juraj na Bregu (npr. *Zdòlęc* < zdolec ‘vjetar koji puše sa sjeveroistoka’ (MM)).

17 *Bęrg* ‘oskoruš’ ima iznimno tvrdo i žilavo stablo, pa su ga upotrebljavali za izradu kotača i zupčanika na vodenim mlinovima te u stolarstvu. Sušeni plodovi oskoruša imaju poseban učinak na probavu, a brašno od oskoruša dodavalo se u kruh.

3.5.7 Hilonimi antroponimijskoga postanja dijele se na dvije brojčano jednake podskupine, tj. na jednorječne (npr. *Čanadije* (< Čanadi < Csanád, naselje u Mađarskoj) (K), *Lęčovo*¹⁸ (PLE), *Mažerka* (< Madjar-/Mađar-)) koji čine 11,62 % analizirane građe i dvorječne (11,62 %) hilonime antroponimnoga postanja. Kod dvorječnih hilonima antroponimnoga postanja razlikujemo hilonime tvorene od pridjeva u osnovi kojih je antroponim i zemljopisnoga naziva (npr. *Bedekovičove* (< Bedeković < Bedek- < Benedikt < lat. Benedictus) *grabe* (MM)) te hilonime tvorene od antroponima i apelativa koji se odnose na uzgoj kultura i tipove obradiva zemljišta (npr. *Bakačova šuma* (Z)).

3.5.8 Apelativi u funkciji hilonima

hrupač < harupač ‘smetlište’ (*Xrupača* (BO, DR, DS, ST)), *pole* ‘polje’ (*Pòle* (BO)), *varoš* ‘manje mjesto’ (*Vároška* (PU)).

3.5.9 Hilonimi nejasna postanja ili nejasne motiviranosti

Bęgjęc (ŽIŠ), *Xundra* (ZS), *Komodin* (VUK), *Pokšor* (MM), *Rúcič* (SU), *Várinčec* (ČE).

Usporedbom udjela imena šuma po skupinama, zapaža se da je najviše imena šuma motivirano geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta (39,19 %). Po zastupljenosti slijede imena šuma antroponimnoga postanja i imena šuma motivirana nazivima bilja, biljnoga pokrova i biljnih zajednica.

4 ZAKLJUČNO O HILONIMIJI

U ovome je poglavlju obrađena hilonimija gornjega Međimurja, ponajprije na temelju podataka prikupljenih terenskim istraživanjem te prema podatcima ispisanim u Šumariji Čakovec i PUK-u Čakovec. U usporedbi s postotkom šumovitosti u Republici Hrvatskoj koja iznosi 40 %, Međimurje je siromašno šumama, tj. šumovitost je vrlo niska, svega 12,37 % ukupne površine.

Terenskim je istraživanjem zabilježeno 370 hilonima.

Prema podatcima Šumarije Čakovec na području gornjega Međimurja postoje 42 odjela, tj. 269 odsjeka ili imena državnih šuma, a iz popisa je očigledno da se jedno ime odnosi na veći broj čestica, tj. popis čine 63 različita imena.

U PUK-u Čakovec ispisana su imena šuma u privatnom vlasništvu u 36 katastarskih općina na području gornjega Međimurja. U Međimurju je 63 % (6393 ha) šuma u privatnom vlasništvu, a ukupno je ispisano 33 421 ime privatnih šuma, od čega 4076 različitih. Najviše je imena šuma zabilježeno u KO Zasadbreg (11,49 %), a najmanje u KO Badličan (0,21 %).

¹⁸ *Lęčovi* je obiteljski nadimak.

Hilonimi zabilježeni terenskim istraživanjem, podrobnije su analizirani na motivacijsko-tvorbenoj i semantičkoj razini.

S obzirom na broj riječi hilonimijskoga znaka, u međimurskoj hilonimiji dominiraju jednorječna imena. Ima ih 278 i čine 75,13 % ukupne hilonimije. Najviše je hilonima nastalo onimizacijom apelativa (po modelu: apelativ + \emptyset afiks). U međimurskoj hilonimiji najčešći su i najznačajniji sufiksi: *-je* (najplodniji sufiks međimurske hilonimije), *-ica*, *-ovo* i *-ka*. Zabilježen je samo jedan hilonim prefiksalne tvorbe, jedan hilonim prefiksarno-sufiksalne tvorbe te jedna hilonimijska sraslica. Strukturnom analizom hilonimijskih sintagmi može se izdvojiti nekoliko tvorbenih modela, a najčešći je pridjev + imenica.

S obzirom na osnovnu riječ od koje je hilonim postao, međimursku hilonimiju dijelimo u devet skupina, a najviše je imena šuma motivirano geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta, što se poklapa sa situacijom na čitavom hrvatskom području.¹⁹

Popis i raščlamba tvorbenih elemenata i modela tvorbe unutar jezika u kojem je ime nastalo, odnosno motivacijsko-tvorbena i semantička klasifikacija prikupljenih hilonima, poslužili su nam i za izdvajanje inojezičnih elemenata u gornjomeđimurskoj hilonimiji. Inojezični se elementi mogu prepoznavati u osnovi (npr. *Čonke* < mađ. *csonka* 'patrljak') ili tvorbenim elementima (npr. ime šume *Jégersek* u Vučetincu, naselju Općine Sveti Juraj na Bregu, sadrži mađarski sufiks *-szek* 'mjesto, površina, kraj nečega'). Iako je Međimurje prostor stoljetnoga suživota Hrvata i Mađara, takvih je imenskih tvorbi u gornjomeđimurskoj hilonimiji relativno malo. Međutim, ono po čemu su gornjomeđimurski hilonimi posebni u odnosu na gornjomeđimurske hidronime, oronime i zemljišna imena, jesu nazivi biljnih zajednica specifični samo za međimurski dijalekt (npr. *pókač* 'pucavac', *sečka* 'krma za stoku', *smrděčkij cvět* 'vrsta poljskog cvijeta neugodna mirisa') koji su gotovo zaboravljeni.

Kako i šume, a s njima i njihova imena, ne bi otišle u zaborav, svako se gospodarenje šumama mora temeljiti na *Programu gospodarenja svih šuma*,²⁰ kako u državnom, tako i u privatnom vlasništvu. Također, važna je i edukacija vlasnika šumskih površina te kontrola sječe i pošumljavanja. Ne zaboravimo: »Voda je krv krajolika, a šuma je njegovo srce!«²¹

19 »Statistička obradba hrvatskog zemljopisnog nazivlja pokazuje da gotovo 80 % topografskih apelativa ima toponimijskih odraza, a oko 50 % hrvatskih toponima u svom imenu ima zemljopisni termin, što je znatno veći postotak nego u drugim slavenskim jezicima, a uvjetovan je iznimno razvedenom i raznolikom konfiguracijom tla na području Hrvatske. Onimizacija apelativa najčešća je naravno u mikrotoponimiji zbog semantičke jednoznačnosti pojedinih termina, čija se značenja precizno vezuju i poistovjećuju s osobinama i odlikama objekta na koji se odnose.« (Brozović Rončević 2003: 3)

20 V. <http://www.glasila.hr/Glasila/SGMZ/SGMZ311.pdf>.

21 V. <http://www.zjz-vs.hr/pdf/Zastitasuma.pdf>.

5 POPIS IMENA NASELJA

- Općina **Čakovec** (13 naselja): Čakovec, Ivanovec, Krištanovec (KR), Kuršanec (KU), Mačkovec (MAČ), Mihovljan (MI), Novo Selo na Dravi, Novo Selo Rok, Savska Ves, Slemenice (SLE), Šandorovec, Totovec i Žiškovec (ŽIŠ).
- Općina **Gornji Mihaljevec** (12): Badličan (B), Bogdanovec (BO), Dragoslavec Breg (DB), Dragoslavec Selo (DS), Gornja Dubrava (GD), Gornji Mihaljevec (GM), Martinuševec (MAR), Preseka (PRES), Prhovec (PRH), Tupkovec (TU), Vugrišinec (VUG) i Vukanovec (VUK).
- Općina **Mursko Središće** (5): Mursko Središće (MSR), Hlapičina (HL), Križovec, Peklenica i Štrukovec (ŠTRU).
- Općina **Nedelišće** (11): Črečan (ČR), Dunjkovec (DU), Gornji Hrašćan (GH), Gornji Kuršanec (GKU), Macinec (M), Nedelišće (NE), Parag (PAR), Pretetinec (PRET), Puščine (PU), Slakovec (SL) i Trnovec (TR).
- Općina **Selnica** (10): Bukovec (BUK), Donji Koncovčak (DK), Donji Zebanec (DZ), Gornji Zebanec (GZ), Merhatovec (ME), Plešivica (PLE), Praporčan (PRA), Selnica (S), Zaveščak (ZA) i Zebanec Selo (ZS).
- Općina **Sveti Juraj na Bregu** (9): Brezje (BR), Dragoslavec (DR), Frkanovec (FR), Lopatinec (LO), Mali Mihaljevec (MM), Okrugli Vrh (OV), Pleškovec (PL), Vučetinec (VU) i Zasadbreg (Z).
- Općina **Sveti Martin na Muri** (13): Brezovec (BRE), Čestijanec (ČE), Gornji Koncovčak (GK), Gradišćak (GRA), Grkaveščak (GRK), Jurovčak (JU), Jurovec (JUR), Kapelščak (K), Lapšina (L), Marof (MA), Sveti Martin na Muri (SMM), Vrhovljan (VRH) i Žabnik (Ž).
- Općina **Šenkovec** (2): Šenkovec (ŠE) i Knezovec (KN).
- Općina **Štrigova** (10): Banfi (BA), Grabrovnik (GR), Jalšovec (J), Leskovec (LE), Prekopa (PRE), Robadje (R), Stanetinec (ST), Sveti Urban (SU), Štrigova (ŠTR) i Železna Gora (ŽG).
- Općina **Vratišinec** (2): Vratišinec (VR) i Gornji Kraljevec.

B	Badličan	JU	Jurovčak	PRH	Prhovec
BA	Banfi	JUR	Jurovec	PU	Pučćine
BO	Bogdanovec	K	Kapelščak	R	Robadje
BR	Brezje	KN	Knezovec	S	Selnica
BRE	Brezovec	KR	Krištanovec	SL	Slakovec
BUK	Bukovec	KU	Kuršanec	SLE	Slemenice
ČE	Čestijanec	L	Lapšina	SMM	Sveti Martin na Muri
ČR	Črečan	LE	Leskovec	ST	Stanetinec
DB	Dragoslavec Breg	LO	Lopatinec	SU	Sveti Urban
DK	Donji Koncovčak	M	Macinec	ŠE	Šenkovec
DR	Dragoslavec	MA	Marof	ŠTR	Štrigova
DS	Dragoslavec Selo	MAČ	Mačkovec	ŠTRU	Štrukovec
DU	Dunjkovec	MAR	Martinuševec	TR	Trnovec
DZ	Donji Zebanec	ME	Merhatovec	TU	Tupkovec
FR	Frkanovec	MI	Mihovljan	VR	Vratišinec
GD	Gornja Dubrava	MM	Mali Mihaljevec	VRH	Vrhovljan
GH	Gornji Hrašćan	MSR	Mursko Središće	VU	Vučetinec
GK	Gornji Koncovčak	NE	Nedelišće	VUG	Vugrišinec
GKU	Gornji Kuršanec	OV	Okrugli Vrh	VUK	Vukanovec
GM	Gornji Mihaljevec	PAR	Parag	Z	Zasadbreg
GR	Grabrovnik	PL	Pleškovec	ZA	Zaveščak
GRA	Gradišćak	PLE	Plešivica	ZS	Zebanec Selo
GRK	Grkaveščak	PRA	Praporčan	Ž	Žabnik
GZ	Gornji Zebanec	PRE	Prekopa	ŽG	Železna Gora
HL	Hlapičina	PRES	Preseka	ŽIŠ	Žiškovec
J	Jalšovec	PRET	Pretetinec		

LITERATURA

- Babić 1986** = Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus, 1986.
- Balog 2009** = Zdenko Balog, Srednjovjekovni toponimi sjeverne Hrvatske – kulturološki i interdisciplinarni aspekti toponomastike, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* (Samobor) 8 (2009), br. 15, 74–101.
- Bezljaj 1976–2005** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*, Ljubljana: Mladinska knjiga – Založba ZRC, ZRC SAZU, 1976–2005.
- Blažeka 2001** = Đuro Blažeka, *Germanizmi u međimurskim govorima, Riječ* (Rijeka) 7 (2001), br. 1, 7–16.
- Borzan 2001** = Želimir Borzan, *Imenik drveća i grmlja: latinski, hrvatski, engleski, njemački*, Zagreb: Hrvatske šume, 2001.
- Brozović Rončević 2003** = Dunja Brozović Rončević, Inojezični elementi u hrvatskome zemljopisnom nazivlju, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (Zagreb) 12 (2003), 3–14.
- Brozović Rončević 2010** = Dunja Brozović Rončević, Toponomastičko nazivlje između imenoslovlja i geografije, *Folia onomastica Croatica* (Zagreb) 19 (2010), 37–46.
- Frančić 2003** = Anđela Frančić, Rečka mikrotoponimija, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 29 (2003), 373–389.
- Frančić 2007** = Anđela Frančić, Uvid u hrvatsku toponimiju na sjeverozapadnoj međi, *Jezikoslovnji zapiski* (Ljubljana) 13 (2007), 147–157.
- Frančić – Žagar Szentesi 2008** = Anđela Frančić – Orsolya Žagar Szentesi, Međimurska ojkonimija na mađarski način, *Folia onomastica Croatica* (Zagreb) 17 (2008), 59–80.
- Gluhak 1993** = Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb: August Cesarec, 1993 (Biblioteka Vocabula).
- Klaić 2001** = Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: NZMH.
- Skok 1971–1974** = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Skračić 2011** = Vladimir Skračić, *Toponomastička početnica: osnovni pojmovi i metode terenskih istraživanja*, Zadar: Sveučilište, 2011 (Posebna izdanja Centra za jadranska onomastička istraživanja 1).
- Snoj 2009** = Marko Snaj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Superanska 1992** = A. V. Superanskaja, Onimija v onomastike, *Folia onomastica Croatica* (Zagreb) 1 (1992), 29–42.
- Šimunović 1972** = Petar Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Supetar: Skupština Općine Brač – Savjet za prosvjetu i kulturu, 1972 (Brački zbornik 10).
- Šimunović 2009** = Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- Urmes 2003** = Dietmar Urmes, *Handbuch der geographischen Namen: ihre Herkunft, Entwicklung und Bedeutung*, Wiesbaden: Fourier Verlag, 2003.
- Vajs 2003** = Nada Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2003.

POVZETEK

Vpogled v gozdna imena zgornjega Medžimurja

Na osnovi terenskih raziskav in arhivskih podatkov so obdelana gozdna imena (hilonimi) zgornjega Medžimurja. V uvodu je govor o onomastični terminologiji, posebej še o gozdnih imenih, ki so analizirana na strukturni in semantični ravni. V medžimurski hilonimiji prevladujejo enobesedna imena. Največ gozdnih imen je nastalo z onimizacijo apelativov, motivirana pa so z geomorfološkim značilnostmi zemljepisnega objekta, kar se ujema s položajem na celotnem hrvaškem področju.

RADMILA V. ŽUGIĆ

SINONIMIJA I FONEMSKI DUBLETI U KATEGORIJI DEMINUTIVA U PRIZRENSKO-TIMOČKIM DIJALEKTIMA

COBISS: 1.01

Sinonimija in fonemske dvojnice v kategoriji manjšalnic na prizrensko-timoškem narečnem področju

Prispevek temelji na obsežnem gradivu, zapisanem v slovarju govorov prizrensko-timoškega področja, raziskana pa je sopomenskost samostalniških manjšalnic in fonemskih dvojnic. Teorija je osnovana na nauku o leksični sinonimiji in na rezultatih semantično-tvorbenih raziskav samostalniških manjšalnic v srbskem jezikoslovju. Sistemizacija manjšalnih izpeljank je izvedena v skladu z merili, na katerih je zasnovana tvorba in semantika sopomenskih manjšalnic, to je v skladu z njihovo tvorbeno in semantično strukturo.

Ključne besede: sinonimi, samostalniške manjšalnice, besedotvorje, tvorbeno struktura, semantična struktura

Synonymy and Phonemic Doublets in the Category of Diminutives in the Prizren–Timok Dialect Area

This article uses the rich material recorded in a dictionary of the Prizren–Timok dialect to study the synonymy of nominal diminutives and phonemic doublets. The theory is based on lexical synonymy and on the results of semantic and word-formation studies of nominal diminutives in Serbian linguistics. The classification of diminutive derivations is carried out in line with the principles that provide the basis for the formation and semantics of synonymous diminutives—that is, in line with their formational and semantic structure.

Keywords: synonyms, nominal diminutives, word-formation, formational structure, semantic structure

1 UVOD

U radu će, na dijalekatskom materijalu, biti primenjena teorijska znanja o leksičkoj sinonimiji i istaknuta ona koja su bitna za jednokorenske sinonime u okviru leksičko-semantičke kategorije imeničkih deminutiva. Takođe, biće razmotrena i suštinska gledišta vezana za imeničke deminutive. Ovo bi trebalo da nam otvori put ka tvorbeno-semantičkoj analizi sinonimskih imeničkih deminutiva i njihovom razgraničavanju od međuleksemskih dubleta. U tu svrhu biće korišćena građa iz rečnika koji pokrivaju prizrensko-timočku dijalekatsku zonu.

Ovaj prilog je nastao u okviru rada na projektu *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU* (br. 178009), koji u potpunosti finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2.1 Osnovna saznanja o leksičkoj sinonimiji

U leksikologiji sinonimija se shvata različito, počev od autora koji negiraju njeno postojanje (L. Blumfeld), ili onih koji sinonime vide samo kao istoznačnice, a takvih je, koliko nam je poznato, vrlo malo (B. Tafra), do gledišta A. Kruza o potrebi uvođenja skale sinonimnosti te mišljenja D. Šipke (1998: 44) da sinonimima treba smatrati leksičke jedinice koje imaju različit koren, a identičan ili približno jednak sadržaj. On smatra da se uvođenjem parametra različitost korenâ sinonimija može razgraničiti od međuleksemskih dubleta (Dragičević 2007: 245–246).

2.2 U našoj leksikologiji je prihvaćena podela na jednokorenske i raznokorenske sinonime, a razlika između jednokorenskih sinonima i međuleksemskih dubleta tu mači se time da se do jednokorenskih sinonima dolazi tvorbenim sredstvima,¹ a do dubletnih formi fonemskim ili morfološkim promenama jedne reči (Dragičević 2007: 246).

Navedeni izvor definiše sinonimiju, tj. leksičke sinonime kao leksičke jedinice koje referiraju na isti referent (Dragičević 2007: 248).

Naše dosadašnje iscrpno bavljenje deminutivima u prizrensko-timočkim dijalektima daje nam osnova da prihvatimo stav o jednokorenskim sinonimima u leksičko-semantičkoj kategoriji imeničkih deminutiva. Takođe, bavljenje tvorbornom deminutiva opravdava naše prihvatanje termina tvorbeni ili gramatički sinonimi, kada je reč o jednokorenskim sinonimima (Matijašević 1982: 121).

Među iznetim gledištima o sinonimiji blizak nam je i prihvatljiv stav o jednokorenskim sinonimima, te ćemo u ovom radu, shodno temi, koristiti termin jednokorenski sinonimski imenički deminutivi.

3 OSNOVNA SAZNAJNA O DEMINUTIVIMA

U našim gramatikama, po tradicionalnoj klasifikaciji, deminutivi i augmentativi se razmatraju zajedno sa hipokoristicima i pejorativima u okviru imenica subjektivne ocene (Barić i dr. 1997: 326–329; Stanojčić – Popović 1997: 138–139).

3.1 Prema klasifikaciji tvorbenih značenja, deminutivi se zajedno sa augmentativima određuju kao modifikacione pojmovne kategorije, budući da se semantički sadržaj motivnih reči delimično modifikuje (Dokulil 1962: 263).

¹ Mišljenja smo da nastanak jednokorenskih sinonima tvorbenim sredstvima valja ovde precizirati stavom da je reč o tvorbenim afiksima u okviru iste gramatičke vrste reči, što autorka zapravo i tvrdi obrazlažući nužnost ovog parametra da bi se dve leksičke jedinice mogle smatrati jednokorenskim sinonimima. Ovo je i po Apresjanu (1995: 233) jedan od tri uslova leksičke sinonimije. Mi za ovo navodimo primer odnosa deminutivne imenice i deminutivnog glagola tvorenih forantom *-ka*: *kūska* je deminutivna imenica pridevskog porekla (*kus* = kratak), a *kūska* deminutivni glagol, pri čemu je deminutivna imenica leksema, dok je deminutivni glagol oblik 3. lica jednine prezenta deminutivnog glagola *kūskam*. U rečeničnoj realizaciji neće biti dileme da se radi o dvema vrstama reči potpuno različitog semantičkog sadržaja.

- 3.2 U srpskoj literaturi se ističe da se u deminutivnim derivatima sa značenjem umanjnih fizičkih realija u semantičkoj sferi ‚neživo‘ i deminutivnim derivatima u semantičkoj sferi ‚živo‘, primarni semantički sadržaj realizuje kao subjektivna (vrednosna, emotivna) ocena objekta imenovanja (Veljković Stanković 2005: 93–96).

Deminutivni sufiksi kao modifikatori semantike motivnih imenica, uz osnovno značenje deminucije fizičkih razmera prirodnih realija, omogućuju i indukovanje drugih pragmatičkih sadržaja u sferi ‚živo‘ za koje su relevantni parametri *drag, mio, simpatičan, vredan poštovanja* (u kategoriji čovek, malo ljudsko biće), ili *mlad, mali, neodrasao* (u kategoriji mlada, mala životinja, mladunče životinje) (Ristić – Milosavljević – Jovanović 2005: 604).

Deminutivnim imenicama svojstvena je hipokorističnost koja u sadržaj deminutiva unosi komponentu simpatije, milošte, kao izraz naklonosti i nežnosti subjekta prema pojmu na koji se ukazuje (Jovanović 2010: 27). Zbog semantičke strukture deminutivnih imenica, koje, uz primarnu kvantitativnu komponentu umanjnja, mogu u ekspresivnom izražavanju realizovati i kvalitativnu komponentu hipokorističnosti (Veljković Stanković 2005: 87), često se kategorije deminutiva i hipokoristika tumače kao jedinstven pojam.

4 PARAMETRI JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH IMENIČKIH DEMINUTIVA

Sva napred navedena osnovna svojstva deminutiva sadržana su i u kategoriji imeničkih deminutiva. Budući da su tema ovog rada sinonimski imenički deminutivi, osnovno je pitanje odnosa sledećih parametara u njima: tvorbenog značenja, tvorbene strukture i semantičke strukture.

- 4.1 Iz činjenice da tvorbeno značenje izvedenica podrazumeva jedinstvo značenja tvorbene osnove i tvorbenog formanta (Koprivica 2008: 18), proizilazi da dva imenička derivata izvedena od iste tvorbene osnove sa dva formalno različita sufiksa istog deminutivnog (hipokorističkog) značenja realizuju par sinonima identičnog tvorbenog značenja, posmatrano na nivou hijerarhijski viših sema. Dva imenička deminutiva ili više njih mogu se smatrati sinonimima ukoliko su derivirani od iste tvorbene osnove formalno različitim formantima istog značenja: jednokorenski sinonimi su, recimo, deminutivne imenice *aljinka, aljinče, aljinčence* ili: *bratlè, bratlènce, bratšk, bračè*.

Prilikom klasifikacije tvorbenih značenja Dokulil (1962: 263) je izdvojio modifikacionu pojmovnu kategoriju koju čine izvedenice čiji je semantički sadržaj delimično izmenjen nekom novom semantičkom komponentom. Izvedenica je motivisana kako formom tako i značenjem motivne reči. Često je jedna izvedenica motivisana dvema rečima istog korena (Dokulil 1962: 108).

Iz ovoga proizilazi da deminutivne izvedenice, najpre, pripadaju modifikacionoj pojmovnoj kategoriji, a potom da deminutivi izvedeni od reči istog korena različitim sufiksima istog ili sličnog značenja mogu dati sinonimske deminutive.

4.2 Tvorbena kategorija podrazumeva pripadnost izvedenica istom tvorbenom značenju i kao najviša systemska jedinica obuhvata systemske jedinice nižeg ranga, poput tvorbenog tipa (Ćorić 2008: 19).

Tvorbeni tip obuhvata izvedenice sa istim formantom koje pripadaju istoj kategoriji osnovinskih reči, a povezuje ih i isto tvorbeno značenje. U slučaju deminutiva, jedan tvorbeni tip čine, na primer, leksičke jedinice sa sufiksom *-če* koje pripadaju kategoriji imeničkih deminutiva. Produktivnost tvorbenog tipa uslovljena je produktivnošću tvorbenog modela kao obrasca po kome se izvode nove reči, tj. sposobnošću jednog tvorbenog formanta da se vezuje za veći broj tvorbenih osnova.²

Kada je reč o sinonimskim deminutivima, svakako se radi o deminutivima u kojima je motivna leksema istokorenska, a takve deminutivne lekseme povezuje veći broj različitih tvorbenih sufiksa. Na primer, u odnosu sinonimije nalaze se deminutivi: *virčè*, *virčènce*, *virčinka*, *virčèčk*. Kao što vidimo, tvorbena osnova *vir* u vezi sa tvorbenim sufiksima *-če*, *-ence*, *-činka* i *-ččk*, čini jedan niz istokorenskih sinonimskih deminutiva.

4.3 Tvorbena struktura deminutiva predstavlja njegovu gramatičku strukturu koju čine *motivna reč* (najčešće osnova motivne reči) i *tvorbeni formant*, na primer, kod imeničkih deminutiva *motivna imenica* i *deminutivni sufiks* (*dar()* + *-čk* → *darčk*; *plac()* + *-čk* → *placčk*; *vreć(a)* + *-ka* → *vrećka*; *bombon(a)* + *-ka* → *bombònka*; *žit(o)* + *-ence* → *žitènce*; *sit(o)* + *-ence* → *sitènce*).

4.3.1 Identičnu tvorbenu strukturu imaju i sinonimski imenički deminutivi, s tom razlikom što je motivna reč uvek ista, tj. istog korena, dok su deminutivni sufiksi formalno različiti. U tom smislu, tvorbena struktura sinonimskih deminutiva može se predstaviti obrascem u kome je motivna imenica kao prvi tvorbeni strukturni element konstanta (Mim K), dok je drugi strukturni element, u vezi sa motivnom konstantom, uvek formalno drugačiji tvorbeni sufiks i predstavlja diferencijalni tvorbeni element (DTSu). Iz ovakve tvorbene strukture nastaju jednokorenski sinonimski deminutivi (JSD): Mim K + DTSu_{1, 2, 3 ...} → JSD_{1, 2, 3 ...}. Na primer, puna ili skraćena osnova motivne imenice *vuťarka* u vezi sa sufiksima *-če*, *-ence*, *-čica*, *-iče* i *-ka* dala je deminutive *vuťarče*, *vuťarčence*, *vuťarčica*, *vuťiče* i *vuťka*, koji se na semantičkom planu nalaze u odnosu sinonimije.

4.3.2 Produktivnost jednokorenskih sinonimskih deminutiva u najvećoj meri zavisi od faktora koji omogućuju vezivanje što većeg broja tvorbenih sufiksa sa što većim brojem imeničkih motivnih konstanti. U jezičkoj upotrebi, vezu između

2 U kategoriji imeničkih deminutiva, tvorbeni tip deminutiva sa sufiksom *-če* je najproduktivniji u derivaciji deminutiva srednjeg roda, jer ovaj sufiks pokazuje sposobnost vezivanja za veliki broj različitih tvorbenih osnova koje pripadaju motivnim imenicama sva tri roda (Žugić 2015).

imeničke motivne konstante i tvorbenih sufiksa realizuje subjekat, a novonastali deminutivi predstavljaju pozitivnu (emotivnu, ekspresivnu) ocenu subjekta o referentnom pojmu.

- 4.4 Semantička struktura deminutivnih imeničkih izvedenica podrazumeva jedinstvo pridevskog značenja i imeničkog značenja: PrZ + ImZ = SSD. Na primer, značenje prideva (*mal, mlad, mil, drag* i sl.) + značenje imenice daju deminutivno značenje imenice: mala + koliba → *kolipka*; mal, mlad, neodrastao + gòlub → *gòlupče*; mlad, mil, drag + vojnik → *vojniče*. Navedeni deminutivi pokazuju da prvi primer pripada semantičkoj sferi ‚neživo‘, dok su druga dva iz semantičke sfere ‚živo‘. Izbor pridevske determinante uslovljen je pripadnošću motivne imenice jednoj ili drugoj semantičkoj sferi. Kvantitativna pridevska komponenta vezuje se najčešće za imenice iz sfere ‚predmet‘, dok se kvalitativna pridevska komponenta vezuje najčešće za imenice iz sfere ‚živo‘. S tim u vezi je diferencijacija njihovih semantičkih struktura. Primer *kolipka* ima primarno deminutivno značenje, dok primeri *gòlupče* i *vojniče* imaju razvijenu i hipokorističku nijansu, te se u semantičkom smislu mogu smatrati deminutivno-hipokorističkim derivatima. Svaki od tri navedena derivata ima identičnu semantičku strukturu, sa naznačenom diferencijacijom pridevske komponente u zavisnosti od pripadnosti motivne imenice sferi ‚predmet‘, odnosno sferi ‚živo‘. Nezavisno od toga, pridevska determinanta se vezuje za raznokorenske motivne imenice, od kojih svaka daje drugi deminutivni ili hipokoristički derivat sa modifikacionim značenjem raznokorenskih motivacionih imenica. Iz svega ovoga proizilazi da je reč o tri derivata različite semantike, prvenstveno indukovane osnovnom semantikom motivnih imenica. Drugačije rečeno, navedeni derivati nemaju niti jednu zajedničku semantičku realizaciju, te samim tim ne ulaze u međusobni odnos sinonimije.

- 4.4.1 Semantička struktura jednokorenskih imeničkih sinonima podrazumeva neophodnost motivne imenice koja će deminutivno i hipokorističko značenje realizovati sa najmanje dva tvorbeno značenja, dok će kvantitativna (deminutivna) ili kvalitativna (hipokoristična) pridevska komponenta biti ista, nezavisno od semantike motivne imenice. Iz ovoga proizilazi da se semantička struktura jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva može predstaviti obrascem: SSJImD = SPK + SMIm + Su_{1, 2, 3 ...}, pri čemu skraćenica SPK označava semantiku pridevske komponente, skraćenica SMIm označava semantiku motivne imenice, dok je Su_{1, 2, 3 ...} oznaka za broj različitih sufiksa koji se vezuju za istu motivnu imenicu. Ovo demonstriramo sledećim primerima: SSJImD (*grozdè, grozdènce, grozdičè, grozdbk*) = SPK (mali, malècak (malècъk), malèčak (malèčъk) ‘mali, neznatnih razmera’) + SMIm (grozd ‘plod vinove loze’) + Su_{1, 2, 3 ...} (-e, -ence, -ičè, -bk). Ovo znači da derivati *grozdè, grozdènce, grozdičè, grozdbk* imaju identičnu semantičku strukturu, sa izvesnim semantičkim nijansama koje su rezultat pojačane deminutivnosti sufiksa -ence i sufiksa -ičè.

Na isti način se u pogledu semantičke strukture međusobno odnose i deminutivi iz semantičke sfere ‚živo‘: *nevěstè, nevěstence, nevěstica, nevěstiče* sa pridevskim determinantama *mlada, mila, draga nevesta*, ili *petlè, petlence, petličè, petličence*, koji označavaju mladu, neodraslu životinju.

- 4.4.2 Pažnju skrećemo na sinonimske deminutive sa motivnom imenicom iz sfere ‚ljudsko biće‘, na primer: *nàne, nànica, nànka, nànče, nànčica*, u kojima je dominantno hipokorističko značenje, budući da označavaju odraslu osobu i da su njihove pridevske komponente pridevi *draga, mila, nežna* i sl. *nana* ‚majka‘.

5 MOGUĆNOSTI KLASIFIKACIJE JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH IMENIČKIH DEMINUTIVA

U prethodnoj analizi definisani su osnovni parametri koji određuju jednokorenske sinonimske imeničke deminutive.

- 5.1 Jednokorenski sinonimski imenički deminutivi mogu biti klasifikovani na osnovu dva kriterijuma: jedan je tvorbeni, a drugi semantički. Tvorbeni kriterijum se zasniva na tvorbenoj strukturi, dok je za semantičku klasifikaciju prioritetan kriterijum pripadnosti deminutiva semantičkoj sferi ‚predmet‘ ili semantičkoj sferi ‚živo‘. U semantičkoj klasifikaciji polazi se od stava da deminutivi zadovoljavaju faktor deminucije nezavisno od pripadnosti jednoj ili drugoj sferi.

6 TVORBENA KLASIFIKACIJA JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH DEMINUTIVA

- 6.1 Po tvorbenom kriterijumu, u odnos sinonimije stupaju deminutivi koji su nastali od iste motivne imenice njenom sufiksacijom formalno različitim sufiksima. Shodno tome, ovde se može govoriti o sinonimskim nizovima jednokorenskih deminutiva, čiji je broj proporcionalan broju samostalnih, semantički različitih motivnih imenica koje za sebe mogu vezivati različite sufikse. One u prvom redu određuju produktivnost kategorije jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva.
- 6.1.1 Broj sinonimskih jedinica u okviru jednog sinonimskog niza direktno je uslovljen brojem sufiksa koji se u tvorbenoj derivaciji vezuju za jednu motivnu imenicu. Najveći je broj sinonimskih parova, dok ostali sinonimski nizovi imaju indeks sinonimskih jedinica od tri do šest. Stoga u tvorbenoj klasifikaciji polazimo od sinonimskih parova ka višečlanim sinonimskim nizovima. Raspoloživa građa je vrlo bogata, ali naš cilj u ovom radu nije celovit popis sinonimskih nizova, već njihovo predstavljanje određenim brojem primera koji će omogućiti sagledavanje principa i parametara tvorbene klasifikacije jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva.

6.1.2 Prilikom tvorbene klasifikacije, u okviru sinonimskih nizova, sinonimski deminutivi će biti razgraničeni od fonemskih međuleksemskih dubleta ili većeg broja fonemski različitih leksičkih jedinica koje međusobno ne ulaze u odnos sinonimije.

6.2 Dvočlani nizovi sinonimskih deminutiva

amrèlče/amrèlčence; ašavčàk/ašavčèk; bajadèrče/bajadèrčence; bakàlče/bakàlčence; bakràče/bakràčence; bàniče/bànička; bàrica/bàrička; bàte/bàtka; bečàrče/bečàrčence; bèdenče/bedenčèk; bičè/bičlè; borčè/borèk; brašancè/brašènce; bričè/bričènce; dòdička/dòtka; dolinka/dolinče; dubičè/dubička; dudùče/dudùčence; dukàče/dukàčence; dušičinka/dušička; duvarinka/duvarče; elèče/elèčence; ertišlè/ertišče; estèče/estèčence; ezìče/ezičence; fanèlče/fanèlčence; fèderče/federčèk; fistànče/fistànčence; gložèk/glokčè; golubènce/gòlupče; golubička/gòlupka; gušterče/guštèk; ižlè/ižlènce; jelènče/jelènčence; kantè/kàntiče; kàpče/kàpčica; kàrliče/kàrlička; kobilka/kobilče; kolačènce/kolačèk; kolipka/kolipče; kolčè/kolčènce; konòpče/konòpčence; konpirčèk/konpirèk; kopica/kòpička; koritànče/koritènce; korpè/korpičè; košè/košènce; koščè/košèk; koviče/kòvička; kromidàk/kromidèk; krpče/krpčènce; ladovinka/ladèk; lànče/lànčence; petlidžànče/petlidžančèk; plužèk/plukčè; prstenče/prstenčèk; samùnče/samunčèk; sećirka/sećirče; sekirka/sekirče; sestrica/sestrička; trnčè/trnčèk; vanèlče/vanèlčence; vèderče/vederčèk; vincè/vinčica; vistànče/vistànčence; vrècetinka/vrèčka; zabelče/zabelčèk; zagare/zagarče; zàjče/zàjčence; zejtinčèk/zejtinèk; ždrebènce/ždrebètnika; želèsce/želèce; žičička/žička

6.3 Tročlani nizovi sinonimskih deminutiva

bradica/bradička/bradiče; brežè/brežèk/brekčè; bubàljče/bùbica/bùbička; bčvè/bčvènce/bčvèče; crepčè/crepčèk/crepèk; dolčè/dolčèk/dolèk; drenče/drenèk/drenčèk; dzidinka/dzidinče/dzidèk; đuvečè/đuvečènce/đuvečèk; grličica/grlička/grlka; imànjenje/imànjenje/imànjenje; jàbuče/jàbučence/jàbučka; jàganče/jàgančence/jagnènce; kaiščè/kaiščènce/kaiščèk; knjigica/knjiška/knjišče; kožùvče/kožùčènce; kòrenče/korenčèk/korenèk; korubinka/korupka/korupče; košarinka/košarka/košarče; kùcica/kùciče/kùcička; kudeljčka/kudeljka/kudeljčica; lojčica/lojčèk/lojèk; mestè/mestènce/mestènce; plotè/plotinka/plotèk; sitànče/sitènce/sitènce; solčàk/solčica/solčèk; šalčè/šalčènce/šalčèk; tanjirče/tanjirčence/tanjirèk; tojážica/tojážka/tojážče; večerinka/večèrica/večèrka; vedrica/vedričica/vedrička; vrščè/vrščèk/vršèk; zajtinàk/zajtinèk/zajtinèk; zàlče/zàlčence/zalčèk; žàbička/žapčè/žapčica; žilica/žilička/žilka

6.4 Četvoročlani nizovi sinonimskih deminutiva

bašćinka/bašćinče/bašćica/bàšćiče; bebè/bebènce/bèpče/bepčènce; brestàk/brestè/brestèk/breščè; budalinka/budalička/budalka/budàlče; češmè/češmica/češmiče/češmička; grène/grnènce/grnèlè/grnèlènce; grozdè/grozdènce/grozdičè/grozèk; igličè/igličènce/igličica/iglička; kaleniče/kalenička/kalèlènce/kalèlènce; kaputè/

kaputlè/kaputlènce/kapùče; kokošlè/kokòšče/kokòšcence/kokòšćica; komatènce/komatèk/komačè/komačènce; kompirè/kompirèce/kompirèčk/kompirèk; kotlè/kotlènce/kotliče/kotličènce; krošnjè/krošnjènce/krošnjìče/krošnjìćka; livadènce/livàtka/livàče/livàčènce; mužè/mužlè/mužlènce/mužèk; nevestè/nevèstènce/nevèstìca/nevèstìće; petlè/petlènce/petliče/petličènce; prutè/prutiče/prutèk/pručènce; truplè/trupčè/trupčènce/trupčèk; vadinka/vadica/vàdiče/vàdićka; veprè/veprènce/vepriče/veprèk; virè/virènce/virèćka/virèčk; volè/volènce/volèće/volèk; zubèk/zupčè/zupčènce/zupčèk; žarè/žarènce/žarèčk/žarèk

6.5 Petočlani nizovi sinonimskih deminutiva

dàde/dàdica/dàdićka/dàtka/dàtka; gnjèzdalce/gnjèzdànce/gnjèzdènce/gnjèzdìče/gnjèzdènce; klastènce/klasèk/klašè/klašènce/klašèčk; kozìca/kozićka/kozlè/kozlènce/kozliče; konjè/konjènce/konjèće/konjèčk/konjèk; krčazè/krčazènce/krčazlè/krčazlènce/krčazèk; lebènce/lebèk/lepčè/lepčènce/lepčèk; metlica/metliče/metličènce/metlićka/metlòvinka; nàne/nànićka/nànka/nànče/nànćica; snopàk/snopè/snoplè/snopčè/snopčènce; vrčvè/vrčvènce/vrčvica/vrčviče/vrčvičènce; vutàrče/vutàrènce/vutàrčica/vùtiče/vùtka

6.6 Šestočlani nizovi sinonimskih deminutiva

artiica/artiče/artiška/artišlè/artišlènce/artišče; košuljinka/košuljićka/košuljka/košuljče/košuljènce/košuljčica; kutiica/kutićka/kutika/kutiče/kutičènce/kutićka; nožè/nožlè/nožlènce/nožèk/nošèće/nošènce; zalvè/zalvičè/zèlvica/zèlvica/zèlvina/zèlvina/zèlvina

6.7 Samo se za motivnu imenicu *bàba* vezuje osam sufiksa i ona daje osmočlani sinonimski niz deminutiva: *bàbe/babètk/bàbica/bàbićka/bàbuška/bàpka/bàpče/bàpčica*.

7 LEKSIČKE POJAVE I TVORBENI ODNOSI U NIZOVIMA SINONIMSKIH DEMINUTIVA

7.1 Tvorbena klasifikacija pokazuje da najveći broj deminutiva realizuje odnos sinonimije u dvočlanim sinonimskim parovima. Potvrđena su ukupno sedamdeset tri sinonimska para; tročlanih sinonimskih nizova deminutiva je trideset šest, četvo-ročlanih dvadeset sedam, petočlanih dvanaest i šestočlanih pet.

7.1.1 Uočava se zakonitost da uvećavanje broja međusobno sinonimskih članova niza dovodi do skraćivanja sinonimskih nizova deminutiva.

7.1.2 Takođe, u sinonimskim nizovima deminutiva, nezavisno od broja članova, u odnosu sinonimije ulaze imenički deminutivi sva tri roda. Statistika pokazuje da odnosu sinonimije najčešće realizuju deminutivi srednjeg roda, bilo međusobno, bilo

u korelaciji sa deminutivima ženskog, odnosno muškog roda. Tako, od ukupno sedamdeset tri sinonimska para njih trideset jedan čine deminutivi srednjeg roda. Dodatno, deminutivi srednjeg roda ulaze u odnos sinonimije sa deminutivima ženskog roda u deset sinonimskih parova, dok sa imenicama muškog roda sinonimski odnos uspostavlja u četrnaest sinonimskih parova. To znači da od ukupno sedamdeset tri sinonimska para, deminutivi srednjeg roda ostvaruju sinonimiju u pedeset pet sinonimskih parova. Ovo govori o visokoj konkurentnosti sufiksa kojima se deriviraju imenički deminutivi srednjeg roda.

Deminutivni derivati muškog roda stupaju međusobno u odnos sinonimije u četiri para, dok sa deminutivima ženskog roda u takav odnos ulaze samo u jednom paru.

Najzad, deminutivni derivati ženskog roda realizuju međusobno odnos sinonimije u deset parova dvočlanog sinonimskog niza.

- 7.2 Kada je reč o sinonimiji parova u dvočlanom sinonimskom nizu, zapaža se pojava fonemskih dubleta koje realizuju međusobno fonemski različiti članovi sinonimskog para: na nivou sinonimskog niza, sinonimski parovi *vanèlče/vanèlčence*, *vèderče/vèderčèk*, *vistàncè/vistàncence*, *sekìrka/sekìrče* ne realizuju odnos sinonimije sa sinonimskim parovima *fanèlče/fanèlčence*, *fèderče/fèderčèk*, *fistàncè/fistàncence* i *seçìrka/seçìrče*, već odnos međuleksemske fonemske dubletnosti. U istom leksičkom odnosu nalazi se par *ertišlè/ertišče* prema derivatima *artišlè* i *artišče* iz šestočlanog sinonimskog niza.

Ovu pojavu ćemo pratiti i u višečlanim sinonimskim nizovima.

- 7.3 U ukupno trideset šest tročlanih sinonimskih nizova, zapaža se raznoobraznost u njihovoj strukturi u pogledu učešća derivata sva tri roda. Tako devet sinonimskih nizova čine deminutivi sa po tri derivata srednjega roda. Derivati srednjeg roda organizuju šest sinonimskih nizova sa po jednim derivatom muškog roda i jedan sinonimski niz sa jednim derivatom ženskog roda, dok se u dva sinonimska niza kombinuju sa po jednim derivatom muškog i ženskog roda.

Isključivo derivati muškog roda obrazuju samo jedan tročlani sinonimski niz, ali se u sedam sinonimskih nizova oni kombinuju sa po jednim derivatom srednjeg roda, odnosno sa po jednim derivatom ženskog roda u dva sinonimska niza. U dva sinonimska niza derivat muškog roda obrazuje tročlanu strukturu sa po jednim derivatom srednjeg, odnosno ženskog roda.

Najzad, derivati ženskog roda sa po tri istorodna člana formiraju pet sinonimskih nizova. Nema tročlanog sinonimskog niza u kojem se dva derivata ženskog roda kombinuju sa jednim derivatom muškog roda, dok se kombinacija sa derivatom srednjeg roda javlja u osam sinonimskih nizova. Trorodna struktura je zastupljena u četiri sinonimska niza.

Iz datog pregleda sledi da su deminutivni derivati srednjeg roda najčešća strukturalna komponenta tročlanih sinonimskih nizova.

- 7.3.1 Sinonimi *zajtin`k* i *zajtinč`k* iz tročlanog sinonimskog niza predstavljaju fonemske dublete sinonimskog para *zejtin`k/zejtinč`k*. Zabeleženi deminutiv *k`orenjče* je takođe fonemski dublet člana tročlanog sinonimskog niza *k`orenče*. U istom leksičkom odnosu se nalazi deminutiv *kud`eljča* u odnosu na član *kud`eljka* iz tročlanog sinonimskog niza. Navodimo i međuleksemske dublete *toj`aška* iz tročlanog sinonimskog niza i *tov`aška*.
- 7.4 U četvoročlanim sinonimskim nizovima, derivati srednjeg roda sa sva četiri člana zastupljeni su u pet sinonimskih nizova. Dvanaest sinonimskih nizova je sa po tri derivata srednjeg roda, a devet sa po dva derivata. U samo jednom sinonimskom nizu imamo jedan član srednjeg roda.
- Derivati ženskog roda nisu sa četiri člana zastupljeni u četvoročlanim sinonimskim nizovima, dok samo jedan sinonimski niz ima u svojoj strukturi tri člana ženskog roda. Četiri četvoročlana sinonimska niza imaju po dva člana ženskog roda, dok je sa po jednim članom sedam sinonimskih nizova.
- Derivati muškog roda učestvuju sa po dva člana u četiri sinonimska niza i sa po jednim članom u osam sinonimskih nizova.
- 7.4.1 Stanje zastupljenosti članova sinonimskog niza po rodu članova odgovara stanju u dvočlanim i tročlanim sinonimskim nizovima.
- 7.4.2 Članovi dvočlanog sinonimskog niza *konpirč`k/konpir`k* ne odnose se prema članovima *kompirč`k/kompir`k* iz četvoročlanog sinonimskog niza kao sinonimi, već kao fonemski dubleti.
- 7.5 Od ukupno dvanaest petočlanih sinonimskih nizova, derivati srednjeg roda sa po pet članova formiraju dva sinonimska niza. Takođe, po dva sinonimska niza obrazuju derivati srednjeg roda sa po četiri člana, odnosno sa po jednim članom, dok pet sinonimskih nizova ima u strukturi po tri derivata srednjeg roda.
- Samo jedan petočlani sinonimski niz ima u svojoj strukturi četiri člana ženskog roda. Tri sinonimska niza obrazovana su sa po tri člana, a dva sinonimska niza sa po dva člana ženskog roda.
- Derivati muškog roda zastupljeni su sa po dva člana u četiri sinonimska niza i sa jednim članom u jednom sinonimskom nizu.
- 7.5.1 Iz ovog pregleda vidimo da su i u petočlanim sinonimskim nizovima, derivati srednjeg roda najzastupljeniji.
- 7.6 Odnos sinonimije u šestočlanim nizovima najčešće realizuju derivati srednjeg roda međusobno ili sa članovima drugog roda. Od ukupno pet šestočlanih nizova, u jednom su zastupljeni sa pet članova, dok se u ostala četiri niza nalaze po četiri, odnosno sa po dva člana. Derivati ženskog roda javljaju se u četiri sinonimska niza

sa po dva, odnosno sa po četiri člana. Samo u jednom sinonimskom nizu sa jednim članom zastupljen je derivat muškog roda.

- 7.7 Međuleksemsku dubletnost ostvaruju članovi *artiica/artijica* i *artiče/artišče* u istom nizu, kao i članovi *artišlè* i *artišče* sa članovima *ertišlè* i *ertišče* iz dvočlanih sinonimskih nizova.

8 SEMANTIČKA KLASIFIKACIJA JEDNOKORENSKIH SINONIMSKIH IMENIČKIH DEMINUTIVA

- 8.1 U delu rada koji se bavi osnovnim parametrima jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva (t. 4.1, 4.3, 4.3.1, 4.4, 4.4.1), kao i u delu u kome se ističu mogućnosti klasifikacije ovih leksičkih jedinica (t. 5, 5.1), definisana je i obrascem predstavljena njihova semantička struktura. Ovde podvlačimo da je svim jednokorenskim sinonimskim imeničkim deminutivima, izuzev u jednom slučaju koji ćemo niže navesti, u semantičkom smislu zajednička – odrednica deminucije. Diferencijacija se uspostavlja u pogledu semantičkog sadržaja pridevske komponente u semantičkoj strukturi derivata, koja se zasniva na semantičkim nijansama manje ili više izražene deminutivnosti, odnosno hipokorističnosti, zavisno od pripadnosti semantičkoj kategoriji ‚neživo‘ (predmet) ili ‚živo‘ (osoba, životinjsko biće). Semantičku kategoriju ‚živo‘ često karakteriše i prisustvo hipokorističke komponente uz potiskivanje pridevskih determinanti *mlad*, *neodrastao* i isticanje hipokorističkih determinanti *mio*, *drag* i sl. U domenu ‚osoba‘, kada označava odraslu, stariju jedinku, komponenta deminucije se isključuje iz semantičke strukture i njeno glavno semantičko obeležje je hipokorističnost.
- 8.1.1 Pri semantičkoj klasifikaciji jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva držaćemo se parametara ‚neživo‘ (predmet) i ‚živo‘ (osoba, životinjsko biće). Sinonimske deminutivne hipokoristike kojih je u našoj građi malo, navešćemo izdvojeno u okviru kategorije ‚živo‘. Uz semantičke kategorije biće navedeni i obrasci semantičke strukture koje smo već elaborirali predstavljanjem osnovnih parametara semantike jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva. Budući da smo u tvorbenoj klasifikaciji naveli veliki broj primera, u cilju izbegavanja ponavljanja, ovde će svaka kategorija biti potvrđena znatno manjim brojem primera koji će služiti kao paradigma.
- 8.2 Semantička kategorija ‚neživo‘: SSJSImD = SPK + SMIm + Su_{1, 2, 3 ...} (semantička struktura jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva = umanjena fizička razmera (mali, malècak, malèčk, malècak, malèčk) + semantika motivne imenice + formalno različiti sufixi u odnosu sinonimije): *amrèče/amrèčence*; *bàniče/bànička*; *baščinka/baščinče/baščica/baščiče*; *biče/bičlè*; *borčè/borčk*; *bradića/bradička/bradiče*; *brašancè/brašnce*; *breštàk/breštè/breštčk/breščè*; *crepčè*

crepč̣k/crep̣k; češmè/češmìca/čēšmìce/čēšmìčka; dolinka/dolinče; drenčè/dreṇk/dreṇk; elèče/elèčence; fistànče/fistànčence; gṛne/gṛnence/gṛnčè/gṛnčence; kaiščè/kaiščence/kaišč̣k; kàpče/kàpčica; kaputè/kaputlè/kaputlence/kapučè; klastence/klaṣk/klaščè/klaščence/klašč̣k; koritànče/koritence; korpè/korpičè; košarinka/košarka/košarče; košuljinka/košuljička/košuljka/košuljče/košuljčence/košuljčica; ladovinka/laḍk; lànče/lànčence; lebence/leḅk/lepčè/lepčence/lepč̣k; livadence/livàtka/livàče/livàčence; lojčica/lojč̣k/loj̣k; nožè/nožlè/nožlence/noẓ̌k/noščè/noščence; plotè/plotinka/ploṭk; samùnče/samuṇk; snopàk/snop̣k/snoplè/snopčè/snopčence; solčàk/solčica/solč̣k; šalčè/šalčence/šalč̣k; tojžàtica/tojžàška/tojžàšče; trnčè/trnč̣k; vadinka/vadica/vadičè/vadička; večerinka/večerica/večerka; vincè/vinčica; vrčvè/vrčvence/vrčvica/vrčvičè/vrčvičence; zabelče/zabelč̣k; zàlče/zàlčence/zalč̣k; zuḅk/zupčè/zupčence/zupč̣k; žarčè/žarčence/žarč̣k/žaṛk; žičička/žička; žilica/žilička/žilka.

8.2.1 Iako je u ovom prikazu značajno redukovana, jednokorenska sinonimija deminutiva u semantičkoj kategoriji ‚neživo‘ je znatno bogatija. U njoj su zastupljeni sinonimski deminutivi iz svih sinonimskih nizova, izuzev šestočlanog. Kada je reč o teško uspostavljenom stepenu deminucije među sinonimima, jedno je izvesno: drugostepeni deminutivni derivati, zbog izraženije deminucije, poprimaju semantiku hipokoristika. Ovo je rezultat odnosa deminutivnih sufiksa: *livàče/livàčence, loj̣k/lojč̣k, samùnče/samuṇk, česmìca/češmìčka* i sl.

8.3 Semantička kategorija ‚živo‘: SSJSImD = SPK + SMIm + Su_{1, 2, 3} ...

8.3.1 Obrazac pokazuje veći stepen diferencije u ovoj semantičkoj kategoriji: semantička struktura jednokorenskih sinonimskih imeničkih deminutiva:

- [a] mala i draga, mila životinja + semantika motivne imenice + formalno različiti sufiksi u odnosu sinonimije: *bubàljče/bùbica/bùbička; golubence/gòlupče; gušterče/gušteṛk; jàganče/jàgančence/jagnence; zagarè/zagarčè; zàjče/zàjčence; ždrebence/ždrebetinka;*
- [b] mlada, neodrasla, draga životinja: *golubička/gòlupka; grličica/grlička/grlka; kobilka/kobilče; kokošlè/kokòšče/kokòščence/kokòščica; konjè/konjence/konjčè/konjč̣k/konj̣k; kozica/kozička/kozlè/kozlence/kozliče; veprè/veprence/vepriče/vepṛk; volè/volence/volčè/voḷk; žabička/žapčè/žapčica;*
- [c] malo i milo, drago i sl. dete: *bebè/bebence/bèpče/bepčence;*
- [d] mlada i mila, draga, nežna i sl. osoba: *bàte bàtka; bečàrče/bečàrčence; dàde/dàdica/dàdička/dàtka/dàtkica; dòdička/dòtka; mužè/mužlè/mužlence/muẓ̌k; nevestè/nevestence/nevèstica/nevèstiče; sestrica/sestrička; zalvè/zalvičè/zèlvica/zèlvička/zèlvince/zèlviče;*
- [e] mila, draga, dobra, dobroćudna, nežna, požrtvovana i sl. osoba: *bàbe/babètkà/bàbica/bàbička/bàbuška/bàpka/bàpče/bàpčica; nàne/nànička/nànka/nànčè/nànčica.*

8.3.2 Sprovedena semantička klasifikacija u kategoriji ‚živo‘ pokazuje da se u domenu pojmova ‚životinjsko biće‘ i ‚osoba‘, izuzev slučaja pod [e] uočava paralelizam u semama pridevske komponente: njihove zajedničke pridevske determinante, u po dva slučaja, jesu determinante *mali* i *mlad* (*neodrastao*): [a] = [c] i [b] = [d]. Ostale seme hipokorističkog sadržaja su im identične. Klasifikacioni tip [e] jedini je bez deminutivne seme u sadržaju pridevske komponente koju čine isključivo hipokorističke seme. Svim klasifikacionim tipovima u kategoriji ‚živo‘ zajedničke su komponente semantika motivne imenice i formalno različiti sufiksi u sinonimskom odnosu.

8.3.3 Takođe, i u semantičkoj kategoriji ‚živo‘ uočava se viši stepen deminucije u drugostepenim derivatima, kao rezultat dvostruke sufiksacije deminutivnim sufiksima: *jàgancè/jàgancence*; *bebè/bebènce*; *nàncè/nàncica*; *nevèstica/nevèstiče*; *sestrica/sestrička*.

9 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Jednokorenski sinonimski imenički deminutivi su analizirani prema tvorbenim i semantičkim parametrima.

U okviru tvorbene klasifikacije, jednokorenski sinonimi su razvrstani u pet tvorbenih nizova, shodno tvorbenoj strukturi, tj. broju članova niza tvorenih različitim sufiksima.

U klasifikaciji po parametru semantičke strukture pošli smo od osnovnih semantičkih kategorija ‚neživo‘ i ‚živo‘ sa isticanjem sličnosti i razlika među njima.

U semantičkoj kategoriji ‚živo‘ izdvojeno je pet semantičkih tipova sa podvučenim sličnostima i razlikama među njima.

U obema osnovnim semantičkim kategorijama zapažena je pojava pojačane deminucije drugostepenih derivata kao rezultat dvostruke sufiksacije.

Sve jednokorenske sinonimske deminutive, posmatrano na nivou osnovnih tvorbenih i semantičkih kategorija, objedinjuje istokorenska motivna imenica.

Sinonimski deminutivi su razgraničeni od međuleksemskih, fonemskih dubleta.

IZVORI

Dinić 2008 = Jakša Dinić, *Timočki dijalekatski rečnik*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008 (Monografije 4).

Jovanović 2004 = Vlastimir Jovanović, *Rečnik sela Kamenice kod Niša = Srpski dijalektološki zbornik 51*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2004.

Mitrović 1984 = Brana Mitrović, *Rečnik leskovačkog govora*, Leskovac: Narodni muzej, 1984.

Stojanović 2010 = Radosav Stojanović, *Crnotravski rečnik = Srpski dijalektološki zbornik 57*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2010.

Zlatanović 1998 = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora južne Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 1998.

Zlatanović 2011 = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora juga Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 2011.

Živković 1987 = Novica Živković, *Rečnik pirotskog govora*, Pirot: Narodni muzej, 1987.

Žugić 2005 = Radmila Žugić, *Rečnik govora jablaničkog kraja = Srpski dijalektološki zbornik 52*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2005.

Žugić, Kartoteka = Radmila Žugić, *Kartoteka neobjavljene leksičke građe iz jablaničkog govora*.

LITERATURA

Apresjan 1995 = Ю. Д. Апресян, *Избранные труды II: лексическая семантика: синонимические средства языка*, Москва: Школа „Языки русской культуры“ – Издательская фирма „Восточная литература“ РАН, 1995.

Barić i dr. 1997 = Eugenija Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Čorić 2008 = Božo Čorić, *Tvorba imenica u srpskom jeziku (odabrane teme)*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 2008.

Dokulil 1962 = Miloš Dokulil, *Tvoření slov v češtině*, Praha: Nakladatelství ČAV, 1962.

Dragičević 2007 = Rajna Dragičević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2007.

Jovanović 2010 = Vladan Jovanović, *Deminutivne i augmentativne imenice u srpskom jeziku*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010 (Monografije 9).

Koprivica 2008 = Verica Koprivica, *Tvorba imenica od prideva u srpskom i češkom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, 2008.

Matijašević 1982 = Jelka Matijašević, O sinonimima i sinonimiji, *Leksikografija i leksikologija: zbornik referata*, Beograd – Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za srpskohrvatski jezik – Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu – Matica srpska – Filološki fakultet u Beogradu, 1982, 115–131.

Ristić – Milosavljević – Jovanović 2005 = Stana Ristić – Bojana Milosavljević – Vladan Jovanović, Jedno moguće rešenje obrade deminutiva sa sufiksima *-če* i *-(č)ić*: leksikografsko-leksikološki pristup, *Srpski jezik* (Beograd) 10 (2005), br. 1–2, 597–616.

Stanojčić – Popović 1997 = Živojin Stanojčić – Ljubomir Popović, *Gramatika srpskoga jezika: udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1997.

Šipka 1998 = Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska, 1998.

Veljković Stanković 2005 = Dragana Veljković Stanković, *Reči subjektivne ocene u nastavi srpskog jezika i književnosti* (neobjavljena doktorska disertacija, odbranjena na Filološkom fakultetu u Beogradu 2005).

Žugić 2015 = Radmila Žugić, Komparativna analiza imeničkih deminutiva srednjega roda sa sufiks *-če* u bugarskom jeziku i prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika, *Oktoih: časopis Odeljenja za srpski jezik i književnost Matice srpske – Društva članova u Crnoj Gori* (Nikšić) 5 (2015), br. 6, 37–46.

POVZETEK

Sinonimija in fonemske dvojnice v kategoriji manjšalnic v prizrensko-timočkih govorih

V prispevku so predstavljeni pojavi sinonimije samostalniških manjšalnic in fonemskih dvojnic v prizrensko-timočkih govorih. Avtorica izhaja iz osnovnih teoretičnih podstav ob besedni sinonimiji in semantično-tvorbenem vidiku samostalniških manjšalnic, potem pa te izpeljanke sistematično predstavlja v skladu z njihovo tvorbeno in pomensko strukturo. V okviru tvorbene razvrstitve so sopomenke razvrščene v pet tvorbenih nizov, v skladu s številom členov niza, tvorjenih iz istega podstavnega leksema z različnimi obrazil. Klasifikacija po semantični strukturi izhaja iz osnovnih pomenskih kategorij ‚neživo‘ in ‚živo‘ ob poudarjanju splošnih značilnosti in razlik med njimi. Za obe osnovni pomenski kategoriji je značilen pojav okrepljene manjšalnosti drugostopenjskih izpeljank, kar je rezultat dvakratne sufiksacije. Sopomenske manjšalnice so ločene od medleksemskih, fonemskih dvojnic.

JADWIGA WANIAKOWA

POLSKIE NAZWY GRYKI NA TLE SŁOWIAŃSKIM I EUROPEJSKIM

COBISS: 1.01

Poljska poimenovanja za ajdo v slovanskem in evropskem kontekstu

Prispevek predstavlja poljska poimenovanja za ajdo, in sicer v širšem slovanskem in evropskem kontekstu. Motivacija poimenovanj za ajdo je tako v poljščini kot v drugih slovanskih in evropskih jezikih najpogosteje povezana z izvorom rastline same. Poimenovanja kažejo, da so za razširitev ajde po evropski celini zaslužni predvsem Grki, Tataři in pogani.

Ključne besede: poimenovanja rastlin, semantična motivacija, jezikovni stiki, izposojenke, kalki

Polish Names for Buckwheat in the Slavic and European Context

This article discusses the Polish name for buckwheat in the broader Slavic and European context. In Polish and in other Slavic and European languages, the motivation for naming buckwheat is most often connected to the origin of the plant itself. The names indicate that buckwheat was spread across the European continent primarily by the Greeks, Tatars, and pagans.

Keywords: plant names, semantic motivation, language contact, borrowings, calques

- 1 Jak ogólnie wiadomo, nazwy nadaje się roślinom ze względu na ich wygląd (budowę, kształt, kolor kwiatów), ich zapach, smak, właściwości (np. lecznicze, magiczne), miejsce występowania i przeznaczenie (por. Wierzbicka 2002: 552). Taką metodę klasyfikacji nazw roślin na gruncie polskim zastosował E. Pawłowski (1974), a inni ją przejęli, np. R. Tokarski (1993: 340–341).¹ Ten ostatni uważa, że właściwości roślin, które są dla człowieka najważniejsze można ująć w trzy ogólne grupy: charakterystyka środowiskowa (w tym również czas kwitnienia jako najbardziej znaczący dla rozwoju rośliny oraz pora zbioru), cechy fizyczne oraz właściwości użytkowe. Badacze nazw roślin, jak np. H. Pelcowa (2001: 100), zaznaczają, że ważną rolę w nazywaniu roślin odgrywa także wiara w nadzwyczajną (złą lub dobrą) ich moc oraz legendy z nimi związane. Wchodzą tu w grę odniesienia religijne i przesady, są także ważne różne konotacje symboliczne.

1 Taką klasyfikację nazw stosuje się już od dawna w Europie, por. np. monumentalne dzieło H. Marzella (2000) *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*, którego pierwsze wydanie pierwszego tomu ukazało się w roku 1943, gdzie niesłychanie bogaty materiał historyczny i dialektalny w obrębie haseł jest właśnie uporządkowany według właściwości roślin.

- 1.1 Biorąc pod uwagę wspomniane wyżej kryteria semantycznego podziału nazw, wymieniane przez badaczy, do ustalenia motywacji semantycznej nazw w procesie nominacji przyjmuje się następujące ogólne mechanizmy motywacyjne: wygląd rośliny jako podstawa motywacji, miejsce występowania, właściwości rośliny, przeznaczenie oraz inne specyficzne dla danego rodzaju czy gatunku motywacje. Taką motywację może stanowić na przykład – domniemane lub faktyczne – pochodzenie rośliny (por. Waniakowa 2012: 68).
- 2 W niniejszym tekście zajęto dwoma gatunkami gryki, mianowicie gryką zwyczajną, *Fagopyrum esculentum* Moench, syn. *Fagopyrum sagittatum* Gilib., i gryką tatarską, *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaertn., inaczej *tatarką* (KLRN).
- 2.1 Pierwszy gatunek, *Fagopyrum esculentum* Moench (syn. *Fagopyrum sagittatum* Gilib.), gryka zwyczajna, inaczej gryka siewna lub *hreczka*, nazywana niekiedy w przeszłości w polszczyźnie oraz do dzisiaj w gwarach też *tatarką*, jest rośliną roczną z rodziny rdestowatych (Polygonaceae), dorastającą do wysokości 60 cm, ma sercowate liście i białe lub różowe kwiaty. Owocem jest trójkanciasty, brunatny orzeszek. Ojczyzną jej są Chiny południowe, gdzie jest uprawiana od II wieku p.n.e.² W Europie Środkowej jest znana od XIII wieku. Z jej orzeszków otrzymuje się kaszę i mąkę, która jednak nie nadaje się do wypieków.³ Jest rośliną miododajną, pastewną i leczniczą. Jest również używana jako nawóz (por. Podbielkowski – Sudnik-Wójcikowska 2003: 141–142).
- 2.2 Drugi z gatunków to roślina roczna z tej samej rodziny rdestowatych, dorastająca do 75 cm wysokości. Liście ma szersze niż u gryki zwyczajnej. Jej kwiaty są niepozorne i zielonawe. Owoc stanowi chropowaty orzeszek, który jest trójkanciasty, z powyginanymi kantami, dołem zaokrąglony. Ojczyzną *tatarki* jest Seczuan, Tybet, Kaszmir i północny Pakistan. W niektórych rejonach Azji i Europy jest rośliną uprawną. W Polsce występuje głównie jako chwast, rzadko jest uprawiana. Jej owocki używane są na kaszę (kasza tatarczana) i mąkę, która jednak nie nadaje się do pieczenia (por. Podbielkowski – Sudnik-Wójcikowska 2003: 141).
- 3 O nazwach gryki pisali już obszernie K. Nitsch i E. Mrozówna (1955),⁴ mając na myśli głównie grykę zwyczajną, chodziło bowiem o polskie nazwy gwarowe, które odnoszą się w znakomitej większości do gatunku uprawnego.⁵ Autorzy zajmują

2 Nowsze badania wskazują, że w południowo-wschodniej Azji była uprawiana już kilka tysięcy lat przed naszą erą (Czikow – Łaptiew 1988: 130).

3 Jednak w Indiach z gryki wypieka się chleb, zaś w Chinach i Japonii z mąki gryczanej robi się makaron (Czikow – Łaptiew 1988: 131).

4 Część artykułu traktująca o gryce ukazała się już na przełomie 1929/1930, por. Literatura.

5 Autorzy wskazują, że użytkownicy gwar nie rozróżniają gatunków gryki, a ponadto nie jest znany ich zasięg w ujęciu botanicznym.

się wszystkimi ważniejszymi nazwami gryki w gwarach polskich, a są to: *tatarka* z odmianą *taterka*, *gryka*, *grecka*, *hreczka*, *reczka*, *poganka*, *bukwita* i *litewka*. Wszystkie te nazwy notuje Karłowicz (K) z wyjątkiem *tatarki*, której widocznie nie uznał za nazwę gwarową.⁶ Najmniejszy obszar zajmują *litewka* i *bukwita*. *Litewka* jest notowana u Karłowicza bez konkretnej lokalizacji geograficznej. *Bukwita* jest obecna na Kaszubach i jest zapożyczeniem z dlniem. *bôkwêten*, które jest odmianą (wysoko)niem. *Buchweizen*. Nazwa *poganka* jest używana na Śląsku, łączy się ona semantycznie niewątpliwie z nazwą *tatarka* (o czym niżej). Nazwa *hreczka* występuje nad górnym Wieprzem i stanowi pożyczkę z ukraińskiego (pierwsze poświadczenie u Strykowskiego w XVI w.). We wschodniej części Małopolski przeszła ona w *reczkę*, ztraciwszy nagłosowe dźwięczne *h-*, na Podlasiu zaś przeszła w *greckę* (więcej: Nitsch – Mrozówna 1955: 87). W gwarach mazowieckich jest *gryka*, zaś *tatarka* z odmianą *taterka* (w Wielkopolsce) występuje głównie w Małopolsce i w Wielkopolsce (por. niżej).

3.1 Nazwa *gryka*, jak trafnie zauważają autorzy (por. Nitsch – Mrozówna 1955: 88), wywodzi się z **grьka*, co potwierdził potem Sławski: pol. *gryka* (< lit. *grikai* (pl.) < strus. **grьka*, *greča*, por. strus. **grькъ* ‘Grek’), dosłowne pierwotne znaczenie ‘roślina grecka’ (por. Sławski SEJP s. v.).⁷ Nitsch i Mrozówna (1955: 88–89) podają też szczegółowe argumenty za tym, że pol. *gryka* jest zapożyczona bezpośrednio z litewskiego, a nie przez medium niemieckie.⁸ To stwierdzenie ma doniosłe konsekwencje: oto niem. *Grick*, *Gricken*, *Grücken* i inne warianty, poświadczone w Prusach od końca XIV wieku (por. Grimm DW s.v.), są przejęte z polskiego albo z litewskiego (por. Marzell 2000 II szp. 410).

3.1.1 Pierwsze poświadczenia *gryki* są stosunkowo późne w polszczyźnie, bo dopiero z końca XV wieku (1487, 1490), potem *gryka* występuje u Mączyńskiego (1564), Knapiusza (1621) i Kluka (1786–1788) (por. Nitsch – Mrozówna 1955: 89; Spólnik 1990: 20). Nazwa sugeruje, że zboże to zostało rozpowszechnione na północ i na zachód przez Greków, którzy, mając kolonie nad Morzem Czarnym, zetknęli się tam z inwazjami ludów mongolskich, które przyniosły je ze sobą przed końcem X wieku naszej ery (por. Nitsch – Mrozówna 1955: 89). Dziś łot. *griki* wyznacza północną granicę tej motywacji, zaś rum. *hrișcă* (z ukraińskiego) na południu.

3.2 Nazwa *tatarka* (i *taterka*), obecna na dużym obszarze Polski, bo zarówno w Wielkopolsce, jak i w Małopolsce, a nawet na Kociewiu (por. kart. SGP), wskazuje na

6 Większość z tych nazw jest dawno zakorzeniona w polszczyźnie: *tatarka*, *gryka*, *poganka* (z wariantem *pohanka*) i *hreczka* występują u Knapiusza (s.v. *tatarka*) w XVII wieku.

7 Lit. *grikai* Nitsch i Mrozówna (1955: 88) datują najpóźniej na X wiek, podając logiczną argumentację opartą na prawach językowych.

8 Mylił się Brückner (SEJP), który uważał, że obie formy, polska i litewska, wywodzą się z niemieckiego.

Tatarów jako lud rozpowszechniający *Fagopyrum* na terenie Polski. Zauważył to w swoim słowniku już Brückner (SEJP s.v. *Tatarzy*).⁹ Nitsch i Mrozówna (1955: 90) zaznaczają, że chronologicznie byłaby to nazwa późniejsza, najwcześniej XIII-wieczna, poświadczenia jej pojawiają się dopiero pod koniec XIV wieku (por. niżej), ale jednak wcześniej niż nazwa *gryka* (por. wyżej).

3.2.1 O tatarce pisał także A. Steffen (1963: 37–40; 1964: 117–120).¹⁰ Uważał on, że współczesna grecka nazwa gryki *μαυροσίταρον* dosłownie ‘czarna pszenica’ stanowi kalkę nazwy tatarskiej *kara bodaj*. Motywacją semantyczną nazwy jest rzekomo czarny kolor dojrzałego nasienia gryki.¹¹ Polska nazwa *tataraka* (z odmianą *taterka*), podobnie jak nazwy rośliny w innych językach, np. fiń. *tattri*, est. *tatri*, jest motywowana według Steffena (1963: 38) z kolei kształtem nasienia, które jest czworokątne (ma „cztery rogi”), stanowiąc zapożyczenie, którego pierwotnym źródłem jest greckie ludowe **τέτρι(ov)* w wymowie **τάτρι(ov)* rzekomo od gr. **τετραγώνι(ov)* ‘to, co jest czworoboczne’.¹² W ten sposób Steffen nie wiąże żadnej z dwu omawianych przez siebie nazw gryki z Tatarami. Jego poglądy niestety nie mają zbyt wiele wspólnego z rzeczywistością (por. wyżej).¹³

3.2.2 *Tataraka*, odnosząca się do gryki¹⁴ jest poświadczona po raz pierwszy w roku 1385, jednak musiała funkcjonować już wcześniej, skoro przymiotnik *tatarczy* ‘związany z tataraką – gryką’ jest notowany w roku 1383. O dawnym i silnym zakorzenieniu *tataraki* w polszczyźnie świadczy też drugi przymiotnik od niej derywowany, mianowicie *tatarczany*, poświadczony wprawdzie po raz pierwszy dopiero w roku 1497, czyli dużo później (SStp. s.v. *tataraka*, *tatarczany*, *tatarczy*). Stosunkowo wczesne poświadczenia wyrazu nie dziwią, bowiem – ze względu na kaszę – roślina była popularna. W SP XVI nazwa *tataraka*, jak można wnosić z cytatów, odnosi się również do obu wymienionych wyżej gatunków *Fagopyrum*.¹⁵ Podobnie jest

9 Pierwsze wydanie słownika Brücknera wyszło w roku 1927. W słowniku etymologicznym Borysia (Borys SEJP) nazwa *tataraka* nie występuje chyba dlatego, że jej budowa słowotwórcza jest wyjątkowo przejrzysta, a zatem i etymologia nie nastręcza trudności.

10 Steffen pisze także o innej polskiej nazwie gryki, mianowicie *poganka*, jednak jego wywody (od gr. *παγγώνιον* ‘to, co jest wieloboczne’, rzekomo od kształtu nasienia gryki, które wygląda jak ostrosłup o podstawie trójkąta – por. wyżej), sugerujące adideację, są mało przekonujące (por. Safarewicz 1963: 40). Na poparcie swojej tezy Steffen przytacza *polygonum* jako nazwę gryki (Steffen 1963: 37). Rzeczywiście funkcjonowała nazwa *Polygonum fagopyrum* L.

11 Znaczenie to jest rozpoznawalne w nazwach gryki kilku języków europejskich, jak np. alb. *grün i zi*, hiszp. *trigo muro* i *trigo prëto* oraz w port. *trigo mouro*, które stanowią według niego tłumaczenia nazwy greckiej (Steffen 1963: 37).

12 Rzekomo od gr. *τετρα-* ‘cztery’ i *γωνία* ‘róg, kąt’ (Steffen 1963: 38).

13 W następnym artykule (por. Steffen 1964: 117–120) autor niestety nie zmienia swojej opinii, brnąc w dywagacje na temat form greckich.

14 SStp. ze zrozumiałych względów nie wyróżnia gatunków.

15 Por. <http://poliqarp.wbl.klf.uw.edu.pl/pl/slownik-polszczyzny-xvi-wieku/query/> (dostęp 30. 06. 2016).

u Knapiusza (1621), Lindego SJP, w SW¹⁶ i w Swil,¹⁷ jednak w tym ostatnim podaje się, że *tatarka* w odniesieniu do gryki zwyczajnej jest nazwą błędną. We współczesnej polszczyźnie ogólnej nazwa *tatarka* odnosi się jedynie do *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaertn. (por. Szymczak SJP), podczas gdy w gwarach obejmuje oba gatunki gryki (por. kart. SGP). Jest to niewątpliwie relikw przeszłości. Podobna sytuacja pod względem nazewnictwa panuje także w innych językach europejskich.

3.2.3 Z zestawienia nazw kilku nazw gryki, mianowicie polskiej, wschodniosłowackiej, węgierskiej i niem. *Taterkorn*, *Tatelkorn* Nitsch i Mrozówna (1955: 90) wyciągają wniosek, że Polska pośredniczyła w dostaniu się tego zboża na Słowację, Węgry i do Niemiec. Przyznać przy tym trzeba, że *tatarka* nie jest nazwą rodzimą ani na Słowacji, ani na Węgrzech, zatem jest możliwe, że jej źródłem tamże jest język polski (przez dialekty wschodniosłowackie na Węgry), por. Spólnik (1990: 61). Przy tym nawet gdy polskie pochodzenie niem. *Taterkorn*, sugerowane przez autorów, jest możliwe, to jednak nie musi znaczyć, że Polska pośredniczyła w dostaniu się gryki do Niemiec. Podobnie autorzy zestawiają pol. *poganka*, czes. i węg. *pohánka*, *pohanina* oraz słoweń. *ajda*, *hajda* z niem. *Heidenkorn* i *Heidekorn*. Ich twierdzenie, że formy słoweńskie wywodzą się z nazw niemieckich jest w pełni uzasadnione poprzez długotrwałe kontakty słoweńsko-austriackie (por. niżej), jak również opinia, że nazwy niemieckie nie mogą być źródłem żadnej z pozostałych nazw (szerzej Nitsch – Mrozówna 1955: 90, 92).¹⁸ W pełni uzasadniona jest także teza autorów, że pol. *poganka* (poświadczona po raz pierwszy w roku 1500) występująca na Śląsku (por. wyżej) jest wzięta od Czechów, u których *pohanina* (prawdopodobnie z łac. *pagana*, *pagánica*) notowana jest już w roku 1416.

4 Wbrew temu, co ustalili Nitsch i Mrozówna (por. wyżej) o pośrednictwie ruskim i litewskim w odniesieniu do gryki, Kluk (1786–1788) pisze: „mniemają, że mało co więcej jest nad lat trzysta, gdy tę roślinę z Grecji i tureckich krajów do Włoch przeniesiono pod imieniem *frumentum saracenicum*. Rozeszła się potem po wielu krajach”. Niewątpliwie jest, że gryka dostała się do Europy z Azji. Oczywiście jest także, że roślinę tę rozpowszechnili w Europie Grecy i, ogólnie rzecz ujmując, muzułmanie, zwani saracenami (łac. *Saraceni*) bądź poganami (łac. *pāgāni*). Na pewnych obszarach Europy (między innymi na ziemiach polskich) botaniczny rodzaj *Fagopyrum* rozpowszechnili Tatarzy. Nitsch i Mrozówna (1955: 91–93)

16 Por. <http://poliqarp.wbl.klf.uw.edu.pl/pl/slownik-warszawski/query/> (dostęp 30. 06. 2016).

17 Por. <http://eswil.ijp-pan.krakow.pl/index.php> (dostęp 30. 06. 2016).

18 Nitsch i Mrozówna (1955: 93) sugerują wręcz, że nazwa *poganka* „to może po prostu trochę przystosowana łacińska *pagana*, która znów zupełnie wygląda na wolny przekład z *tatarki*. Tę zaś *pogankę* mogli dalej przejąć z Czech południowi Niemcy, i to razem z nazwą, znów przetłumaczoną na *Heidenkorn*, *Heide* itp.”. Sugestia taka jednak, w świetle szerszych badań historyczno-porównawczych nad nazwami gryki w Europie, nie da się utrzymać, por. niżej.

walczą z poglądami uczonych niemieckich z początku XX wieku, że duża część Europy grykę zawdzięcza Niemcom, do których przysłała ona z Wenecji, a tam dostała się drogą morską. Warto tu podkreślić, że nazwy gryki po raz pierwszy pojawiają się w dokumentach niemieckich dopiero w wieku XV (por. Marzell 2000 II szp. 405), podczas gdy w polskich są poświadczone od wieku XIV.

- 4.1 Spróbujmy przyjrzeć się nazwom gryki w językach słowiańskich i europejskich. Średniowieczne łacińskie nazwy gryki w Polsce są następujące: *fagotriticum*,¹⁹ *frumentum paganicum* (1385), *pagana*, *paganca*, *paganica* (1434), *panicium*, *pannicium*, *panicum* (też w podstawowym znaczeniu ‘proso’²⁰) (SŁŚ s.v. *fagotriticum*, *frumentum*, *pagana*, *paganica*, *panicium*; Symb. 155). Inne przedlinneuszowskie łacińskie nazwy gryki (poza Polską) dodaje Marzell (2000 II szp. 405–406): *frumentum sarracenicum*, *frumentum vaccinum*, *fagopyrum*, *fegopyrum*, *ocymum cereale*, *turcicum frumentum*, *tragopyron*. Stanowią one w większości podstawę zapożyczeń i źródło kalk w wielu językach europejskich.
- 4.1.1 Nazwa *fagopyrum* jest według Marzella (2000 II szp. 405) po raz pierwszy poświadczona w roku 1566 i stanowi łacińsko-grecką kalkę dolnoniemieckiej nazwy gryki, mianowicie *Bukweten* (odpowiednik (wysoko)niem. *Buchweizen*, gdzie *Buche* ‘buk’, *Weizen* ‘pszenica’), gdzie łac. *fāgus* ‘buk’ i gr. *πυρός* ‘pszenica’, zatem dosłowne znaczenie tych form to ‘bukowa pszenica’. Forma *fagopyrum* stała się łacińską nazwą rodzajową gryki w nomenklaturze naukowej, najpierw jako *Fagopyrum vulgo* (zamiast *Fagotriticum* i jeszcze wcześniejszego *Frumentum saracenicum*). Później przejął ją i zastosował do swojej systematyki Linneusz w nazwie *Polygonum fagopyrum* (więcej: Genaust 2005: 243–244).
- 4.1.2 Dlniem. *Bukweten* jest notowane po raz pierwszy w roku 1436 w Meklemburgii i jest to najwcześniej poświadczona niemiecka nazwa gryki o tej strukturze. Stąd nazwa rozprzestrzeniła się nie tylko na ziemiach niemieckich, ale także na północy, zachodzie i wschodzie, por. np. nl. *boekweit*, *bokkel*, *boekent*, fr. *bouquette*, *blé bucail* (1575) (jako zapożyczenia), ang. *buckwheat* (1548),²¹ *bockwheat* (1557), duń. *boghvede* (XVI w.), szw. *bohvete* (1538) i kasz. *bukwita* (por. Marzell 2000 II 406–407).
- 4.1.3 Niemiecka nazwa gryki *Heidekorn* jest poświadczona u Lexera jako śrwn. *heiden-korn* i później szeroko rozprzestrzeniona na obszarze występowania języka niemieckiego (por. Marzell 2000 II szp. 407–408). Jak się wydaje, stanowi ona kalkę średniowiecznych nazw łacińskich *frumentum saracenicum*,

¹⁹ Kalka niem. *Buchweizen*.

²⁰ Notowane też przez André (1956: 237).

²¹ Nazwa angielska jest albo pożyczką ze śrnl. *boecweite*, albo stanowi kalkę strukturalną nazwy niderlandzkiej, bowiem ang. dial. *buck* ‘buk’.

frumentum sarracenorum itd. Stąd też derywaty *Heiden*, *Heide*, *Heydel*, *Hadel* i wiele innych (por. Marzell 2000 II szp. 407–408). Nazwy niemieckie, jak widać, mają związek z niem. *Heide* ‘poganin’.

4.2 Oto nazwy słowiańskie gryki zwyczajnej, *Fagopyrum esculentum* Moench.:

- słoweń. *ajda*, głuź. *hejduška* (nazwy starsze i dialektalne: *hejda*, *hejduš*, *hejduša*²²), dłuź. *hejduša*, *hejda* (nazwy starsze i dialektalne: *hejdyš*, *hejdyša*) – zapożyczenia z niemieckiego.²³ Nazwa słoweńska jest poświadczona od XVI wieku. Wywodzi się z austr. niem. *Heiden* (< śrwniem. *heiden* ‘Fagopyrum’), por. Snój (SES s.v. *ajda*), nazwy łużyckie także z niem. *Heide* ‘gryka’ z rozszerzeniem za pomocą stosownych sufiksów (Schuster-Šewc HEW s.v. *hejduška*).
- chorw. *heljda*,²⁴ serb. *хельда* (też *ельда*), bośn. *heljda*, mac. *хелда*, bułg. *елда* (nazwy gwarowe: *хелда*, *ѣлда*, por. też Achtarov 1939: 244) – zapożyczenia z tur. *helda* ‘frumentum sarracenicum, Heidekorn’, być może z pers. *halda* ‘frumentum sarracenicum’ (por. np. BER s.v. *елда*).
- czes. *pohanka* (por. Machek 1954: 88), słow. *pohánka* (w języku słowackim poświadczona od XVI w., Králik SESS) – obie formy związane są z *pohan* ‘poganin’ i na równi z wieloma innymi nazwami *Fagopyrum* odnoszą się do pogańskich ludów, dzięki którym gryka rozprzestrzeniła się w Europie.
- pol. *gryka* (zapożyczenie z litewskiego, por. wyżej), brus. *грэчка*, ukr. *гречка*, ros. *гречиха* – nazwy świadczące o tym, że Grecy rozpowszechniali *Fagopyrum*; są zgodne co do tego wszystkie słowniki etymologiczne języków wschodniosłowiańskich.
- dłuź. *pšusnica* – pochodzi od psł. **proso* ‘proso’; inne formy to *prosnica*, *pšosnica*; formacja słowotwórcza analogiczna do **pššenica* ‘pszenica’ (por. Schuster-Šewc HEW s.v.).

4.3 Ciekawe światło na słowiańskie gwarowe nazwy gryki rzuca jedna z map 4 tomu *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (OLA) z serii leksykalno-słowotwórczej, poświęcona *Fagopyrum* (por. OLA 4 m. 56), autorstwa A. Ferencíkovej i A. Habovštiaka. Obecne na mapie nazwy można podzielić na kilka grup:

- [1] nazwy typu *greč-a*,²⁵ *greč-bk-a*, *greč-in-a*, *greč-iχ-a*, *greč-uχ-a* – obecne w gwarach języków wschodniosłowiańskich, w gwarach południowo-wschodniej Polski (z ukraińskiego) i u przesiedleńców z kresów południowo-wschodnich;

²² Formy *hejda*, *hejduš* i *hejduška* potwierdza w języku łużyckim Radyserb-Wjela (1909: 15).

²³ Postaci *hejduša* i *hejduše* notuje Buffa (1972: 289) także z języka słowackiego, a formę *hejduše* podają Machek (1954: 88) i Kosík (1941: 90) również z języka czeskiego.

²⁴ Šugar HBI (s.v.) podaje następujące formy chorwackie: *heljda*, *jelda*, *jeljda*, *helda*, *elda*, *elja* i *elsa*. Te same formy notuje Simonowić (BR 195) w języku serbskim.

²⁵ Podają zapisy uogólnione za OLA.

ponadto *greč-ŷk-a* występuje w gwarach wschodniosłowackich (z ukraińskiego),²⁶ a w gwarach bułgarskich pojawia się *greč-iŷ-a*²⁷ z rosyjskiego (por. ESUM s.v. *гrecька*);²⁸

- [2] *pogan-ŷk-a* – jest obecna w gwarach czeskich, zachodnio- i środkowosłowackich, w gwarach ukraińskich²⁹ oraz w polskich gwarach śląskich;
- [3] *tatar-ŷk-a* – jest obecna według mapy w polskich gwarach od południowego wschodu, przez Polskę zachodnią, aż do północnego zachodu kraju; ponadto występuje w gwarach czeskich na wschodnich Morawach (por. Machek 1954: 88, Kosík 1941: 90), w gwarach wschodniosłowackich (por. Buffa 1972: 373) oraz w gwarach ukraińskich graniczących ze wschodniosłowackimi (por. Makowiecki 1936: 149).
- [4] *lit-ŷv-ŷk-a* – występuje wyłącznie w gwarach kaszubskich (por. wyżej);
- [5] *dik-uš-a* – sporadycznie pojawia się w gwarach rosyjskich.³⁰

4.3.1 Prócz tego autorzy mapy wydzielają zapożyczenia spoza języków słowiańskich:

- [1] (*grik*)-*a*³¹ – pożyczka z litewskiego (por. wyżej),³² obecna w gwarach polskich, według mapy OLA, głównie na północnym wschodzie i na krańcach północno-zachodnich nad Bałtykiem;
- [2] (*hajd*)-*a*, (*hajd*)-*in-a* – pożyczki z niem. *Heiden* (por. wyżej),³³ obecne w gwarach słoweńskich (por. Marzell 2000 II szp. 408), także poza granicami Słowenii na terenie Austrii i Węgier, w gwarach chorwackich na północy³⁴ oraz w gwarach słowackich, gdzie występuje forma *hajdina* (por. Buffa 1972: 289);³⁵
- [3] (*held*)-*a* – pożyczka z tureckiego *helda* (por. wyżej), obecna w gwarach Bośni i Hercegowiny, na wschodzie Chorwacji i na zachodzie Serbii;
- [4] (*bukvit*)-*a* – pożyczka z dlniem. *bōkvēten*, obecna w gwarach kaszubskich;
- [5] (*kōleš*)-*b*, (*kōleš*)-*kaš-a* – pożyczka z węg. *kōleš* ‘proso’, obecna w gwarach słowackich na Węgrzech.

26 Buffa (1972: 292) notuje słowacką postać *hřečka* za Reussem (1853), a Machek (1954: 88) potwierdza gwarową słowacką formę *hřečka*.

27 Achtarov (1939: 244) dodaje jeszcze formę *гrecька*.

28 Formy *greczycha*, *hreczka* i *hryczka* notuje w polszczyźnie SWil, *greczka*, *gryczka* i *reczka* podaje Majewski SN.

29 Formę *pohanka* notuje w gwarach ukraińskich Makowiecki (1936: 149).

30 Nazwę potwierdza Annenkov (1878: 143) zarówno dla gryki zwyczajnej, jak i dla gryki tatarskiej.

31 Zapisy form zapożyczonych według konwencji OLA.

32 Autorzy mapy niezgodnie z rzeczywistością uważają tę nazwę za zapożyczenie ze wschodnio-niemieckiego *gricke*.

33 Autorzy mapy OLA zakładają niezupełnie zgodnie z rzeczywistością, że nazwy te pochodzą od niem. *Heidekorn* ‘Fagopyrum’.

34 Śugar HBI (s.v.) podaje następujące formy chorwackie: *haida* i *hajdina*.

35 Formy *xajda* i *xajduna* notuje się też w gwarach serbskich, por. Pažderski (2009: 307) i Simonić (BR 195).

4.3.2 Mapa pokazuje ponadto, że na terenie Bułgarii, Macedonii, północnej Grecji³⁶ i południowo-wschodniej Serbii gwarowe nazwy gryki nie są notowane. Wśród uwzględnionych na niej słowiańskich nazw gwarowych, kilka typów jest motywowanych przez domniemane pochodzenie Fagopyrum, a mianowicie: *greč-a*, *greč-čk-a*, *greč-in-a*, *greč-ič-a*, *greč-uč-a*, (*grik*)-*a*, *tatar-čk-a*, *lit-čv-čk-a*, *pogan-čk-a*, *ajda*, (*hajd*)-*a*, (*hajd*)-*in-a*, *hejduška* i jednostkowa nazwa słoweńska z terenu Włoch: (*saražin*)-*č* pod wpływem romańskim, por. śrłac. *granum saracenum* ‘Fagopyrum’ (por. OLA 4 m. 56).

4.3.3 Analiza mapy wskazuje, co dla nas niezwykle ważne, że nazwa *tatarka* jest polską nazwą rodzimą i że z Polski właśnie mogła się rozprzestrzenić do gwar wschodniosłowackich, a stamtąd do ukraińskich i dalej na południe i wschód, co potwierdza jedną z tez Nitscha i Mrozówny (por. wyżej).

5 Nazwy gryki zwyczajnej w językach europejskich można podzielić na te, które nie zawierają odniesień do pochodzenia gatunku, i takie, które wskazują, skąd gatunek się wywodzi.³⁷ Oto przykładowe nazwy (prócz słowiańskich), które nie zawierają odniesień co do pochodzenia gatunku: niem. *echter* (*gemeiner*) *Buchweizen*, nl. *boekweit*, szw. *bovete*, hiszp. *alforfón*.

5.1 Nazw nawiązujących do pochodzenia gryki zwyczajnej, prócz słowiańskich wymienionych wyżej, jest całkiem sporo. Można je podzielić ze względu na odniesienia nazw. Oto niektóre z nich:

- odniesienia greckie: lit. *sėjamasis grikis*, łot. *sējas griķi*, niem. *Gricken*, rum. *hrișcă*, węg. *haricska* (Marzell 2000 II szp. 410);
- odniesienia tatarskie: niem. *Tater*, *Tatelkorn*, dlniem. *Tadder*, duń. *tadder* (1700), *tadderkorn* (1863), rum. *tătarcă*, węg. *tatárka*, fiń. *tattari* (Marzell 2000 II 409–410), est. *tattar*, *tatricat*;³⁸
- odniesienia tureckie: niem. *Türchskorn* (1574), duń. *tyrkisk korn* (1798), fr. *blé de Turquie* (XVI w.), hiszp. *grano turco* (por. Marzell 2000 II szp. 409);
- odniesienia muzułmańskie: niem. *Heidekorn*, fr. (*blé*) *sarrasin*, hiszp. *trigo sarraceno*, port. *trigo-sarraceno*, *trigo-mourisco*, włos. *grano saraceno*, niem. *Srasn* (Dolna Austria, 1889), ang. *sarazin corn* (1687), *sarazin* (1840) (por. Marzell 2000 II szp. 409), węg. *pohánka* (ze słowackiego), *hajdina* (z języków południowosłowiańskich);
- inne: niem. *Franzweizen*, ang. *french wheat* (1597), nl. *fransche boekweit* (por. Marzell 2000 II szp. 409), mac. *японска елда*.

³⁶ Mapa obejmuje tylko skrawek północnej Grecji.

³⁷ Oczywiście nie chodzi o faktyczne pochodzenie gatunku, a mniemanie na ten temat kogoś, kto pierwszy nadał nazwę.

³⁸ Nazwy estońskie za Annenkovem (1878: 143).

- 5.2 Jak widać, niektóre nazwy wskazują nie na kraj pochodzenia rośliny, a na kraj lub lud pośredniczący w jej rozprzestrzenianiu się. Należy zwrócić uwagę na rum. *tătarcă* i węg. *tatárka*, które świadczą o tym, że pol. *tatarka* dotarła daleko (przez pośrednictwo słowackie i ukraińskie, por. wyżej) na południe i wschód. Jeśli założyć, że jest ona także źródłem form niemieckich, jak *Tater* i *Taterkorn*, to obszar objęty jej wpływami jest całkiem spory.
- 5.3 Analiza europejskiego zasięgu poszczególnych nazw gryki zwyczajnej i ich form pokazuje także stosunkowo dużą ekspansywność pierwotnie czeskiej nazwy *pohanka* i znaczny wpływ ukraińskiej nazwy *гречка*. Zauważyć też należy, biorąc jeszcze pod uwagę omówione wyżej nazwy słowiańskie, duży terytorialnie zasięg nazw odnoszących się do greckiego, tatarskiego i ogólnie do muzułmańskiego pośrednictwa w rozpowszechnianiu się gryki.
- 6 Jeśli chodzi o grykę tatarską, *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaertn., stan jest dość podobny, ponieważ większość nazw jest motywowana przez pochodzenie rośliny. Oto przykłady nazw nawiązujących do tatarskiego pochodzenia gatunku: ang. *Tartary buckwheat*, *Tartarian buckwheat*, niem. *tatarischer Buchweizen*, *Tataren-Buchweizen*, hiszp. *tartaria alforfón*, fr. *sarrasin de Tartarie*, nl. *tataarsche boekweit*, duń. *tatarisk boghvede* (1796), szw. *tatariskt bohvete*, wł. *grano saraceno di Tartaria*, lit. *totorinis grikas* (Marzell 2000 II szp. 412), pol. *gryka tatarka*, *tatarka*, *tatarka sybirska*,³⁹ czes. *pohanka tatarská*, czes. dial. *tatarka*, *tatarčisko*, *tatarské zrní* (Rystonová 2007: 419), słow. *pohánka tatárska*, słoweń. *tatarska ajda*, mac. *тамарска елда*, ros. *гречи́ха тама́рская*, brus. *тамарская гречка*, ukr. *hrečka tatarka*, *hrečka tatarska*, *tatar-ka*,⁴⁰ serb. *тамарска елда*, *тамарска хельда* (Simonović BR 195). N. Vajs (2003: 378) przytacza dwie formy chorwackie z roku 1778: *tatarinka* i *hajdina tatarska*, jednak nie wiadomo, czy odnoszą się one do gryki tatarskiej, czy do gryki zwyczajnej.
- 6.1 W niektórych językach nazwy gryki tatarskiej konotują inne niż tatarskie (najczęściej syberyjskie) pochodzenie gatunku. Tu można zaliczyć: szw. *siberisk bokhvete* (Linneusz, 1744) (Marzell 2000 II szp. 411), *siberiskt bovete*, ang. *India buckwheat*, *India wheat*, ukr. *hrečka sibirijaska*, *hrečka sybirska*,⁴¹ serb. *сибирска елда* (Simonović BR 195), nl. *franse boekweit*, niem. *sibirischer Buchweizen* (1781), duń. *sibirisk boghvede*, *sibirisk hvede* (1798), fr. *sibéri*, *sarrasin de Sibérie*, wł. *formentù di Siberia* (Marzell 2000 II szp. 411).
- 6.2 Powyższe zestawienie przykładowych europejskich nazw gryki tatarskiej pokazuje, że odnoszą się one najczęściej do Tatarów jako ludu pośredniczącego

39 Tę ostatnią nazwę podaje Majewski SN II (s.v. *Polygonum tataricum*) za Rostafińskim.

40 Nazwy ukraińskie za Makowieckim (1936: 150).

41 Nazwy ukraińskie za Makowieckim (1936: 150).

w rozprzestrzenianiu się gatunku. Podyktowane jest to najwyraźniej przez łacińską naukową jego nazwę (poświadczenia form są na ogół późne). Część nazw odnosi się do Syberii jako obszaru, gdzie gatunek jest najbardziej rozpowszechniony.

- 7 Nazwy gryki zwyczajnej i gryki tatarskiej w językach słowiańskich i europejskich wskazują na wschodnie pochodzenie obu gatunków. Nazwy sugerują, że zasługi w rozprzestrzenianiu tych roślin mają głównie Grecy, Tatarzy i ogólnie „poganie”.

Nazwa *tatarka*, świadcząca o Tatarach jako pośrednikach w rozpowszechnianiu gryki, powstała na gruncie polskim i rozprzestrzeniła się na Słowację, czeskie wschodnie Morawy, graniczące ze Słowacją gwary ukraińskie, gwary węgierskie i nawet gwary rumuńskie. Dość prawdopodobne, że jest ona także źródłem nazw niemieckich, typu *Taterkorn* i *Tater*.

LITERATURA

- Achtarov 1939** = *Материалы за български ботаничен речникъ*, red. Boris Achtarov, Sofija: Българска Академия на Наукитѣ, 1939.
- André 1956** = Jacques André, *Lexique des termes de botanique en latin*, Paris: C. Klincksieck, 1956.
- Annenkov 1878** = Nikolaj I. Annenkov, *Ботанический словарь [...]*, Sanktpeterburg: Типография Императорской Академии Наукъ, 1878.
- BER** = *Български етимологичен речник I–*, red. Владимир Георгиев – Иван Дуриданов, Sofija: Издателство на Българската академия на науките, 1971–.
- Boryś SEJP** = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Brückner SEJP** = Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna, ³1974.
- Buffa 1972** = Ferdinand Buffa, *Vznik a vžvin slovenskej botanickéj nomenklatúry: k histórii slovenského odborného slovníka*, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972.
- Czikow – Łaptiew 1988** = P. Czikow – J. Łaptiew, *Rośliny lecznicze i bogate w witaminy*, tłum. z ros. Helena Terpińska-Ostrowska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, ⁴1988.
- ESUM** = *Етимологічний словник української мови I–VI*, red. Олександр С. Мельничук, Київ: Наукова думка, 1982–2012.
- Genaust 2005** = Helmut Genaust, *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen*, Hamburg: Nikol Verlagsgesellschaft mbH & Co KG, ³2005.
- Grimm DW** = Jacob Grimm, Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch I–XVI*, Leipzig: S. Hirzel, 1854–1960.
- K** = Jan Karłowicz, *Słownik gwar polskich I–VI*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1900–1911.
- kart. SGP** = kartoteka *Słownika gwar polskich*, oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- KLRN** = Zbigniew Mirek – Halina Piękoś-Mirkowa – Adam Zajac – Maria Zajac, *Flowering Plants and Pteridophytes of Poland: A Checklist = Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski*, Kraków: Polish Academy of Sciences, 2002.
- Kluk 1786–1788** = Krzysztof Kluk, *Dykcyonarz roślinny [...]* I–III, Warszawa: W Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1786–1788 [reprint photooffsetowy, Warszawa, 1985].
- Knapiusz** = Grzegorz Knapiusz, *Thesaurus polono-latino-graecus I–III*, Cracoviae: F. Caesario, 1621–1632.

- Kosík 1941** = Václav Kosík, *Slovník lidových názvů rostlin*, Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1941.
- Králik SESS** = Lubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava: VEDA, vydateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2015.
- Lexer 1869–1878** = Matthias Lexer, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch I–III*, Leipzig: S. Hirzel, 1869–1878.
- Linde SJP** = Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego I–VI*, Warszawa, 1807–1814.
- Machek 1954** = Václav Machek, *Český a slovenský jména rostlin*, Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1954.
- Majewski SN** = Erazm Majewski, *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich [...]* I–II, Warszawa: Nakładem Prenumeratorów i Autora, Skład główny w księgarni Paprockiego i S-ki, Druk Noskowskiego, 1889–1898.
- Makowiecki 1936** = Stefan Makowiecki, *Słownik botaniczny łacińsko-maloruski*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936.
- Marzell 2000** = Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen I–V*, Fotomechanischer Nachdruck der Erstausgabe 1943–1958, Köln: Parkland Verlag, 2000.
- Nitsch – Mrozówna 1955** = Kazimierz Nitsch – Ewa Mrozówna, Mazowieckie wyrazy przyrodnicze, w: Kazimierz Nitsch, *Wybór pism polonistycznych II: Studia wyrazowe*, Wrocław – Kraków: Zakład imienia Ossolińskich, 1955, 86–116 [reprint z: *Lud Słowiański I A*, 1929/1930, s. 245–254; II A, 1931, s. 92–109, 191–203].
- OLA 4** = *Общеславянский лингвистический атлас*, серия лексико-словообразовательная 4: *Сельское хозяйство*, red. Adriana Ferenčíková et al., Bratislava: VEDA, vydateľstvo SAV Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2012.
- Pawłowski 1974** = Eugeniusz Pawłowski, Polskie nazwy roślin (Próba klasyfikacji semantycznej), w: *Studia indoeuropejskie*, red. Jerzy Kuryłowicz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974 (Prace Komisji Językoznawstwa 37), 163–169.
- Pažderski 2009** = Dušan-Vladislav Pažderski, *Polsko-serbski słownik roślin*, Beograd: Alma, 2009.
- Pelcowa 2001** = Halina Pelcowa, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin: Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie, 2001.
- Podbielkowski – Sudnik-Wójcikowska 2003** = Zbigniew Podbielkowski – Barbara Sudnik-Wójcikowska, *Słownik roślin użytkowych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 72003.
- Radyserb-Wjela 1909** = Jan Radyserb-Wjela, *Serbske rostlinske mjena w dwémaj džéłomaj a sedmjoch stawach po abejcejskim rjedže*, Čestny pomnik za serbskeho prirodospytnika njeboh Michała Rostoka zestajał njeboh Jan Radyserb-Wjela, zrzadował a za čišć přihtował Matej Urban, Budyšin, [1909].
- Rystonová 2007** = Ida Rystonová, *Průvodce lidovými názvy rostlin i jiných léčivých přírodnin a jejich produktů*, Praha: Academia, 2007.
- Safarewicz 1963** = Jan Safarewicz, Dopisek do artykułu A. Steffena, Nazwy gryki: *poganka i tataka*, *Język Polski* XLIII (1963), 40.
- Schuster-Šewc HEW** = Heinz Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache I–V*, Bautzen: VEB Domowina, 1978–1996.
- Simonović BR** = Драгутин Симоновић, *Ботанички речник: имена биљака*, Београд: Српска академија наука – Научно дело, 1959.
- Sławski SEJP** = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego I–V: A–Ł*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1982.
- SŁŚ** = *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce = Mediae et infimae Latinitatis Polonorum*, red. Marian Plezia, od t. VII red. Krystyna Weyssenhoff-Brozkowa, Wrocław – Kraków – Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1953–.
- Snoj SES** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- SP XVI** = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. Maria Renata Mayenowa – Franciszek Peplowski, Wrocław – Warszawa: Ossolineum, Instytut Badań Literackich PAN, 1966–.

- Spólnik 1990** = Anna Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Prace Komisji Językoznawstwa PAN w Krakowie 58, Wrocław et al.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1990.
- Steffen 1963** = Augustyn Steffen, Nazwy gryki: *poganka* i *tatarka*, *Język Polski* XLIII (1963), 37–40.
- Steffen 1964** = Augustyn Steffen, Jeszcze w sprawie *tatarki* i *poganki*, *Język Polski* XLIV (1964), 117–120.
- SStp.** = *Słownik staropolski* I–XI, red. Stanisław Urbańczyk, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1953–2002.
- SW** = Jan Karłowicz – Adam Antoni Kryński – Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego* I–VIII, Warszawa: Kasa im. Mianowskiego, 1900–1927 [tzw. Słownik warszawski].
- SWil** = Aleksander Zdanowicz et al., *Słownik języka polskiego* I–II, Wilno: M. Orgelbrand, 1861 [tzw. Słownik wileński].
- Szymczak SJP** = *Słownik języka polskiego* I–III, red. Mieczysław Szymczak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978–1981.
- Šugar HBI** = Ivan Šugar, *Hrvatski biljni imenoslov = Nomenclator botanicus croaticus*, Zagreb: Matica hrvatska, MMVIII [= 2008].
- Tokarski 1993** = Ryszard Tokarski, Słownictwo jako interpretacja świata, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku* II: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław: Wiedza o kulturze, 1993, 335–362.
- Vajs 2003** = Nada Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2003.
- Waniakowa 2012** = Jadwiga Waniakowa, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim: zagadnienia ogólne*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
- Wierzbicka 2002** = Agnieszka Wierzbicka, Zestawienia w nazwach roślin (na materiale gwar kujawskich), w: *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewi*, red. Sławomir Gala, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2002, 551–558.

POVZETEK

Poljska poimenovanja za ajdo v slovanskem in evropskem kontekstu

Prispevek predstavlja poljska poimenovanja za ajdo, in sicer v širšem slovanskem in evropskem kontekstu. Uvodoma je predstavljen teoretični vidik motivacije rastlinskih poimenovanj, nato sledi kratek opis različnih vrst ajde. Nadalje so v skladu z ustrežno literaturo predstavljena poljska poimenovanja ajde, ki jim sledi zgodovinska, etimološka in zemljepisna analiza. Sledi predstavitev in analiza slovanskih poimenovanj za ajdo, kakor so predstavljena na karti v Slovanskem lingvističnem atlasu. Podlaga za analizo so podobnomotivacijska poimenovanja iz ostalih evropskih jezikov, na podstavi česar se določa zemljepisni obseg posameznih motivacij poimenovanj. Analiza poimenovanj za ajdo kaže na njeno vzhodno poreklo. Poimenovanja izkazujejo največje zasluge za razširitev te rastline v Grkom, Tatarom in poganom. Obenem je prikazano, da je poimenovanje *tatarka*, ki o Tatarih priča kot o posrednikih pri razširjanju ajde, nastalo na poljski osnovi in se je pozneje razširilo na Slovaško, na češko Moravo, na ukrajinska narečja, ki so v stiku s slovaškimi narečji, ter na madžarska in celo na romunska narečja. Poimenovanje *tatarka* je najverjetneje vir tudi za nemški poimenovanji *Taterkorn* in *Tater*.

ТАТЬЯНА В. ЛЕОНТЬЕВА

ВОСПИТАНИЕ В РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ ТРАДИЦИИ: МОТИВАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИКИ

COBISS: 1.01

Vzgoja otrok v ruski jezikovni tradiciji: motivacijska analiza besedja

Prispevek predstavlja izsledke onomaziološke analize ruskih knjižnih in narečnih poimenovanj za vzgojo otrok, pri čemer prevladuje glagolsko besedje. Raziskano je besedje v zvezi s hranjenjem, naslonitvijo nazaj na roke, dotikanjem, skrbjo, pomočjo, da kdo shodi, in drugo. Ključne besede: etnolingvistika, onomaziologija, vzorec poimenovanja, vzgoja otrok

Childrearing in Russian Language Tradition: A Motivational Analysis of Lexis

This article presents the results of an onomasiological analysis of standard Russian and dialect designations for childrearing, among which verbal lexis dominates. The notions of feeding, leaning back on the hands, touching, caring, helping someone maintain stability, and others are discussed.

Keywords: ethnolinguistics, onomasiology, model of naming, childrearing

0 ВВЕДЕНИЕ

Глагол *воспитывать*, а также его многочисленные аналоги, бытующие в русских народных говорах, стали предметом нашего исследования прежде всего потому, что внутренняя форма этих слов интересна с точки зрения экспликации представлений носителей русского языка о том, что такое воспитание как процесс, обеспечивающий социальное воспроизводство.

В лингвистическом смысле интересно описать принципы номинации, которые положены в основу таких языковых фактов, которые обозначают сложный многокомпонентный распределенный во времени процесс воспитания. Глагольная лексика и ее субстантивные дериваты составляет центральный сегмент (ядро) лексико-семантического поля «Воспитание».

Ранее отдельные номинации этой группы так или иначе уже попадали в фокус внимания исследователей, поэтому далее, ведя собственные изыскания, мы будем привлекать выводы, сделанные ранее лингвистами относительно свойств семантики и мотивации слов интересующей нас группы.

Исследование выполнено за счет гранта Российского научного фонда (проект № 16-18-02075 «Русский социум в зеркале лексической семантики»).

1 ГЛАГОЛ-ИНТЕРПРЕТАТИВ *ВОСПИТЫВАТЬ*

Сначала несколько слов о самом слове *воспитывать*. Его относят к числу глаголов, обозначающих ситуации, которые требуют для своей реализации «сверхдолгого» временного интервала, то есть к глаголам, обозначающим «занятия» (*питаться, преподавать, воспитывать*). Данные глаголы не имеют актуально-длительного значения (за исключением отдельных словоупотреблений вроде *Хватит меня воспитывать!*), а обозначаемые ими процессы («занятия») мыслятся как характеризующиеся неделимостью на конкретные действия: «Их общей чертой является неопределенность (“неспецифицированность”) способа реализации, в силу чего такие глаголы названы в (Плунгян – Рахилина 1990: 201–210) “абстрактными”. В этом отношении им подобны “интерпретационные” глаголы» (Князев 2007: 160). Итак, слово *воспитывать* можно трактовать как интерпретатив.

Понятие «интерпретатив» введено Юрием Дерениковичем Апресяном (Апресян 2009: 176–190): так предлагается называть глаголы и глагольные выражения, которые «сами по себе не обозначают никакого конкретного действия или состояния, а служат лишь для какой-то интерпретации другого, вполне конкретного действия или состояния» (Апресян 2009: 177). Выделяя подклассы интерпретативов, Ю. Д. Апресян вводит различие типов интерпретации: этическая (*помогать, выгораживать, выручать, подводить, предавать, терять лицо, обижать, оскорблять, наказывать*), юридическая и религиозная (*нарушать правила, превышать полномочия, грешить, искушать, соблазнять*), логическая (*ошибаться, заблуждаться, обманываться, недооценивать*), утилитарная (*выигрывать, проигрывать, погорячиться, оплошать, опростоволоситься*), комбинированная (*очернять, приукрашивать, обманывать, клеветать*) (Апресян 2009: 182).

Мы полагаем, что глагол *воспитывать* следует считать интерпретативом, в котором реализован тип «комбинированная интерпретация», поскольку это лексема «сложной семантики», или «неопределенной семантики». Фактически каждый говорящий вкладывает в него собственное содержание, то есть из-за неопределенности семантического объема слова конкретизирует его содержание по своему усмотрению в зависимости от ситуации употребления. Под воспитанием могут подразумеваться вполне конкретные частные действия: советовать, наставлять, запрещать, одергивать, ограничивать, пороть, ругать, делать внушение и т. д. В обозначениях частных действий нередко актуализируется, например, семантика однократности либо многократности, что невозможно для слова *воспитывать*, которое обозначает общую квалификацию каждого подразумеваемого частного (конкретизированного) действия или их некоторой совокупности как элемента воспитательного процесса и способа влияния прежде всего на морально-этическую сторону личности.

2 ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ ‘ВОСПИТЫВАТЬ’ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Обратимся к словам и словосочетаниям, которые обозначают процесс воспитания в целом – длительный, комплексный и многосторонний, состоящий из частных воздействий. Как правило, *субъектом* помощи выступает взрослый, старший; *объектом* – тот, кто младше. Можно сказать, что инвариантной ситуацией выступает воспитание детей родителями или старшими родственниками. Другие варианты воспитательного воздействия (муж воспитывает жену /бьет/; внук поучает бабушку /иронически/) становятся объектом номинации закономерно реже.

Основной наш тезис происходит из наблюдений над внутренней формой слов со значением ‘воспитывать’ и заключается в том, что в такой лексике реализуется преимущественно мотив помощи, поддержки, содействия, в то время как деструктивные мотивы (ограничения, механической обработки) совершенно не проявляют себя.

Представим далее ряд частных мотивов и образов, объединенных мотивационной доминантой «помощь воспитуемому».

2.1 Мотив питания, вскармливания

В первую очередь обратимся к регулярной семантической модели «питать (кормить, поить) > воспитывать». Сами слова *воспитывать*, *воспитание* апеллируют своей внутренней формой к *питать*. Материалы русских говоров дополняют этот ряд: рус. (карел.) *питать* ‘воспитывать, растить кого-н.’ (*Она хотела парня решить, но она его не решила, а питала*) (СРГК 4: 521), смол. *выпитать* ‘воспитать’ (СРНГ 5: 328), печор. фольк. *воскормить* ‘вырастить, воспитать’ (СРНГ 1: 90), пск., ряз., онеж. *воспойть* ‘вспоить; вырастить, воспитать’ (СРНГ 5: 142).

О том, что «понятие воспитания метафорически или, скорее, метонимически производно от понятия кормления-питания [...] поскольку питание является условием поддержания жизни» (Толстая 2016: 22), пишет С. М. Толстая, рассматривающая несколько славянских лексико-этимологических гнезд, в которых соседствуют значения, относящиеся к питанию, пище, кормлению, и значения из области воспитания, возвращивания (**pitati*, **kъrmiti*, **xovati*, **gojiti* и др.).

Надо сказать, в русских говорах есть примеры употребления глагола *воспитывать* и его деривата с возвратным суффиксом *воспитываться* в пищевых значениях, хотя в речевой практике носителей современного русского литературного языка эти лексико-семантические варианты (то есть слова данной морфемной структуры в указанных значениях) отсутствуют: ряз. *воспитывать* ‘кормить, питать’ (*Рассказала, как воспитывала мужа сваво, кормила из четырех блюд (о больном)*) (Деул. сл.: 94), печор.

воспítывать ‘кормить’ (СРГНП 1: 90), печор. *воспítываться* ‘есть что-н., питаться чем-н.’ (СРГНП 1: 90).

Слово *воспитывать* восходит к праслав. **pitati* и далее к глаголу **piti* «с исходной нерасчлененной семантикой питья-питания [...] объясняемой прототипической ситуацией грудного вскармливания детей», а *кормить*, имеющий не вполне ясную этимологию, является глаголом действия, применяемым как к человеку, так и к животным (Голстая 2016: 23). Воспитание, таким образом, получает осмысление прежде всего как питание, снабжение едой для поддержания жизни.

2.2 Мотив рращения

В современном русском литературном языке закрепились также обозначения воспитания с корнем *-рост-/раст-/рац-/рос-*: литер. *растítь* ‘воспитывать, заботясь о развитии, здоровье и т. п.’ (*Растили родители Никифора, уму-разуму учили, на всякое дело наставляли, как следует*) (ССРЛЯ 12: 902), литер. *взра́цивать* ‘вскармливать, воспитывать’ (*Старуха в бедности взрастала его и собрала в казаки*) и *взраста́ть* ‘воспитываться’ (*Да и тебе, Иван Петрович, стыдно, кажется, в нашем доме взрос и отеческие ласки от всех у нас видел*) (ССРЛЯ 2: 318).

Мотив взращивания находится в соответствии с представлениями о биологическом росте человека. Эти лексемы (*растить, взращивать* и под.) употребляются, конечно, в отношении воспитания только детей (в то время как *воспитывать* может, например, *муж жену*).

Диалектные лексические аналоги представляют собой приставочные и бесприставочные словообразовательные варианты с той же корневой морфемой: кемер., новосиб. *ростить* ‘растить, воспитывать (детей)’ (СРГС 4: 183), олон., ленингр. *рощенье* ‘воспитание (ребенка)’ (*Родители невесты берут с жениха плату за рощенье*) (СРНГ 35: 211), курск. *возрастать* ‘воспитывать’ (СРНГ 5: 29), ряз. *возрастать* ‘растить, воспитывать’ и *возрастítь* ‘вырастить, воспитать’ (Деул. сл.: 91), брян. *возрастать* ‘воспитывать, выращивать’ (СРНГ 4: 268), пск., твер, том. *взростить* ‘вырастить, воспитать’ (СРНГ 4: 268), пск. *зрастítь* ‘вырастить, воспитать, взрастить кого-либо’ (СРНГ 11: 348), пск. *израстítь* ‘вырастить, воспитать кого-либо’ (СРНГ 12: 167), арх., алт. *спрастítь* ‘вырастить, воспитать (о детях)’ (СРГС 4: 417), свердл. *подростить* ‘вырастить, воспитать’ (СРНГ 28: 161), кемер. *проростить* ‘воспитать, вырастить (о детях)’ (СРНГ 32: 220), кемер. *проростить* ‘воспитать; растить долгое время (о детях)’ (*Я сама век прожила, проростила всех*) (СРГС 4: 43), олон. *зарощенье* ‘плата за невесту; деньги, данные родителям невесты за ее воспитание и содержание до замужества’ (СРНГ 11: 7), нижегор., ленингр. *дорощивать* ‘растить, воспитывать детей (обычно после смерти одного из родителей)’ (СРНГ 8: 130).

Этимологически для этого корня восстанавливается семантика увеличения размера, прежде всего в высоту: рус. *растить* восходит к праслав. **orstiiti* > **orstv* > **orsti*, которое возводится к и.-е. **er-* ‘приводить в движение, поднимать, расти’ (ЭССЯ 32: 199, 201, 208). Значение ‘воспитывать’ появляется в этом гнезде через посредство семантической ступени «обеспечивать рост, содержать до взросления».

2.3 Мотив помощи в приобретении устойчивости, крепости ног

Производящие основы *поднимать*, *вздымать*, *становить* выявляются для литер. разг. *поднимать* и *поднимать на ноги* ‘растить, воспитывать, помогать приобрести самостоятельность’ (ССРЛЯ 10: 480), киров. *выздымать* ‘воспитывать, поднимать (детей)’ (СРНГ 5: 282), мурман. *постановлять* ‘воспитать, привить определенные навыки’ (*Робята не постановлены*) (СРНГ 30: 214). Ср. отсылку к слову *ноги*: арх. *до большіих ног довести* ‘вырастить, воспитать до взрослого состояния’ (СГРС 3: 230). Заметим, что мотивировка «укреплять, придавать стоячее положение, устойчивость» соотносится с мотивом вставания и приобретения устойчивости в лексике взросления: литер. *самостоятельный*, волог. *подыматься* ‘воспитываться’ (*Она-то у бабушки всё подымалась*) (СРНГ 28: 272), пск. *на ногу вздёрнуться (одёрнуться)* ‘повзрослеть’ (СПП: 57), пск. *твёрдо стоять на ногах* ‘быть взрослым, материально самостоятельным’ (СПП: 57), волог. *выставать* ‘воспитываться, вырастать’ (*Я не встану, не выстану без кормильца, без бабушки*) (СРНГ 6: 29). Семантика воспитания появилась здесь на основе образа ребенка, который от рождения не может самостоятельно передвигаться, в результате семантического переноса «вырастить ребенка до того, как он сможет стоять и ходить > содержать кого-либо до приобретения им самостоятельности, до приобретения им своего места в социуме».

2.4 Мотив ведения, сопровождения в движении

Привлечение глаголов *вести*, *тянуть* в качестве источников семантической деривации свидетельствует о том, что воспитание концептуализируется в языке как совершение совместных перемещений субъекта и объекта воздействия в некотором жизненном пространстве: новг. *тащить* ‘воспитывать, растить кого-л.’ (*Тащила, тащила его, растила, растила, а он пакостит только*) (СРНГ 43: 318), ряз. *весть (веду, ведешь)* ‘воспитывать, выращивать’ (Деул. сл.: 79), ряз. *водить* ‘воспитывать, растить’ (*Девочек этих жалей, води их*) (Деул. сл.: 90), перм. *вести* ‘держат в каком-либо состоянии, воспитывая, наблюдая’ (*Раньше-то нас строго вели, подбирали, в шесть вечера домой загоняли*) (СПГ 1: 90), новг. *поводить* ‘воспитывать, растить’ (*Теперь детей поводят не так, как мы, бывало, поводили*) (СРГК 4: 593), ряз. *повывесть* ‘вырастить, воспитать (всех, многих)’ (*Хотелось... пожить с тобой, твоих ребят еще повывесть*) (СРНГ 27: 268), перм.

выводить ‘вырастить, воспитать, вынянчить’ (Я и двойников выводила) (СПГ1: 132), краснор. *выводиться* ‘воспитать, вырастить’ (СРНГ 5: 256), печор. *выводиться* ‘быть вынянченным, воспитанным’ (Если мать умрет, то выводяща ф чужой семье) (СРНП 1: 99), ср.-урал. *сводить* (сов. в.) ‘вырастить, воспитать (ребенка)’ (Одну сводила – хватит, не хочу больше) (СРНГ 36: 307). Один занимает активную позицию ведущего, а другой – позицию ведомого.

В частности, *воспитывать ребенка* значит вести, подводить, тянуть его к некоторой черте: новосиб. *довести кого до краю* ‘вырастить, воспитать кого-л., ставшего совершеннолетним, самостоятельным’ (ФСРГС: 61). За этой границей, за «краем» – место дислокации дела и ума – маркеров возраста и социальной зрелости: омск. *к делу привести* ‘довести до дела, вывести в люди, научить, воспитать’ (СРНГ 31: 142), новосиб. *довести до дела (ума)* ‘вырастить, воспитать ребенка, научив его какому-либо делу’ и ‘вырастив, воспитав, выдать замуж дочь (сына – женить)’ (ФСРГС: 61), перм. *приставить к делу* ‘определить место в жизни’ (Выкормила детей, вырастила, к делу приставила – не посудачат на меня) (СПГ 2: 216).

Метафора перемещения в пространстве сближает приведенные номинации со словами, в которых реализован мотивировочный признак «подсказать направление»: пск. *направить* ‘указать правильное направление в жизни, наставить’ (ПОС 20: 162), брян., смол. *припутить* ‘приучить к делу, воспитать, вывести в люди’ (СРНГ 31: 361) (от слова *путь*).

Мотив сопровождения, но утяжеленный мотивом трудности, приложения усилий, эксплицируется в арх. *вытягать* ‘с трудом растить’ (СРНГ 6: 46), перм. *волокать* ‘растить, воспитывать’ (Робят вместе волокали) (СПГ 1: 114).

Как и мотив, лежащий в основе предыдущей модели, – «ставить на ноги, поднимать > воспитывать», – мотив сопровождения свидетельствует о том, что воспитание концептуализируется как обеспечение способности двигаться.

2.5 Мотив качания ребенка

Преимущественно на материале лексики русских народных говоров выявляется регулярная семантическая модель «качать ребенка > воспитывать». При этом производящими выступают глагольные основы *качать*, *мотать*, *болтать*, *носить*, *катать*: печор. *вйкачать* ‘вырастить, качая’ (СРНП 1: 106), перм. *вмотать* ‘вырастить’ (Вымотала их всех, слава богу, семь человек было. Никто еще не сидел) (СПГ 1: 141), перм. *зболтать* (экспр.) ‘преодолевая трудности, вырастить, воспитать кого-л.’ (Отец его обдovel, он своих-то зболтал и ушел к третьей) (АС 1: 338), перм. *зболтаться* ‘вырасти, воспитаться в трудных условиях’ (Пеленишиного (привезли к ним), он тут и зболтался) (АС 1: 338), рус. (карел.) *на руках переносить* ‘вырастить (детей)’ (На руках одиннадцать [детей] переносила) (СРГК

4: 458), вят. *вѣноситъ* ‘воспитать ребенка’ (*Вишь выносила какогo парня*) (СРНГ 5: 319) (последнее, возможно, семантически соотносится с *вынашивать* ‘носить в себе ребенка до родов’ (ССРЛЯ 2: 1120)). Метафорическое осмысление может получать качание ребенка не только на руках, но и в колыбели. Именно так появилось смол. *катать* ‘растить, выхаживать детей’ (*Я анна кѣтала шыстярых дѣтей: хѣзѣин на хронти пагин*) (ССГ 5: 22). Это подтверждается употреблением глагола *кататься* в значении ‘качаться’ в тех же смоленских и в других говорах: *Люльку навесили нѣ вярѣуки, ина и кѣтаицица* (ССГ 5: 22), новорос., самар., арх. *кататься* ‘качаться (на качелях, в люльке)’ (СРНГ 13: 125); ср. также тамб. *катать* ‘качать (колыбель)’ (СРНГ 13: 125).

Этимологически семантика качания реконструируется для вят. *отлелѣять* ‘заботливо воспитать, вырастить кого-либо; взлелеять’ (СРНГ 24: 224), поскольку наиболее репрезентативную часть лексики в гнезде праслав. **lele-jati* составляют слова со значением ‘качать, колыхать, двигать волнообразно’ (ЭССЯ 14: 101).

Вероятно, в один ряд с приведенными в этом подразделе языковыми единицами следует поставить усвоенное русским литературным языком слово *пестовать* и однокоренные с ним диалектные слова: общенар. *пѣстовать* ‘заботливо, любовно выращивать, воспитывать’ (ССРЛЯ 9: 1090), *пѣстователь* ‘тот, кто пестует, любовно выращивает, воспитывает кого-либо’ (ССРЛЯ 9: 1090), яросл. *вѣпестыиш* ‘воспитанник’ (*Бабушкин вѣпестыиш*) (СРНГ 5: 326), востг., твер. *пѣстуница* ‘о заботливой воспитательнице, няньке’ (СРНГ 26: 322), пск., твер., свердл. *пѣстуха* и *песту́ха* ‘тот, кто пестует кого-либо; воспитатель, нянька’ (СРНГ 26: 322).

В этимологических источниках излагается версия, согласно которой континуанты этого гнезда восходят к общеслав. **pěst-*, развившемуся в результате изменения *tt > st* от праслав. **pěťь* ‘пища’ – производного с суффиксом *-t-ъ* от основы *pět-* ‘кормить’, той же, что и в русском *питать* (Черных II: 26), ср.: «связано чередованием гласного с *pitать*» (Фасмер III: 251). При такой трактовке можно констатировать семантическую однородность глаголов *воспитать* и *выпестовать*. Однако Ж. Ж. Варбот предлагает иное этимологическое решение: «Так, при лит. значении слова *пестовать* – ‘нянчить, выхаживать, выращивать’ в диалектах представлены значения того же глагола – ‘нянчить ребёнка, держа его на руках, на коленях, подбрасывая его’, ‘определять рукой вес груза, предмета’, ср. и *пестать* – ‘определять вес, поднимая кого-что-л.’, которые позволяют восстановить первичное значение – ‘подбрасывать, двигать вверх-вниз’ и производность *пестовать* от *пест*, при первичной мотивации – ‘двигать подобно песту в ступе’» (Варбот 1997: 646). Регулярную семантическую модель, представленную лексемами *выкачать*, *вымотать*, *зболтать*, *катать* в значении ‘воспитать (-ывать)’, можно считать свидетельством в пользу этой версии происхождения слова *пестовать*.

2.6 Мотив прикосновения

Представление о том, что воспитывать значит ласкать, окружать нежностью и любовью, объективируется посредством привлечения в качестве мотивирующих основ глаголов *нежить*, *кохать*, *дрочить*, этимологическое объяснение которых связано со смыслом 'прикосновение', задающим появление у дериватов значений 'драть', 'чесать, чистить', 'гладить, ласкать, целовать, обнимать'.

Так, праслав. диал. **koxati* считается экспрессивным преобразованием несохранившегося **ko(s)ati*, ср. сюда же – с продленным вокализмом – **kasa-ti* (ЭССЯ 10: 111). Среди его славянских продолжений – слова со значениями 'любить', 'ласкать', 'целовать, обнимать', а также слова со значением 'воспитывать': курск., орл. *вѣкохать* 'взлелеять, воспитать, вскормить, вспоить' (СРНГ 5: 296), брян. *вѣкахать* 'вынянчить, вырастить' (СНГЗБ: 71), брян., курск., волгоград. *кохать* 'воспитывать' (СРНГ 15: 120), ср. курск. *коханнык* 'воспитанник' (*У него нету матери, он коханнык*) (СРНГ 15: 120).

Значения из сферы «Воспитание» зафиксированы в гнезде **dročiti*: пск. *выдрáчивать* 'воспитывать (ребенка)' (*Всех ребят выгодовала, выдрочила*) (СРНГ 5: 274), диал. [б/у места] *выдрáчиваться* 'воспитываться в холе и неге' (СРНГ 5: 274), ср. нижегор. *дрочень* [удар.?] (*Дрочень, дроченица – дети нежновоспитываемы*) (СРНГ 8: 204), пск. *дрóченка* и *дрóченька* 'кто воспитан в неге, ласке' (ПОС 10: 8). Согласно этимологическому словарю **dročiti* – глагол на *-iti*, производный от имени **drokь*, для которого считается возможным реконструировать глагол **drekl'i* (пока не обнаруженный) как результат расширения и.-е. **dr-/*der-* 'драть, рвать' (ЭССЯ 5: 122). Показательно соседство в данном гнезде значений 'гладить рукой', 'тереть, чистить', 'ласкать, баловать': пск. *дрóчить* 'гладить рукой' (*Хозяйка дрóче [косы]*) (ПОС 10: 9), пск. *дрочить* и *дрóчить* 'ласкать, поглаживая' (*Кошка любит, когда ее ребенок дрóчит; Харашá жизнь, пакá мáма на галóфке дрóчит*) (ПОС 10: 9), пск. *дрочить по головке* 'хвалить, одобрять, потакать' (ПОС 10: 9), пск. *выдрáчивать* 'гладить по головке (ребенка)' (СРНГ 5: 274), пск. *дрáчить* 'ласкать, глядя по голове' (ПОС 9: 200), рус. (карел.) *дрóчить* 'баловать, нежить, холить', 'гладить, ласкать', 'делать гладким, проводя горячим утюгом', 'оттачивать' (*дрочим напильником*), 'вытирать, держать в чистоте, в порядке' (*дрочит стол*) (СРГК 2: 5), арх. *дрóка* 'ласка, нега' (СРГК 2: 4), рус. (карел.) *дрочáха* 'выхолненная, избалованная дочь, внучка' (СРГК 2: 4), рус. (карел.), ленингр. *дрóченьый* и *дрочёный* 'изнеженный, выхолненный, избалованный' (*Надя-то хорошая, а Маша дрóченая*) (СРГК 2: 4).

В гнезде праслав. **něžiti* (ЭССЯ 25: 106), соотносительного с **něga*, **něgati* (ЭССЯ 25: 97), обнаруживается тобол. *вынѣживать* 'заботливо воспитывать в неге, холе' (СРНГ 5: 317). Слова этих гнезд выражают семантику ласки, заботы, ухода, блаженства, наслаждения, изнеженности, избалованности и – одновременно – чистоплотности, опрятности; этимологи принимают во

внимание греч. *vízo*, которое «своими значениями ‘чистить, оттирать’ очень близко соприкасается со славянской семантикой, сюда же, далее, др.-инд. (инфигурованное) *né-ne-kti* ‘мыть, чистить’» (ЭССЯ 25: 97).

2.7 Мотив хозяйской заботы

Анализ лексики русских народных говоров позволяет говорить о мотиве деятельной заботы, ухода, оберегания как имеющем регулярное воплощение в мотивационной структуре лексико-семантического поля «Воспитание». В ряде слов воплощена метафора хозяйствования (ведения хозяйства): *блюсти*, *обиходить*, *содержать*, *ховать*, *кукобить*, *годовать* и др.

Сочетание охранительных, пищевых и воспитательных значений в гнезде **bergti* позволяет объяснить появление пск. *беречь* ‘растить, воспитывать’ (ПОС 1: 182–183), олон. *бережэньице* ‘воспитание’ (*Вы простите-ко, родители! Вы простите-ко, желанные! Вам спасибо пятью-десятью За хорошо бережэньице*) (СРНГ 1: 248) на основе «общности бенефакционной цели: накормить и защитить – это значит “каузировать существование, жизнь”» (Толстая 2016: 34), а обеспечение существования как раз является стержнем воспитания, взращивания ребенка.

Контекстно значение ‘быть на воспитании, на чьем-либо попечении’ является в диал. *сохраняться с кем-л.* ‘оставаться под наблюдением кого-л.’ (*На печке русской наши дети сидели, сохранялись с бабкой, а мы работали*) (СРНГ 40: 85). Подробнее о славянских продолжениях праслав. **xorniti* с исходным значением ‘хранить, охранять’ см.: (Толстая 2016: 30).

В гнезде **kojiti*, для которого первично значение ‘укладывать’, соседствуют слова из ряда славянских языков со значениями ‘успокаивать, унимать, утихомиривать’, ‘кормить (ребенка: унимать кормлением грудью)’, ‘вскармливать, воспитывать’, ‘свертывать, укладывать’, ‘делать дурное’ (ЭССЯ 10: 113). Значение ‘воспитывать’ появляется в русском языке (как и в сербохорватском, словенском), вероятно, как результат семантического развития «укладывать > успокаивать > обеспечивать спокойствие > заботиться > воспитывать»: тамб. *покóить* ‘воспитывать’ (*Мамаша наша с ранива утра уши ф поли была, а нас, дятишык, бапка пакоила. Ана нас и ткасьть учила и прясьть. Слудила за кажным нашим шагом. Даставаласи нам ат няё. Ежыли што ни так, ана бывала хаварастину вазьмётъ ды как стягнётъ нас*) (СТГ: 140), сарат. *спокóить* (сов.) ‘вырастить, воспитать кого-л.’ (*Сумела зародить [сына], сумей спокоить*) (СТГ: 140).

Модель «хранить, беречь, стеречь > воспитывать» находит воплощение в лексике гнезда **bl’usti*, который, происходя от основы и.-е. **bheudh-*, «неизменно сохранял и.-е. функцию глагола абстрактного, морального значения ‘хранить, оберегать’» (ЭССЯ 2: 135, 137) (ср. ряз. *блюсть* ‘сохранять в наличии, в целости; хранить, беречь’ (Деул. сл.: 58)): ряз. *блюсть* ‘воспитывать, растить кого-либо’ (Деул. сл.: 58), ряз. *выблюдать* ‘выращивать, растить’

(Деул. сл.: 99), моск., ворон. *возблюдить* ‘вырастить, воспитать’ (*Семь человек [детей] я возблюдил*) (СРНГ 5: 15).

Мотивационную основу для номинаций со значением ‘воспитывать’ предоставили также пропозиции, отсылающие к домашнему хозяйству – «ходить за скотом», «держать скотину»: иван.-вознес., ворон., урал., тул. *обихоживать* и *обиходить* ‘заботиться о ком-либо, воспитывать кого-либо’ (СРНГ 22: 67), краснояр. *содярживать* ‘растить, воспитывать’ (*Всё содаряживала ребятишек, на ноги их ставила*) (СРГС 4: 375) и др.

Значение ‘беречь, заботиться, ухаживать’ является ближайшим семантическим предшественником значения ‘воспитывать’ и в словах гнезда **kikь/*kika* с первоначальной для него семантикой кривизны, изгиба, скрючивания (< и.-е. **kei-k-*, **kou-k-* ‘изгибать, искривлять; загнутое’ (ЭССЯ 13: 86–91)): смол., калуж., брян. *куко́бить* ‘ухаживать за ребенком, нянчить; растить, воспитывать’ (СРНГ 16: 38), смол. *куко́бленье* ‘воспитание’ (СРНГ 16: 38), смол. *выкуко́бить* ‘выкормить, воспитать, вырастить’ (*Выкукобил его на свою голову*) (СРНГ 5: 297). У производных этого корня можно предполагать следующее развитие семантики: ‘вить гнездо, гнездиться’ → ‘ухаживать за гнездом, хозяйством, быть хорошим хозяином, сносить в одно место, копить, беречь, собирать’ → ‘охранять, заботиться, ухаживать’ → ‘воспитывать’. Ср. укр. *куко́битися* ‘гнездиться, устраиваться, хозяйничать, заботиться, возиться’, укр. *куко́бити* ‘устанавливать, заботливо собирать в одно место’, рус. диал. *куко́бить* ‘заботиться, радеть о хозяйстве; копить, запасать, наживать (богатство)’, ‘следить за чем-нибудь, ухаживать, наряжать’, ‘тепло одевать, кутать’, *куко́биться* ‘собираться’, *куко́бник* ‘старательный, заботливый работник, труженик’ и ‘бережливый хозяин’, ‘скопидом’, *куко́ба* ‘накопленное добро’, *куко́бный* ‘хозяйственный’ (Гринченко II: 321) и др.

Модификацией «хозяйственных мотивов» является модель «разводить, содержать, выращивать скот > воспитывать». С. М. Толстая на основе анализа лексических данных славянских языков делает заключение о том, что у континуантов праславянских глаголов **godovati*, **xovati*, **gojiti* «на базе семантики взращивания, ухода, содержания скота (или вообще потомства, в том числе детей) возникает метафорически мотив воспитания» (Толстая 2016: 28).

Рус. диал. *годовать* и его дериваты могут служить наименованиями процесса воспитания: смол., орл., курск., дон., сарат., свердл. *годо́вать* ‘вскармливать, воспитывать (о детях)’ (*Сама детей годовала, в люди произвела*) (СРНГ 6: 271), новосиб. *сгодо́вать* ‘воспитать, вырастить’ (*Семь детей сгодовала, а теперь одна осталась*) (СРГС 4: 266), пск., смол. *годова́нье* ‘выращивание, вскармливание, воспитание кого-либо’ (СРНГ 6: 270), пск., смол. *подгодо́вать* ‘вырастить, вскормить, воспитать’ (СРНГ 27: 376), пск., смол. *перегодо́вать* ‘вскормить, вырастить, воспитать (всех или многих)’ (СРНГ 26: 68). Этимологически **godovati* связано с хронимом **godъ* (ЭССЯ 6: 190–191; Толстая 2016: 28), однако для нашего исследования важнее семантические

преобразования внутри данного гнезда слов, где присутствуют значения ‘откармливать животное на убой’ (в рус. и укр. языках), ‘разводить домашних животных, птиц, рыб, пчел и растения’ (в белорус. языке).

Исходное значение ‘прятать, хранить, беречь’ имеет глагол *xovati* (Фасмер IV: 252) – из праслав. **xovati* (возводится к несохранившемуся **skovati* ‘смотреть с вниманием’ (ЭССЯ 8: 87)), среди континуантов которого находим русские диалектные обозначения воспитания (в то время как в украинском, белорусском и западнославянских языках от него образована основная лексика воспитания (Толстая 2016: 27)): южн., зап. *выхóвывать* ‘вспаивать и вскармливать, воспитывать’ (СРНГ 6: 50), смол. *выховáнье* ‘воспитание’ (СРНГ 6: 50), смол. *выхованец* и *выховáнец* (женск. *вы́хованка* и *выховáнка*) ‘воспитанник, приемыш или подкидыш’ (СРНГ 6: 50). С. М. Толстая обращает внимание на то, что «в подавляющем большинстве употреблений глагол **xovati* применяется по отношению к скотоводству» (Толстая 2016: 28).

2.8 Мотив производства и выращивания потомства

Воспитание осмысливается также через призму метафоры вскармливания животными детенышей, птицами – птенцов: перм. *выпáривать* ‘высиживать (о курице-наседке)’ и ‘выращивать (о детях)’ (*Я всего одну дочку выпаривал. А как выпарил, уехала она от меня, взрослая стала*) (СПГ 1: 143), волог. *выно́сить в зуба́х* ‘вырастить без чьей-либо помощи’ (*А пусть дитё! Я в зубах его выношу, без мужа, а воспитаю*) (СРГК 2: 258). Параллель между животными и людьми закономерна.

2.9 Мотив подготовки к жизни среди людей, в социуме

Воспитание детей концептуализируется как их «взращивание» до момента «погружения» в «людскую» среду, то есть в социум: ленингр. *в лю́ди спу́стить* ‘вырастить, вывести в люди’ (*Я такая семистая, семеро рожено, в люди спустила*) (СРГК 3: 169), рус. (карел.) *по́ миру отпра́вить* ‘отпустить в самостоятельную жизнь, на заработки’ (*Выкачали ребенка, да отправили по миру, осталось кольцо*) (СРГК 3: 241), рус. (карел.) *отпра́вить по ми́ру* ‘расстаться с кем-н., воспитав, подготовив к взрослой, самостоятельной жизни’ (СРГК 4: 318). Тот же смысл в виде цельноформленной лексемы представлен в волог. *лю́довать* ‘вырастить, вывести в люди’ (*Шутка, людовать семеро детей*) (СРГК 3: 169).

3 ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Подводя итог ономаσιологическому анализу общерусских и диалектных обозначений процесса воспитания (среди которых представлена преимущественно глагольная лексика), прокомментируем направления концептуализации воспитания в русском языке.

Основной образный ресурс предоставлен понятийной сферой «Младенческий возраст». Носитель языка, говоря о воспитании как уходе за детьми вплоть до приобретения ими важных признаков зрелости и социальных характеристик (до брака, создания семьи; до обзаведения своим хозяйством; до трудоспособности; до жизни вне семьи родителей, в миру), использует прежде всего метафорический потенциал слов, называющих кормление младенца, качание его на руках или в люльке, помощь до приобретения устойчивости, крепости ног.

Мотивационные модели, по которым образована основная лексика воспитания, усвоенная русским литературным языком, происходят из мотива обеспечения объекта основным жизненным ресурсом – пищей: *воспитать, вскормить*.

Другие мотивы – их большинство – можно назвать операционными, поскольку они лежат в основе образной характеристики способа действия, совершаемого тем, кто воспитывает кого-либо: «воспитатель» *производит на свет (выпаривает), качает (ребенка), носит в зубах (о животных); ведет, тянет, тащит, направляет; ласково касается; заботится, ухаживает*.

Наконец, выявляются мотивы, акцентирующие идею результата – а именно роста (увеличения физических размеров), приобретения устойчивости (образный аналог самостоятельности) и готовности к жизни в социуме.

Все вариации образного осмысления процесса воспитания носителями русского языка имеют общий стержень – смысл ‘помогать, поддерживать’. Эта когнитивная структура («воспитывать < помогать»), вероятно, универсальна для всех или многих языков.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян 2009** = Юрий Апресян, *Исследования по семантике и лексикографии I: парадигматика*, Москва: Языки славянских культур, 2009.
- АС** = *Словарь говора д. Акчим Красновишерского района Пермской области (Акчимский словарь)*, Пермь, 1984–2011.
- Варбот 1997** = Жанна Варбот, *Этимология*, в: *Русский язык: энциклопедия*, Москва: БРЭ – Дрофа, 1997, 643–647.
- Гринченко** = Борис Гринченко, *Словарь української мови*, Київ: Наукова думка, 1996.
- Деул. сл.** = *Словарь современного русского народного говора (д. Деулино Рязанского района Рязанской области)*, Москва: Наука, 1969.
- Князев 2007** = Юрий Князев, *Грамматическая семантика: русский язык в типологической перспективе*, Москва: Языки славянской культуры, 2007.
- Плунгян – Рахилина 1990** = Владимир Плунгян – Екатерина Рахилина, *Сирконстанты в толковании предиката?*, в: *Metody formalne w opisie języków słowiańskich*, pod red. Zygmunta Saloniego, Białystok: Dział Wydawn. Filii UW w Białymstoku, 1990, 201–210.
- ПОС** = *Псковский областной словарь с историческими данными*, Ленинград: Ленинградский университет, 1967.
- СГРС** = *Словарь говоров Русского Севера*, Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2001–2009.
- СНГЗБ** = Павел Расторгуев, *Словарь народных говоров Западной Брянщины: материалы для истории словарного состава говоров*, Минск: Наука и техника, 1973.

- СПГ** = *Словарь пермских говоров*, Пермь: Книжный мир, 1999–2002.
- СПП** = *Словарь псковских пословиц и поговорок*, Санкт-Петербург: Норинт, 2001.
- СРГК** = *Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей*, Санкт-Петербург, 1994–2005.
- СРГНП** = *Словарь русских говоров Низовой Печоры*, Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2003–2005.
- СРГС** = *Словарь русских говоров Сибири*, Новосибирск: Наука, 1999–2006.
- СРНГ** = *Словарь русских народных говоров*, Москва – Ленинград: Наука, 1965–2017.
- ССГ** = *Словарь смоленских говоров*, Смоленск: Смолгортитпография Управления издательств, полиграфии и книжной торговли Смоллоблисполкома, 1974–2005.
- ССРЛЯ** = *Словарь современного русского литературного языка*, Москва – Ленинград: Наука, 1948–1965.
- СТГ** = *Словарь тамбовских говоров: духовная и материальная культура*, Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2001.
- Толстая 2016** = Светлана Толстая, Питание и воспитание в зеркале славянской лексики, *Вопросы языкознания* 2016, № 2, 22–36.
- Фасмер** = Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* 1–4, Москва: Прогресс, 1986–1987.
- ФСРГС** = *Фразеологический словарь русских говоров Сибири*, под ред. А. И. Федорова, Новосибирск: Наука, 1983.
- Черных** = Павел Черных, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, Москва: Русский язык, 1999.
- ЭССЯ** = *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд*, Москва: Наука, 1974–2017.

POVZETEK

Vzgoja otrok v ruski jezikovni tradiciji: motivacijska analiza besedja

V prispevku so predstavljeni ruski glagol *vospityvat'* 'vzgajati', njegovi sinonimi v ruskem knjižnem jeziku in njegovi narečni ustrezniki, kontinuantne praslovanskih glagolov **pitati*, **kьrmiti*, **orstiti*, **leležati*, **koxati*, **něžiti*, **xovati* itd. Onomaziološka analiza vseruskih in narečnih poimenovanj za proces vzgoje omogoča vpogled v smeri konceptualizacije vzgoje v ruskem jeziku. Osnovni metaforični vir izhaja iz pomenskega polja »otročtvo«. Med motivacijskimi modeli, ki so oblikovali ruski jezik glede vzgoje, pa so izpostavljeni tile: motiv preskrbe z osnovnimi življenjskimi viri (hrana: *vospitat'*, *vskormit'*), motivi v zvezi z delovanjem (*vykačat'*, *leležat'*, *nežit'*, *vyparivat'*, *vytjagat'*, *volokat'*, *bereč'*, *pokoit'* itd.), motivi, ki poudarjajo zamisel rezultata (*rastit'*, *podnimat'*, *ljudovat'*). Iz tega izhaja, da imajo pri Rusih kot rojenih govorcih vse različice predstavnega pojmovanja procesa vzgoje skupno jedro – pomen 'pomagati, podpirati'.

OCENE IN POROČILA

TJAŠA JAKOP

VEČAVTORSKI SLOVAR ZVONJENJA IN PRITRKAVANJA

COBISS: 1.19

Mojca Kovačič – Ljudmila Bokal – Matjaž Ambrožič – Tomaž Klopčič, *Slovar zvonjenja in pritrkavanja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017, 172 str.

Poleti 2017 je pri Založbi ZRC izšel *Slovar zvonjenja in pritrkavanja*, ki sta ga izdala Glasbenonarodopisni inštitut in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, oba ZRC SAZU, sestavili pa so ga Mojca Kovačič, Ljudmila Bokal, Matjaž Ambrožič in Tomaž Klopčič. Knjiga formata A5 in v trdi vezavi obsega 172 strani, naslovnico pa krasi fotografija zvona oblikovalke Ane Zavadlav.

Zvonjenje in pritrkavanje sta dva različna glasbena pojava, ki pa za izvajanje uporabljata isto sredstvo, to je zvon. Oba glasbena pojava sta znamenje krščanstva, zato je tudi izrazje vezano na krščansko okolje in pojmovanje. Naše prednike je zvonjenje budilo, umeščalo v čas, klicalo k molitvi in k delu, k žetvi ali k trgatvi, jih obveščalo o praznikih, porokah in pogrebih, pa tudi svarilo pred ujmami.

Slovar zvonjenja in pritrkavanja je prvi slovar na temo zvonjenja v južno-slovanskem prostoru; po zgledu podobnih slovarjev v (ne)slovanskem svetu smo zdaj tudi Slovenci dobili temeljito obliko zvonarskega terminološkega slovarja. V uvodnem delu lahko preberemo, da je to enojezični razlagalni terminološki slovar antropološke stroke. V njem predstavljeno izrazje za zvonjenje in pritrkavanje vključuje podatke z raznih področij (akustike, teorije glasbe, umetnostne zgodovine in folkloristike), zajema pa tudi področje tehnike izdelovanja zvonov (t. i. zvonarstvo) in sámo tehniko izvajanja zvonjenja in pritrkavanja (t. i. zvonoslovje).

Slovar obsega 7 uvodnih strani z uvodno besedo Mirka Ramovša in poglavjem O poteku dela, v katerem soavtorica Ljudmila Bokal predstavlja ureditev slovarja in podaja pojasnila in napotke uporabnikom. Sledi več kot 100 strani slovarskih sestavkov, ki vsebujejo 1037 abecedno urejenih gesel oz. iztočnic (strokovno pojasnjenih zvonarskih izrazov). Slovar je pisan po sodobnih, uveljavljenih slovaropisnih načelih. Ob iztočnicah so navedeni slovnični podatki in razlage strokovnih terminov z zgledi rabe, definicijami in razlagami pomena. Zvonarska terminologija je stara in večinoma neprevzeta; le redki izrazi so prevzeti (največ iz latinščine; ti izrazi so zapisani po italijanskem pravopisu, npr. *nollare* [nolare] in *pulsare*).

Enojezičnost slovarja je presežena z dodanimi angleškimi leksemi in z obrnjenim angleško-slovenskim slovarjem. Slovarskim razlagam so dodani angleški

ustrezniki (prevodi iztočnic v angleški jezik), ki omogočajo, da se tudi tuji poznavalci in ostali zainteresirani posamezniki v mednarodnem prostoru seznanijo s posebnostmi slovenskega zvonjenja in pritrkavanja. Seveda pa za vse slovenske izraze ne najdemo angleških ustreznikov; pri regionalnih ali lokalnih posebnostih v slovenskem prostoru nakazujeta neobstoj angleške ustreznice dva pomišljaja, npr. za primer **delopústno zvonjênje** (-ega -a s) s pomenom 'zvonjenje navadno z vsemi zvonovi v soboto popoldne ali popoldne pred cerkvenim praznikom ali ponekod zvonjenje velikega zvona in nadaljevanje z vsemi' imamo zapis **ang.** — —. Na koncu knjige najdemo že omenjeni abecedno urejeni angleško-slovenski slovar.

Slovar je namenjen široki množici uporabnikov: strokovnjakom in raziskovalcem cerkvenega in zvonarskega kulturnega izročila na Slovenskem, študentom ali poznavalcem glasbe, zgodovine glasbe, muzikologije in etnologije ter zgolj ljubiteljem zvonjenja in pritrkavanja; omenjena strokovna področja bodo lahko uporabila besedje in prevode tudi v svojih raziskavah. V slovarju so zajeti izrazi iz strokovnih besedil o zvonjenju in pritrkavanju ter številni narečni izrazi iz strokovnih člankov na to temo. Poleg sodobnega besedja vsebuje precej narečnih besed, ki segajo tudi v slovenski zamejski prostor. V prihodnosti bi ga bilo smiselno dopolniti z gradivom iz vseh razpoložljivih narečnih slovarjev in z obstoječim zbranim narečnim gradivom.

Čeprav je *po toči zvoniti prepozno* kot dialektologinja pogrešam več pokrajinsko obarvanih oz. narečnih izrazov; že samo v gradivu zbirke za Slovenski lingvistični atlas (SLA) najdemo npr. za pomena 'zvoniti' (vprašanje SLA V090), 'zvon' (SLA V778) in 'navček' (SLA V089) veliko raznovrstnega besedja. Narečno gradivo za pomen zvoniti najpogosteje navaja leksem *zvoniti*, s pogosto glasoslovno varianto *zgoniti*, *zgon* oz. *zgonec*, ki je značilen za koroško ziljsko narečje, primorsko obsoško, briško, kraško, istrsko in notranjsko narečje, rovtarsko črnovrško narečje in večino govorov dolenskega narečja.¹ Pojavljajo se še izrazi kot *cinglati* (v govoru koroškega severnopohorskega narečja), *klenkati* (v govoru kraškega in selškega narečja) in *pritrkavati* (v govoru selškega in gorenjskega narečja), *cinkati* 'zvoniti' v Prekmurju ali *trjančiti* 'pritrkavati' v Podgradu pri Celju. Za zvonjenje na pogrebih se v prleških govorih uporablja izraz *šiling* (*zvoniti*).

Za pomen 'zvon' sta najpogostejša izraza *zvon* in *zvonec*, izpeljanki *zvonček* in *zvončič* pa redkejši. Za pomen 'mrtvaški zvon (navček)' je po narečjih pogosto opisno poimenovanje *ta mali/majhen/mičken zvon/zvonec/zvonček*. Leksem *navček* je značilen predvsem za gorenjske govore, *mrtvaški zvon(ček)* v točkah koroških, notranjskih in štajerskih govorov, *mrtvi zvon* v istrskem narečju, *mrtvaški tič* v horjulskem narečju in *ta mrtvaški* v cerkljanskem narečju. Redkejši so *klemba*, *kembelj* in *klokelj*, *klenkič*, *klenkovec*, *klenkar* in *klenka* (iz glagola *klenkati*). Kot

¹ *Zgonec* oz. *Zgonc* je tudi precej pogost slovenski priimek: oseb s prvim priimkom je v Republiki Sloveniji okoli 210 in z drugim okoli 370.

enkratnice se pojavijo še *avbhajovec* (ziljsko narečje), *žnegelj* (severnopohorsko nar.), *rošnje* (tersko nar.), *pater naš* (dolenjsko nar.), *barbara* (prleško nar.) in *tin-tin* (nadiško nar.). V točkah ziljskega koroškega narečja se za 'navček' uporablja izraz *cinglajten*, v koroškem podjunskem, severnopohorskem in rovtarskem horjulskem *cingelj*, v gorenjskih govorih *cingla* in *cingeljc*, v koroških govorih *cingelj*, *cinglajtn* in *cinglekl*, v štajerskih govorih pa *cinklenk(elj)* ipd. – Tudi v narečnih besedilih najdemo izraze za zvonjenje, npr. za primorsko tersko narečje: *Te, kə je bieu bólan, je uprašù za kea zuoni rúošnja, an prez čakátə nazaj nač, je doluožu: »Zejtra, će še zame popengátə!«* (Ta, ki je bil bolan, je vprašal, za koga zvoní **navček**, in ne da bi čakal, je dodal: »Jutri bo tudi zame **pozvonilo**.«)²

Zadnja desetletja se kot *lingua franca* čedalje bolj uveljavlja angleščina, kljub vsemu pa ne bi smeli zanemariti zgodovinskih okoliščin ter geografske lege in kulturne vpetosti naših dežel v (povečini) avstrijski del Avstro-ogrske monarhije, kjer je bil precej opazen nemški vpliv na jezik oz. narečja (starejši in mlajši germanizmi), zato bi bili v ponovni izdaji zelo dobrodošli tudi nemški ustrezniki.

Pričujoče delo je kljub omenjenim pomanjkljivostim dragocen prispevek k boljšemu poznavanju in ohranjanju slovenske kulturne dediščine; je prava zakladnica izrazov za zvonjenje, ki, kakor nekatere druge izumirajoče obrti, tone v pozabo oz. se ohranja le še v knjižni obliki. V času od izida je slovar doživel veliko odmevnosti in pozornosti tako pri uporabnikih kot v medijih. Pripomogel bo k razpoznavnosti zvonarstva kot stroke in k uveljavljanju zvonarskega strokovnega jezika. Novemu slovarju želim, da bi spodbudil dodatne tovrstne raziskave, da bi prispeval k večji prepoznavnosti zvonoslovja v okviru stroke in znanosti ter da bi utrdil zavest o izvirnosti slovenskega zvonarskega izrazja.

2 Danila Zuljan Kumar, Neosebne glagolske oblike in gradnja podrednih stavkov v subijskem terskem govoru, *Jezikoslovni zapiski* 19 (2013), št. 2, 237–254, konkretno 243.

TJAŠA JAKOP

ŠESTI MEDNARODNI ZNANSTVENI SESTANEK SLOVENSKI DIALEKTI V STIKU (2017)

COBISS: 1.19

Znanstveno-raziskovalno središče Koper je septembra 2017 gostilo jezikoslovce na mednarodni znanstveni konferenci z naslovom *Slovenski dialekti v stiku 6 (Dialetti sloveni in contatto 6)*. Srečanje je potekalo od 18. do 19. septembra v Portorožu, kjer je nastopilo 16 predavateljev iz treh držav. V dveh dneh se je zvrstilo 17 nastopov (med drugim eno predavanje v hrvaščini in eno v italijanščini); za vsako je bilo namenjenih približno 30 minut. Prispevki so zajemali različna področja jezikoslovja, prevladovala pa so dialektološke teme.

Uvodno predavanje z naslovom *Koroško narečje na mednarodnih dialektoloških simpozijih na Univerzi v Mariboru do leta 2006* naj bi imela akademikinja Zinka Zorko, a se simpozija zaradi zdravstvenih razlogov ni mogla udeležiti. Njen prispevek, ki ga je prebral Ludvik Karničar, je zajel obdobje od prvega mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru, ki je bil leta 1996 posvečen osemdesetletnici akademika Tineta Logarja (*Logarjev zbornik* s 34 razpravami jezikoslovcev iz Evrope in Amerike je izšel leta 1999), do najnovejših del o koroških narečjih (npr. o avdiovizualni dialektologiji in o dokumentarnih filmih z besedilnimi prilogami avtorice Herte Maurer-Lausegger). Nato je nastopil Marko Jesenšek z Univerze v Mariboru s predavanjem *Pavlove prekmurske pesmi – slovarček besed od L do Ž*. Predstavil je jezikoslovca Avgusta Pavla kot pesnika, ki je v prekmurskem narečju napisal devet slovenskih pesmi in jih v letih 1907–1917 objavil v prekmurskem časopisju. V razpravi je besedje Pavlovih prekmurskih pesmi predstavljeno v slovarčku od L do Ž; prvi del slovarčka, od A do K, je že objavljen v razpravi Jezikovne značilnosti slovenskih pesmi Avgusta Pavla (*Studia Slavica Savariensia*, 2016, št. 1–2, 211–220).

Predsednica programskega in organizacijskega odbora Rada Cossutta iz Znanstveno-raziskovalnega središča Koper je predstavila raziskovalni projekt *Tromeja skozi čas: jezikovna prepletanja na slovensko-avstrijsko-italijanskem stičnem območju* (vodja Rada Cossutta; 1. 9. 2015 – 31. 8. 2018). Pričevanja narečnih govorcev je dokumentirala v videofilmu *Tromeja žabari* in primerjala stare filmske posnetke oz. narečje na tromeji iz leta 1997 z novejšimi posnetki dvajset let pozneje. Po sklopu predavanj smo si premierno ogledali enourni dokumentarni dialektološki film *Tromeja skozi čas: Rateče, nekoč in danes*, katerega avtorica je Rada Cossutta, režiser pa Damjan Muhič.

Tina Rožac iz Znanstveno-raziskovalnega središča Koper je nastopila s prispevkom *Interakcijski diskurzni označevalec ma v narečnem diskurzu Rakitovca v slovenski Istri*, ki je nastal na podlagi kvantitativne in kvalitativne analize korpusa *Nardis-Ra (Narečni diskurz – Rakitovec)*. Analiza narečnega gradiva je potrdila večfunkcijskost diskurznega označevalca *ma*, saj se ta pojavlja tako v vlogi interakcijskega kot tudi ideacijskega diskurznega označevalca. Herta Maurer-Lausegger, začetnica (slovenske) avdiovizualne dialektologije, je predstavila svoje nove dialektološko-etnološke filme, ki so nastali v letih 2004–2017. V kamero ji je uspelo ujeti razne oblike spontanega pripovedovanja o nekdanjem kmečkem življenju; gre torej za dialektološke filme z etnografsko vsebino, ki prikazujejo dialoge, skupinske pogovore in dokumentacijo terminologije starih kmečkih opravil. V njih je dokumentiranih več rožanskih in en podjunski govor.

Tjaša Jakop z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je v sodelovanju z Ines Virč z Učiteljske fakultete v Čakovcu predstavila članek z naslovom *Govori na prleško-medžimurskem stiku*, ki je zajel jezikovno podobo govorov na vzhodnem delu slovensko-hrvaške meje, analizirano po različnih jezikovnih ravninah: glasoslovje, oblikoslovje, leksika in frazeologija na meji prleškega narečja panonske narečne skupine (Gibina, Ljutomer, Cven) in kajkavskega govora medžimurskega narečja (Banfi, Štrigova). Posebna pozornost je bila posvečena frazemom, ki se nanašajo na medčloveška razmerja in odnose (na človekovo zunanjost, lastnosti, značilnosti in stanje). Karmen Kenda-Jež, prav tako z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, je nastopila s prispevkom *Govor Lipalje vasi v Furlanskem zgodovinsko-lingvistično-etnografskem atlasu (ASLEF)*, za katerega sta bila zapisana govora Ukev (it. Uggovizza, nem. Uggowitz, furl. Ugovize) in Lipalje vasi (it. Laglesie San Leopoldo, nem. Leopoldskirchen, furl. Laglesie) v Kanalski dolini (ziljsko narečje). V prispevku je predstavila strukturo jezikovno-geografskega gradiva ter fonetične in leksikalne posebnosti tega govora.

Drugi dan konference se je začel s predavanjem Ludvika Karničarja in Andrejke Žejn, v katerem je bilo predstavljeno zajetno dialektološko gradivo graške slavistike. Od osemdesetih let 20. stoletja dalje se je s koroškimi slovenskimi narečji v Avstriji podrobneje ukvarjala delovna skupina graške slovenistike. V letih 1982–2012 je namreč pri Avstrijski akademiji znanosti na Dunaju izšlo sedem zvezkov narečne konkordance, imenovane Tezaver. V sklopu projekta je leta 2014 nastala tudi disertacija Andrejke Žejn o poteku izoleks diatopičnih sinonimov na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. Gradivo za tezaver je bilo leta 2017 podarjeno Biblioteki SAZU; vsebuje 180.000 abecedno urejenih listkov in približno 600 ur digitaliziranih posnetkov od Zilje do Podjune.

Goran Filipi s Filozofske fakultete Univerze Jurja Dobrile v Pulju je v prispevku *Istroromunski asteronimi: nazivi za zvezde in izraze v vezi z njimi* predstavil istroromunska poimenovanja za zvezde in druge astralne pojave. Gradivo je rezultat odgovorov na 11 vprašanj, na katera so dobili več kot 50 oblik, ki se med seboj bolj ali manj razlikujejo. Kot v celotnem korpusu istroromunske leksike tudi

pri obravnavani terminologiji prevladujejo besede, prevzete iz hrvaških čakavskih govorov. Metka Furlan z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je nastopila s predavanjem *Narečna sekundarna palatalizacija velara pred nena-glašenim prvotnim slovenskim u – istrsko gradivo*, v katerem je predstavila narečne oblike za 'binkošti'. Mojca Kumin Horvat z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je predstavila srednjepolske tvorjenke v primorski narečni skupini iz pomenskega polja kulturne rastline, Mihaela Koletnik z Univerze v Mariboru pa samostalniške manjšalnice v Kostelskem slovarju Jožeta Gregoriča.

Literarno tematiko sta obravnavala Maja Smotlak iz Znanstveno-raziskovalnega središča Koper v prispevku *Slovensko slovstvo Kanalske doline: platforma slovenske književnosti v Italiji (od začetkov do sodobnosti)* in Valter Milovan s Filozofske fakultete v Pulju v predavanju *Romanizmi i neologizmi u Kalčičevom prijevodu Božanske komedije*.

Konferenca je bila kljub manjšemu številu udeležencev – ali pa morda prav zato – zelo poučna, saj smo lahko vsi udeleženci poslušali vsa predavanja, se srečali s kolegi z drugih univerz, fakultet in inštitutov, se neposredno seznanili z najnovejšim raziskovanjem in rezultati drugih jezikoslovcev, spoznali nove metodologije in – kar je najpomembnejše – navezali nove in ohranjali stare stike s sodelavci, s katerimi nas družijo isti ali podobni interesi.

Spomladi 2018 bo izšla tudi publikacija z referati tega srečanja pod naslovom *Tromeja dialektov brez meja*. – Naslednji mednarodni znanstveni sestanek *Dialektii v stiku* bo 23. in 24. aprila 2018 v Portorožu.

JANEZ OREŠNIK

MOJ STIK Z JEZIKI IN Z JEZIKOSLOVJEM V OBDOBJU 1958–1965

COBISS: 1.04

Najprej bi rad poročal o začetkih svojega ukvarjanja s skandinavskimi jeziki. Že kot gimnazijec sem v Bambergovem antikvariatu na Miklošičevi odkril in kupil *Teach Yourself Norwegian*, kar je priročnik za samoučenje norveščine. Med evropskimi jeziki v zbirki *Teach Yourself* je bil ta učbenik dokaj zgoden, zato ni nenavadno, da je bil eden od obeh avtorjev kar vodilni norveški jezikoslovec tistega obdobja, Alf Sommerfelt. Kot vidim zdaj, je knjiga trpela od značilnih slabosti časa nastanka: pretiran poudarek je bil na opisovanju izgovarjave (s tonemi vred) in oblikoslovja, skladnja pa je bila zanemarjena (kakor je bila pastorka tudi v jezikoslovni teoriji). Trudil sem se, da bi se prebil med čermi lekcij; profesorico angleščine sem prosil za pomoč pri odkodiranju nekaterih zagonetnih razlag, a se ni znašla, in celo nejevoljna je bila, da jo napadam s čim takim. Tako sem odnesel samo osnovni vtis o enem izmed obeh norveških knjižnih jezikov, namreč o tistem, ki se je bil razvil iz danščine in ki v vsakdanji rabi prevladuje. (*De iure* sta oba knjižna jezika enakopravna.)

V letih 1956 in 1957 se je mudil v Ljubljani danski slavist (pozneje univerzitetni profesor) Gunnar Svane, že takrat v Skandinaviji priznan kot strokovnjak za južnoslovanske jezike. Pri nas je nameraval sestaviti slovensko slovnico v nemščini. Rokopis je pred povratkom v domovino res končal; z nasveti mu je bil pomagal zlasti rusist Janez Zor. Slovnica je izšla že leta 1958 v Københavnu (Svane 1958). Po njej so v naslednjih letih pridno segali na Zahodu vsi, ki so se ukvarjali s slovenščino. SAZU se je Svaneju za slovnico zahvalila tako, da ga je leta 1989 izvolila za dopisnega člana. Ob prevzemu listine o članstvu je bil Svane zadnjič v Sloveniji. Leta 2012 je preminil.

Med bivanjem pri nas je Svane vodil na oddelku za germanske jezike več tečajev o raznih skandinavskih vsebinah. Mene sta pritegnila tečaj stare islandščine in tečaj moderne danščine. Pouk je bil sistematičen in jasen, učni jezik je

Dne 19. decembra 2016 sem imel v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani prvo predavanje o svojem stiku z jeziki in z jezikoslovjem (objava: Orešnik 2017). Drugo predavanje sem podal dne 8. maja 2017 (tukajšnja objava). V obeh predavanjih se obravnavajo časovno zelo oddaljeni dogodki, zato je prav mogoče, da to ali ono ni popolnoma resnično. Načrtujem še tretje in četrto nadaljevanje.

bila srbohrvaščina, ki jo je Svane zgledno obvladal. Tečaja sem obiskoval obe leti. Zaradi moje osnovne usmerjenosti v historično slovnico mi je več pomenil tečaj stare islandščine. Po zame srečnem naključju se je bil Svane večkrat zadrževal na Islandskem, v domovini svoje soproge, in se privajal na sodobni jezik, nekatere značilnosti tega jezika pa je naštel tudi pri tečaju stare islandščine. Močno se mi je vtisnila Svanejeva presenetljiva trditev, da islandščina ne premore narečij. Iz tega sem po tihem sklepal, da bi bilo treba pri preučevanju moderne islandščine upoštevati en parameter manj kot pri raziskovanju drugih jezikov, kar je bilo sicer v resnici stališče preprosteža, a sklenil sem, da se bom v znanstvenem delu predvsem posvetil islandščini. O tem sem se s Svanejem posvetoval. Omenil je, da je pravo središče za islandščino v nekdanji metropoli Islandije, tj. v Københavnu, zato da bi bilo najbolj primerno začeti študij tam. Nasveta mi ni bilo težko sprejeti, tem lažje, ker sem bil pri Svaneju pridobil tudi nekaj danščine. Kakor že nekajkrat prej so bile v času mojega četrtega letnika pri nas razpisane štipendije danske vlade za enoletno izpopolnjevanje na Danskem. Štipendiste je izbirala jugoslovanska stran, zato sem se na predpisani način prijavil pri republiškem prosvetnem ministrstvu. A preden sem izvedel za izid prošnje, sem moral k vojakom.

V tednih po diplomi sem namreč odpotoval na služenje vojaškega roka v Zadar; zaradi prirojene daljnovidnosti so me poslali v šolo za topničarje. S seboj sem vleklen lesen kovček predpisanih mer, ki sem si ga bil dodatno obtežil z Brugmannovo Kratko primerjalno slovnico (ok. 600 strani). Neke nedelje sem jo prebiral v parku vojašnice. Mimoidoči oficir je vprašal, kaj berem. Odgovoril sem, da slovnico. Rekel je: »To je suviše debela knjiga. Ostavi ju!« ‘to je predebela knjiga, pusti jo’, in poslej je tvoril Brugmann res samo dodatno težo kovčka. Oficir je bil kapetan I. razreda in Slovenec; kmalu je bil povišan v majorja.

Približno sredi vojaškega leta so me iz Ljubljane razveselili z novico, da mi je bila štipendija odobrena. Hkrati so mi kolegi s Filozofske fakultete sporočili, da mi je med postopkom odločilno pomagal predavatelj z anglistike, ki je imel nekaj zaupanja v moje sposobnosti; obiskal je prijateljico na mednarodnem oddelku prosvetnega ministrstva in me ji priporočil. Kot nalašč sem vojsko služil kaka dva meseca v Beogradu, in takrat sem zbral pogum za pot v Palačo federacije. Tam so varnostniki, razporejeni po hodnikih, začudeno gledali, kako sem v vojaški uniformi, vse prej kot elegantni, in v ohlapnih topničarskih škornjih okorno stopal po mehkih tleh; najbrž so varnostniki kar pozabili, da bi bila štorkljajoča prikazen lahko nevarna. V mednarodni pisarni so vedeli zame in smo se domenili o podrobnostih, npr. o vozovnici, o naslovu, na katerem se moram v tujini zglasiti ipd. Oborožen z izčrpnimi podatki sem septembra 1959, dva tedna po vojaščini, že sedel na vlaku proti severu.

Svane mi ni v Ljubljani nikoli pripovedoval podrobnosti o življenju na Danskem; najbrž se mu ni zdelo varno izzivati s podatki, ki bi pokazali, koliko višja od naše je življenjska raven tam gori. Vsi smo vedeli, da Svane nosi hlače iz najlona, in to je bila prava senzacija, kajti najlon je bil zadnja novost; vendar je Svane zbu-

jal pozornost s hlačami najbrž nehote. O razmerah v Skandinaviji nisem vnaprej vedel domala ničesar, če izvzamem šolsko učenost, da so skandinavske države v kapitalističnem svetu, o katerem je veljalo, da grobo izkorišča delavce. Ko je moj vlak ob šestih nekega jasnega jutra prispel na dansko obmejno postajo, sem radovedno pokukal skozi okno vagona in videl: na bližnjih tirih so sedeli progovni delavci, pili iz pločevink in se glasno smejali; očitno so sestavljali neko dežurno posadko. V naslednjih tednih sem se seznanil z značilnostmi danske socialne države in tako spoznal kapitalizem s človeškim obrazom.

Na postaji v Københavnu me je čakal Svane in mi v naslednjih dneh pomagal pri začetnih korakih. Našel mi je sobo v predmestni enodružinski hiši. Vpisal sem se na univerzo. Uradnica je določila, kaj moram obiskovati v zimskem semestru. Na prvem mestu je bil tečaj danščine z angleščino kot ucnim jezikom. Meni je bil tečaj zaradi predznanja lahek – razen pri prevajanju iz danščine v angleščino in obratno. Prevajanje iz nematerinščine v drugo nematerinščino je kar neverjetno težavno in steče šele po daljšem urjenju.

Dodelili so mi uradnega mentorja, ki je za bedenje nad menoj prejemal od univerze simboličen mesečni honorar; mentor je bil profesor danskega imenoslovja, prijeten in dostojen človek. Oznanil sem mu svoj cilj: napisati disertacijo o nekem vidiku islandščine. Tu pa se je zapletlo na način, ki se mi je zdel nenavaden. Zaradi disertacije bi potreboval mnenje profesorja za islandske študije, a mentor mi je resno svetoval, naj misel na ta stik odložim do poletnega semestra. Utemeljitev: profesor za islandske študije ne mara ljudi in bi me takoj dokončno zavrnil, če k njemu ne bi pristopil dovolj pripravljen. Novica je bila neprijetna, saj bi mi za delo ob disertaciji preostal en sam semester dvosemestrške štipendije. Vendar sem se vdal, se pridno učil danščine, sicer pa v obeh največjih knjižnicah, kjer sem se hitro udomačil, sistematično prebiral literaturo o historični slovnici islandščine in drugih skandinavskih jezikov. (Glede na moje strokovno predznanje je bil tak vstop v skandinavistiko še najbolj udoben.)

Lastnica hiše, v kateri sem stanoval, je bila starejša gospa nizozemske narodnosti, upokojena dolgoletna lektorica nizozemščine na københavnski univerzi in avtorica nizozemske slovnice za Dance. Metajezičnik v slovnici je danščina (Holch Justesen 1952). Takoj sva se domenila, da bom obrezoval živo mejo okrog hiše, v zameno pa bi me gospa poučevala nizozemščino. Dvakrat na teden je vstopila ob dogovorjeni uri v mojo sobo, prinesla skodelico čaja in piškot zase in zame. Kot učbenik so nama služile šaljive zgodbe o debelušnem junaku s košatimi brki, ki se je imenoval Daantje (na Nizozemskem so bile te otroške knjige priljubljene v tridesetih letih 20. stoletja). Pouk je bil zabaven in sproščen. Naučil sem se toliko, da berem nizozemska jezikoslovna besedila. Literaturo o Daantjeju priporočim vsaki nizozemski družini z majhnimi otroki, s katero se seznanim, npr. na Bledu. Dobre nizozemske gospe ne bom nikoli pozabil. Živo se spominjam, kako sva aprila 1961 zmrzovala na vrtu in približno ob napovedanem času doživela prelet Jurija Gagarina po nočnem nebu.

Končno je nastopil usodni dan, ko naj bi me sprejel profesor za islandske študije, Jón Helgason, torej Jón, sin Helgija, znan tudi kot pesnik, čigar verzi so bili že za njegovega življenja stalnica v islandskih šolskih berilih. K njemu sem se napotil v velikem strahu, saj sem se zavedal, da bo od tega pogovora odvisno, ali sploh naprej. Ko sva sedla, sem mu pojasnil, da sem iz Jugoslavije in da sem po narodnosti Slovenec, moja materinščina pa je slovenščina. Tukaj me je ustavil in vprašal, ali se v tem jeziku goji pesništvo. Odgovoril sem pritrdilno. Želel je, da mu deklamiram kako slovensko pesem. V tistem hipu se zaradi treme najprej nisem spomnil nobene, šele čez čas mi je šinila v glavo Prešernova o Vrbi in odrdrdral sem prvo kitico. Profesor je rekel: »Prevedite.« Zmogel sem navesti samo vsebino, namreč da pesnik obžaluje prezgodnji odhod iz domačega kraja. Na tem mestu je prišlo v pogovoru do preobrata. Profesor se je popolnoma spremenil, kajti Prešernova usoda je bila tudi njegova. Že mlad je moral v šole na tuje in na tujem je ostal za vedno. Profesor mi je bil od tega trenutka do konca svojega življenja naklonjen, od njega sem bil deležen vse potrebne strokovne pomoči in smel sem mu zaupati svoje strokovne težave in želje. V nadaljevanju pogovora (pozabil sem omeniti, da sva govorila dansko) sem prešel na disertacijo, profesor si je izgovoril nekaj dni za premislek in mi nato predlagal, da bi obdelal pomemben islandski rokopisni slovar iz 18. stoletja avtorja Jóna Ólafssona. Jón Helgason mi je posodil fotografije celotnega slovarja, da bi si ustvaril vtis.

Po skrbnem pregledu slikovnega gradiva sem uvidel, da bi bila disertacija o tem slovarju filološka, ne jezikoslovna. Osnovna naloga bi bila določati vire, iz katerih je avtor črpal, ugotavljati starost in zanesljivost prepoznanih virov, nato pa bi sledila podrobna uporaba filološke metode ob vsakem viru posebej. Filologi bodo razumeli, kako se raziskava v takem duhu lahko nepregledno razraste. Ker je bogastvo srednjeveških islandskih rokopisov velikansko, bi raziskovanje te vrste zahtevalo dolgo bivanje v Københavnu in na Islandskem, tako da sem moral profesorjev predlog odkloniti že iz praktičnih razlogov. Poudaril sem, da bi želel napisati disertacijo z jezikoslovno vsebino. Po nekaj dneh mi je Jón Helgason ponudil v razmislek, da bi spremljal spreminjanje spregatve v zgodovini islandskih glagolov. (Ta snov je bila dotlej še najbolje predstavljena v zgodovinski slovnici Noreen 1923, a nepopolno.) Tema ni bila izbrana naključno, kajti v tistem času je upokojejni profesor danščine v osmem delu svoje starodanske slovnice nameraval obdelati zgodovino danske spregatve, in Jón Helgason je bil s tem seznanjen. Njegov novi predlog sem takoj sprejel. Pri tem delu namreč ne bi bil odvisen od srednjeveških pergamentnih zapisov, temveč bi zbral glagole, ki so v zgodovini jezika spremenili spregatev, predvsem iz izdaj besedil, ki so vsebovale kritični aparat, torej tudi variante v opombah pod črto. Omejil sem se na obdobje pred letom 1500, kajti za ta čas je bila v inštitutu Jóna Helgasona na voljo listkovna zbirka za staroislandski slovar. Po vrnitvi domov bi dodal svojo razlago sprememb.

Zdaj sem bil na konju in sem podatke zbiral od jutra do večera. Hkrati sem obiskoval nekaj univerzitetnih predavanj, a me niso pretirano zaposlovala. Pri urah

sem si dovolil drznost, zaradi katere so se predavatelji hočeš nočeš zmenili zame. Ko je učitelj vstopil v predavalnico, sem stoje kot osamljena prekla počakal, da je sedel ali začel govoriti. Ko je učitelj na koncu nakazal, da odhaja, sem spet posnel fiziološko, dokler ni zapustil prostora. Domači študenti česa takega niso bili vajeni, sam pa sem vztrajal ves čas.

Približal se je konec poletnega semestra 1960. Uradni mentor me je presenetil s ponudbo, da bi na Danskem preživel še eno leto, in sicer z enako štipendijo danske vlade, ki pa bi bila podeljena mimo običajnega deleža za Jugoslavijo. Ponudbo sem sprejel z olajšanjem. Moja nizozemska gospodinja je privolila, da bi še naprej stanoval v njeni hiši.

Poleti sem si v Ljubljani odpočil in od septembra 1960 nadaljeval v Københavnu. Štipendija je bila skromna, in sicer (kot so mi razložili) zaradi predpostavke, da bo prejemnik prinesel nekaj sredstev od doma. Že v prvem letu me je skrbelo, kako bi kaj prihranil za nakup najbolj nujnih knjig. A v drugem letu sem bil deležen pomoči v treh oblikah: na slavistiki so mi dajali honorar za pouk slovenščine (prihajal je en študent), na večerni Ljudski univerzi so mi zaupali tečaj srbohrvaščine (tu je bilo udeležencev precej, tudi nekaj zagnanih) in na jugoslovanskem poslaništvu so me prosili, da bi jim enkrat na teden prevajal omembe Jugoslavije v časopisu (na poslaništvu namreč nihče ni znal dansko); tudi to delo je bilo plačano.

Antikvariati so bili bogati. Odkupovali so celotne zasebne knjižnice preminulih znanstvenikov, tako da sem v ozkih kletnih hodnikih, polnih rabljenih knjig in posebnih odtisov, odkril marsikaj dragocenega. (Današnji človek najbrž ne razume, da je bilo treba strokovno literaturo ne samo brati, temveč tudi posedovati, če so viri oddaljeni tisoče kilometrov.)

Kolikor mi je dovoljevala disertacija, sem se posvečal drugim strokovnim izzivom Københavna. Udeležil sem se sestanka znamenitega Københavnskega lingvističnega krožka, vendar samo enkrat, kajti kaj več sestankov takrat vsaj po moji vednosti žal ni bilo. Edini sestanek je vodil Louis Hjelmslev, najbolj znani danski jezikoslovec tistega časa. Hjelmsleva sem že ob začetku bivanja na Danskem obiskal in mu pojasnil svoje namene. Hotel sem se udeleževati njegovih predavanj, toda v mojem času najbrž ni imel niti enega. Bil je namreč že precej bolan, sicer še ne toliko, da ne bi zahajal v pisarno, a pouk mu je bil očitno prehudo breme. Leta 1965 je preminil, star komaj 66 let.

O Hjelmslevu bi se dalo veliko poročati. V roсни mladosti je bil neke vrste čudežni otrok. Komaj desetleten je domači hišni pomočnici plačal manjšo vsoto vsakič, ko mu je dovolila, da jo poučuje italijanščino. V mladosti je predelal vseh petnajst takrat že objavljenih prevodov neke Andersenove pravljice. V času profesure je bil Hjelmslev svetovljan in navajen, da so se k njemu zgrinjali gosti iz tujine, kajti v tistih letih je bila njegova jezikoslovna teorija, imenovana glosematika, še na vrhuncu. Glosematika je bila idejno nadaljevanje de Saussurja, in sicer deduktivno nadaljevanje, žal na izjemno visoki stopnji abstraktnosti. Bralčeva zadrega je bila

tudi, da je v predstavitvah glosematike le malo jezikovnih zgledov. Jezikoslovec Robert de Beaugrande, ki je nekaj časa bival v Sloveniji in ga je odlikovala duhovitost, se je znebil zbadljivke, da je Hjelmsov brskal po koreninah, ne da bi se pri tem umazal. Hotel je reči, da je Hjelmsov skušal odkriti temeljne lastnosti jezikov, ne da bi segal po jezikovnem gradivu. Zakaj je pri glosematiki (ki jo je bil s sodelavci pripravljaj kakih deset let) varčeval s ponazorili, ni jasno. Poznal je mnogo jezikov (konec koncev je bil indoeuropeist, naslednik slovitega Holgerja Pedersena) in se pičlost jezikovnih zgledov ne da razložiti z njegovim morebitnim neobvladanjem jezikovnega gradiva. Čeprav je bila glosematika kako desetletje povsem v ospredju zahodnega jezikoslovja, bi bila brez dvoma vplivala še bolj, ko je ne bi oviralo pomanjkanje nazornosti. Morda bi smeli dodati opravičilo, da sta se glavna sodelavca od Hjelmsova oddaljila (eden je preminil, drugi odraščal iz Evrope), samemu Hjelmsovu pa je za ponazarjanje glosematike zmanjkalo časa. Tako je glosematika zapustila prizorišče, dokončno kajpak zaradi vznika tvorbenne slovnice.

Glosematika je teorija, namenjena za opisovanje jezikov, pri čemer kakor de Saussure posveča pozornost ne jezikovnim enotam, temveč odnosom med njimi. Ne loteva pa se glosematika zgodovinskih razvojev. Zato je bilo zame srečno naključje, da je poljski indoeuropeist Jerzy Kuryłowicz že kmalu po izidu Hjelmsovega osnovnega dela o glosematiki (Hjelmsov 1943) izrekel v monografiji o indoevropskem prevoju domnevo, da je v diahroniji najbolj pomemben tisti odnos med jezikovnima enotama, ki se pri Hjelmsovu imenuje determinacija (Kuryłowicz 1956: 5–8). Vendar ni navedel, kako naj bi determinacijo v diahroniji izkoriščali, temveč je pri podrobnem ukvarjanju z jezikovnim gradivom preskočil k pojmu sinkretizem, ki je pri Hjelmsovu v sklopu determinacije. (O zgodovini pojma in o Hjelmsovi rabi gl. Siertsema 1955: 183sl.) Kuryłowicz je po sinkretizmu segal pogosto oziroma se nanj skliceval, toda specifičnosti o vlogi sinkretizma v analoških potekih pri Kuryłowiczu manjkajo. Kot znano, govorimo o sinkretizmu med drugim, kadar sta najmanj dve morfofonološki enoti nekega leksema enaki, in taka opredelitev je Kuryłowiczu zadoščala. Žal pa Kuryłowicz ne obravnava analogije na ravni celih ali delnih oblikoslovnih paradigem, kar bi koristilo meni. Zato sem moral ubrati svojo pot, in sicer takole. Uporabil bom preprosto ponazorilo iz angleščine, ki je poslušalcem vsekakor bližje kot moji tedanji islandski zgledi.

Angleščina. V sedanjiku vlada sinkretizem krepkih in šibkih glagolov (tj., iz sedanjika ni razvidno, kateri glagol je krepki in kateri šibki), medtem ko se v pretekliku, kjer primerljivega sinkretizma ni, krepki in šibki glagoli jasno ločijo (npr. *sing* 'peti' je zaradi preteklika *sang* krepki glagol, *play* 'igrati (se)' je zaradi preteklika *play-ed* šibki glagol). Sinkretizem sedanjika stori (sem domneval), da se v krepkem pretekliku pojavi tudi opcija šibki preteklik, v šibkem pretekliku pa je nova opcija krepki preteklik. Večinoma se nato ne zgodi nič, tj. krepki pretekliki ostanejo krepki, šibki pretekliki so še naprej šibki. V nekaterih primerih pa se izbirno ali v celoti uveljavi nova opcija: kar nekaj krepkih preteklikov preide

med šibke preteklike (npr. *help* ‘pomagati’, v nemščini še vedno podedovani krepki glagol), nekaj šibkih preteklikov prestopi med krepke preteklike (npr. prvotno šibki glagol *stick* ‘prebosti’ je zdaj v celoti krepki [*stick* – *stuck* – *stuck*]). Izvorno šibki glagol *dive* ‘potopiti se’ z britanskim še vedno šibkim preteklikom *dive-d* je v amerikanščini razvil analoški preteklik *dove*). Ker so šibki glagoli, kot znano, precej številnejši od krepkih glagolov (slednjih je namreč vsega manj kot 200), je bilo več prehodov krepkih med šibke glagole (vsekakor prek 20) kot obratnih prehodov.

V islandščini je krepkih glagolov za sedem tradicionalnih razredov, šibki glagoli pa so razvrščeni v štiri razrede, tako da zajame vsak sinkretizem manjše polje kot v angleščini. A načeloma je vse enako. Podrobnosti bi bilo še veliko.

Na podlagi takega premisleka sem zasnovano disertacije spremenil, morda samo lepotno. Disertacija naj bi bila po novem splošnojezikoslovna, še vedno umeščena v diahronijo in jezikovno gradivo bi ostalo islandsko. Taka disertacija se mi je zdela za Ljubljano bolj primerna od disertacije zgolj o islandskih glagolih. S to odločitvijo sem se najbrž izneveril Jónu Helgasonu; on je namreč gotovo pričakoval, da bom vendarle po filološki metodi določal, kdaj je katera nova glagolska oblika prvič zabeležena in kaj se da po filološki metodi domnevati o resnični starosti take oblike. Meni pa je bil nasprotno bistven način delovanja, po katerem so nastajale nove spregatve, ki so potem živele poleg izvornih ali namesto njih. Iskreno upam, da se bo strogo filološkega pristopa prej ali slej lotil kak Islandčan. Šele ko bo opravljeno tudi to, bo zgodovina islandske spregatve zaokrožena.

Pri tekočem delu sem se v Københavnu še naprej ukvarjal z islandskim gradivom in do konca šolskega leta je bilo gradivo zbrano. Pred odhodom domov sem doživel prijetno presenečenje. Profesor Jón Helgason me je povabil na podstrežje najstarejšega univerzitetnega poslopja. Tam je hranil zlato zalogo že pošlih publikacij o islandščini. Z naporom sva odvezala težke zaprašene omote, obdane z debelim papirjem, in pogledala v vsak paket, ali vsebuje kaj primerne za mojo rabo. Nato sva zavoje spet uredila, zunaj je ostalo samo darilo zame. Zavedal sem se, kako dragoceno je, in sem se Jónu Helgasonu dolgo zahvaljeval. On pa je suho rekel: »Hvaležni mi boste do prve selitve.« Te in druge knjige o islandščini so zdaj spravljene v skladišču Filozofske fakultete. Upam, da jih bo kot neprecenljive prepoznal naš naslednji strokovnjak za islandski jezik ali za staroislandsko književnost.

Med mojim drugim letom na Danskem je ljubljanska Filozofska fakulteta (ki se je bila medtem končno in dokončno preselila na Aškerčevo cesto 2) razpisala delovno mesto asistenta na oddelku za germanske jezike (takih razpisov je bilo v tistem času več). Prijavila sva se dva. Kolegica, ki je imela nekaj zaupanja vame, je partijskega sekretarja Filozofske fakultete prepričala, naj mesto dodelijo meni, in tako sem po vrnitvi jeseni 1961 nastopil službo asistenta. Moja glavna naloga je bila predložiti fakulteti disertacijo, medtem ko pedagoških obveznosti asistenti

tega oddelka nismo smeli izvajati. Pač pa sem vodil izbirni tečaj stare islandščine in moderne danščine. Pri slednji je bilo udeležencev precej, zlasti mladih zdravnikov; očitno je bila Skandinavija že takrat njihova Meka.

Na oddelku za germanske jezike se nas je kmalu nabralo pet ali šest novih asistentov, vsi smo domovali v dvoosni sobi 306, kjer je bila umeščena tudi priročna knjižnica za kratko izposajo, in tajništvo oddelka za prek 400 študentov. V sobi 306 sem obsedel vse do premestitve na drug oddelek okoli leta 1990.

V šolskem letu 1961/62 so bile iz zasebnih razlogov moje možnosti za delo tudi zunaj fakultete težavne, saj nisem mogel v primerni meri uporabljati knjig in zapiskov, disertacija pa ni napredovala po načrtih. Pridobil sem ključ stranskega vhoda v fakultetno poslopje in v sobi 306 užival tišino noči. S predstojnikom oddelka sem se dogovoril za študijski dopust v 1962/63, med katerim bi prejel asistentsko plačo in ki bi ga preživel na Univerzi v Zagrebu. V Zagrebu so bile stanovanjske razmere boljše in na Oddelku za germanistiko Filozofske fakultete so mi zagotovili nekaj dohodka za tečaj danščine. Ugodno je bilo tudi stanje v univerzitetni knjižnici; tam je bila prostorna, mirna bralnica za univerzitetno osebje. V sobani sem navadno sameval; še najbolj pogosten drugi gost je bil indoevropeist in klasični filolog prof. Radoslav Katičić. Z njim sem se takrat seznanil, za dolgo. Tisto leto se je nadejal, da mu bom kot novopečeni Danec svetoval pri glosematiki, o kateri je pripravljaj javno predstavitev. A mu nisem bil v pomoč, kajti on je segal v take podrobnosti glosematike, v kakršnih se sam sploh nisem znašel. Vsekakor je v Jugoslaviji takrat edino on razumel in podpiral teoretični del moje disertacije. Vesel sem bil, ko je že vnaprej privolil v sodelovanje pri komisiji za oceno in zagovor.

Redno sem obiskoval zagrebški lingvistični krožek. Najbolj energična osebnost je bil anglist Rudolf Filipović, prihajalo pa je še nekaj rednih profesorjev. Žal se nisem seznanil s prof. Jožetom Toporišičem, ki je tista leta sicer služboval na Filozofski fakulteti v Zagrebu, a je prav med mojim bivanjem tam kot dobitnik Humboldtove štipendije raziskoval na Univerzi v Hamburgu (Pétursson 2016). V krožku so dajali prednost ameriškemu strukturalizmu, obravnavalo pa se je tudi marsikaj drugega. Spoznal sem, da so lingvistični krožki udeležencem pomemben vir dodatne jezikoslovne vednosti. Ko je spomladi 1964, tj. nekaj let po preselitvi Filozofske fakultete, oživel ljubljanski krožek, sem se mu takoj pridružil. Delovanje našega Lingvističnega krožka sem predstavil v predavanju ob 1000. sestanku krožka. Predavanje je objavljeno (Orešnik 2014), zato v spominih, ki jih pripovedujem zdaj, krožka ne bom omenjal, četudi bi se dalo ravno o njem poročati kar precej.

Po vrnitvi v Ljubljano mi je rektorat univerze v skladu s tedanjimi predpisi jeseni 1963 dodelil (sedanje) stanovanje na Prulah. V njem sem razpostavil knjige, zaključil sem disertacijo in se lotil razmnoževanja izvodov, ki jih je bilo treba oddati v postopek. Če se prav spomnim, je dekanat zahteval dvanajst izvodov, med njimi po enega za vsako republiko države. To je bil hud zalogaj, saj smo

razmnoževali samo s pisalnim strojem in indigovim kopirnim papirjem. 450 strani rokopisa sem moral pretipkati štirikrat, delo je trajalo več mesecev. Nato je na Filozofski fakulteti stekla procedura. Pisala se je samo ena ocena (s tremi podpisi) in v mojem primeru jo je sestavil prof. Katičič. On je torej moj Doktorvater. Uradni mentor je bil usmerjen v književnost, resda z izkušnjami v filologiji in etimologiji, a mi zaradi eksotičnosti teme ni mogel svetovati. Zagovor je spomladi 1965 minil brez zapletov. Nihče ni dal pobude, da bi se disertacija tiskala, sploh pa takrat ni bil ugoden čas za znanstvene objave o oddaljenih jezikih.

Po moji presoji se je (Hjelmslevov) sinkretizem pri razlaganju sprememb v spregatvi obnesel, a za bolj zanesljivo sodbo gradivo ni bilo dovolj raznovrstno. (Saj vemo, kako različne obraze ima analogija.) Pri nadaljnjem delu se na sinkretizem nisem več opiral. Po najnovejšem meni znanem vsestranskem priročniku o diahroniji (Joseph – Janda 2003), kjer niso omenjeni niti Hjelmslev, niti glosematika, niti determinacija, niti sinkretizem, domnevam, da je najbrž komaj še kdo vztrajal v tej usmeritvi. Sinkretizem igra neko vlogo zlasti v tvorbeni slovnici, kot sklepam po okoliščini, da obstaja v rokopisu komentirana bibliografija tvorbeniških del, ki so ključna za preučevanje sinkretizma.

Nekako v času zagovora disertacije sem iz pogovorov z ameriškim slavistom na obisku Waylesom Brownom izvedel za tvorbeno slovnico. Ker sem svoj mini prispevek k uvajanju tvorbene slovnice pri nas že ovekovečil (Orešnik 2016), tega ne bom ponavljal, temveč bo tvorbeno slovnico v tretjem nadaljevanju omenjena le tu in tam v povezavi z islandščino.

Kadar sem bil v letih 1963–1973 v Ljubljani, sem srečeval upokojenega profesorja Karla Oštirja. Nekaj let je prihajal v sobo 306, kjer sem imel pisalno mizo, med drugim po staro nemško dnevno časopisje, iz katerega je posnel, kako so bili o stvareh pisali pred časom, in to je primerjal z enako snovjo v tekočem tisku ter se poznavalsko zabaval. Včasih sva se v sobi 306 menila o tem in onem. Oštir se je v pogovorih kar naprej vračal k istemu strokovnemu vprašanju: ali je po izvoru starejša neprehodnost ali trpnik. Zakaj ga mika prav to, sem razumel, ko sem v Slovenskem biografskem leksikonu prebral, da je 1919 (morda že 1918) v Gradcu doktoriral iz indoevropskih neprehodnih glagolov, ki so vsebovali samoglasniško dolžino (Oštir 1919). Žal disertacija ni objavljena, saj tisti kruti povojni časi znanstvenemu tisku niso bili naklonjeni. Sam je tudi nisem videl, bi pa rad dognal, kako je Oštir pri slovanskih glagolih vrste *sedim* (nasproti *sedeti*) razlagal dolgi *i*. Tej zagonetki se kot Slovenec oz. Slovan najbrž ni mogel izogniti. Predloženih rešitev je precej, toda uganka še vedno ni razvozлана (Arumaa 1985: 242–253).

Potem ko je Oštir zaradi let opustil sprehode do Filozofske fakultete, sem ga obiskoval na domu. Pogovor so zlagoma zasenčile zdravstvene tegobe. Dvakrat je prosil, da bi prišel k njemu kardiolog, in po nasvetu drugega kardiologa se je dal prepeljati v bolnišnico. Tožil je, da mu v glavi brnijo letala. Leta 1973 je preminil.

NAVEDENKE

- Arumaa 1985** = Peeter Arumaa, *Urslavische Grammatik* III, Heidelberg: Winter, 1985.
- Brugmann 1904** = Karl Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Straßburg: Trübner, 1904.
- Hjelmslev 1943** = Louis Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse: festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af Universitetets årsfest november 1943* [O osnovah teorije jezika: slavnostni zbornik, ki ga Univerza v Københavnu izdaja ob letnem slavju Univerze novembra 1943], København: Akademisk Forlag, 1943. – Hrvaški prevod: Hjelmslev 1980.
- Hjelmslev 1980** = Louis Hjelmslev, *Prolegomena teoriji jezika*, ur. Mirko Peti, prev. Ante Stamač, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1980.
- Holch Justesen 1952** = Annie Holch Justesen, *Hollandsk grammatik*, København: Jespersen og Pios Forlag, 1952.
- Joseph – Janda 2003** = Brian D. Joseph – Richard D. Janda (ur.), *The handbook of historical linguistics*, Oxford: Blackwell, 2003.
- Kuryłowicz 1956** = Jerzy Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1956.
- Marm – Sommerfelt 1943** = Ingvald Marm – Alf Sommerfelt, *Teach Yourself Norwegian*, London: English Universities Press, 1943.
- Noreen 1923** = Adolf Noreen, *Altisländische und altnorwegische Grammatik*, Halle: Niemeyer, 1923.
- Orešnik 1965** = Janez Orešnik, *Menjava sprege v zgodovini islandskega glagola: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1965, IX + 156 str. (+ 258 neoštevilčenih strani kazuistike). – Tipkopolis.
- Orešnik 2014** = Janez Orešnik, Predavanje na tisočem sestanku Lingvističnega krožka Filozofske fakultete v Ljubljani dne 14. januarja 2013, *Jezikoslovni zapiski* 20 (2014), št. 1, 215–220.
- Orešnik 2016** = Janez Orešnik, Moji spomini na obdobje, v katerem sem se ukvarjal s tvorbeno slovnico (1964–1978), *Jezikoslovni zapiski* 22 (2016), št. 1, 193–196.
- Orešnik 2017** = Janez Orešnik, Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1947–1958, *Jezikoslovni zapiski* 23 (2017), št. 1, 251–260.
- Oštir 1919** = Karl Oštir, *Herkunft des indogermanischen langvokalischen Intransitivs*, disertacija na Univerzi v Gradcu, 1918 ali 1919. – Rokopolis.
- Pétursson 2016** = Magnús Pétursson, Das Phonetische Institut der Universität Hamburg (1910–2006), v: *Toporišičeva obdobja*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2016 (Obdobja 35), 35–37.
- Siertsema 1955** = Bertha Siertsema, *A study of glossematics*, Springer: Dordrecht, 1955.
- Svane 1958** = Gunnar Olaf Svane, *Grammatik der slowenischen Schriftsprache*, Kopenhagen: Rosenkilde und Bagger, 1958.

SEZNAM SODELUJOČIH

- Tjaša Benedičič** Selo 24, SI-4226 Žiri
benedicic.tjasa@gmail.com
- Metka Furlan** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si
- Marko Hladnik** Universiteit Utrecht
Utrecht Institute of Linguistics OTS
Trans 10, NL-3512 JK Utrecht, Nizozemska
mhladnik@gmail.com
- Tjaša Jakop** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
tjasa.j@gmail.com
- Urša Kac** Videž 1, SI-2310 Slovenska Bistrica
ursakac.tutorka@gmail.com
- Domen Krvina** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
dkrvina@zrc-sazu.si
- Marjan Kulčar** Gimnazija Murska Sobota
Šolsko naselje 12, SI-9000 Murska Sobota
marjan.kulcar@gmail.com
- Tatjana V. Leontjeva** RU-620012, Ruska federacija, Свердловская область
Татьяна Валерьевна Леонтьева г. Екатеринбург, ул. Машиностроителей, д. 11
РГППУ, кафедра русского и иностранных языков
leotany@mail.ru
- Mija Michelizza** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
mija.michelizza@zrc-sazu.si
- Janez Orešnik** Janežičeva ulica 21, SI-1000 Ljubljana
janez.oresnik@sazu.si

- Irena Stramljič Breznik** Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
irena.stramljic@uni-mb.si
- Suzana Todorović** Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Oddelek za italijanistiko
Titov trg 4, SI-6000 Koper
suzana.todorovic@upr.si
- Ines Virč** Muzej Međimurja Čakovec
Trg Republike 5, HR-40 000 Čakovec, Hrvaška
ines_novak@net.hr
- Urška Vranjek Ošlak** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
urska.vranjek@zrc-sazu.si
- Jadwiga Waniakowa** Uniwersytet Jagielloński, al. Mickiewicza 3
PL-31-120 Kraków, Poljska *in*
Instytut Języka Polskiego PAN, al. Mickiewicza 31
PL-31-120 Kraków, Poljska
jadwiga.waniak@uj.edu.pl,
jadwiga.waniakowa@ijp.pan.pl
- Mojca Žagar Karer** Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
mojca.zagar@zrc-sazu.si
- Andreja Žele** Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana *in*
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti
in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
andreja.zele@ff.uni-lj.si, andrejaz@zrc-sazu.si
- Radmila V. Žugić** Institut za srpski jezik SANU
Đure Jakšića 9, RS-11000 Beograd, Srbija
radmilazug@gmail.com

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, revija pa izide predvidoma julija in decembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman, 00 ZRCola ali ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali na urednikovem e-naslovu peter.weiss@guest.arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki po e-pošti, ti–stim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Domen Krvina – Andreja Žele** Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih
- Irena Stramljič Breznik** *Ženske ne povedo nič pametnega*: jezikovnokorpusna analiza stereotipa
- Marjan Kulčar** Povezanost vida in vezljivosti pri netvorjenih in predponskoobrazilno tvorjenih glagolih
- Marko Hladnik** Povzemalni zaimki v oziralnih odvisnikih
- Mija Michelizza – Mojca Žagar Karer** Internetna leksika v slovenščini: analiza novejših slovarskih virov
- Urška Vranjek Ošlak** Besedotvorna hibridnost kolesarskega izrazja
- Urša Kac** Leksem *kruh* in njegove tvorjenke v specializiranih in splošnih slovarskih ter korpusnih virih
- Tjaša Benedičič** Lastna imena v turističnih brošurah o Ljubljani in njihovi prevodi v angleščino
- Metka Furlan** O govejem lastnem imenu *Hrdagata* in kletvici (*h*)*ardigata*
- Suzana Todorović** Koprski istrskobeneški izrazi za nekatere poklice
- Ines Virč** Uvid u hilonimiju gornjega Međimurja
- Radmila V. Žugić** Sinonimija i fonemski dubleti u kategoriji deminutiva u prizrensko-timočkim dijalektima
- Jadwiga Waniakowa** Polskie nazwy gryki na tle słowiańskim i europejskim
- Татьяна В. Леонтьева** Воспитание в русской языковой традиции: мотивационный анализ лексики

Ocene in poročila

- Tjaša Jakop** Večavtorski Slovar zvonjenja in pritrkavanja
- Tjaša Jakop** Šesti mednarodni znanstveni sestanek Slovenski dialekti v stiku (2017)
- Janez Orešnik** Moj stik z jeziki in z jezikoslovjem v obdobju 1958–1965

